

પુસ્તક ૧ હું]

[અંક ૧ લો]

ઈતિહાસમાલા

(માસિક)

ફારસી ભાષામાં લખાયેલા ઇતિહાસોનું મૂળ ઉપરથી ભાષાંતર
ધણા અથવા મેળવીને તૈયાર કરેલા દિખ્યજી તથા વિવેચન સાથે.

તંત્રી તથા મૂખ્ય ભાષાંતરકર્તા
બાળાશંકર હાસરામ કથારિયા.

તંત્ર સહાયકો.

૧ વ્યવસ્થા પકો... .. શાસ્ત્રી યદુનાથ દોરાલાલ તથા ખેલ
ચેનાલાલ જીજ્ઞાસુ

૨ ખાસ હીથાગ્રહણ તથા એનએવસી તોગરે .. મેશસંમાલેગામ
પ્રાસી, એન્ડ કંપની મુમ્બઈ, ૩ ખાસ દેટો આફર..... મી રામચંદ્રી
ન હુકમાનજી — દેટોઆફીક આર્લીસ્ટ અમદાવાદ અને વડોદરા.

ભાષા સહાયકો.

૧ મુનશી અમદુલ્લા ઉરેજી-અમદાવાદ, ૨ મુનશી સૈયદ બકામ
દ્દમ મોરુંસાહબ કાદરો અમદાવાદ ૩ મુનશી અમીરઅલી
મરાહલી-અમદાવાદ ૪ મુનશી ઈનાયતુલ્લા મહમ્મદુલ્લા વડોદરા.

લુન, રાને ૧૮૬૬

ફોતોસિંહ પ્રેસ— વડોદરા.

લવાજમ—વર્ષ એકના અગાઉથીજ પોસ્ટાગિલાય રૂ ૧૨)

છપાતાં પુસ્તકો.

૧ સાહિત્ય ત્રિધુ (પ્રથમ ભાગ), ૨ પ્રેમ પંચકશી, ૩ હાઈ સ્કૂલના ફારસી
કાવ્યોનું ગુચ્છસભી કાવ્યમાં ભાષાંતર સહિત.

વેચવાનાં ગ્રંથો.

૧ મહુમદ અકબર પાટશાહની છબી: "

ભાગ કાર્ડ ઉપર ચોટ્ટેલી.

રૂ. ૦-૧-૦

૨ કુદત કાગળ ઉપરની.

રૂ. ૦-૪-૦

વ્યવસ્થાપકો. ઇતિહાસમાલા

વિદ્વાનોને વિનંતિ.

ઇતિહાસમાલા માસિક રૂપે પ્રથમ બહાર પાડવાને ઉદ્દેશ અસ્થાન છે કે
અમને મળેલી પ્રતોમાં ફરફાર હોય, કવચિત્ અમારીજ ભૂલો હોય, કવચિત્
વધારે અને નવી ખબર બહારના વિદ્વાનો પાસે હોય તો તે ફરફારની તથા
ભૂલની વિધુતિ થાય તથા નવી સામગ્રી મળે, વળી જગતના નકશા, ચિત્રા
કે તામ્ર લેખોની તથા ચિત્રાની નકલો ખીજેરે આ પત્રમાં આપવામાં આવે છે.
આદે જે વિદ્વાનોને નામ હામ ખીજેરે અમારી ભૂલ, ચર્ચા જાણી અગર તેમની
પાસેની પ્રતોમાં કંઈ અન્ય હોય તો અમને લખી મોકલવા કૃપા કરવી. જૂલ
મુદ્દાની હોવી નેહએ. ભાષાના સંપ્રદાના રૂપાંતરની કે વ્યાકરણની ભૂલ જાણ
વવાની જરૂર નથી, પરંતુ ઇતિહાસિક વિશુદ્ધિમાં ખામી આવતી હોય તેજ ભૂલ
ઉપર પત્ર બંધવહાર ચલાવવો. વિદ્વાનોને વધારે વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે શિક્ષા
અથવા તામ્રલેખ, છબીઓ, ચિત્રા ખીજેરે જે તેમની પાસે હોય તે અમને પૂરા
પાડવાની કૃપા કરીશ. સિક્કા જેવી વસ્તુઓ દીંમત લઈ આપવાની મરજી
હશે તો તે ખરીદ કરી લઈશું. આ કામમાં સર્વ વિદ્વાનો સહાય કરશે
એવી અશ્વકે.

વ્યવસ્થાપકો - ઇતિહાસ માલા.

આસ લાભ

કોઈપણ ગુચ્છમાન અથવા કોઈપણ વિદ્યાર્થી અથવા કોઈપણ સંસ્થા જેની
મસિક આવક રૂપ) કરતાં વધારે નથી તેને ઇતિહાસમાલા — કી મતે
આપણમાં આવશે.

વ્યવસ્થાપકો

અકબરની રાજ્ય વ્યવસ્થા

(આધીન અકબરી)

ભૂમિકા.

અહો ! તારા બેઠ પડદામાં મુખત ગહેતા છે; તારા આદિ અને અંત કોઈ જાણતું નથી. આદિ અને અંત તારામાં લય પામે છે; એ બન્નેના નામ તારા અક્ષય સ્થાનમાં લય પામેલા છે. મારી વાણીના ચરણ પંચુ છે અને મારી જીભ કંકર પાપાણુ જેની છે, પદની સડિત કીણ છે અને અરણ્ય અતિ વિસ્તીર્ણ છે; આવી સ્થિતિમાં ચક્રિત થઈ તારા વિચારમાં લીન થવું અને તારાં ગુણ કીર્તન કરવા એજ બહુ છે, તારા વ્યવસ્થા સંપૂર્ણ જ્ઞાનમાં અમે મગ્ન રહીએ છીએ એટલું બહુ છે.

જે પ્રથમ વાણીનાં ચાતુર્ય ધારણ કરવા કગતાં ઉત્તમ કાર્ય કરવાનાં મયલ્ન કરે છે તથા જે સૃષ્ટિના મરજનહાની ઉત્તમ રચનામાંથી પોડિકેને અનુભવ કરી અને તે સુખની પ્રાપ્તિ કરે છે, તથા જે પોતાના ચિત્તના મંદિગ્ને કક્ષમેની ચીગની પેઠે સમાન રાખે છે, તેજ પ્રથમ મુતિ દરવાને પાત્ર છે, કાગણુ કે જિનાજ પ્રુ-રૂપ ઉપર રાજ્ય સમૃદ્ધિનો પ્રકાશ જગડે છે અને એ પ્રકાશવડે તે જગીઆના એક ટી-પા તથા અરણ્યના એક કણની પ્રાપ્તિ કરી અક્ષય સુખની પ્રાપ્તિ કરે છે તથા પોતાની વાણી તથા કગણીના ઉજ્જવલ મંદિગ્ને વસ્તોવાણું કરે છે.

અણુત્ દ્વંડલ મુનાગક, જે પાદશાહનાં ચરિત્ર વર્ણન કરી પદમેશ્વરમાં આભાર અદા કરે છે તથા જે પાદશાહી એવાં પોતાના વર્ણન રૂપી દોરાની ગુથણીમાં આણે છે, તેને ઉદ્દેગ એવો નથી કે તે નવી કળાઓ શોધી તેમાં રંગ પૂરનાર તથા અનુભવના રત્નોને પાર્શ્વ લાગના પ્રકરણના ઉત્તમ કાર્યોને તથા ઉત્તમ કીર્તિ વંત ચાતુર્યને જાહેરમાં બિચા થરવા, તે પ્રથમ અજ્ઞાન છે, જે ખુશી વ્યતુને મા લાવવાનો વિચાર ધરાવે; તે વડે પોતાને વિદ્વાનોની હામીનુ સ્થાન મેલ

ની પાડિતાઈના રત્નને દુનિયાના સકલા ઉપર મૂકે તથા આવી ત્રાસાક્રાંતમાં ચિત્ત ભજિતું રાખે. અકૃષ્ણાસ, પોતાના ચિત્તના વિચારો પ્રદર્શિત કરવા તે કયાં અને પોતાનાં વખાણ કરવાં, જે અશક્તિ તથા દુઃક વિચાર બતાવવાની તુલ્ય છે, તે કયાં ! તેના (અણુલુ દુઃખનો) ઉદ્દેશ જોવા છે કે તે (અકરબશાહ) સંસાર તથા ઇશ્વર બન્નેનું રહસ્ય અમલનાર તથા જ્ઞાનનું ક્ષેત્ર ઉપર મુઠ્ઠર રમણ કરનારની માગ્યતા, તેના વિજ્ઞાનની અશ્વિકતા, તથા તેનાં સ્વર્ણ કૃત્યોની તત્પરતા, અત સમયનું વિજ્ઞાન શોધન કરનારના મન ઉપર ક્ષાપવી તથા દુનિયાની નવી પ્રબળને મુઠ્ઠર સામગ્રી આપવી, પોતાના જીવનને તેનાં (અકરબશાહનાં) અસ્તિત્વ પાછુંનથી સુગારિત કરવું, અને હવે પછીના પ્રવાસ માટે ભાથું તૈયાર કરવું; જેથી અગ્રમ્ય દુનિયા જે નાના પ્રકારની પ્રકૃતિઓ તથા અનંત ઇચ્છાઓથી ભરેલી છે તથા જેમાં ન્યાય તથા રસ્તો દખાડનાર કોઈ નથી તેમાં આ કરતાંજેજ ઉપરથી લોકો કેવાં કાર્ય કરવાં તેના વિધિ પામે તથા આ આદિ અંત વિનાના અરણ્યથી મુક્ત થાય. કેવળ આ વિચારથી દુનિયાના પાદશાહની રાજ્ય વ્યવસ્થામાંથી કેટલીક તે (અણુલુ દુઃખ) લખે છે તથા દરતા તેમજ નજવીકના પ્રદેશોનો સમક્ષ જે જે બાબતો પોતાના બાણવામાં છે તેની નોંધ રખાવું છે. જ્યારે ઉદેશ રાજનીતિ અથવા રાજ્યની વ્યવસ્થા પ્રદર્શિત કરવાનો છે તે તો પહેલાં પાદશાહ કોઈએ રાજ તથા તેનાં મહત્ત્વ કોઈમાં સદાઈ કરનારનાં વિધિ કહેવું જોઈએ.

અદિતીય પરમેશ્વરની સમક્ષ પાદશાહ કરતાં સદીઆતી પદવી ખીજ કોઈ નથી; સઘળા કાર્યાર્થી મનુષ્યો જોના પ્રારબ્ધના પાત્રમાંથી વસ થાય છે. મનુષ્યની અનેક જાતિઓને એક આશામાં રાખવાનો તે ઉપાય છે. પાદશાહનું કામ સંસારના લોકોને આધીન રાખવાનું તથા સામો તકરાર લાવનારને મોત કરવાનું છે. તરી પાદશાહ રીજમાં પાદ-પાણનું અથવા પોષિત કરવું અને શાહ-સર્વથી શ્રેષ્ઠ અથવા અધિપતિ, એ જે રાજાનો સમાસ થઈ તેનો અર્થ જોવા થાય છે કે રક્ષણ અથવા પોષણ કરવામાં શ્રેષ્ઠ તથા અધિપતિ. કદાપિ એક અધિપત્ય (પાદશાહી) નો પૈલવ હોત નહીં તો નાના પ્રકારના ઉપદ્રવ શીશીતે શક્તિ પામત તથા દુનિયામાં મગરની કોટલી બધી વરી પડતાં મનુષ્ય જાતિ વિના-
અર્થ મોધ અને ભ્રષ્ટ્રાને થઈ થઈ જાત અને દુનિયાના કોઈની રચના પડીભાજત
તથા સમયમાં દુનિયાની વસ્તી ખરાબ થઈ જતાં પાદશાહના ન્યાયને લીધે
જો ભાગ રાજ જીતીથી પ્રમત મુખથી તેની આશાને આધીન થાય

महम्मद अकबर पादशाह.

છે અને બાકીના ભાગ તેની શિક્ષા થવાના બધી જુગમનો હાથ ટુંકાવી દઇ વશે કે કવશે તેને તાલે રહે છે. વળી એક વતની વસ્તુઓમાં જે હત્ર પ્ર હોય તેને પણ " શાહ " શબ્દ ઉપયુક્ત કરવામાં આવે છે; જેમકે:— શાહ સવાર, શાહરાહ. વળી એ શબ્દ વરરાજાને પણ ઉપયુક્ત કરવામાં આવે છે; સહિદરૂપી મન મોહિની કન્યા તેને વરેલી છે તથા તેની ભક્ત છે.

સાંકડા દિવના અને ટુંકી દૃષ્ટિવાળા પુરુષો પરમાર્થ આધિપત્યથી સ્વાર્થ આધિપત્ય સ્પષ્ટ પારખી શકતા નથી. તે શી રીતે પારખી શકે ! કારણ કે દ્રવ્યથી ભરેલા ભંડાર, પુષ્કળ સેના, આશાકારી સેવકો, મનુષ્યભક્તિ ઉપર સત્તા, પુષ્કળ મનાપુર્યો, પુષ્કળ કલાવંત લોકો, તથા મોજ શોખની પુષ્કળ સામગ્રીઓ તે બન્નેમાં સમાન છે. પરમાર્થ આધિપત્ય આ ગણાવી તે બધી બાબતોથી ચિરસ્થાયીત્વને પ્રાપ્ત થાય છે અને બાળ (સ્વાર્થ આધિપત્ય) માં સ્વેચ્છ સમયમાં અસ્ત થાય છે. પરમાર્થ આધિપત્ય ભોગવનારનું ચિત્ત તે વસ્તુઓથી ખસતું નથી. તેના વિચાર ર જુગમનું ચિત્ર રહ કરવામાં તથા ચાતુર્યનાં કામો બરજાવવામાં રહે છે. યુ, મુખ, ન્યાય, માયા, સત્ય, પરમાર્થ, શ્રદ્ધા, અને સ્વભાવની ઉદારતા વિ-માર્થ આધિપત્યનાં લક્ષણો છે; અને સ્વાર્થ આધિપત્યનાં લક્ષણો, ઉપરની પાત્રી કામમૂલ, પોતાની મુતિ, અન્ય મનુષ્યોની આધીનતા, તથા શરીરનું ન છે; તથા તેભય, ઉપદ્રવ, ત્રાસ, જુગમ, અસત્ય, અને ચોરીનું સ્થાન થઈ રહ છે.

પાદશાહ અદ્વિતીય પરમેશ્વરનું તેજ છે, તથા આખી સૃષ્ટિને પ્રકાશમાન કરનાર સૂર્યનું કીર્ણ છે. તે સંપૂર્ણતાના દેહારની અનુક્રમણિકા તથા સર્વ યોગ્યતાનું સંગ્રહસ્થાન છે. લોકો તેને પરમેશ્વરનું રૂપ ગણે છે અને પાદશાહનો સમય મજનું સંરક્ષણ કરવામાં પીતે છે. લોકો કોઈ પણ મંથરથ શિયાય પાદશાહવડે પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ પામી શકે છે. તેને જોઇને મરે તેની મુતિની પ્રકૃતિ ભક્તિના ભૂમિ ઉપર મૂકે છે. અત્યંત ગંભીર વર્તણુક તેતામાં પ્રત્યક્ષ દોશી આવે છે. તે મનુષ્યભક્તિને પિતા છે, કારણકે અનેક મહારાજાં મનુષ્યો તેની કૃપાવડે નિશ્ચિંત થાય છે તથા બાળ કોઈ પ્રજાદે સ્વામીભક્તિથી અન્ય ભાવનાની રજા હસતી નથી. તે મમતા સ્વભાવને વર્તનારો હોયકે તથા સમયને અનુસરીને પોતાના કાર્યની રચના રચે છે; તેનામા અદ્વિતી ગંભીરાઈ હોયકે કે અયોગ્ય વસ્તુને જોઈ તે કે ધ કરતો નથી તથા અવિચારને ચિત્તમાં પ્રવેગ કવ્યા દેતો નથી. ધોરત તેનામાં વાચ કદે છે. તેના ઈશ્વરદત્ત વીરત્વથી અપકૃત્યોનો પવન વિખરાઈ જાય છે તથા તેની આ-વશેતીથી અપકૃત્યકરનારનો વધારો થતો નથી. તેના દુરની ઉદારતાથી નકાવા

તે કાર્યને કંઈ અવગેય આવવા દેનો નથી તથા કયો અતિશય હોવાથી કું
અવાનો નથી; બીજાની ઇચ્છાએ સંપૂર્ણ કરી પોતાના ઉપર તેમનો આધાર રાખે છે
અને પોતાની વિચ્છેદનતાની દારી વડે બરાબર માપ લઈ રાજ્ય કાર્યનો પાથો નાં
ખે છે. સર્વે દા યોગેનાં અંતઃકરણનો પ્રિય થવાના હેતુથી તે પોતાનાથી કમી પડિત
નાં માણસોને પણ માન્ય આપે છે; નકામી વાંતોથી હથા સદ્કાર્યોની અવગણના કર-
વાથી પોતે દુઃ રહે છે. તે અમુક ખાતાનો ઉપરી નથી; પરંતુ સર્વ ખાતાના ઉપરીઓ
સર્વ હકીકત તેની આગળ રજૂ કરે છે, તેથી પ્રત્યેક ખાતાનો એ મહિતગાર હોવો
જેઇએ; મીરમાલ, ^૧ મહોરદા, ^૨ મીરબક્ષી, ^૩ બારબેગ, ^૪ દૂરબેગ, ^૫ મીરબુલ
હ, ^૬ મીરબહર, ^૭ મીરબર ^૮ મીરમન્દિલ ^૯ ખાનસાહાર, ^{૧૦} મુતરી, ^{૧૧} આ-
ખતાબેગ, ^{૧૨} એમનો આ વર્ગમાં સમાસ થાય છે. માટે એ પ્રત્યેક જણ સદ્કાર્ય
કરવામાં તત્પર, મક્ક તથા દોરે ઇટીવાળો હોવો જોઇએ.

(૨) વિનય સહાયવર્ગ, જે દ્રવ્ય સંપત્તિ જાવનાર તથા ઉપજ ખર્ચની
દુખરખ રાખનાર છે, તે રાજ્યઅંગમાં વાચુ તત્વને ઠેકાણે છે; રીતજ લહરી રૂ-
પે ચિત્તને શાંતિ આપનાર છે તથા સીમૂમ ^૧ કે પે ચિત્તશાહક છે.

૧ કોષાધિપતિ ૨ મુદ્રાધિપતિ, પાઠશાલનો સીવ સામંતનાર તથા સૂત્ર કરનાર.
૩ સેનાનો મગાર મુકરના, ૪ અરજીઓ રજૂ કરનાર અધિકારી ૫ મ રાજાને અધિપતિ.
૬ લશ્કર, દરબાર તથા મિનસસ વિગેરેની મોટાણુ રાખનાર ૭ સમુદ્રાધિપતિ; કન્ટન
અથવા દરિઆઇ જહાઠનો અધિકારી ૮ દેસાધિપતિ; જમીન મહેમૂમનો અધિકારી ૯-
અથખાતાનો પણ અધિકારી ૧૦ રાજન મુદની વ્યવસ્થા રાખનાર અધિકારી ૧૧ પાકા-
ધિકારી રસોડાની તથા રસોડાની વ્યવસ્થા રાખનાર ૧૨ શિકારખાતાનો ઉપરી, મુગ-
યાધિપતિ. ૧૩ પશુચાળા, એટલે મુલ જાનના તબેલાની વ્યવસ્થા રાખનાર. અધિકારી.
૧૪ ઇરાનની દક્ષિણમાં, આફ્રીકા તથા બીજા દેશોના જન માસથી સપ્ટેબર સુધીના
એક જાતનો ગરમ તથા ઝેરી પવન વાયે તેને સીમૂમ કહે છે

આ જાતનો ગરમ પવન, જેને ઇરાલીમાં ઈન ગિરોએ તથા આફ્રીકામાં હરમારાન
કહે છે તે વિષે મુસાફરોએ ઘણું લખેલું છે. ઇરાનની દક્ષિણનાં રણોમાં તે આ
પવન ઘણાજ ત્રાસ વર્તેલી રહે છે. પ્રમિદ મુસાફર પાકો પોલો આ પવન વાસને ઓરમજ
નગરનું વર્ણન આપના લખે છે કે “ અહીં મોખ જગુમાં ગરમી અત્યંત પડે છે
તથા હવા બગડી જાય છે તેથી તે ઋતુમાં રહેવાસીઓ શહેરમાં નહીં રહેતાં તેઓ કિના-
રા ઉપર આવેલા બોગોમાં અથવા નદાઓના કિનારા ઉપર જાય છે અહીં તેઓ નાની
નાની ઝુપડીઓ પાકી ઉપર જનારે છે એક જાણુ ઉપર પાણીમાં હા સોટા ખેરી રહે
ત્યાંથી આઝાજાકાં નાખી હેડા કિનારા ઉપર રાખે છે આ માંથી ઉપર ઝુપડી બાધી છા-

આ સર્વના ઉપરી વહીર છે. દીવાનના આગળ સર્વ રજાઆત એના તરફથી ચાય છે. રાજ્યની મહેસૂલના એ અધિકારી છે તથા રાજ્યની તીજરીની રૂબ રૂબ રાખનાર અને સર્વ હિસાબી કામના ખુલાસા કરનાર તે છે. તે રાજ્ય નિયમોરૂપી રત્નોના પરીક્ષક ઝવેરી છે અને લોકો તેને કુનિયાની ખરાબીને સુધારનાર કા-

યા માટે પાંદડાંનું ઢોલ કરે છે. અહીં આશરે નવ વાગતાંથી અખેર સુધી જમીન ઉપર-થી એવો ગરમ પવન વહે છે કે તેના સપાટામાં આવનાર મનુષ્ય મળું ગુળાઈ જાય છે અને મરી પશુ જાય છે, માટે આટલો વખત તેઓ પાણી ઉપર બાંધેલી બુપડીઓમાં ગાળે છે. રેતાળ મેદાન ઉપર આવતા પવનના સપાટામાંથી ટેક બચીશકતું નથી. આ પવન વાવા માંડેછે કે તુરત લોકો દાહો સુધી શરીર ખુડે તેવી રીતે પાણીમાં બેસી જાય છે અને પવન જાય યતા સુધી એમને એમ બેસી રહે છે. મરમી ધણીજ પડેછે તે વિષે માંડો-પેલો લખતાં કહેછે કે જ્યારે તે આ પ્રદેશમાં હતો ત્યારે નીચે પ્રમાણે બતાવ બન્યો હતો. ઓરમઝના હાકીમે કીરમાનના રાજાને ખંડણી આપતાં ચૂકરી. તેથી જે સમયમાં રહેવા-શીઓ શહેર છોડી બહાર જાય છે તે સમયમાં લશ્કર મોકલી વસુલ કરી લેવાનો કરાવ કર્યો. આ ઉદ્દેશથી શોજસે સવારતથા પાંચ હજાર પાડલની એક લશ્કરી ટુકડી તે લોકોના ઉપર એકદમ છાપો મારી ગભરાવવાના હેતુથી રીઓખાઈની પ્રાંતમાં યઈ મોકલી. પરંતુ એણે બંધુ કે બોમીઆની ચૂકથી તેઓ ધારેલી જગાએ રાખી પડતા પહેલાં આવી પ-હોંચ્યા નહીં તેથી ઓરમઝથી થોડેક દૂર રક્ષની ધટામાં વાસો રહેણું પડ્યું. બીજે દિવસે અવાઈમાં તેમણે કુચ કરી કે ઉપર વળીવેલો ઉંચ પવન એકદમ વહેવા લાગ્યો અને સર્વ શ-ગળાઈ મરણ પામ્યા; તેમની ખબર કહેવાને એકજણ પશુ છવતો ન રહ્યો. ઓરમઝના લોકોને જ્યારે આ બતાવતો ખબર પડી ત્યારે ત્યાં હવામાં ખોગાડ યઈ મરમી આલે નહીં માટે યુદ્ધને દાટી દેવા તેઓ ત્યાં આવ્યા. આ યુદ્ધમાં એવા તો રોકાઈ ગયાં હતાં કે તેમને ઉ-ચકતાંવાંત જે ભાગ આવે તે તુરત ખરી પડ્યો. તેથી જ્યાં પડ્યાં હતાં ત્યાંજ ખાડા ખોદી દાટવાં પડ્યાં હતાં. આ પ્રમાણે પાણીમાં બેસી રહેવા વિષે ખીટોડી લાગુલેલ તથા રૂકી-લીંજદે સ્વાનુભવની સચિત્તર હકીકત ઉપર પ્રમાણેજ આપી છે. શરીરની આવી હાલત યઈ જાય છે તે જાણત આદીને ઉપર પ્રમાણેજ વર્ણન કર્યું છે. તે લખેછે કે આ પવનથી મોત પાવેછે; શેકાઈ જવાથી આકૃતિમાં ફેરફાર યઈ જાય છે. તથા અવયવો જુદા પડી જાય છે. વળિ બીજી હાલતી જનેલી હકીકતોના દાખલા પણ આપ્યા છે. એ પવનને વાસ્તે પો-લીંગર નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

“ આ રજોમાં ગરમ પવન એટલેવો જાણી નાંખે છે. કે એના સપાટામાં આવતા પ્રા-ણી તથા વનસ્પતીને ફના કરી નાંખે છે. જૂનથી સપ્ટેમ્બર માસ સુધી આ સમયમાં જે રસ્તે મેં મુસાફરી કરી તે તદ્દન બંધ રહે છે. બહુગીરતાનમાં આપવનનાં જુદાં જુદાં જુદાં—જુલો (જવાલા) અને બાદે સિમૂમ (તાશારક પવન) એવાં જાતનાં આ-ખ્યાં છે. એ એટલો બધો ઝેરી છે, કે ઉપર સુધાંતને પણ મારી નાંખે છે. આલે ખતાવ બતાવો

રીગર ગણેછે. તે ઈશ્વરના શુભાભ તરીકે કહેછે. તે કાર્યે ૩મી જમિના ક્ષેત્રગણિ-
ત શાસ્ત્રી હોવો. નેત્રજી તથા રીતજીદૃષ્ટી, ત્રિપ્ર સુદ્ધી, ઉત્ત્ર પ્રકૃતિ વાળો, સંયમી,
કાર્ય કરાણ, પ્રમત્ત વક્તા, સુંદર લેખક, સત્ય વક્તા, નૈઋત્ય, પ્રસન્ન વદન અને કા.
'ના ખાતી હોવો નેત્રજી. વળી તે સર્વ નોંધ રાખનાર તથા સર્વ દક્ષતરોનો ઉપરી
છે. મસ્તૂકોને કામોમાં જ્યાં જ્યાં રાંકા પડે છે તેના તે શુભાસા કરે છે અને જેના
શુભાસા તે કરી શકતો નથી તે બાબત દીવાનને વજૂ કરી ખુવાસી મેળવવામાં
આવે છે. મસ્તૂકી, ' સાહેબિતોલ્લિહ' આવારઆનવીસ', ખીર સામાન, ' નાઝિર
ખૂતાત, ' દીવાન બધૂતાત ' ખર્જનાનો ખુશરફ, ' વાફેનવીસ ' અને આમિત્ર-
ખાલસા તેના (વઝીરના) તાબામાં હોયછે; અને આ સર્વ અધિકારીઓનાં
કામકાજ તેના હુકામોના બજાવે વડે ચાલે છે. કેટલાક રાજ્યકર્તા વઝીરના કામ-
ને વકીલના કામનો એકલાગ ગણેછે તેમાં પાઠશાહી ઝરોખાના આ બન્ને સ્તા-
નુ' કામ એકથીજ લેવામાં આવે છે, અને ઘણીક વાર તે વકીલના હોદ્દાને લાય-
ક પ્રરૂપ નહીં મળી શકવાથી ફોઈ એવા પ્રરૂપ હોય કે જેનામાં વકીલના ગુણોનો
અંશ હોય તેને ખુશરફ દીવાનની જગ્યા આપી શકે છે, જેના અધિકાર દીવા-
નથી થકીઆતો અને વકીલથી ઉતરતો હોય છે.

(૩) મિત્રવર્ગ, જે હુકામોના મકાસ, હોઈ વિચારના કીર્ણ, સમય પ-
રિક્ષાના બળ, સ્વભાવ પરીક્ષાની અતિશયતા, પ્રસન્ન વદન તથા 'મિષ્ટ વચન વ-
ડે રાજ્ય મંડળીને નિયમમાં રાખે છે, અને પોતાની શ્રદ્ધા તથા ગંજવના શુભ
ચિંતનના સૌંદર્યથી આખી સંઘિમા હજારો લોકોનું ભલું કરે છે. વળી તે પોતાના
ખુદ્દા અભિપ્રયથી તથા પોતાના પ્રમાણિક વિચારથી તકરારના ક્ષેત્રમાં હલકા

નજરે જેનાર એક પ્રરૂપ અને હકીકત કદી તે પ્રમાણે મતુબ ઉપર પહોંતેનું એટલું
જોર છે કે, એ પવન લાગતા માસ સખત મહા જે આવા માડ છે, જાણે અગ્નિથી શરીર
ખળતું હોય તથા સર્વાંગે પીડા યાવછે, આમથી બળે છે અને ઘોડી વારમાં પ્રાણ જતા રહે
છે. "

૧ બધાં દક્ષતરો (આફીસો) નો અધિકારી ૨ હકીકત તથા ઝોજખની બસબર નોંધ
રાખનાર અમલદાર. ૩ નગરમાં ચાલતી વાતોની નોંધ રાખનાર તથા દક્ષતર લખનાર
કારકૂનો ૪ સવારીના સરભમ વિગરની વ્યવસ્થા રાખનાર. ૫ ખાનગી પરચનો હિ-
સાબ રાખનાર ૬ ખાનગી પરચની વ્યવસ્થા રાખનાર અધિકારી ૭ ત્રીનેરીનો હિસાબ
રાખનાર ૮ સર્વ જાતની ખખરો તથા ખનના બનાવેના નોંધ રાખનાર તથા ખખર આ-
પનાર. ૯ ખાલસા એટલે રાજ બાબતનો અધિકારી.

જહાંગીર પાદશાહનો ઇતિહાસ.

(તૂર્કિજહાંગીરી)

પરમેશ્વરની પૂર્ણ કૃપાથી હિ. સ. ૧૦૫૪ના જમાદોહિસાની માસની આઠમી તારીખ વાર બૃહસ્પતિની સૂર્યોદયથી એક ઘડીએ રાજધાનીના આગરા નગરમાં મારી શ્વેતઝીંઝ વર્ષની ઉમરે પાદશાહીના તખ્ત ઉપર હું બેઠા. મારા પિતાને પેતાના સૂર્યોદય વર્ષના વયમુધી સંતાન છવતાં નહોતાં, તેથી હુંએ આધુઅતે તથા તપસ્વી પુરુષો, જેમના આત્માને પરમેશ્વરનો નિકટ સંબંધ છે, તેમના આગળ સંતતીને વાસ્તે વિનંતિ કર્યા કરતા. તે સમયે જ્વાળ મયીતુદીન ચિશ્તી હિંદુસ્તાનના મહાપુરુષોમાં મુખ્ય થઈ ગયા હતા, તેમની માનતા રાખી કે જે પરમેશ્વર કૃપા કરી મને એક પુત્ર આપશે તે આગરાથી એક મા ને આળીશ દાસ ઉપર તેમની તેજસ્વી દર્શી સુધી પડે આજીને જીવ અને માનતા સંપૂર્ણ કરવી. ત્યાર પછી, હિ. સ. ૧૦૫૪ના ગરીઝિય અબ્દલ માસની તારીખ સત્તર વાર છુધના દિવસની સૂર્યોદયથી આઠ ઘડી ગીતી અને મૂર્ચ્છા રાશીના ચોવીસ અંશ ઉપર હોતો તે સમયે પરમેશ્વરે મને યત્નના પડદામાંથી બહાર આણ્યો. વળી મારા તીર્થેષ્ઠ સંતાનની લાલચા કરતા હતા તે સમયે શેખ સલીમ નામે અતિ પુદ્ગ મહાપુરુષ આગરા તાબાનાં ગામે પેઢી સીકરી ગામની તલ્લક એક કુંગર છે ત્યાં આગી આશ્રમ બાંધી રહ્યા. તેમના ઉપર આમવાસના લોકો સંપૂર્ણ આસ્તા રાખતા હતા. મારા પિતા આધુ સંતોની સેવા કરતા હતા તે સમયે આ મહાપુરુષને અમાગમ થયો હતો. તેવામાં એક દિવસ શેખ સલીમ પુરમાનંદમાં મગ્ન હતા તે વખતે મારા પિતાએ તેમને પ્રસ્ન કર્યો કે મારે કેટલાં સંતાન થશે. તેમણે આજ્ઞા કરી કે પરમેશ્વર કૃપા કરી તમને ત્રણ પુત્ર આપશે. મારા પિતાએ કહ્યું કે જે પ્રથમ સંતાન થશે તેને આપની સેવા તથા શિક્ષણના પાત્રવમાં નાંખીશ. શેખે મારા પિતાની ઇચ્છા મંજૂર રાખી અને બોલ્યો કે "ત્યારનું પુત્ર તેનું નામ મારા નામે નામ પાડીશ." જ્યારે મારો માતૃશ્રીને પ્રસવના દિવસ નજદીક આવ્યા ત્યારે તેને શેખના આશ્રમે જે કહી દીધી કે મારા જન્મ તે જગાએ થાય. મારો જન્મ થયા પછી મારું નામ મુલતાનસલીમ પાડ્યું. પરં-

તુ મે મારી છેક આશુમન્જળી વધમા કે સમન્જસી વધમા કોઈ વખત પણ મારા પિતાએ મહામ્મદ મંનોમ અથવા મુવતાન મલીમ નામ દઈને મને યોલાવ્યો હોય એવું માલવ્યુ નથી હમીશ તે મને રોખૂળાળા નામ દઈ યોનાવતા હતા સીકની ગામ મારી જન્મ ભૂમિ થઈ તેથી તેને શુનીઆળ કૂણીને મારા પિતાએ તેને ગન્ધધાનીની જગો બનાવી ચૈાદ પદર વર્ષના અરમામ આ કુગરી અને ઘટ જ ગવવાળી જગાએ નૂન પ્રકારની વાડોઆ, ધંમારતો, ધર્મશાળાઓ અને સુદર મનોહર રથજોથી ભરપૂર નગર બનો હતુ ગુલગતનો વિનય ક્યો પછી આ ગામનુ નામ કોતેપુર રાખવામા આવ્યુ.

જ્યારે હું પાદશાહ રયો ત્યારે મારા મનમા આવ્યુ કે માફ નામ ફરવી નાખવુ જોઈએ કારણકે એ નામ સાધારણ છે મારે પાદશાહી નામધારણકરણ જોઈએ એકદમ મારા મનમા વિચાર ઉડ્યો કે પાદશાહોનુ કામ જહાગીરી (ફનિઆને ધારણ કરવી તો) છે તેથી માફ નામ જહાગીર પાડવુ, અને મારા રાજ્યાલિપેક જગત પ્રકાશક રૂવ સૂરંગા ઉદય સમયે થયો છે તેથી માફ ઉપનામ વરદીન (ધર્મતુ તેજ) રાખવુ જ્યારે હું કે વર પદે હતો તે દિવસેમા હિંદુસ્તાનના પ્રમુખ પ્રયોધી મારા સાબગીવામા આવ્યુ હતુ કે જહાગીરીન અકબર પાદશાહનો રાજ્ય સમય વીત્યા પછી વરદીન નામે રાજ્યકુળ મુત્સદી થયે આ વાત 'પાર્શુ' મારા મનમા હતી તેથી માફ નામ અને ઉપનામ વરદીન જહાગીર રાખવુ

મારા રાજ્યાલિપેકનુ મહત્ત્વ કાર્ય આગરા શહેરમા થયુ, તેથી તે શહેરની ખાસ જાણવા જેવી બાબતો દુકામા અને લખવાનીજરૂર છે આગરા હિંદુસ્તાનના પુરાતન મોટા શહેરોમાનુ એક છે તે જમના નદી ઉપર વસેલુ છે ત્યા પ્રથમ એક પુરાતન કિલ્લો હતો તે મારા પિતાએ મારા જન્મ પછી પાડી ન ખાવ્યો અને તે જગોએ ઘડેલા લાન પરચરનો આણુવ્યો ફનિયાની અંદર મુસાફરી કરનારા પ્રયો આ કિલ્લા જેવો બીજો કિલ્લો જાણવી શકતા નથી તેને પૂર્ણ કરતા પદર સોળ વર્ષ લાગ્યા હતા આ કિલ્લાને ચાર દરવાજા તથા બે દરીઆ છે આ કિલ્લા બાધવાનુ ખર્ચ પાનીસ લાખ રૂપીઆ થયુ છે, જે રકમ ઈરાનના એક લાખ ને પદર હજાર રાઇન તથા વરાનને હિસામે એક કંગડ અને પાચનાખ ખાનીની ખરાબર થાય છે વસ્તી જમના નદીના બંને કિનારા ઉપર છે પશ્ચિમ કિનારા ઉપરની વસ્તીનો ભાગ ઘટ્ટ અને મોટો છે આ ભાગનો વેળવે. સાત કોસ, લખ ઈ બે કોસ,

અને પોહોળાઈ એક કોસ છે. જે વસ્તીને લાગ નદીની પૂર્વ બાજુએ છે તેના ઘેગ-
વ અઢી કોસ, લંબાઈ એક કોસ, અને પોહોળાઈ અર્ધો કોસ છે, પરંતુ તેમાં એ-
વી તો મોટી મોટી ઇમારતો આવેલી છે કે તેમાંથી ઇરાક, યુરમાન તથા માવીર-
નહરનાં શહેરો જેવાં અનેક બની શકે. ઘણે ભાગે લે કો ઘર ત્રણ અથવા ચાર મા-
ળનાં બાધે છે લોકોની ખોડ એટલે સુધી થાય છે કે ગલીઓ તથા બજારમાં મુશ્કે-
લીથી પસાર થવાય છે. એ જાણે સાત દશમાંના બીજે દશ છે.

• એની પૂર્વમાં કનોજનો પ્રદેશ આવેલો છે. પશ્ચિમમાં તાગોર, ઉત્તરમાં શાંલ-
ર (શાંલસ) તથા દક્ષિણમાં અંદરો છે હિંદુઓનાં પ્રસ્તકોમાં લખેલું છે કે જમના
નદીનું મૂળ કલિંદનામે એક પર્વતમાં છે, જ્યાં આગળ અનિશય ટાંકને લીધે
મ્નાયુસથી જઈ શકાતું નથી. જ્યાં આગળથી તે નદી દૃષ્ટીએ પડે છે ત્યાં આગળ
ખિજરાબાદ પ્રગણની નજીકમાં આવેલો એક પહાડ છે. આગરાની હવા ગરમ
અને સૂકી છે. વેલોનું કહેવું એવું છે કે એ હવા શરીરમાં પાચન ક્રિયા સારી કર-
ે છે. તેમ ક્રેલાક અપૂર્ણ વેલોના કહેવા પ્રમાણે એ હવા નબળાઈ આણે છે. પરં-
તુ કેટલે અને ગરમ મહુતિવાળા મનુષ્યને એ દરદનો ઉપાડ ન થતાં આરામ ભળે
છે. વળી એમ્હવા એવા પ્રકારની છે કે હાથી, ગાય, બકરાં વગેરેને ઘણી માફક
આણે છે. અને એ પ્રાણીઓ ઘણાં સારાં થાય છે. લોહી વંશના અફઘાનોની હફ-
મત પહેલાં આગરા મોટી વસ્તી વાળું હતું અને તેમાં કિલ્લો પણ હતો, એમ મ-
સહીદ સૈયદ સુલિમાને રચેલી સુત્રતાન મહમ્મદ મજનનીના પુત્ર મસહીદના પુત્ર ઇ-
બ્રાહીમના પુત્ર મહમ્મદની આ કિલ્લાના તિજબ સમયની મશસ્તિની કવિતાઓમાં
લખેલું છે. ત્યાં કબ્રુ છે કે " આગરાનો કિલ્લો માટીમાંથી પેશ થયો તે પહાડમય
દરોના ઉપર એક પહાડ જેવો છે ".

જ્યારે સિકંદર લોહી આંહીઅર હુસ્તગત કરવાનો ઇરાદો કરી હિંન્ના
ખોદશાહોના પાયતખ્ત સહેર દિલીથી નીકળી આગમ આગળ આવ્યો ત્યારે પો-
તે આગરામાં રહેલાજી રાખ માનો ઇરાવં કર્યો ત્યાર પછીથી આગરાની વસ્તી વધવા
લાગી અને તે દિલ્લીના સુત્રતાનોનું પાયતખ્ત થયું. જ્યારે પાંચેશ્વરે કૃષ્ણ કરીને
હિંદુસ્તાનની પાદશાહી આ મહાવંશ (મોગલવાંશ) ના હિપર બક્ષીમ કરી
ત્યારે સ્વર્ગવાસી તીર્થરૂપ બાબર આદલાદે મિકંદરના પુત્ર ઇબ્રાહીમ લોહીને પરા-
જય પમાડ્યો. ઇબ્રાહીમ સંશામમાં માર્યો ગયો. ત્યાર પછી હિંદુસ્તાનના રાજાઓ

અને જમીનદારોમા ઐશ્વર્ય ગણાતા રાણા સાગા ઉપર વિશ્વ્ય મેળવીને જમના નદીના પૂર્વ કિનારા ઉપર મારી જમીન પસદ કરી ત્યાં આજગ એક એવો માગ બનાવવાનો હુકમ કર્યો કે થોડી જગામા નાના મકાનના વૃક્ષો થી ભરેલો તે થાય એ બાગનું નામ ગુલઅરશાન રાખ્યું અને તેમા એક હાવ ફોરેલા પાપાણુની નહાની સગખી ઇમારત બંધાવી, તથા તે બાગની એક બાજુએ એક મસજદ પણ બંધાવી તેમને એવો વિચાર હતો કે એ ઢંકણે એક મોટી ઇમારત બંધાવવી પણ આયુષ્ય ખુટી પડ્યું અને ઇગદો તેમને તેમ રહ્યો.

આ ગ્રંથમા જ્યાં “ સાહુબ કિરાની ” એ શબ્દ લખ્યા હોય ત્યાં લખવની મતનબ એવી મમજવી કે ત્યાં તે અમીર તેમજ ગેલગાનને વાસ્તે લખ્યા છે તે મજ ને ઢંકણે ‘ રિદ્દામખાની લખ્યું હોય ત્યાં તે હજરત બાબર બાદશાહને વાસ્તે લખ્યું છે તેમ જમજુ, જ્યાં “ જતત આશીઆની ” લખ્યું હોય ત્યાં તે હજરત હુમાયુ બાદશાહને માટે લખ્યું છે અને જ્યાં ‘ હજરત અર્શઆશીઆની ’ લખ્યું છે તે મારા તાર્થરૂપ પિતાશ્રી જહાંગીર મહમ્મદ અકબર બાદશાહ ગાઝીને વાસ્તે લખ્યું છે તેમ સમજવું *.

ખગૂળ (ખડખૂચ, તડખૂચ ફેરી અને મીઠાં ફૂળ (મેઝા) આગરા તથા તેની અમપાસના પ્રદેશમા હાણા મારા પાકે છે સર્વ ફૂલોમ, ફેરી મને ખહુ જ પસદ છે મારા તાર્થરૂપ પિતાશ્રીના સમયમા હિંદુસ્તાનમા પાકતા નહોતા તેવા ઘણા વિનાયતો ફૂળ આણવામા આવ્યા હતા તરહ તરહની દ્રાક્ષ, જેરી કે સાહગી, હબગી ડિગમિશી ઇત્યદિ અરેબીમા એવી પ્રસિદ્ધ ચર્ષ કે લાદોર

* આ નોંધ જહાંગીરે પોતાને હાથે કરેલી છે તેથી ચોક્કસ પિતા પિતામદ, પ્રપિતામદ અને વહ પ્રપિતામદને વાસ્તે તેમના નામ તેમજે ઢંકણે નહીં લખતા ઉપર જણાવેલી માનની સજાઓ તેજે વાપરી છે તેનીચુચના વાસ્તે આ નોંધ જહાંગીરને કરેલી પડી છે એમ દિ દુઓમા કેવાસ વાલી સ્વર્ગવાસી ઈલાહિ પોતાના શ્રુત વડીયાને માટે લખવાનો રિવાજ છે તે મ ગુલઅમનેમા વડીયોના માનમા ઉપર જહાંગીરે માનની સજા વાપરે છે વિરહોસ જન્મત અને અરી નો ગર્થ સ્વગ થાય છે પરંતુ તેથી જુલો જુલો સજા બારાતર કર્તાએ નહીં લખતા મા નો સજ્જ તાર્થરૂપ રાખી એને વાસ્તે સજા ના કીછ તેનું નામ લખ્યું છે જુલરાનીના સજ્જો એવા કે કેલાસ વાલી મોનોક વાલી ઇત્યાદિ નિવન મજા જખાનવાને વાસ્તે આ એ કીક લખ્યું નહીં રા દબ ફિરાન એ તેમજ શાહનુ ઈવકાજનું નામ છે એવો ગર્થ ફિરાન દેસનો બાતસા ક વખારે નિ વેચન માટે પરિચિત મેઝુ ગાજ-નર્મયોર.

સાહેબનાં બળરેમાં દ્રાક્ષિની ઋતુમાં જેવી જોઈએ તેવી જાતની અને પ્રતિની મળી
સાકે છે.

બધાં ફૂળોમાં એક એવું ફૂળ થાય છે કે તે ફિરંગીઓના તાબાનાં બંદરો-
માં પાકે છે. તેને 'અનસાસ' કહે છે. આગરાના ગુલમ્મદશાન ખાગમાં પ્રતિવર્ષ આ
ફૂળ હજારો ઉતરે છે.

હિંદુસ્તાનનાં સુગંધી પુષ્પો અહીં એવાં થાય છે કે સહિનાં બીજાં પુષ્પો
કરતાં ચઢે. કેટલાં પુષ્પ તો એવાં છે કે સહિનાં બીજાં કોઈ કેટલાં તેનું નામ કે
નિશાન કોઈ જાણતું નથી. તેનું એક પુષ્પ તો ચંપાનું છે. અત્યંત સુગંધીદાર
તથા દેખાવમાં ઘણું રમણીય આ પુષ્પ થાય છે. તે જાહેરાતના પુષ્પને સુગંધમાં તથા
દેખાવમાં મળતું આવે છે, પરંતુ ચંપાનો રંગ પીળાશમાં મૈત રંગ ભળતો હોય
તેવો છે. એનું વૃક્ષ બરાબર ઘાઘાર તથા મોટું અને પલ્લવિત શાખાઓથી છાયાદાર
થાય છે. જ્યારે એ વૃક્ષને પુષ્પ આવે છે ત્યારે માત્ર એક વૃક્ષ આખા બાગને સુગંધીથી
ભરપૂર કરી નાખે છે. બીજાં પુષ્પ 'કેવડાનું' છે. એનો દેખાવ તથા કદ કંઈ એકજ
નિશ્ચિત નથી. એની સુગંધી, એવી ભલકાદાર અને તેજ છે કે ને કસૂરીની સુગં-
ધીથી, જગ પણ ક્રમાં જાગતી નથી. વાળુ પુષ્પ 'રાયમેડ' છે, જે સુગંધમાં સફેદ
ચાસમનના પુષ્પને મળતું આવે છે, પરંતુ એનાં પાદડાંમાં એ ત્રણ તબક્ક (માળ)
હોય છે. એનું પુષ્પ 'મોક્ષસરી' (મોક્ષસરી) નું છે. એનું વૃક્ષપાણુ દેખાવમાં રમ-
ણીય, ઘાઘાર તથા ઘાઘાણુ થાય છે, તથા એની સુગંધી ઘણીજ મીઠી છે. પાંચ-
મું પુષ્પ 'સેવતી,' છે જે કેવડાની જાતનું છે. પરંતુ કેવડાને કાંઈ હોય છે અને
સેવતીને હોતા નથી, તેમજ સેવતીનો રંગ પીળાશ ઉપર વધારે છે, કેવડાનો રંગ
પીળાશ ઉપર વધારે છે આ બધાં પુષ્પ તથા સફેદ ચાસમન ગાણાતું ચંપેલીનાં
પુષ્પમાંથી સુગંધીદાર તેજ બનાવવામાં આવે છે. બીજાં ઘણી જાતનાં પુષ્પ છે,
પરંતુ તેમનું વર્ણન કરતાં લગભગ થઈ જાય છે.

હવે બીજાં વૃક્ષોમાં સર્વ (સર્વ), સમ્બર, ચુનાર, સફેદ આ , નેતર, મળા
ઈત્યાદિ જે હિંદુસ્તાનમાં બિલકુલ જાણીતાં નહોતાં તેપણુ અહીં આજુબાજુમાં આ-
વ્યાં છે, અને તેમનો પાક પણ પુષ્કળ થાય છે. સુખડનું વૃક્ષ જે સુખ્યત્વે કરીને બે-
રોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે પણ ઘણા બાગોમાં ઉછેરવામાં આવ્યું છે.

આગરાના વતની લોકો કલકાઇરાલ્ય અને વિધા સંપાદન કરવામાં થયું
મથત કોછે, અનેક મકારના ધર્મ અને પથનાં માણસો આ શહેરમાં આવી વસેલાં
છે.

મારો રાજ્યાભિષેક થયા પછી પ્રથમ હુકમ મારો એ થયો કે ઇન્સાદને માટે
એક સાંકળ (અદલતી જજર) બાંધવી, જેથી ઇન્સાદ આપનારા અધિકારીઓ
જે લોકોના ઉપર જુલમ ગુજરેલો હોય તેમની દાદ સાબળવામાં તથા તેમને ઇ-
ન્સાદ આપવામાં માર્ગદર્શક રહે નહીં જેને દાદ કરવી હોય તે પેટે તે સાંકળ આવી
હલાકે એટલે તે સાંકળના અવાજથી દાદ માટે આવ્યો છે તેવી ખબર મને થાય.
એ સાંકળ આવી રીતે બધા રી હતી કે.—ચોખું સોતું મંગાવી સાડ અંકોડાની
ત્રીસ ગજ લાંબી સાંકળ બનાવરાવી તેનું વજન હિંદુસ્તાનના આરમણ હતું, જે
ઇરાનના બત્રીસ માણ થાય તે સાંકળનો એક છેડો આગરાના ડિલાના સાહુ જુજ
ના કાંચરા ઉપર બાંધ્યો હતો અને બીજો છેડો નદીના કિનારા મુખી લઈ નદી એક
પથર દાટી તેની સાથે મજબૂત કર્યો હતો.

વળી આ હુકમ સાથે જીલ્લ બાર હુકમો કહાડ્યા અને દરમાલુ કે આ હુ-
કમોનો અમલ કરી આ પાય તખ્તના તાબામાં તમામ દરેશમાં વહીવટ, રાખવો અને
તેમને રાજ્ય નિયમ તરીકે ગણવા. તે હુકમો નીચે પ્રમાણે —

૧ તુમલા (ખુઆદરો ઉપરનો ડર) તથા ઢરીયાઈ અને આપરની જ
કાત લેવા મનાઈ કરવી, આ જગતથી મત્થેક રૂખા તથા અરકારના જાગીરદારો
લોકોને ઈલ્ત આપે છે એ રીત તમણે પાતાના નફા વાસ્તે કહાડી છે.

૨ જરસ્તામી ઉપર ચોરી કે લૂટ થતી હોય અને ગસ્તો, જે વસ્તીથી
જા હોય તો એ વિખાગના જાગીરદારોએ ત્યાં આગળ એક ધર્મશાળા તથા મમ-
લુદ બંધાવવી તથા એક દુકાને પાણુ ખોદાવવો, જેથી ત્યાં વસ્તી રહેવાથી ધર્મશા-
ળામાં લોકોના જમાવ વધારે રહે. અને જો રસ્તો ખાલસા થાણાની નજીક હોય
તો ત્યાંના મુલમદીએ (હાફીએ) બ દાખલત રાખવો અને રસ્તામાં સોદાગર લો-
કોના માલ તેમની પરવાનગી સિવાય ખોનાવવો નહીં.

૩ હરકોઈ રાખ્ત હિંદુ હોય કે મુસલમાન હોય, પરંતુ તે ગુજરી જાય
ત્યારે તેની માલ મિલકત તેના વારસને સોંપવાં. કોઈને પાણુ આ જાળતમા દર-
જીએ નહીં કદાચ અરનારને વારસ ના હોય તો મુશરફ તથા તહેવીલ-

દારે મરનારનાં માલ મિલકત ઈલાહેદી જપતીમાં રાખવાં અને તેમાંથી રહેલું (મુસમમાનો ધર્મ સાચું) ને અનુમરીને જાહેર કામોમાં ખરચ કરવો, જેમકે મસજીદો બંધાવવી, તથા ધર્મ ગાળાઓ બંધાવવી, તૃહી ગચ્છેલા મુસોની મરામત કરાવવી, અને તળાવ તથા કૂવા ખોદાવવા.

૪ મધ, દડબાહ્યા, તથા એવી કેડી આસવ વાળી ચીજ જેની ધર્મ સાચવી મનાઈ છે તેવી બનાવવી તથા વેચવી નહીં. હું પોતે મધપીવાનો તકસીર વાર છું. મારા અરાઠ વર્ષના વયથી તે આજ સુધી, જે સમયે મારું વય ૩૮ વર્ષનું થયું છે ત્યાં સુધી, હું હમેશાં એના ઉપયોગ કરું છું. પ્રથમ જ્યારે મધ પીવાને મન આવ્યું પડ્યો તેવામાં કોઈ કોઈ પ્રસંગે વીસ પચાસ સુધી બેવડી આંચનો મધ હું પી જતો હતો. પછી ધીરે ધીરે જ્યારે તેની પૂર્ણ અમર મારા ઉપર થઈ ગઈ એટલે તે કમી કરવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો. માત્ર વર્ષના અરસામાં પંદર પચાસ પીતો હતો તે ઉતરતાં ઉતરતાં પાંચ છ પચાસથી આવ્યો અને ઘણી વખત તો બિલકુલ પીતોજ નહીં. કોઈ વખત ત્રણ ચાર ઘડી દિવસ બાકી રહે તે વખતે પીતો, કોઈ વખતે રાત્રેજ પીતો હતો અને કોઈ વખત દિવસે પણ પીતો હતો, આ પ્રમાણે મારા ત્રીસ વર્ષના વય સુધી આવ્યું. ત્યાર પછી મધ પીવાનો વખત મેં ગતીનાજ રાખ્યો નહીં, એમ કરતા હાલતો માત્ર ઝીરાક પાચન થાય તેટલાજ માટે પીછાં છું.

૫ અધિકારીએ બીજા કોઈને ઘેર હતાગે કરવો નહીં.

૬ કોઈએ પણ કોઈ રાજસનાં નાક કાન કાપવાની મજા કોઈ પણ ગુન્હા મહલ કરવી નહીં. અને હું પણ પરમેશ્વરની અમલ આ સજા આપવાનો ગુન્હેગાર થઈ નહીં તે બાબત ઘણું લક્ષ રાખતો.

૭ ખાલસાના મુતસદ્દી અને જગીરદારોએ રૈયતનો જમીન હીનવી લેવી નહીં અને તેમણે પોતે ખેતી કરવી નહીં.

૮ ખાલસાના અમલદારો અને જગીરદારોએ જે વિભાગમાં તે હોય તે વિભાગમાં કોઈ પણ માણસ સાથે સગાઈ કરવી નહીં.

* મુગદ્દર = તપાસણો કામદાર, ઈ-રૌકટર તહેવીલદાર = ત્રોજેરીનો કપરી, રોકડ નાટા જેની પાસે રહે તે કામદાર

૯ મોઠાં મોઠાં શહેરોમાં દવાખાનાં બંધાવવાં અને દરદીઓની માવજત માટે યંદોની નીમનોએ કરવી. તેબાબતમાં જે અરજ થાય તે ખાલસા સરકારમાંથી આપડું.

૧૦ માગ પિતાશ્રીનો રોજબ હોનો તે પ્રમાણે મેં હુકમ કર્યો કે રણીઉંચ અવવલ મહીનાની અસાદમી તારીખે માગે જન્મ દિવસ છે તેથી તે દિવસને માન આપી તે દિવસે પા' તખ્ત તાબાના તમામ મુલકોમાં કોઈ કેકાણે હિંસા કરવી નહીં અને આ નિયમ પ્રત્યેક વર્ષે પાળવો. વળી આ પ્રમાણે દર અઠવાડીયાના બે રોજ હિંસા કરવાની મનાઈ કરી; એક ગુરવાર જે મારા રાજ્યાભિષેકનો દિવસ છે અને બીજો સ્વીવાર જે મારા પિતાનો જન્મ દિવસ છે. મારા પિતા રવિવાર લગવાન સૂર્યદેવનો દિવસ છે તેથી તથા સૂદીની રાજ્યાતનો તે દિવસ છે તેથી તે દિવસ ઉપર બહુ આસ્તા રાખતા હતા. રાજ્યના તાબાના મુલકોમાં હિંસા નહીં કરવાના જે દિવસો મુકરર થયા હતા તેમા આ દિવસ પાળુ હોનો.

૧૧ સર્વ મામાન્ય હુકમ ફરવ્યો કે મારા પિતાના નોકરોની પદવીઓ (મનમખ) તથા જગીરો કાયમ રહે ત્યારપછી દરેક જાણના ગજ પ્રમાણે તેમની પદવીમા વધારો કર્યો દમથી વધારો બાર કરી; બારથી કેઇની કમી રાખી નહીં. વધારતા વધારતા દરાથી ત્રીસ આગીસ સુધી તેમની જગીરોમાં તથા પદવીઓમાં વધારો કર્યો હિહી (એક) નોકરોના ગુજરાનને વાસ્તે તેમનો દસથી પંદર સુધીનો વધારો કર્યો શાગીર્દેશી (ઘરના નોકરો) ના પ્રત્યેક માંસના પગારમાં દમથી બારનો વધારો કર્યો વળી મારા પિતાના જનાનાની ડાંડીઓના પગારમાં તેમના ગજ તથા તેમની સાથે જે સંબંધ હોતો તેના પ્રમાણમા દરાથી પંદર સુધીનો વધારો કર્યો. વળી રાજ્યની જમીને જેને ધર્મદા તરીકે આપી છે તે લોકો રાજ્યનું અભીષ્ટ ચિંતન કરનાર છે, તેથી તેમને મહેજા ફરમાન (સનદ) પ્રમાણે કાયમ રાખ્યા. વળી મીરાં સદ્રજહાં જે હિંદુસ્તાનના પવિત્ર વંશના છે તથા જે મારા પિતાના અમયમા ઘણાં મોટા મતેઓ ધરાવનાર હતા તેને સુખત કરી કામ ભાળવુંકે ગુણવાન પ્રયોગના ઉપર તે નજર રાખતા રહે.

૧૨ લાંબા વખતથી જે ગુન્હેગારોને કિલ્લાઓમાં કેદ રાખ્યા હોય અથવા કેદખાનામાં પૂરી મુકયા હોય તેમને છૂટા કરવા.

શ્રીરશ્તાકૃત ગુજરાતના મુસલમાની સમયનો

ઇતિહાસ.

ભૂમિકા.

તારીખિ મુબારકશાહી વિગેરે ઉપરથી માત્રમ પડેછે કે દિલ્લીના પાદશાહ સુલતાન શિરોઝશાહે ફર્હુલુલ્મુલ્ક, જેને નિઝામ મુકર્રમ પણ કહેતા હતા તેને ગુજરાતનો મુખે બનાવી એ દશનોકડ અખત્યાર આપ્યો હતો. ત્યાર પછી સુલતાન શિરોઝશાહના દિકરા સુલતાન મહમ્મદ પણ ગુજરાતની હકૂમત ઉપર તેને કાયમ રાખ્યો હતો. પરંતુ ફર્હુલુલ્મુલ્કના મનમાં દગો હતો તેથી તે દશના જમીનદારો અને હિંદુઓ સાથે હમેશાં મહોમ્મત રાખતો તથા તેમની ખુશામદ કરતો હતો, તેમજ હિંદુ ધર્મને તથા મૂર્તિ પૂજનને પુષ્ટિ આપી તેમને ચાલવા દતો. તે ઉપરથી ગુજરાતના વિદ્વાન અને ધર્મરક્ત પુરુષોએ હિ. સ. ૭૮૩ માં સુલતાન મહમ્મદશાહ તરફ એક એફ્ફા પત્ર મોકલ્યો. તેની એવી મતમળ હતી કે ફર્હુલુલ્મુલ્ક કપટ બોલો ઈરાદા ધરાવેછે અને તેથી એનો નાશાવક રીતે મૂર્તિ પૂજા અને તેવી ક્રિયાઓને એટલે મુખી ઉત્તેજન આપેછે કે સામનાયતું શહેર ઇશ્વર વિમુખ મૂર્તિ પૂજકોનું ઇશ્વરસ્થાન થઈ રહ્યું છે અને દિવસે દિવસે મુસલમાની ધર્મ તથા રિવાજોનો ક્ષય થાયછે. મોખરને માન આપરૂથી કંઈ બેટ પતી નથી તેમ મસજીદમાં કંઈ ધર્મ શ્રદ્ધાથી ઇશ્વરપ્રેરણ કરવામાં આવતું નથી. આ વખતે જો ઇસ્લામની પવિત્રાઈ તથા આચાર વિચાર પ્રમાણે બદલાવરતનો વિચાર કરવામાં આવશે તો ઘણું સારું થશે, નહીં તો સર્વ વાત હાથથી જશે. ધર્મરક્ષક પાદશાહ આ ખબર જાણીને ઈં કરતું તેના ઉંડા વિચારમાં પડ્યો. ઘણાજ દીર્ઘ વિચાર તથા યાંધણેંડ કર્યા પછી સારાસારા વિદ્વાન અને ધર્મોગ્રણી પુરુષોના અગિયાર લઈ ગુજરાતના મુલકની એક મોટા અમીર વલ્લહુલ્મુલ્કના પુત્ર હુમાયું અફરખાનને સુમા કમી અને સાલ મુજદરના રબીકલ આખર માસની ત્રીજી તારીખે પોશાક તથા તેના માન પ્રમાણે સ્વેત હત્ર તથા હાલતખૂને પાદશાહોજ માત્ર વાગરી શકેછે તેની બક્ષીસ કરી. તેજ ઉપર અત્યંત માયા બતાવી. અફરખાને તે દિવસે નીકળી શહેરની બહાર આવી “આસ હાઝ” આગળ મુકામ કર્યો તથા પોતાનો સરસામીન તૈયાર કર્યો. સુલ-

અને ગામનાં બેરો છોકરાં તદ્દન ઉઘાડાં માથાં કરી કિલ્લા ઉપર ઉભાં રહી રેઈ કંડળી દંધા મુગવા લાગ્યાં. સુસતાને આ તેમના ઉપર ઇશ્વરે કોપ છે એમ તેમની દાદ સાંભળી ચોગ્ય જવાબ આપ્યો અને ખંડણી બેઠાં કરી તે લઈ ખાળ મચીનુંદલીન સંજરીની દરગાહની યાત્રા કરવા અબજેર તરફ વળ્યો, અને આ મક્કા સમાન પવિત્ર જમિની યાત્રા જોઈએ તેવા ધર્મ કર્મથી કરી રસ્તામાં અપવિત્ર હિંદુઓ ઉપર છત મેળવતો ગયો, કારણકે હુમેશાં તે ધર્મ સંગ્રામમાં અત્યંત ઉત્સુક રહેતો હતો. ત્યાંથી ઝલવાડા જલવાડા તરફ ગયો અને તે તરફ મૂર્તિપૂજા ભર જોસમાં આવતી હતી તેથી ધર્મ સંગ્રામનો ઝુંડો ઝલવાડા આગળ ઉભો કર્યો અને ત્યાંના વતનીઓને ખુની તરવારની ધારે ચઢાવ્યા; ત્યાંની મૂર્તિ-આ અને દેવજોનો નાશ કર્યો અને બીજા કેટલાક કિલ્લા સર કંગી તેમને પોતાના વિશ્વાસ પ્રરૂપોને સોંપી પાઠણ આવ્યો અને પછીનાં ત્રણ વર્ષ સુધી ત્યાંજ રહ્યો. તારીખિ અલદીની લખાણ ઉપરથી માલમ પડે છે કે આ સવારીથી આવ્યા પછી સુલાતને ખુતબો પોતાના નામથી પહોંચવો રાફ કર્યો અને મુઝફ્ફર શાહ નામ ધારણ કર્યું.

દિલ્લીના સુલતાનોના લખાવલા ઇતિહાસ ઉપરથી માલમ પડે છે કે હિ. સ. ૭૪૯ માં 'મુઝફ્ફર શાહ'નો પુત્ર તાતારખાન સુલતાન મહમ્મદશાહનો વઝીર થયો અને તેણે સુલતાન નાસિરુદ્દીન મહમ્મદના સમયમાં સારંગખાનની નેડે લડાઈ કરી તેને સુલતાન તરફ નગાડી મૂક્યો. જ્યારે તેની રીત ભાત ઉપરથી એમ માલમ પડ્યું કે તે દિલ્લીના સુલતાન ચવાની ઇચ્છા ધરાવે છે ત્યારે તેને વશ કરવાને અકબાલખાન, જે સુલતાન મહમ્મદનો વઝીર મુતલક હતો તેને પાણી-પત તરફ મોકલવામાં આવ્યો. તાતાર ખાનને આ વખતે સામે ચવાનું ઠીક લાગ્યું નહીં તેથી આઠઠો બીજો રસ્તો લઈ ઘેરો ઘાલી સર કરવાના ઇરાદાથી દિલ્લી આવ્યો. અકબાલખાને પાણીપતનો કિલ્લો સર કર્યો અને કેંઈ પણ અ-ટકાવ શિવાય પાણે દબાવવાથી દિલ્લી ભણી આવ્યો. આ વખતે પણ સામે નહીં થતાં તાતારખાન હિ. સ. ૮૦૦ માં ગુજરાતમાં નારી ગયો અને પોતાના પિ-તાની પાસે આવીને દિલ્લીની પાદશાહી મેળવવા માટે ઉરફેરણી કરી પાણી ચ-લાવ્યું. મુઝફ્ફરશાહે આ વાત સ્વીકારી અને હરફરની તૈયારી કરવા માંડી, પરં-તુ એટલામાં ખમર આવીકે સાહબ કિશાન અમીર તૈયરનો પુત્ર મિરજા ખીર મહમ્મદ હિંદુસ્તાન દેશમાં દાખલ થઈ ચૂક્યો છે અને સુલતાન સર કરી લીધું છે. મુઝફ્ફરશાહે સાહબ કિશાન (તૈયુર) ના વંશજ સામે ચવામાં રહાપણુ ફીકું

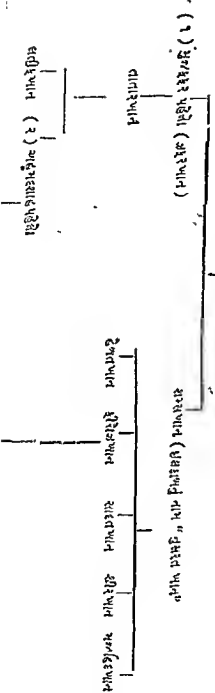
નહીં અને તેથી દિલ્લી તરફની તૈયારીઓ બંધ રાખીને હિ સ ૮૦૧ માં પોતાના પુત્ર તાતારખાનને સાથે લઇ ઇસ્ફેનો કિલ્લો તાબે કરી લેવા ગયો અને ત્યાં લુટફટ કરી કેર વર્તીવવામાં બાકી રાખી નહીં કિલ્લામાં બરાયણ લોકોને અંદકાવવા માંડ્યા આખરે ત્યાંના રાજા રણુમને પોતા તરફના માણસો મોકલી ઘડીજ આજીજની સાથે ખડાણી કબ્જ કરી આ વખતે દિલ્લીમાં માહો માહેના લડાઈ ટટા ચાલી રહ્યા હતાં તથા દિલ્લી આજી ખગલગી ઉઠ્યું હતું તેથી તે તરફનો વિચાર નહીં રાખતા મુઝફ્ફરશાહ મજ્જૂર વર્ષના રમઝાન માસમાં પાટણ આવ્યો આ સમયે એણે બન્ધુ કે પીર મહમ્મદના ત્રામથી નારીને દિલ્લી તરફ ના ઘણા લોકો પાટણ આવ્યા તેમની સંખ્યા હકીકત બરાબર સાબળીને જેને જે વે નેઇએ તેવો આશ્રય આપ્યો લોકોની આ નાસાનાશી થઇ તેમાં મિરઝાના ત્રાસથી ભય પામીને સુલતાન ફીરોઝશાહનો પૈત્ર અને સુલતાન મહમ્મદનો પુત્ર સુલતાન મહમ્મદ પશુ ગુજરાત તરફ નારી આવ્યો પરંતુ એ પોતાના દરમાં રહે એ મુઝફ્ફરશાહને કીકે લાગ્યું નહીં અને તેથી એની એવી ઘણી આજીવણી બરદાસ્ત કરી કે તે બીચારો તમ હાજતમાં આવવાથી મન બગ થઇ માળવા તરફ ગયો

હિ સ ૮૦૩ ના મુઝફ્ફરશાહે ફરી પાછી ઇસ્ફેનો કિલ્લા ઉપર ચઢાઈ કરી અને તેને તાબે કરવાના પ્રયત્નમાં તે મુથાયો રાય રણુમખને તે સાવાય ખીજે ઇલાજ સૂઝ્યો નહીં તેથી તે કિ મો ખારી કરીને વિજનનગર તરફ રાત લઇ નારી ગયો અત્યારમાં મુઝફ્ફરશાહ પરમેશ્વરનું નામ દત્તો દત્તો કિલ્લામાં દાખલ થયો અને નિમાજન એ રક્ત (મત્ર) ભર્યો પ્રાર્થના કરી પછી ત્યાં પોતાની સરદારીની સ્થાપના કરી પાટણ પાછો ફર્યો

હિ સ ૮૦૪ માં સમાચાર આવ્યા કે સોમનાથના હિંદુઓએ બગવો કરી ત્યાં મુસલમાનો પાણુ ઉઠાવી નાખ્યું છે અને પાછી ત્યાં હિંદુઓની સત્તા જમાવવાનો તે પ્રયત્ન કરે છે મુઝફ્ફરશાહે એક વગ્ગર તે તરફ રવાને કર્યું અને પાછળથી પોતે પણ ગયો સોમનાથનો રાય હિંદુઓને લઈ સ મો લડવા આવ્યો તેજ દિવસે મુઝફ્ફરશાહ દરિયાને રસને પે તાના લશ્કરને જઈ મળ્યો, અને બન્ને તરફ મુઘ્ન થતા ધર્મે વિનાના હિંદુઓના કથિર વહુયા ન્યારે રાતની શક્તિ રહી નહીં ત્યારે તે નારીજઈ રીવના કિલ્લાના બરાયો મુઝફ્ફરશાહે તે કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો નોખત તથા કરડાટના યજ્ઞથી વાજ સહીવ દરગેજ સામાં વાળા મોખા કેર વર્તીવના કિલ્લાના દરવાજા ઉપાડી નાખ્યા અને અહીંના સમુદ્ધાની કનડ ચલાવી

પ્રજ્ઞાતના સુલભાનેની વંશાવળી (ભિરભિ ત્રિફંદરો)

૧૭૭૬

દસનખાનપ્રકારીનું નામ

(૭) મુબરક ખાન

આદિમખાનનું નામ

(૮) શાહ દર (૯) મલમલદાદ ખાન (૧૦) ખાદરદાદ લાલીખાન

(૧૧) મલમલદાદખાન

(૧૨)

આદમદાદ ખાન
ખાદ દાદા

(૧૪)

મુબરકદાદખાન
ખાદા હાલ મરણ પામ્યા

(૧૫) મલમલદાદ

સી + સી તથા મુરુબ વચ્ચે લેવાની લીટીઓ દેવામાં આવી શકેલ સમગ્ર સમય.

૨ કૃત ગુજરાતના સુલતાનોનો

ઇતિહાસ

મિરાતિ ચિકંકરી.

ભૂમિકા.

આમાં પરમેશ્વરનું કૃત્યું સુંદર વચન ઉચ્ચાર્યું છે, કે "મહુની, તેના મને તમારામાંથી જે હુકમ કરનાર એટલે રાજા હોય તેની તાબેદારી રીત દરજ્જાનું માન બોગવનાર સવ મનુષ્યોમાંથી એક જણને તેવા શ્રી જગદીશ્વરને ધન્યવાદ આપીને અને તેના પેગંબર તેમના દાહીયાઓ અને તેમનાં પરિજનોનું શત્રુન કરીને આક- અને મહમ્મદ હુદ મંજહુનો પુત્ર ગરીબ ચિકંકર કહે છે કે:-

રાતનાં સુલતાનોના ઇતિહાસો ઘણી રાત્રીખખની કઢમેથી લખાયા છે, પણ એવી રીતે લખાયા નથી કે જેમાં આ પાદશાહતની રાટઆતથી સુધીના સંપૂર્ણ ઇતિહાસ આવીગયો હોય. જે કે પ્રથમ ઇતિહાસ "હાહી" નામે લખાયો છે, અને ત્યાર પછી હુદવાએ શીરાઝીએ "તારીખિ હાહી" નામનો પદ્યમાં રચ્યો છે, પણ તેમાં મુખ્યત્વે કરીને મુઝફ્ફર અને હની સમયનું વર્ણન છે. ત્યાર પછી ઉપદ્યા ઇતિહાસોના સાર લઈને "મહમ્મદશાહી" નામનો એક સુંદર ઇતિહાસ લખાયો છે, તેમાં પણ સુલ- ફરથી લઈને સુલતાન મહમ્મદ બેગઠ, સુધીના સમયનું વર્ણન છે. ત્યાર / વિદ્વાને મહમ્મદ બેગઠના પુત્ર મુઝફ્ફરને નામે "તારીખિ મુઝફ્ફરશા ર રચ્યો છે. પછી કોઈએ " તારીખિ ખહાદર શાહી " નામે ઇતિહાસ પદ્યું તે એવી કઢંગી રીતે લખાયો છે કે તેમાંથી કંઈ સાર અટકળ અને વાર શિવાય હાસ્ય થતો નથી. બીજી એમાં પણ પાદશાહીની રાટઆતથી અને મુખ્યત્વે કરીને મહમ્મદ બેગઠના અને તેના પુત્ર મુઝફ્ફરના પુત્ર શહનાન સમયનો ઇતિહાસ છે. અને જણાવવાની જરૂર છે કે મુઝફ્ફર- હસતાન મુઝફ્ફરશાહના સમયમાં અને અહમદશાહી સુલતાન અહમદ-

શાહનગર (મ) ગોહાલપુર (ક)

ગોહાલપુર

શાહના તથા મહમૂદશાહી સુલતાન મહમૂદના હુવતાં, અને મુઝફ્ફરશાહી તથા
 બહાદુરશાહી સુલતાન મુઝફ્ફર તથા બહાદુરના સમયમાં લખાયલાં છે, તેથી
 એતો ઉઘાડુંજ છે કે મત્રેકના કર્તાને ગમે તેમ કરીને જરા મીઠી આંખે જોવું
 પડ્યું છે, તથા કંઈક પક્ષ પડ્યો પડ્યો છે; અને તેથી ઉપર અણુવેશ ઇતિહાસમાં
 તે સમયની તમામ ખામતોનો સમાવેશ નથી, એટલે કે જે કામોમાં તે પાદશાહોની
 સ્તુતિ નેવું ના હોય તેવાં કામો તેમાં દાખલ થયાં નથી. પરંતુ જાણવું જોઈએ કે
 “જેમ ગુલાબની કામીમાં અડધું પુખ્ત હોય છે અને અડધું કાંટા પાણું હોય છે,” એમ
 એક વિદ્વાનના વાક્યાનુસાર કોઈ પણ મનુષ્ય જોકે વગરનું હોતું નથી. જ્યારે
 પવિત્ર સાધુ અને ઈશ્વર પદને પહોંચેલા પ્રત્યેક શિવાય કોઈ મનુષ્ય દુષણ વિનાતું
 છે નહિ ત્યારે ગુજરાતના સુલતાનોનાં સારાં કૃત્યોને પ્રકાશ કરવાં અને તેમને
 દુષણ લગાડે એવાં કૃત્યો ગુપ્ત રાખી લુનાવામાં નાંખવાં એ મને યોગ્ય લાગ્યું ન
 હી, તેથી તેમની ઈરઝીદી અને તેમની ચાલ ચલગતો વિષે, જે કે તેમાં સ્તુતિપાત્ર
 કામો વધારે થયાં છે, અને નિદાપાત્ર ઘોડાં થયાં છે, તથાપિ જેવા જેવા સ્વરૂપમાં
 વિશ્વાસ દાખરે સાધેનાથી મારા સંભળવામાં આવ્યું તથા જે કંઈ ઇતિહાસમાંથી
 મળી આવ્યું તે સર્વની વિગતવાર સંબંધમાં મેં ગોઠવણી કરી. તેમાં હેતુ
 એ છે કે તેમણે કેવી રીતે સારા કામો જાહેરમાં આપ્યાં છે તથા ખોટાં કામોથી કેવી
 રીતે દૂર રહ્યાં છે, રાજ્ય વ્યવહારમાં તેમણે કેવી નીતિ ચલાવી છે તથા મળના
 રક્ષણ માટે તેમણે કેવા કેવા પ્રયત્ન કર્યા છે તે જાણવાની ઈચ્છા રાખનારને
 યથા સ્વરૂપ દેખાઈ આવે. આ હેતુથી, જે સંગ્રહ થયો તેનું “મિરાતિ સિકંદરી”
 એટલે, મિકંદરનું બનાવેલું આદર્શ, એવું નામ રાખવામાં આવ્યું છે,
 નેમાંથી વર્ણવેલા કાર્યોનું સ્વરૂપ કંઈ પણ વધઘટ શિવાય દર્શિત
 થશે. “સાફ દિલનો માણસ સામાના મોઢા ઉપર સાચીજ વાત કહી દે છે;
 આરસી જોતી નથી કે સામો મહાન સિકંદર છે” આ હેતુથી આ નિર્ભાગીએ
 ઘણું વિચાર કરીને અને ઘણી મહેનત વેડીને પગલાણીને કવમ તથા કાગળ
 ઉપર પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. એટલામાં એકાએક કુખનો એવો ઉલટો પવન
 ઉઠ્યો કે તેણે તેની કસમને નીરાનથી એક તીરની પહેં યુગાવી અને કાગળીમાં
 પવનમાં ઊરાડી દીધાં. પરંતુ જે વિચાર મારા લક્ષમાં હતો તે મળ્યુંતો પડ્યોતો
 ગયો અને તેથી વિદ્વાન અને વૃદ્ધ પ્રજાની તથા સાધુ પ્રજાની સહાયથી જે જે
 હકીકત મળી તે દાખલ કરી અને આ પ્રમાણે સ્વરૂપ સંગ્રહ થયો તે સંબંધમાં
 ગોઠવી આ લઘુ પુસ્તક તયાર કર્યું છે જે કે મારો પ્રયત્ન એવો કંઈ મહાન થયો
 નથી પરંતુ ગરીબ દુઃખદારને પાતાની ગમ્મતે તેટલી હલકી ચીજે ફરશે પરંતુ તે

વેચી નાંખેજ તેના છુટકો છે, તેમ મારો પ્રયાસ કંઈ પણ હિસાબ વગરના છે તોપણ મારા આ ઇતિહાસરૂપી સ્કેચને માળા ગણીને વિદ્વાનોએ અને મહા પુરૂષોએ સમા રાખવી જોઈએ, કેમકે માળા ગમેતો મોતીના મણકાની હોય કે છીપના મણકાની હોય તથાપિ તેના હેતુ જેમ ગણાવી કરવાના છે તેમ, આ મારી ઇતિહાસ રૂપી માળા જેમાં સ્વચ્છામનો વાતો તથા મનુષ્યનાં ચરિત્રો પરોવ્યાં છે તેના હેતુ ગુજરેલી પ્રજાનાં કાર્યોમાં વિચાર થાય તથા હવેની પ્રજાને તેના અવગોક્તરૂપી શિક્ષણ મળે તે છે; તો પણ જે માધ્યમ અને સાંસ્કૃતિક વિદ્વાનોના અધ્યામાં હોય છે તે આમાં નથીજ એ હું સ્વીકારું છું.

ગુજરાતના સુલતાનોની વંશાવળી

તથા

ગુજરાતમાં દિલીથી સ્વતંત્ર પાદશાહીની સ્થાપના.

૧ (સુન્દર પહેલા)

શૂતસમયનું સ્વરૂપ મહાશિત કરનારા ઇતિહાસ લેખકો આ વિષે જોડું લખી ગયા છે કે ગુજરાતના સુલતાનોને મૂળ પુરૂષ, જેણે ઇસ્લામ ધર્મ અંગીકાર કર્યો તથા જે પોતાના નામ (મુખ્ય મત્તે પિઆસ) ને માટે માનવંત ધણે તે, સહારન હતો, જેને વહુહુદમુલ્ક નામ આપવામાં આવ્યું હતું. આ પુરૂષ તાંક વંશનો હતો. હિંદુઓના ઇતિહાસમાં લખેલું છે કે તાંક અને સારી એ જો ભાઈ હતા એમાંના એક જણે ગદ્યનો ઉપયોગ કર્યો નથી સ્ત્રીઓએ પાતાની સાતિ બહાર મૂક્યો. કિંદવી ભાષામાં આવા જ્ઞાનિ બહાર મૂકાયેલા માણસને પણ તાંક કહે છે. આ પછીથી આ બન્ને કોમાંનો આચાર વ્યવહાર તથા ધર્મ જુદા પડી ગયા અને પોત પોતાના જુદા જુદા રિવાજો બન્ને કોએ ચડાવ્યા. સહારનના બાપનું નામ હર-ચંદ હતું. તેના બાપનું નામ હુમ્યાવ, અને તેના કિન્દ્રપાવ, હરપાવ, હરબધર, કંદાર, દરોમન, દરસખ; કંદર, ત્રીવેન્ક, સોલાહન, મુજાહન, મંડન, બૂકન, નાકત, દુદગન. મહુમ, અને સહસુ એ પ્રમાણે એક પહેલા એક પૂર્વજો માંડીને તે હેઠ ગમચંદ્ર. જેને હિંદુઓ ઉધર તરાકે માને છે ત્યાં મુખો આ વંશાવળી પહેલેથી છે.

ગુજરાતની હકૂમત ઉપર આવી જે મૂળ પુરૂષ સ્થાયી થયો તે વહુહુદમુલ્કનો પુત્ર અદરખાન હતો અને જે આદરનો પ્રથમ સુલતાન થયો, તે અદર

ખાનનો પુત્ર સુવતાન મહમ્મદશાહ કુતુબુદ્દીન, જેને તાતર ખાન પણ કહેતા હતા, તે હતો એવું દરેવામા આવેછે કે મહાન ખોપકારી મુલતાન અબ્દુલ મુઝઝર કીરોઝશાહ જે દિલ્લીના પા શાહુતુઘલકશાહના પુત્ર સુવતાન મહમ્મદના કાકાનો વીકરો થતો હતો, તેને શિકારને ઇજ્જત શોખ હતો, અને તે એટલે સુધી કે ખાચીન અને અર્વાચીન પાદશાહોમા એના જેવા મોર્ખ વાજો આ કામમા કોઈ પણ થયો નથી તેમજ બાદશાહ ધારના સમય પછી એના જેવી શિકારની લત ઝાંઘને થઈ નથી શિકારીએ બ્યારે શિકાર ચઢે છે ત્યારે શરૂઆત એના નામથી કરે છે અને એના આત્માની કૃપા આજે છે એક દિવસ એવું બન્યું કે કીરોઝશાહને શિકારની ઇજ્જત થઈ અને એણે માટે જંગલ અને બીડમા હમણના શિકાર માંડ ગયો દૈવ યોગે એવું બન્યું કે શિકાર કરતા કરતા આગળ જતા તે ભરકર થી ગુદા પડી ગયો બ્યારે સોનેરી સૂર્ય રૂપી જંગલી વૃક્ષને રાત્રી રૂપી કાળા ઘોડાની ઝાયાથી ઢકાઈને અકારના છેડા પકડ્યો અને રૂપેરી અદ્ર રૂપી હરણ બ્યારે આકારા રૂપી મેદાનમા બેનવા લાગ્યું ત્યારે તેના જીવ રૂપી પક્ષીએ આશ્રમ રૂપી માઝો ઝાળવા માડ્યો આવેથી યાજ્ઞેસુ કરમાતા તાબાનું એક ગામકું નજર પડ્યું કે તુરત ધોવાની વગામ એ તરફ ચલાવી ગામની બહાર તાના ભીંતના તુ એક ટોણ એટલું હતું તે ભેંદને ઘોડાથી નીચે ઉતરી તેમના ભેજો બેઠે, અને તેમના એને પોતાને પગથી ભેડા ઉબારવાના હુકમ કરી તે પુત્ર આદિતિ ઉપરથી તથા રાગેરના બીજા ચિન્હો ઉપરથી ભવિષ્ય રખવાનો વિધામા (જેને આપણા લોકો આમુદ્રિક ગાસ કહેછે તેમા) કુગલ હતો તની નજર એચિતા સુવતાનના પગના તળીઆ ઉપર પડી અને તેમા રાજાના ગજ ઘવાના ચિન્હ તેગ દીકા ને ભેદ નેહો પોતાન મોખતીને કહ્યું કે આવા ચિન્હ માન પાદશાહ શિવાય બિન કોઈને પગ ઉપર હોતા નથી તેથી માનમ પડેછે કે આ પુત્ર કા તો પાદશાહી મુગ ધારણ કરે છે અથવા તો ઘોડો મુ દરમા પ્રાપ્ત થને મહાય કરી પાદશાહી મુગ એના મસ્તક ઉપર મૂકે આ પરસ્પર વાત કરતાગ બે ભણે હતા એકન નમ માધુ અને બીજાનુ નમ મહાન હતું મ જ જુ ધન સપનિથી તે સમયમા એવા પ્રતિહિત થયા હતાકે એક ઇશ ત્તરી હતો અવાર અને પાદશાહ ભરકર તેમને રીંગઈ રાજુ બન્ને જા ઇશ માન દીક વિજ્ઞા રતા કે કે અમારે ધર આ રનાપગમ કરી એક માત્રી તા અપ મગરી નેઈએ મુનત ને મગીમયુ આખી રાત્રી ગન્ને જશુ તેની ખાતર પાદશાહીમા જગતા જર ગ્યા આધુની સ્ત્રી ધી હુશીયાર હતી તે મુખ્યતઃ કમી આનાક મગજના અને તરુ મુનિની હતી તણ રાતાના પતિને કહ્યું કે

જોકે આ પ્રશ્નને મુખ્યપ્રશ્ન ઉપરથી તે શ્રીમંત અને ભાગ્યશાળી હોય એવું જણાઇ આવે છે ખરું, તથાપિ જ્યાં સુધી વર્તાણુની "ચરીશ્રા" થાય ત્યાં સુધી કોઈના ઉપર વિશ્વાસ રાખવો નોંંજી નહીં. આજુ કહી તેણે અત્રાહુ આપાકે બેઠકમાં શરાબ લાવી પૂકો, જે પીધાથી આ પ્રશ્નની કંઈ પણ મેહિનત શિવાય પરીક્ષા થઈ જશે. દિવસે પુરા કરી નાંજી એવો શરાબ તેમણે આપ્યો. સાધુની એક અનુપમ સૌન્દર્યવાન બેહેન હતી, તેણે શરાબનો પ્યાલો ભરીને સુલતાનને આપ્યો અને મુશાક બાહો આપી પીજવાની અરજ કરી. સુલતાને ઘણા આનંદથી તેના હાથમાંથી પ્યાલો લીધો અને પાન કરી ગયો. આ પ્રમાણે ત્રણ પ્યાલા પીધા એટલે તેના હૃદયની કળી ખિલી. રોડી છોકરીને ઠાકરવા માંડયા, એટલુંજ નહીં પણ તેના ઉપર કંઈ મોહિત થયો હોય એવો દેખાવા લાગ્યો. સાધુની સ્ત્રીએ પાદશબ્દની આવી મિથિતિ જોઈને મીઠા સ્વરથી ગાન અને મધાંકા ભરેલા શબ્દોમાં રાગ કરી જુગી જુગી વાતો ઉપરથી એવા મુદા ઉપર વાત આણી કહ્યું કે આપના કુટુંબ નિગેરની હકીકત જો જણાવો તો આ તેજસ્વી સૂર્યના કરતાં પણ ચંદ્રે એવી છોકરી તમને પરાણાતું. સુલતાને કહ્યું કે જાદુસાહુ તુમ્હકશાહના પુત્ર મુવનાન મહમ્મદના કાકાનો પુત્ર ફીરોઝખાન તે હું છું. મુવનાન મહમ્મદશાહે પોતાની પત્ની ગાંરીનો વારસા મને ઠરાવ્યો છે. આ હકીકત સાંભળીને સાધુની સ્ત્રીએ પોતાના પતિને કહ્યું કે આપણુ ગરીબ ઉપર હુમા પશીની ડાગા પરીએ ને આપણાં નસીબ ખુશાં છે. શાહખદાને તમારો બેહેન ઉપર વફાઈ પ્રીતિ ઉપજ છે માટે કહ્યું માનો તો તેને એમની વરે પગણાવો અને એમના વસીલાથી શ્રીમંત મઠ દરજ્જે ચઢે. સાધુએ તુરત સ્વીકાર કરી સુલતાનને આ કન્યા રાગમાં આપી. આખી રાત્રી મુવનાને ત્યાં આનંદમાં ગાળી.

આરગદન કરતો રાત્રીનો પડદો ઉઘડ્યો અને રેશમી વસ્ત્ર ધારણુ કોલો વર રાત્રી સૂર્ય ચપન શુક્રમાંથી બહાર આવ્યો, એટલે સુલતાને ઘણા આનંદિત મનથી હાંના તબીઆ ઉપરથી મગતક ઉઠ્યું-કર્યું. ચોતરફથી સ્ત્રીપાઈઓ આવી મળ્યા અને સુલતાન સદેર તંરદુ જગા નિકળ્યો. સાધુ અને અહારન બન્ને ભાઈઓ પણ તેની સાથે રવાના થયા, અને સુલતાનની નાકરીમાં એવા તો ઘન્ટર રહ્યાકે એક કાણુ પણ પગ બહાર મૂકવા નહોતા. એમની બેહેન ઉપર સુલતાનની અત્યંત પ્રીતિ બતાવતો ગઈ. એમ થતાં ઘોડી મુદતમાં બન્ને ભાઈઓ એ ઇન્ત મધ્યે સ્વીકાર કર્યો. સુલતાને અહરનનુ નામ વહુહુહુહુ રાખ્યું. ત્યાર પછી સુલતાનની અરજા લઈ બન્ને જાણુ મધ્યપુરેર હરત મખમ્મ

જહાનિયાનતી શિષ્ય મહત્તીમા હાખન થયા અને આ લોખ તેમ ફાલે કે તરફની તેમની વૃત્તિને માટે પ્રજાત થયા. સુખતાન પોતે પણ તે હઝરતનો શિષ્ય હતો તેથી, અને તેમની પવિત્રાઈ દીઠી તેથી તેમના ઉપર અત્યંત પ્રેમ રહેવા લાગ્યો. ત્યાર પછી દિન મતિ દિન તેમની ઉપર સુવતાનની મહેબારતી ઘણીજ વધતી ગઈ એક દિવસ એવું બન્યું કે મખદૂમ જહાનિયાનને ઘેર ઘણા ફકીરો આવી ચઢ્યા, પરંતુ અન્ન તયાર નહોતું વજીહુલ્લુ કનો પુત્ર મુઝફ્ફરખાન પણ આ હઝરતનો શિષ્ય હતો તેઓ ખબર સાભળતાંજ પુષ્કળ ખાવાનું તથા મીઠાઈ પોતાના ઘરમાથી તેમ બજારમાથી લઈને હઝરતના મકાનપર આવ્યો અને સઘળું ફકીરોના આગળ રજુ કર્યું ફકીરોએ અલાહુ અક્રમર કડીને જરથો જય બોલાવી આ મોઠો અવાજ સાભળતા હઝરત મખદૂમે તપાસ કરી સેવકોએ જે વાત બની હતી તે કહી હઝરતે મુઝફ્ફરખાનને બોનાવી બવવાની આજ્ઞા કરી તેણે આવીને પ્રણામ કર્યા હઝરતે કહ્યું કે જે અન્ન તે આપ્યું છે તેના બચામા તને ગુજરાત દેશની સર્વ હકૂમત બક્ષીસ કહેણ એમ કહીને એક પોતાના પચગ ઉપર પાથરવાની આજ્ઞા (પચગ પોરા) પણ બખીસ કરી મુઝફ્ફરખાનને પ્રણામ કરી આનંદ ભરે પોતાને ઘેર આવીને બનેલા હકીકત ઘરના માણસોને કહી તેની સ્ત્રીએ કહ્યું કે તમને તો વૃધ્ધાવસ્થા આવી છે, કે ત્ય ગુજરાતની હકૂમત તમને મળશે તો પણ તમને માનમ છે કે એ તમને કયા સુખી વિખે બન થશે નહીં પણ જાઓ અને આશિર્વાદ તમારા છોકરાને ફોળે એવી અરજ કરો હાન હઝરતનો ફાપા સૂર્ય તમારા ઉપર મકારચો છે એટલે જે જે તમે કહેશો તે એ સ્વીકારશે મુઝફ્ફરખાન અત્યંત સુગંધી અનર, પુષ્પ સુદર પાત અને મીઠા મેવા લઈને હઝરતની પાસે આવ્યો લવેનો ચાલે તેમના આગળ રજુ કરી હઝરતે સર્વો સમયે અને સારી સુગંધી તુ લાવ્યો છે એમ કડીને મોઆગળ ખજૂની રકામી પડી હતી તેમાંથી એક મૂડી ભરી મુઝફ્ફરખાનના હાથમા આપોને કહ્યું કે આ ખજૂની નેટની પેરીઓ છે એટની તારી પેટીઓ ગુજરાતની હકૂમત અને પાદશાહી કરશે કેટલાક લોકો કહે છે કે ખજૂની પેગીઓની સખા બાર હતી કટનાકે કહે છે કે, તેર અને કેટલાક કહે છે કે અગીયાર હતી ખરી વાત પરમેશ્વર જાણે ઇતિહાસ લેખકો લખી ગયા છે કે ડિઝરી સતત ૭૭ મા સુવતાન મહમ્મદ ઇશા ઉપર ચઢાઈ લાઈ ગયો હતો તે વખતે તે નગરની નજીકમા મરાણ પામ્યે, તેના મરાણ પછી તેના કકાનો દીકરા ઉપર કહેલો ફીરાઝખાન સુવતાન ફીરાઝશાહનું પદ ધારણ કરી તખ્ત ઉપર બેઠો આ મમયે મુઝફ્ફરખાન અને તેના ભાઈ રામચંદ્રખાન મોટી પદ્ધતિએ ચઢ્યા, અને પાદશાહના પૂણું વિશ્વાસપાત્ર થયા,

તે એટલે સુધીકે સુલતાન એમના શિવાય ખીજા કોઈના હાથે શરાબ લેતો નહીં હતો. સુલતાનના સુલતાનો કલાલના વંશથી ઉત્પન્ન થયા છે એવું જ કહેવામાં આવેછે તે તદ્દન ખોટું છે. કલાલી શબ્દ જોડવાનું કારણ એવું બન્યું હતું કે દરબારમાં એક વર્ષ દ્વાસ પ્રબળ આવી હતી, તે ખગડી જતી હતી, તેથી આ બે જાણને તેમાંથી આસંધ કાઢવાના સુલતાન હુકમ કર્યો હતો. અદખા પ્રયોગે અદખાઇને લીધે "કલાલી" નામ લગાડી દીધું અને જાહેર કર્યું કે જોતો કલાલ જાતિના છે. ખરી વાતતો એજ છે. તે ગમે તે હોં પરંતુ એટલું તો ખરું કે તેઓ મહાન અને ઉદાર સ્વભાવના હતા અને સાધુ સંતો ઉપર તથા પવિત્ર જનો ઉપર તેમણે અનેક દાન થ કર્યાં હતાં, જેમનું વર્ણન ચાગ્ય સ્થળે કરવામાં આવશે. સુલતાન ફીરોઝશાહનું વય લગભગ નેત્રું વર્ષનું થતો તેણે રાજ્ય કાર્યભાર મહમ્મદખાન નામના પૌતાના પુત્રને સોંપી પોતે પરમશ્વરની ભક્તિમાં નિમગ્ન થયા. ખુતબો જનનેના નામથી પાંચવામાં આવતો હતો. હિ. સ. ૭૬૦ (ઇ. સ. ૧૩૮૮) માં ફીરોઝશાહના બંદગાનો જેમની સંખ્યા એક લાખની હતી તેમણે અસત્ય વાતો કહી કહીને અને નિંદા કરીને મહમ્મદખાન તથા ફીરોઝશાહ વચ્ચે વિરોધ કરાવ્યો અને મહમ્મદખાનની સામે ફરી ગયા. મહમ્મદખાન તેમની સાથે યુદ્ધ કરવા આવ્યો. તેમણે સુલતાન ફીરોઝશાહનું જ્યરણ લીધું. સુલતાન ફીરોઝને તેમણે એકાંતમાં બાહર લાવી સંભ્રામ કરનારી દુકડીની હારમાં ઉભો રાખ્યો. મહમ્મદખાનના લશ્કરની અને હાથીના મહાવતોની નજર સુલતાન ઉપર પડી એટલે તેઓ તેના દબદબાથી, અને તેણે કરેલી અનેક બક્ષીસો યાદ આવ્યાથી શાહજાહાની પાસેથી ખસી જઈ સુલતાનની તરફ આવ્યા. મહમ્મદખાન નાશી શીરપુર તરફ ગયા. ફીરોઝશાહના બંદગાનોએ તેનું ઘર અને તેના સોબતીઓનાં ઘરબાર લૂટી લીધાં.

એજ સાલમાં એટલે હિ. સ. ૭૬૦ (૧૩૮૮) માં સુલતાન ફીરોઝશાહ મરણ મામ્મો. એના મરણની સાલ "વફાતફીરોઝ, (ફીરોઝનું મરણ) એ શબ્દમાંથી નીકળી આવેછે. ફીરોઝશાહે આઝનીસ વર્ષ અને નવ દિવસ રાજ્ય કર્યું. ફીરોઝશાહના બંદગાનોએ સુલતાન ફીરોઝના પૌત્ર અને ફતેખાનના પુત્ર ગયાસુદ્દીન તુઘલકને ફીરોઝખાદના સહેલગાહી મહેલમાં તખ્ત ઉપર બેસાડ્યો અને સુલતાન મહમ્મદ તરફ ચોટ લશ્કર રવાના કર્યું. મહમ્મદ સહજ

સડાઈ કરી પરતુ હાર ખાઈ તીરપુરથી સૌંધ ગયો. તુઘલકશાહ તેની પાછળ પડ્યો. એટલે તે નગરદોઢ જતો રહ્યા તુઘલકશાહ જવાનીના લેભરાથી મોજ શોખમા પડી ગયો અને બદગાનેએ રાજ્યમાં જરૂર જુલમ વર્તવના નાર્યો હિ સ ૭૯૧મા મલિક રફતુદ્દીને તુઘલકશાહને મારી નાખી તેનું નાથુ દરબારમા લટકવ્યું એણે છ માસ ને અરાઠ દિવસ રાજ્ય કર્યું.

ત્યાર પછી સુલતાન ફરીશજના પુત્ર ઝફરખાનનો પુત્ર અબુબકર ૮૭૮ ઈસવ બેઠો તખતે વાસે એની અને સુલતાન નહુમદની વચ્ચે ઘણી લડાઈઓ થઈ સુલતાન મહુમદે કેટલી વાર તો હાર ખાધી પરતુ આખરે અબુબકરનું ભરકર ફરી ગયું અને સુલતાન મહુમદને આવી મળ્યું અબુબકરે દુલ્લાન મહુમદના હાથમા, જડાવો અને કેદખાનામા જઈ મરાણ પામ્યો, અને દિલ્લીની પાદરહી સુલતાન મહુમદખાનના હાથમા આવી.

એજ સાક્ષમા એટરે હિ સ ૭૯૮ મા ખબર આવી કે ગુજરાત માતને નિઝામ શુદરા (જેને રાસતાં ખાનનોઈનકાબ મળ્યો હતો તે) ફરી ગયો છે અને કુશમનીના પિઆર ધરાવે છે એજ સાનના રખી ૮૨ અબ્બાસ મલીનાની ખીજ તારીએ સુલતાન મહુમદે ઝફરખાનને એક લખ તેણે બક્ષીસદારીનામ શુદરાને પાસે કરવા. ગુજરાત તરફ વિદાય કર્યો ઝફરખાને દિલીથી કુચ મરી ખસેલો. આગળ દરા તોણ્યા ચાથી તારીએ સુલતાન મહુમદ તેને નજરાને ગયા અને વિદાય કર્યો. ઝફરખાનના પુત્ર ત તારખ નને સુલતાન મહુમદ પોતાની પાસે રાખ્યો અને પોતાના પુત્ર મમાણે પાડ્યો. ઝફરખાનને કેટલીએક કુચ કયા પછી ખબર મળી કે તાત રખાનના ઘરમા એક સુદર પુત્રનો જન્મ થયો છે અને તનુ નામ અહમદખાન પાડ્યું છે.

ત્યાંથી કુચપર કુચ કરીને ઝફરખાન આગળ પડ્યો. જ્યારે એ તાતોર મગલામા પહોંચ્યો ત્યારે ખલાયતની રૈયત જે રાસતાંખાનના જુલમથી હેરાન થઈ હતા તે આવી મળી અને સદળી ફરીયાદ મરી ખાને તેમને દિલ્લો આપી પોતાની સેવે લઈ આગલ કુચ રફ કરી કેટલીક મંદો મરી બાદ પાંચણ ઘંઘેરમા આવી પહોંચ્યો અને ત્યાં મુકામ કર્યો. અહીંથી રાસતાંખાન ૮૫૨ તેણે તીર્થેની મતલબનો પત્ર લખ્યો —

" શાણા માણસોનું કામ તો એ છે કે તકરાવ અને ખોટા વિવાદોના અગ્નિ આલતી નાંખવો. જ્યાં સુધી આ અગ્નિ એટલો ભડકો થઈ ઘર બાળી નાંખવા નેવો થયો નથી ત્યાં સુધીમાં તેને બેસારી દેવો એ સાચું છે, જે માણસ પોતાના માલિકથી બેવફા થઈ દુશ્મની ધારણ કરે છે તે આખરે અપકીર્તિ પામે છે. તમારે સમા માગવી એજ વધારે સાચું છે, અને મારી બલામાણથી સુલતાન તમને સમા આપશે. "

આ રાખામણ કંઈ એને રૂચો નહીં અને રીતસર કંઈ પણ જવાબ નહીં આપતાં પાઠણ, જેને નકરવાલા (અણુલિંગાક) કહે છે તે તમ્મ દશાબાર કોમ કુચ કરો નિકળ્યો. આખરે પાઠણ સરકાગના તાળાનું ગામ મેળે સનહુ આગળ ખાત્રા થયે મુકાબલો થયો અને એટલી કતવ થયા પછી વિજયનું નિરાત્રિ ખાત્રાની તંદોણમાં ફરકયું. નિઝામ યુદ્ધમાં કતવ થયો. ઝફરખાન વિજયી થઈ પાઠણમાં હાખજ થયો. આ બનાવ હિ-સ-હદ્દ માં બન્યો.

કેટલાક વખત ઝફરખાન પાઠણમાં રહ્યા પછી તેણે હુકમ ફરમાવ્યો કે જે જગાએ લડાઈ થઈ છે ત્યાં આગળ એક ગામ વમાવડું. આ પ્રમાણે ગામ વમાવડું તેનું નામ અલ્પુર-રાખ્યું, જે ગામ ઉપર વર્ણવેલો વિજય થયો ત્યારથી તે અબ્બાસ સુધી રજારી વસ્તીવાળું અને આઘાદ છે. હિ-સ-હદ્દ માં ખાત્રા ખાત્રા થત ગયો અને ગુલશત દશ મુસલમાનોના રિવાજ પ્રમાણે પોતાને વધાઈને દર્દી અને જે લોકો માત્રે હતા તેનાં મસ્તક નમાવ્યાં અને બેઠાકીથી તથા જુલમથ દેશન થતી રૈયતને શુખ એનમાં આણી.

તારીખ મહમુદશાહીમાં લખેલું છે કે સુલતાન મહમુદશાહે ખાત્રાની ઉપર જે પત્ર લખ્યો હતો તેમાં શરૂઆતમાં મથાળે ઇલકાબ સુવતાને પોતાને હાથે લખ્યો હતો, જેમાંથી કંઈ પણ કમી જરૂરી કે સિવાય અરે ટાંકીએ હીએ. તે નીચે પ્રમાણે હતો:—

" મારા બાઈ, પરમમિત્ર, મહામતિવંત, ન્યાયી, પરમવીર, રાજ્ય અને ધર્મના મંરકાક, મુસ્લામ ધર્મ અને મુસલમાનોના શૂળાણ, પરમેશ્વરના કૃપા પાત્ર, બે હુમાન અને મતિ પૂરકોના ફાર, પર્મે શુખ અને અપાત્રના કતલ કરનાર, આકાશ મંદીના પુત્ર મમાન નિશાત, સંશ્રામમાં વિજય પ્રવર્તનાર, કિલ્લાઓને પાણી બેરનાર અને દેશોને છવનાર, ગળ્ય મંત્રના મંત્રાન, રાજ્ય, અબના આપ ર, ધર્મ અને પ્રગેષકારના બેગી, મહા વિચારવંત, ન્યાયના પ્રવર્તક, શિવદરશાના

મધ્યમનુસ્ય. હમાયુ' ઝફરખાન." અને એમ પણ કહેવાય છે કે તે પત્ર માથે એક મુલ્કનાનો ઉપયોગમાં લઈ શકે તેવું શાવ હતું અને પાદશાહી તંબુ તેને બક્ષીય તરીકે હિ. સ. ૭૬૩ ના રબિઉલ્લાની મહીનામાં મોકલ્યા હતા.

ત્યાર પછી હિ. સ. ૭૬૬ માં ફરીંગીયાદનો પુત્ર મુલ્કતાન મહમ્મદશાહ મરાઠુ પામ્યો. એના શબ્દને શત્રુશાસીને મહમ્મદશાહાદી દિલ્લી આણવામાં આવ્યું અને મુલ્કતાન ફરીંગીયાદના હુલ્કામાં તેને ભૂમિદાગ દેવામાં આવ્યો. એણે છ વર્ષ અને માત્ર માત્ર રાજ્ય કર્યું. એજ વર્ષના રબિઉલ્અવ્વલ મહીનાની એકાદશીએ તારીખે મહમ્મદશાહનો મોટો દીકરો હુમાયુ, મુલ્કતાન અકાઉદ્દીનનો ખિતાબ ધારણ કરી તખ્ત ઉપર બેઠો અને તંજ વર્ષના જમાદીઉલ્અવ્વલ મહીનાની પાંચમી તારીખે માત્ર એકજ માસ અને એ જ દિવસ રાજ્ય કરી મરાઠુ પામ્યો. ત્યાર પછી એજ મહીનાની પીગમી તારીખે તેનો નહુનો ભાઈ મહમ્મદખાન, મુલ્કતાન નામિરદીન મહમ્મદશાહનું ૫૬ ધારણ કરી ગાફીએ બેઠો.

આ સમયે ઝફરખાનને ખજર મળીકે ઈસ્તાના રાજ્યે બળવો ઉઠાવ્યો. ખાન ઈંદુ તરફ લશ્કર લઈ ચડ્યો. રાજા નાગીજઈ ઘઠમાં લગ્યો. ખાને દિલ્લાને ઘેરા લઈને અને ઈંદુની આસપાસના મુલકમાં લશ્કરો મોકલી સઘળો પ્રદેશ પાંચગાલ કર્યો. રાજા આખરે ઘણાં નષ્ટતા અને આલુલુ રાધે તર્જો થયો અને ખાન પાછો ફર્યો. ત્યાંથી પછા ફર્યો જાઠ મોમનાથનું એટલે દીવ પાટણનું દેવળ નાશ કરવાનો ખાને ઈશારો કર્યો. એટલામાં ખજર મળીકે આમાર અને ધુરહાન-પુરનો હાકિમ આદીલખાન પોતાના પગ લગાવી ગુજરાતનાં સમુદ્ધમાં મુલ્કતાન-પુર અને નદરખાર સુડો આવી પરામ્યો છે ખાને દીવ પાટણ તરફનો પોતાનો મનસુખો ફરવી આદીલખાનને પસંદ કરવા આજ્ઞા કરી. આદીલખાન આ ખજર સાબળી આસીર તરફ નાંચી ગયો, અને ખાન પણ નહરવાલા એટલે પાટણ પાછો ફર્યો.

હિ. સ. ૭૬૭ માં રાય બારાના રંગમાં આવેલા ઝરંદ ઉપર ખાને લશ્કર લઈ ચડાઇ કરી, અને તે દેશના હિંદુઓનો તોર રાખાવી મોમનાથ દેવળ ઉપર કબજો આ મરાઠુ દેવળને તોડીને સહેરમાં મુસ્લમાની ધર્મ અને રિવાજ કાપી પિત કર્યો.

હિ. સ. ૭૬૮ માં ખજર આવીકે મદનો હિંદુ રાજા મુલ્કખાનો ઉપર ઘણો જુલમ ગુજારે છે ખાને રાજ્યના મુખ્ય અમીરોને અને મધ્યનાને બેલાવી

કહ્યું કે “ પૂર્વે તરફના દેશના મુસલમાનો ને કુષ્ઠ બોગવતા હોય તો પશ્ચિમ તરફના મુસલમાનોએ તેમને મદદ કરવી જોઈએ. હાલમાં આપણે સૌભાગી બોલીએ કે મદદના હિંદુઓ તેમના દેશમાં વસતા મુસલમાનોને ઘણું પસંદ છે આ બાબતમાં ને આપણે સાંત રહીશું તો કાલે સવારે રાજાઓના પાણી રાજા પરમેશ્વરના તખ્ત આગળ શો જગાળ આપીશું ! મારી સલાહમાં તો એ દાદરોને સજાએ પહોંચાડવા એમ આવે છે. આ બાબતમાં તમારો યુ અભિમાય છે. ”

સર્વે જગાળ આપેા કે જેમ આપની ઇચ્છા છે તેમજ અમારો અભિમાયજે, કૃષ્ણની નોખત વગાડવાને હુકમ કરવામાં આવ્યો અને ઉતાવળી ઉતાવળી કૃષ્ણના સરકર મદદ તરફ રવાના થયું. મદદનો રાજા વિચાર કરીને પોતાની દિલ્લામાં ભરાયો. વિજયી ખાને દિલ્લાને ઘેરો ઘલ્યો અને તને તાબે કરવાને મથત કર્યો. દિલ્લો ઘણો મજબૂત હોયતો પોતાની ઉમેદ પાર પાડવામાં ખાનને દીક્રા થઈ, પરંતુ આખરે મદદનો રાજા ઘણું કુષ્ઠ વેઠવાથી કાયર થઈને અને નગરી જઈને શરણ આપ્યો, અને હવેથી મુસલમાનોને કુષ્ઠ નહીં રવાના તથા લાયક પેશકશ (ખંડણી) આપવાનો કરાર કર્યો.

વિજયી ખાન ત્યાંથી ધર્મપુરધર મહાપુર ખાલ મધીનુહીનની હમ્માહ નાં હાંન કરવાં આજમેર ગયાં. અજમેર ત્રણ કોળ રહ્યું ત્યાંથી તે પગે ચાલીને ગયો, અને પાંચા સંપૂર્ણ કરી. ત્યાંથી સાંભર અને હિંદુવાર ગયો. ત્યાંના હિંદુઓને સજા કરી ત્યાંથી દેલવાડા અને ચકગાડા તરફ ગયો. ત્યાંના બોટોને પાણી સળગી પહોંચાડી રાજધાની તરફ વળ્યો અને હિં રા. ૭૬૬ ના પવિત્ર માસ રમજાનની તા. ૧૭ મીએ પાટણમાં પ્રવેશ કર્યો. આહી આવ્યા પછી લગરની એક વરસ સુખીની નોકરી માફ કરી તેને આરામ આપ્યો, અને પોતે પાણી કોઇ તરફ સવારી કરી નહીં. આજ વર્ષમાં ખાનનો પુત્ર તાતારખાન દિલ્લીથી પાટણ આવ્યો.

તાતાર ખાનનું દિલ્લીથી આવવું.

તારીખ મહુમ્મદશાહીના કર્તા એક લખેડે કે દિલ્લીના સુલતાન ફીરોઝ-શાહના પુત્ર સુલતાન મહુમ્મદના મરણ પછી રાજા સંભળે મોટી ગરબડ હતી અને જારી રહી. દરેક સરદારના મનમાં દિલ્લીનું તખ્ત મેળવવાની ઇત્તિ સા હતી. કેટલોક સમય વીત્યા બાદ અને તે દરમ્યાનમાં ફૂંકી ફૂંકી સુલતાની પાદશાહી વીત્યા બાદ દિલ્લીના રાજ્યની લગામ એક પકીલ તરીકે અકબાલખાનના હાથમાં આવી. આ સમયે મદદખાનનો પુત્ર તાતારખાન પાટણપત્તા દરુવામાં હ-

તેના તાતાગંધાનના ઉપર ચઢાઈ કરવાને અકબાલખાન પાણીપત ગયો. તાતાગંધાન પોતાના નરજતમ પાણીપતના કિલ્લામાં રાખી દિલ્લી ઉપર ચઢાઈ કરી તેને ઘેરો ઘાલ્યો. ત્રોજે દિવસે અકબાલખાને પાણીપતનો કિલ્લો સર કર્યો, અને ત્યાંનો સુરંગો સુરજતમ પોતાને કબજે કર્યો. આ બંન્નાવ બન્નાથી તાતાગંધાન દિલ્લીની નરજતમાં રહી શકે તેમ નહીં હોવાથી તે ગુજરાત તરફ ફર્યો, એવા ઇરાદાથી કે ગુજરાતમાંથી લૂચકર ચિડકુ કરી અકબાલખાન ઉપર ચઢાઈ કરી તેને હરાવવો. પોતાના પિતાને મળ્યો અને તેના તરફથી તેને ઘણો આયકાર દવામાં આવ્યો.

અહીં મર્વે રોને તેણે મન પ્રસન્ન રહે એવી યરદારત યથા, તથાપિ તેના બન્નાબિલાસરૂપી પ્રસાને આરામના આ માળામાં એન પડયુ નહીં. અકબાલખાનનું પેર અને દિલ્લીના ગળ્યનો મહુલ્લાકાંક્ષા એના ચિત્તમાંથી ખર્યા નહીં, અને રાત્રિનિમ્ન એના એ રિચાગમાન ગ્રન્ત રહેતો હતો. ગુજરાતમાંથી લૂચકર તથા કરી દિલ્લી તરફ જવું એવા વિચારમાં એ હતો એટલામાં સમાચાર આવ્યા કે અમીર તૈમૂ મોરકાન આઢિય કિલતના હુકમથી ખીર આ મહુમદ મુગલ લૂચકર લઈને મુલ્તાન મુધો આવી પહાચ્યો છે અને અકબાલખાનના ભાઈ સારંગખાનને મુલ્તાનના કિલ્લામાં ઘેરો લીધો છે. આ મનાણે દિલ્લીના મામતો ઘટ થવાથી તે તરફનો વિચાર તાતાગંધાનને મુલ્તની રાખવો પડ્યો.

ડિ મ. ૮૦૦ મા તે અકબાલખાનની સાથે ઇંડર પ્રાંતના હિંદુઓને સજા કરવા ત્યા ગયો. ઇંડરના કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો અને આસપાસનો મદરા ઉજ્જડ કર્યો. તેનો ઇરાદો પાકો હતો કે ઇંડરને સ્વાધીન કરી શિવાય બીજા કોઈ તરફ જવું નહીં, એટલામાં ખબર આવી કે અમીર તૈમૂરના નેજા રૂપી સૂચેના કીણુ દિલ્લી ગાદેર ઉપર ઝગકયા છે અને દિલ્લી તેના કબજામાં આવ્યું છે. આ ઉપરથી પોતાના ગળ્યધાનીમાં દૂર રહેવું અને આ સમયે સત્રાપમાં રોકાવું એ ચોગ્ય નથી એમધારા ઇંડરના રાજા પાસે ખડણી કબૂલ કરાવો પાટણ પાછો ફર્યો. એજ વર્ષ મા વળી ખબર મળી કે સોમનાથના હિંદુઓએ દોઢ તરફ તોફાન ડગલ્યું છે અને સ્વતંત્ર થઈ જવાનો ઇરાદો રાખે છે. આવો તેમનો નાજાયક ઇગદો બેસાડી દેવાને લૂચકર લઈ બન્ને જણ તે તરફ ગયા અને બન્નેવો પૂર્ણ ગતે સાંન કરી ઇન્કામ રિવાજેનું સ્થાપન કરી પાટણ પછા ફર્યા. વળી એજ વર્ષમાં સુવતાન શીરો અસાહનો પોત્ર અને સુલતાન મહમ્મદનો પુત્ર સુવતાન મહમ્મદ, જે અમીર તૈમૂરના બપથો નાશી છુટી પોતાના અને પોતાના બાપકાદાના મદરોના દરના ભાગોમાં મતાતો ફરતો હતો તે પાટણમાં આવ્યો. અકબાલખાન તેને લેવાને સામે ગયો અને શપ્થ

માનપૂર્વક શહેરમાં આણ્યો. અહીં આવવાની તેની મતલબ એવી હતી કે ખાન તેને કંઈ સહાય કરે અને દિલ્લી તાબે કરવાને સારુ લશ્કર લઈ પોતાની સાથે આવે. પરંતુ આ મમાણે લશ્કર દિલ્લી ઉપર લઈ જવું એ ખાનને ચોગ્ય લાગ્યું નહીં તેથી સુલતાન મહમ્મદ નાસબ, યદને માળવાના હાકેમ એકપખાન પાસે ગયો. આ હાકેમે પણ એની વિનંતિ સ્વીકારી નહીં તેથી તે ત્યાંથી નિકળી કનોજ તરફ ગયો અને તે મદરામાં ફરતો રહ્યો.

તાતારખાનનું સુલતાન મહમ્મદ નામ ધારણ કરી ગુજરાતના તખ્ત ઉપર બેસવું તથા તેનું મરણ પામવું.

તારીખ મહમ્મદશાહીનો કર્તા લખેછેકે તાતારખાન ગુજરાતમાં આવ્યો અને પોતાના પિતાની મુસાફરત થઈ ત્યાર પછી થોડાક દિવસ ગયા એટલે એક દિવસ તેણે ઘણીજ નયારાથી ખાનને વિનંતિ કરીકે દિલ્લીનું રાજ્ય ટુંકી ટુંકી મુદતના પારશાહોથી અને અગોર તૈમૂરનો ચકાઈથી તદ્દન તારાજ થઈ ગયુંછે અને ને એવા સમયમાં આવણે વાપડે. દિલ્લીની નજીક બ્રજકશે તેા ત્યાંની સરહદનાં તમામ મુખ્ય મુખ્ય લોકો આ નીને મળશે. ખાન મત્સુતર આવ્યો કે ટુંકી નજર વાળા લોકો આતુર્ય અને વિચારના કામમાં મશ્ રોષ રખેછે અને સદગુણના પણ લાંબન રખેછે. નોકે તે તરફ જવાને આવણે વિચાર રાધે રૈયતના સુખને વાસ્તે છે તથાપિ આ સમયના લોકો તેા એવુંજ માનશેકે આવણે મયત્ન રાજ્ય મેજવવાના રવારેને મટેછે. માટે આ સમયે તે તરફનો કંઈ પણ મયત્ન ક. વં. એ ચોગ્ય અને સનાહ લેવું નથી. શાહજાદાએ વિનંતિ કરીકે "જ્યાં સુધી હાથમાં તખવાર પકડી નયો ત્યાંસુધી કોઈને રાજ્ય મળતું નથી." આ બાબત લાંબો વખત વાત ચાંત થયા પછી હિ. સ. ૮૦૬ માં ખાન, તાતારખાનને તામિશ્દીન મહમ્મદશાહનું નામ ધારણ કરાવી તખ્ત ઉપર બેસાડી લશ્કર તથા ખળનો તેને ગ્વાધીન કરવાનો નિશ્ચય કરી કરમે અમાવજમાં આવ્યો. અહીં તાતારખાન સુખાન મહમ્મદના નામથી જમાતોડલ આખર માસમાં તખ્ત ઉપર બેઠા અને ઇતરૂપી ચંદ્રને પોતાના મુખ ઉપી સૂર્યથી તેજસ્વી કર્યો તખ્ત ઉપર બેઠા પછી એક અડવાડીઆનો તખ્ત ઉપરથી ઉતરી નાદાદના હિંદુઓ સામે લડાઈ કરવાને અર્થ ઉપર ચડ્યો. નાદાદના લોકો પોતાનો મદરા કુમરી હોવાથી અને લશ્કરનાં માણસો પધારે હોવાથી રાજપુતાને ગણ

કારતા નહોતા એ લોકોને સારીરીતે હાથ ખાવરાની તાબે કરી મોટું લશ્કર
લઈ દિલ્લીત કં ૫૦૫ે આ ખબર સાંભળી અમ્બાનખાનના અંતરમાં મોટે મતાપ
પેદા થયો, પરંતુ શાંખાન મામમાં તે (તાતારખાન) એકદમ માદો પડ્યો અને
ઘણા ઘણા હુશીઆર વૈદ્યોએ દવા ખરી પગતુ તેમના સમક્ષે પરિશ્રમ વ્યય ગ
યો “જ્યાં એ પગ રોગનું મૂળ થાય ત્યાં કરો ઈલાજ નયો” એ પ્રમાણે ચવાર્ધી
આખરે તેણે પોતાની છઠ્ઠી રૂપી મોની એટલે કે પોતાના આત્મા પરમેશ્વરના
હવાલામાં સોંપ્યો અને તેના રાખને પાટણ સરેરમાં ભૂમિદાગ દવામાં આવ્યો.

પરંતુ ગુજરાતની હકીકતથી માહિતગાર લોકોના કહેવા પ્રમાણે અને પ્રસિદ્ધ
વાતચાલોએ તથા જે ઇતિહાસોમાં વારંવાર કહેવામાં આવી છે તે પ્રમાણેની હકી
કત એવી છે કે તાતારખાને દેશલાક અસંખ્ય ની પુરૂષોની સોમતમાં ગ્રહસ્થાન સામે
કાવતરો રચવા માડયા આ સોમતીઓ બહુ રથી એના વિરુદ્ધ પાતા હતા ૫
૨૫ અદરથી ખગ્ગરા એના રાગુહતા આ લોકોના મિખવરૂપી પોતાના પિ
તાને કંઈમાં નાખ્યો. પોતે મહમ્મદ રાહનુ ૫ ધારણ કરી તખ્ત ઉપર મેહો અને
લશ્કર તથા રાજ્ય કારબાર કરનારા ખાણસોને પોતાના કરી નીના ત્યાર પછી
નારોહના હિંદુઓને લડાઈ કરી પરાજય પમડી દિલ્લી તરફ જવાનો મનસૂમો
કરી તૈયારી કરી એ નામા મૃત્યુના પ્યાત્રો પીધા અને બંધ દુનીઆમાં મવેશ ક
યો એના મે તનુ કરણ એ બાન્યુકે અના ગજ્ય સખધા અર્તિમૈય તાબે લાધે
પોતાના પિતા તરફના માન અને મમતા ઓછ થઈ ગયા આ માન અને મમતા
જે રાખરા ઈચ્છે કે જેને તે એક મોગા ધન્ય બાગનો વિષય છે આ પ્રમાણેની
વર્તણૂકથી પિત જે એક મેહ મમતા અને મા. પ્રેમન કુદગતી રથાન છે તેના
ચિત્તમાં પરમેશ્વર વૈરનાં બીજ વાવ્યા તે ઉપરની તતાગખાનની પામે ગહિતારા
દેવક માણસો જે ગ્રહસ્થાનનું કિતચિતન કરનાગ હતા તમણે એને ઝેર ખર
રાવ્યું તારીખિ મહમ્મદગાહીના લેખકે આ બામતમાં પણ માન બંધો રાખ્યા મા
સાંભી રોતે વિવેચન કર્યું કે પગતુ અયતો વિજય થયોજ ન્તેજમે એ કહેલ
મુજબ આ બામત અત્ર ને ધી છે સુતાન મહમ્મદ (તાતારખાન) ના મરણ
પછી તને લોકો એક શર પુરા તરફે યાદ કરે છે વળી એ પણ વત મરાજ છે કે
મરહુમ સુત ન ધમધુરધર મખદમિજહાનીનાનો પરિચય અત્યંત રાખતો
હતો.

એક વાત એવી ચાલે છે કે સુતાન મહમ્મદે એક દિવસ મર્વે મહા પુરૂ
ષોના શિશુમણિ રોખ ગજબજાને ઘણું દૂધ એટલે કે મોકલ્યુ અને પોતાના

રાજ્ય ઉપર તેમને આશીર્વાદ માગ્યો. હજારો આ બેઠ નહીં ફરીકારતાં " આ ધન વાગ પિંતાનું છે અને તેને હાથ અડકાવીશ નહીં " એમ કહી પાછું મોકલી દીધું.

સુવર્ણ મહામહાના મંદિર પછી અફરખાન બહાર આવ્યો. રાજ્યના સર્વ નોડરો તથા સગરો તેની પાસે હાજર થયા અને તેણે માનપૂર્વક તેમને દિલાસો આપ્યો. ખાસે દરેક બેઠને આગળ આવી અને રાજ્યધાનીના નગરમાં ગયો. પરંતુ ત્યાર પછી ખાનની આંખમાંથી અશ્રુ વહેતાં જાંઘ થઈ નહીં; રાત્રિ દિવસ શોકના નિશ્વાસ તેના અંતરમાંથી નિકળતા રહ્યા, અને જરા પણ કરાર તે માગ્યો નહીં. ગળ્યને તમામ કાગજાર ઘડીવાર પોતાના નહાનાભાઈ રામખાનની ઉપર નાખી દઈ પોતે એકાંતમાં વખન સુળંગતો. પરંતુ આ પ્રમાણે રામખાનને રવીકાર્યું નહિ તેથી આખરે નાગોગના સૂત્ર જહાલગોષ્ઠીને જોડી રામખાનની નીમનોક કરી અને સુવર્ણ મહામહાના પુત્ર તથા પોતાના પેત્ર અહમદખાનને પોતાનો વારસ કરાવી તેને રાજ્યની સર્વ કેળવણી આપવા માંડી.

હિ સ. ૮૦૭ ના રાખાન માસની મતરખી તારીખે સામાન્ય આવ્યા કે અમીર તેમજ ઉશ્વેશ વર્ષનું રાજ્ય લોગની પરમેશ્વરી રૂપર હાજર થયો. એજ વર્ષમાં અફખાલખાને દિલ્હીથી બહાર નિકળી સુવર્ણ કીરોગશાહના પૈત્ર સુવર્ણ મહામહા પાસેથી કનોજ લઈ લેતા તે દિવસ ઉપર અઘાઈ કરી. સુવર્ણ મહામહા આકિલનામાં આવી બરાથો હતો. અફખાલખાને આ દિલ્હીને પેસે ઘાલ્યો, પરંતુ તેના પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયા અને તેથી તે દિલ્હી પાછો ફર્યો.

હિ સ. ૮૦૮ માં અફરખાને સુવર્ણ મહામહાની સહાયને વારતે લશ્કર તયાર કર્યું અને દિલ્હી તરફ જવાનો મનમૂલો કર્યો, પરંતુ એવામાં એની ખાબર આવી કે જમાલીંગખાન માસની જોગણીમાં તારીખે અફખાલખાન અને ખીજખાનની વચ્ચે એ દી ખુતખાન લડાઈ થઈ તેમાં ખીજખાન વિજય પામ્યો છે, અફખાલખાન લડાઈમાં નાથો ગયો, અને સુવર્ણ મહામહા કનોજથી દિલ્હીમાં આવી પોતાના પિતાના તખ્ત ઉપર બેઠો છે આજનાજ બનવાથી અફરખાને પોતાનો દિલ્હી તરફનો વિચાર માંડી વાળ્યો.

દિલ્હીના પાદશાહોની સુવર્ણ મહામહાની હુકમ સુળંગતમાં જરી રહી તડો ત્યારે રાજ્યના મોટા મોટા અમીરો અને અધિકારીઓએ અફરખાનને, આરી ઘડી

પળમાં વિનતિ કરીકે પાદશાહીના ચિન્હ અને દળદળા શિવાય ગુજરાતના મુકદ્દ-
નો અશબરત બરોબર ભળવી શકાતો નહીં, અને આતો મહત્ત્વ કર્મિને મટે તે-
નાથી બીજો યોગ્ય પ્રુથ છે નહીં, માટે પ્રજા સમસ્તનો અભિપ્રાય છે કે પેગ બર
સાહેબે ત્રેરેલા ધર્મના અને તેમની આરાધના સૂચક મટે તેણે પોતાના શિર
ઉપર રાજ્ય છત્ર ધારણ કરી એ દેખાવથી સર્વેની દૃષ્ટિ આન દિત કરતી આ મ-
માણેની ઇચ્છા રાખનાગઓની વિનતિ સ્વીકારી હિ સ ૯૨૦ ના વર્ષ મા વીરપ્ર
મુકામે પોતાના શિર ઉપર રાજ્ય છત્ર ધારણ કરાવી ઝરખાને મુઝફ્ફરશાહ
નામ ધારણ કર્યું. આ સમયે સુલતાન મહમ્મદ (તાતારખાન) ને ગુજરાત ગયે
ત્રણ વર્ષ અને સાત માસ રીતી ગયા હતા.

આ મમાણે પાદશાહી ચિન્હ ધારણ કરી માળવા તાખાના ધાર ઉપર ત્યા-
ના હાકેમ અલપખાન, જે દિલાવરખાનનો પુત્ર હતો, તેને તામે કુવાને ચઢાઈ કરી,
અલપખાન જે તાખેદારી કબુલ ગયે તો ઠીક નહીં તો એને એ દેશની બહાર કઢા-
ડવો એવો નિશ્ચય કરી આ ચઢાઈ કરી હતી અભિમાન અને હીરબાબના બા-
થી અલપખાન લડઈ કરવા સ મો આવ્યો. એની નેતાને મુઝફ્ફરશાહની મેનાએ
મહત્ત્વ સમયમાં એકે વાયુ વટોળ વાઢાને રિખેરી નાખે તેમ રિખેરી નાખી અ-
લપખાન નારીને ધારના કિલ્લામાં ભરાયો. મુઝફ્ફરશાહે કિલ્લાને ઘેરો ઘાંટયો.
કિલ્લામાં થોડાક સમયમાં અલપખાન એની ત મીમાં આવી ગયો કે હવે સુલતાનને
શરણ ગયા શિવાય બીજો રસ્તો એને સલાહ ભરેલો લાગ્યો નહીં. ફરમ આવ્યા
પછી સુલતાને તેને કેદ કરવાનો હુકમ કર્યો અને તેને ગુમસ્તખાનને સોંપ્યો. એજ વ-
ખતે ખબર આવીકે જૈનપુરના સુલતાન ઈબ્રાહીમે દિલ્લીનો મુલક છતી લેવાના
ઇરાદાથી કોનાજ આગળ લડાઈના નિશાન રોપ્યા છે સુલતાન મહમ્મદનો પુત્ર
સુલતાન મહમ્મદ તે સમયે દિલ્લીની માદો ઉપર હતો તેને મહાય કરવાને મુઝફ્ફર
રશાહે દિલ્લીનો રસ્તો હીધો. આ ખબર સાંભળી ઈબ્રાહીમખાન પાછો રી જોન-
પુર ગયો અને મુઝફ્ફરશાહ પોતાની રાજ્યધાની પાટણમાં આવ્યો. અલપખાન ને
પણ પોતાની સાથે પાટણમાં આવ્યો. અલપખાન અહીં એક વર્ષ કેદમાં રહ્યો તે અર-
સામાં તેનો મજો અને તેના સમયમાં તેના તાખાનો મદ્ નગરનો હાકેમ મુસેખાન
બળીએ થઈ પડ્યો અને માળવા પોતાને તાખે કરી દીધું. આ ઉપરથી અનપખાને
પોતાને હાયે એક અરજી લખી પાદશાહને રજુ કરી અને જાણવું કે મુસેખાન ને
મારા તાખ નો એક અમલદાર છે તે આખા માળવાનો ધણીયઈ બેઠો છે, આપ મને
બેડીની કેદમાંથી મુક્ત કરી ઉપકારની કેદમાં નાખશોતો મુસેખાન પાસેથી હું

મળે ૫ છોડાની લઈ ગ અને માગી બાકીની બધી હમર આપના સુખમ તરીકે વર્તી ગ સુચતાને અનપખાન ઉપર મેહેરખાની કરી નેને મુક્ત કર્યો અને પોતાના પૌત્ર અહમદખાનને ગોટ લઈકર આપી તની સાથે મોકલ્યો, એવું કહીને કે, મુ સેખાનને તાણે કરી મદનો કિ મો અને તેની આમપાસના મુવક અનપખાનને સોંપી તેણે પાઠા ફરવું ઉપરા ઉપરી તાંત્રીદથી કુચ કરી શાહજહા મદ આવી પહોચ્યા મુસેખાને સામે ચવાની પોતાની ગકિત દીગી નહી એને તે નાગી ગયો શાહજહા અનપખાનને મદમા ગાદી ઉપર પુન આપિતકી પાછે દુર્યો ત્યારપછી એજ વર્ષમા એટલે હિ મ ૮૧૦ મા કુબકોટના હિ કુઓની સામે ખુદાવ દખા નને સરદાર બનારી લશ્કર મોકલ્યું અને તેજ અમથે શેખ કામન નામના એક મકા પુત્ર હતા તેમની પામે ઇસ્નામ લશ્કરની ફતેહ માટે તેમનો આશાવાંદ લેવા તથા ભવિષ્ય બહાવા એક માણસ મોકલુ વશકરમા ગયે ૫ માણસેના નામની યાદી ઉપર નજર ફરવી શેખ કાસમે તેમના કોલાક નામ ઉપર લાઠીઓ ખેચી અને કહ્યું કે જેમના નામ ઉપર લીઠીઓ ખેચી છે તે લકાઈમા ચરા પૂરા તરીકે મગશે અને બાકીના ફતેહ કરી ગહી ગનામત ધાલ આવશે આખરે શેખ કાસમ ના કેવા પ્રમાણેજ પરિશ્રમ આવેનુ નામેએ હીકુ હતુ કહ્યું છે કે —

“ પ્રભૂતણા પુત્ર ને પ્રભુ કહી નથી
તથાપિ તે પ્રભુ થઈ જીવે જગી નયા ”

ત્યાર પછી ત્રણ વર્ષે મુઝફ્ફરશાહનું મરણ થયું તાનીખિ બહાદુરશાહીનો કર્તા મુઝફ્ફરશાહનું મરણ હિ સ ૮૧૩ મા થયું એમ વળિછે, અને મગલુ થવાના કાગળ મળ્યો કે ઈ પશુ લખનો નથી પરંતુ જે કાગળ અતિ પ્રસિદ્ધ છે અને લોકો માને છે તેની નામે પ્રમાણે દર્શીકત મની છે —

જે વખતે અમલ ન કરમાના કોળીઓ રાજ્યમા ધોરી ગતા ઉપર મુદત ૮ કરો ઉપદ્રવ કરવા લાગ્ય તે વખતે સુઝતાને અહમદખાનને પોતાની પાસે ખાસ હાજર ગહેનાર વરકર આપી તેમને સત્તએ ૫ ત્યાડરા મોકલે એ અહમદખાન ગ લેવું બહાર નીકળ્યો અને ખાન સરેવર ઉપર મુકામ ડેશ અર્ગી તેણે નિદાન માણસોને બોલાવી સલા કરી તેમના આગ્રહ પર મૂક્યો કે મદાપિ એક મગલ બોળ ના બાપને કઈ અપરાધ વગર માગી નાખે તો તેણે બાપનુ વેગ નડુ મેં તમે મ મેગાસના બાણનારા પિદ્ધનો મોઝ ધારો છો કે કેમ ? એ જવાબ આપ્યો કે પેર તેણે એ ધર્મસાત્ર વિરૂદ્ધ નથી આ પ્રમાણે આત્મપત્ર લખાવી અહાલખા

ને પોતાની પાસે ગળ્યું. બીજે દિ યે સવારમાં એકાએક સહેરમાં આવ્યો અને સુલતાનને કંઈ કરી જહેરનો પ્યાસો ધર્મો. તે વખતે સુલતાન નીચે પ્રમાણે શબ્દો કહ્યા:—

પુત્ર તું આટલી બધી ઉતાવળ શાને ફરે છે; આ સર્વ તારેજ વારતે હતું. કુશનમાં કહ્યું છે કે “ જ્યારે માતનું તેંકુ થાયછે ત્યારે એક ઘડી પણ આગળ અથવા પાછળ થવાની નથી. ” તો પણ મારી તરફની ષેઢીકે શિખામણ જે તને લાભ કારક થઈ પડશે તે તું માલખ. પ્રથમ તો એજ કે આ કાર્ય કરવા તને જેણે ઉશ્કેર્યો છે તેના તરફ મિત્રતાની આંખ રાખીશ નહીં, પરંતુ તેને મારી નાંખજે, કેમકે એવા દગાખોરનું લોહી હલાવ છે, માટે તેને કતલ કરવામાં રાખ નથી.

બીજી શિખામણ એ છે કે તું મધ પીવાનો શોખ જરા પણ રાખીશ નહીં, કારણ કે પાઠશાહોને એ ઇંદયા દ્વર રહેવાની ઘણીજ અગત્ય છે; કહ્યું છે કે:—

ધુટ એક મથન ન નજર લાવ પયાસે
ચોપાસ ઉ ધિ કુખનો તોફાન ઉછાળે.

ત્રીજી શિખામણ એ છે જે શોખમંત્રિક અને શેરમંત્રિકને મારી નાંખજે, કારણ કે એ બે જણ રાજ્યની બખોડો અને પરસ્પરદેષ કરાવતુર છે.

પછી નીચેની શોખ માદીની કવિતાની મતલબની શિખામણ આપી:—

એવ.

થજે તુ કૃપાવંત દર્વેશને, ન જો એકલા આત્મના સૂખને;
ન જ કોઈના દેશમાં તું વહુડી, તને જે મળી રમૂઢિ ભેજે વડી;
મનતપાળજે તુ કુરી પ્રીતથી, મળથી સદા રાજતો ભૂપતિ;
તરૂ ભૂપતિ મૂળ રૂપે મળ, કદી મૂળથી વૃક્ષને ના કેળ;
ન રંજાડ તારી મળને કદી, ન કીપીસ તું મૂળ તારૂં કદી.

હુકામાં કહેવાનું એ છે કે સુલતાન મુઝફ્ફર આ કાણુ ભંગુર નિવાસ તથા અક્ષય નિવાસમાં સફર મહીનાની આખરના ભાગમાં મયાણુ કરી ગયો. એની કબર પાટણુ સહેરના કોટની અંદર આવેલી હતી પણ છે, ત્યાં આગળ તેને દૂન કરવામાં આવ્યો. કહ્યું જ છે કે:—

સોરઠો

• ને જાયું તે જાય, બાકી કોઈ રહે નહીં,
આ દુનિયાંની માંધ, બાકી એક રહે મણુ.

એવું કહેવાય છે કે પોપના દાદાના મૃત્યુ પછી સુવતાન અહમદ ઘણોજ પરતાયો હતો અને તેના અંતમાં ઊંડી ચિતા થયા કરતી હતી. સુવતાનનું આ કાર્ય નીચે મુજબની રીતે અને જગ્યાનીની અશ્રુમજના પરિણામને કારણે થયું હતું. એટલા માટેજ કહ્યું છે કે:—

ગેત.

ઘડી નીચની સંગ બેસીયના
રહે એકલો સંગ કોઈ વિના;
અલિદ્ એકલો રૂપ નાથે રહ્યો,
મળયો લામ તો તુર્ન વાંકો થયો.

તોપણ સુવતાનની શાંતિ ભરી રહેલીકરણી જોતાં આ કામ કરવું એ તે નાથી બહુ દૂર હતું.

૨ સુવતાન અહમદ શાહ.

સુવતાન મુઝફ્ફરશાહ આ દુનિયાનાંથી કુચ કરી ગયા પછી તેનો પોત અને સુવતાન મહમ્મદશાહ (તાતારખાન) નો પુત્ર મુઝતાન અહમદશાહ હિ. સ. ૮૧૩ ના પવિત્ર માસ રમઝાનની તારીખ ૧૪મીએ પાદશાહી તખ્ત ઉપર બેઠો. પોતાકે રોજ આમાં રિયા પછી ખખર આરો કે સુવતાનના કાકા કીશ્મ ખાનનો પુત્ર મોઘદુદ્દીન જે વડોદરાનો લાગેમ હતો તેણે તે તરફના અમીરોની સાથે અંતક્રમ કરી રાજ્યને માટે દાવો દર્શાવ્યો છે અને આ તરફ યુગ વિચારથી આવે છે. આ કામમાં કેટલાક પ્રયત્નો લેવાકે હિસામુદ્દીન બાંદીરી અને તેનો પુત્ર મલિક અહમદ, ખત્રીનો પિતા અને હળીશ્વરમુક મમ્મદીનો પુત્ર મલિકશાહ, મનિક કરીમ ખુસરુ, હજમુદ્દાસ અને પ્રયાગદાસ સામેલ થયા અને નડીયાદ મુકામે આવી મળ્યા. સુવતાન તરફના ભીકન, આદમ અને અફઘાનખાનને હાર મળ્યા તો તેણે હજમુદ્દાસને પાતાને મોખરે કરી તેણે મુઝકની ખરાબી કરવા આગળ વધ્યા. એક દિવસ હજમુદ્દાસે સર્વ અમીરોને એકઠા કરી કહ્યું કે ને આવજો.

ઈશદા બર લાવવો હોય તો નહરનાલા (અણહિનવાડ પારણ) આપણે તાણે કરી એવું, નેઈએ અનીશએ બાણવ્ય કે સુવતાન અહમદશાહની મામે થવા નેઈલી શકિત આપણી નથી અને તેની સાથે મનાહ કરવી એ વધારે સારૂ છે જીવાણદામને આ વાત રૂચી નહીં અને તેમ કરવાને ના પાડી અને તેમને કાયર કહી ધિક્કાર્યા. ઘણા વખત રમ્મક થયા પછી તકરાર એટલી બધી માહોમાહે વધી પડીકે મારામારીમા જીવાણદાસ કેતલ થયો. અમીરેએ સુવતાન પાસે આવી તેને માન આપ્યું અને સુવતાન તરફથી તેમને છતામ અકગમ આપવામાં આવ્યાં. મોઘદુદ્દીન ખલાયત ગયો અહીં તેને સુરતનો હુકમ શેખ મલિક જેનું મસ્તીખાન નામ માન્ય હતું અને જે સુવતાન મુઝફ્ફરખાનનો પુત્ર થયો હતો તે અવી મળ્યો. સુવતાન તેમને વિખેગી નાખવા તૈયારી કરી નીકળ્યો એટલે તેઓ ખલાયત દોડી ભરૂચ ગયા સુવતાન તેમની પાછળ પડ્યો અને ભરૂચ જઈ તે શહેરને ઘેરો ઘાલ્યો. મોઘદુદ્દીનનું લશ્કર સુવતાનને આવી મળ્યું. રસ્તીખાને પણ પાળ્યો આમ સુવતાનને તાણે થવાની ઈચ્છા બાણવી. થોડાક દિવસ પછી સુવતાનને તેને બેલા થો. ઘણું માન આપ્યું અને તેને કરેલા કૃત્યની કમા આપી આ પ્રમાણે વિનય કરી સુવતાન પાછો રૂચો. કરમે અસાવણમા તે આવ્યો અને આગા બીલતુ ત્રી કાઠવાની રચના કરવા લાગ્યો.

એજ વખત ઇસ્લામ ધર્મના ચંદ્ર અને પવિત્ર પુરુષોત્તમ સૂર્યફ શેખ અહમદ ગજબશતી અનુમતિ અને આજ્ઞા લઈ અસાવણની દેક નર્મદીકમાં અહમદાબદ (અનંદાવાદ) શહેર બાધી તેને વસાવવાનું શરૂ કર્યું આ શહેર વસવા સખ ની હુવવી શીગઝીઅ ઘણા મિલ્ક કા વખા નીચે પ્રમાણે વર્ણન આપ્યું છે.—

“ સાકર જેવા મિટ વચન ઉચ્ચારનાર કવિ હુલી, જે એક વચન કહેતાં સો પેટીઓ માતાની ખુની કરે છે તે એવું કહે છે કે કેટલેક દિવસે જેની આગળ આમગ પણ ગુલામ તરાકે નમેલું રહે છે ત્યાં પાદશાહનો સાબર (સાબ્રમતિ) નદીને કિનારે મુકામ થયો. ત્યાંની ભૂમિ રમિયામણી અને જાને અનંદ સાથે એની અને ઘણી પવિત્ર દીડી. ત્યાંની હવા ચિત્તને હમેશા ત્યાં રહેવાની અભિનાયા ઉત્પન્ન કરે તેવી હતી, અને ત્યાંના પવનની મહારાઓ ખુતન શહેરની કરૂંગીના જેવો સુગંધ ફેનાવી જીવને તર કરતી હતાં ભૂમિ સપાટ અને સુદર તથા હવા પાણીને માટે અત્યંત સારી હતી. આ ગથો પરચેશ્વરી આજ્ઞાથી પાદશાહના અતરમા પ્રેરણા થઈ કે આ રી સુગંધ ભરપૂર હવા જ્યાં આવે તે ત્યાં આગળ

પાંચ નાંખી મેટુ શહેર વસાવુ આવો વિચાર ઉત્પન્ન થયેકે તુરત કાશીગંગાને
ખોવાની મગાવ્યા અને આગ કચીકે આ સ્થળે એવું એક શહેર બાંધી કે
ત્યાના પતનીઓ પરમેશ્વર પાસે તેની સ્તુતિ કરે એ શહેરની ઉચ્ચાઈ એટલી
રાખી કે તેના આગળ આકાશની આખરે જાય અને તે ઉચ્ચાઈ આકાશગંગા લ
ગી પહોંચે તથા આખી દુનિયાને જે શહેર બંધાયુ કેવલ તેનું મહાન શહેર
ર ગણાય એની એવી સુદરતા ગણી કે તે એક દેવગોકની આખીજ આગ્રાખ-
જે વળી તેની જમિ એવી બનાવો કે મિનાકાનીવાળુ આકાશ તેની ઈર્ષ્યા
કરે અને કેવળ નિહાવવાયે હોય તેને પણ દખલો કરે દેગ પ્રુધિના બ
રેલા યાજ્ઞને દ્રુ રાખવા માટે ચિકિત્સા જેવા લોકોના કોટ બાંધ્યો હતો,
તેવા એક કિલ્લો બનાવો અને આકાશ જેટલી ઉચ્ચાઈ રાખી ને જેની
છંદ દુનીયા જેની અંદર દખાય તેવું જામ થઈ ગયું વળી તે શહેર એવું
જામકા વાળુ બાંધ્યું એક એક કે તેની માટી ચીત અને તાનાર દશની
આખરે લેઈ જાય તથા ખુતન શહેર પણ જેના આગળ હજારો ગોશા ખાઈ
જાય તથા તેને એટલું ખુતરજ કરે કે તેના ગંગામન શહેરના અકીક જેવા થાય
વળી જે શહેરની રજ ઉચે ઉડે તેને સુરમે કરોને ઈશ્વરના શહેર આખમાં આવે,
નિગાપુર શહેરનો તો અદખાઈથી છવ જાય અને જેથી આખુ ગુજરાત ખુરાસાન
દગને પણ ઈર્ષ્યાજીવન કરે એવું થાય

આકાશ પર્વત ઉત્પન્ન તત્તવાળા પાદરહના પ્રતમા ઉત્પન્ન થયાનું કહ્યું
તુરત જે શાસ્ત્રના ખજાનાના આધિપતિ હતા તેવા જ્યોતિર્વિદ્યા તથા ખગોલ શા-
સ્ત્રના ખારીક એક બાણનારા જે કુર્મથી તે આકાશ સુરીના પ્રજાના પેતા હતા તે-
મને અને ગણીત કરી ફળારંગ જેનારા તથા તંત્ર અને ન્યાય શાસ્ત્રીઓ તથા લગ્ન
જેનારા તથા શુંકે તથા રમિના ભાવ આણનાગ વિજ્ઞાનેને મોલા પાઠ તેમણે હાથમા
કે પામ પછી લઈને કુલ્ળી કરાહી અને પ્રત્યેક ગ્રહનું ઉચ્ચ તપામના ચારે તરફ અમુ
ફરંગ અને હિં સ ૮૧૩ ના કીડનકદક આગમ એક ગુણ ઘડી નિર્માણ કરી કા-
શીગંગાએ જમીનમા પાંચે ન જ્યો જેની ઉપર આકાશના રચનારે વાહ વાહ ગળે
પોકાવ્યો જ્યારે રથપતિએ પ્રથમ ઈંટ મૂકી તે વળતે આકાશ " ચિર જી " એવી
વાણી ઉચ્ચારી શહેરની બધી રાગ્યાતથી એજીલ રીસતાને રહેવાની
જગા (અદ્વતુ પ્રતહા) થી પણ ઉચે ગઈ જ્યારે બાંધણી પૂર્ણ થઈ ત્યારે
તે બૂરા ગંગના આકાશથી પણ ઉચ્ચ દખાઈ જ્યારથી તે શહેર વરસુ અને
આખાદ થયુ ત્યારથી દુનિયામા સાત દગ કહેવાતા તે આઠ કહેવાતા બાગ્યા

અટો શુ સુદર શહેર આમાદ થયુ છે કે એના જેવુ બીજુ શહેર પૃથ્વીના-
તળ ઉપર નથી, નાસરદીન અહમદ તે શહેરની રચના કરી તેથી તેનું ના
મ અહમદાબાદ રાખવામા આવ્યુ અને તેમા હઝરત પેગબર અહમદ સાહેબ
નો ધમ પ્રમોદો એવુ આબાદીવાળુ શહેર તૈયાર થયુ કે આકાશ આ પૃથ્વી ઉપ-
ર એવુ બીજુ શહેર દીકુ નથી છે, પામેશ્વર આ મહાન પાપાવાળા શહેરને તું
કયામતના દિવસ સુધા કાયમ રાખજે ”

હિ સં ૮૧૬ ના વર્ષમા અહમદાબાદનો કોટ સંપૂર્ણ થયો એવુ કહેવાય
છે કે અહમદાબાદ શહેરનો પાયો અહમદ નામના ચાગ પુરુષોને હાથે ન ખાચો છે-
એક પવિત્ર મહા પુરુષોના કૃત રૂપ શેખ અહમદ બદ્દ તેમણે માપની દારી
નો એક છેડો પોતાના હાથમા રાખી પશ્ચિમ દિશા તરફની હદ આકી હતી બા
જો પુરુષ સુન્નતાન અહમદ પોતે, જેણે બીજો છેડો હાથમા રાખી પૂર્વ તરફની હદ
આકી હતી ત્રીજો શેખ અહમદ અને ચોથો મુદના અહમદ, આ બે જણે ઉત્તર ઓ
સિશુ તરફની હદ આકી હતી શેખ અહમદ અને મુન્ના અહમદ બે
જણે સુન્નત નના સબ મી હતી અને તે સમયના અમલ્ય ધરાવનારા પુરુષોમા ગ-
ણાતા હતા આણુ કહેવય છે ૬ સુન્નાત અહમદ જેવો બહુ રથી શોભા યુક્ત હતો
તેવુ જ તેવુ અત કસણુ પણ નિર્મળ હતુ અને ઘણી વખત તે ઇશ્વરી ઉપાસના
મા ગળતો અહમદાબાદ શહેરની જૂઝીઝ સાબીત કરી આપેજી કે આ ચરે મહા
પુરુષોના શુકનીઆળ હાથથી સહે નો પાયો ન ખાચો છે તેવુ આ સવ ક્ષણ છે,
અને દુનિઆના નગરો કરતા આ નગર ચઢીઆતુ ગણાયુ છે, તેને માટે આ ચારે
પુરુષોની યદગીરી રહી ગઇ છે જમીનના તેમજ દરોઆના મુસાફરો સ્વીગર કરે
છે કે આણુ મનાહર ને શોભીતુ શહેર બુમિઉપર વસેલુ નથી વસ્તીના પ્રમાણમા
બીજા શહેરો મોટા હશે ખરા પરતુ બાધણા અને રખાવમા અહમદાબાદ શહેર
ની ખરાબરી કર એવુ બીજુ શહેર નથી કવિ હુની રોરાઝી નીચે પ્રમાણે વર્ણન
કરે છે —

“ આ દુનીઆની હદમા અને પૃથ્વીના તળ ઉપર આકાશ નીચે ઈશ્વરે અ
હમદાબાદ જેવુ બીજુ શહેર આણુયુ નથી દુનિઆમા તો ચંદ્ર અને સૂર્ય બેજ
મકાશો છે પણ અહમદાબાદમા તો ચારે તરફ શત સૂર્ય મકાશો છે એની હવા જાણી
વસત યતુના જેવી મુગ ધી વહેતી હતી અને તેના પાતળ જાણી તાતારની કસ્તૂરીના
રંગ મુગ ધી વાતો હતો એની સુદરતા સ્વર્ગના બાગ જેવી હતી, અને ત્યાં મા
ગીતો જાણી કરતૂરી તથા અ મરની ભરેલી ઢોલ તેવી હતી ત્યાંના માગની મુગ રી

એવી હતીકે ઇંદ્રમનો ખાગ તેમથી સુગંધી ગ્રહણ કરતો. એ શહેરની કીર્તના આજળ અરખના મુલકધી. તે સ્ત્રીન દેશની સરહદ સુધી પહોંચ્યા છે. એનો એક બાળુએ સર્ગ નંદો વહેછે, જેના આગળ નાઇલ નદીનું મહેો પણ સ્થાપ થાય. ઇમારતો ઉંચાઈમાં ઝિંટલી બધી હતી કે આકાશમાં થઇનવસેં ગળ વધી ગઇ હતી. સોના રૂપાના જડાવ કામથી રાણુગરેલાં અનેક ઘરો હતાં. ઠેર ઠેર સોનારૂપાના જટિત ધુમટો આકાશની કમાન જેવા મોટા આપો ગયા હતા, દકાનો અને બાજ. રસારાં શાશુગારેલાં હતાં, જેમાં દિલને રમે તે સ્ત્રીજ મળી શકતી હતી, એ શહેરમાં મક્કાના ખુલ્લુસ્થાન જેવી મોટી મસજીદ છે. આ મસજીદમાં આકાશના આધારદેહ જેવી રત્ન જટિત પીડ (મીંખર) કરી હતી. તેમાં રૂપાનાં કોડીઆં તથા સોનાના કંદોલના હીવા દબડળા ભરી લટકતા હતા. પાઠશાળાઓ તથા રસ્તાના ગુસાફરાને માટે ધર્મેશાળાઓ પણ ઘણી હતી. ”

પાદશાહી મહેલનું વર્ણન.

“ પાદશાહે આકાશ લગી ઉંચો મહેલ બનાવરાઓ હતો, જેના ભુરજનું મસ્તક ચંદ્ર સુધી ઉંચું હતું. આકાશની કમાન તેની કમાનનો એક ખૂંચો હતો અને એના માળ નવમા આકાશ પાર ગયા હતા. એની બાંધણીમાં લાકડ તથા ઇંદ્ર કામતો હતુંજ નહીં. ઇંદ્રો સોનાની તથા લાકડ અગરનુ પાપરવામાં આંચુ હતું. મહેલનો અંદર સ્વર્ગના ખાગ જેવો ખાગ હતો, જેની માટી માત્ર અંખર જેવી સુગંધી હતી. આ ખાગનાં વૃક્ષ કલ્પવૃક્ષના જેવાં હતાં અને જે ઘણાં ઉંચાં હતાં તેમાં વળી સોના રૂપાથી જટિત એક હોઝ રમેલો હતો, જેમાંથી અમરજળ જેવું જળ મળતું. તેની સદૃષ્ટનાં વખાણુ થઈ શકે તેમ નથી. સ્વાદ અને રૂપાવમાં તેનું જળ અમરજળ જેવુંજ હતુ. દરેક તરફ પાણીની નહેરો સ્વર્ગના ખાગની નહેરોના જેવી ચાલી ચલી હતી. તેમાંનાં વૃક્ષ કલ્પવૃક્ષ જેટલાં ઉંચાં હતાં અને તે સાકરના જેવા મીઠા જેવા ઉત્પન્ન કરતાં હતાં. વૃક્ષની દરેક શાખા ઉપર ભુલભુલ પક્ષીઓ ગાયન કરી રહેતાં અને ભુલભુલના અવાજથી ગુલામનું ખુંપ તો બેહોશ થઈ રહેતું. તમામ વૃક્ષ મેઘાનાંજ હતાં અને સાકરના જેવાં મીઠાં રૂપના ભારથી લચી પડતાં હતાં. આ ઉત્તમ વૃક્ષો હવામાં એવાં શિર સુકાવી મોલી રહ્યાં હતાં કે ચંદ્રવાળાં પીછાંથી ભરેલા મોર જેવાં રૂપાતાં હતાં ”

હિ. સ. ૮૧૭ માં માણેક ચોકમાં આવેલી લતમે મસજીદ બંધાવી શરૂ થઈ. આ મસજીદ બંધાયેલી સાલ અંબધી કવિતા શહેરના મુસ્લી મુલ્કા નાય-હીએ નીચે પ્રમાણે લખી છે:—

અનરમાન વિગેરેને મિત્ર કરી લીધા અને સુવતાન સામે માર્ગો ઉઠાવવાની શરૂઆત કરી આ ઉપરથી સુવતાન અહમદશાહની માથે અગ્રામ કરતા આરુ પોતાના મુખ્ય અધિષ્ઠાનીઓમાંથી ઘણાકને લઈ ગુજરાત તરફ મુવતાન હોશ મ નીકળ્યો. આ ખગર સલામીને સુવતાન અહમદ પોતાના ભાઈ શાહનવાઝા સ્વીકૃષ્ટાન તથા વડીર નિઝામુલ્મુલકને, ગેખમવિહુને જાગરા કરવા માંડ વિદાય કર્યા અને પોતે પણ નીકળીને આખાનેરના કુમરથી હમ ફોમ પર આવેલા આવની મગરૂના પાકુ મા મ આગળ પગ નાખ્યો. અહીંઆથી ગોળ ગતી માપ થુ ધ દરવાને મુવતાને ઇમાદુલ્લુ કને મોકલ્યો. સુવતાન હોશ મે પાતાના વડીર તથા અનારોને હુ ક ઇમાદુલ્લુ ક નેરે શુર કુરુ એ ચોગ નથી, કુરુ કુ કદાચ આપણી છત થશે તો એમ કહેવાશે કે સુવતાનના એક ગુનામને હરા ચો અને કદાચ હવરા નમોયે એન બને કે ઇમાદુલ્લુ ક છને તો એમ કહેવાશે કે સુવતાનના એક ગુનામે આપણને હમગળ્યા આ રીતે બંને તરફથી કુરુ છે માટે આ વડાઇમાંથી એકદમ પાછા દરુ એન વપ ર સાડ છે આ પ્રમાણે ચોગ વિચાર વિચાર છે એમ ગણુ મુવતાન હોશ મ પાછે રો. ઇમાદુ મુલક માણવાની આમપ મનો ફેટલાક મુલક તાગલ કરી પાછો ફર્યો અને ભત્રીજાન તથા નિઝામુ મુલકે જે મ મનિક તથા મનગ્યાડને ગિરનારના ગળ મહીકતા તાગાના ને ર દશમા હાકી ગકયા અને પાછા ફર્યા. સુવતાન આન હિલ તરફ મુલક ચિત્તથી અહમદામાદમા આવ્યો.

ઐતિહાસકેને જે ગાત મારી રીતે બાણુની છે કે ગુજરાત દેશના ર્ધણ માથી અનપ્તજનો કાટ મયમ વારકો નીના પાગ્યાહ અનાજીને કાટનો હુતો નહરવાના (પાગણ) થી તે ભડચના કિના મુ રીના દેશમા તો ઇસ્લામ ધર્મનો પ્રકાર ખગળા વતેર થયો હતો, પરંતુ આમપત્તના પ્રદેશમા કાફરો એટલે અતિ પૂજકોના ધર્મનુ અવાડ ગણુ હતુ આ મે ગુજરાતના સુવતાનેના મનતથી અને તેમની ખતથી નર્વન સજાઈ થઈ સુવતાન અહમદ ફેટલાક મહા : હરવાનથી મકાશિન કર્યા જેનુ વિગતવાર વણુન હવે પછી આપવાના આવશે.

ગિરનારનો કિલ્લો લેવાને મોગ દેશ ઉપર ચઢાઈ.

હિ મ ૮૧૭ મા મુવતાન અહમદ સોગ દેશના નામીયા કિના ગિરનારના કિલ્લા સામે ચઢાઈ કરી ગિરનાર કુમરની તરેટી આગળ સોરનો રા-

જા મંડલોક લશ્કર તેથી ૨ લાખ સુધી કરવા ઉભો હતો. લડાઈ થઈ તેમાં સુવ્રતાનના લશ્કરે તેને હાર ખાવરાવી રાજા નાસીને પિંડ માં ભરાઈ ગયો. હિંદુઓનાં ઘણાં માણસ માર્યા ગયાં. આ પ્રમગતુ રસિક કરિ હૃદયીએ નીચે પ્રમાણે કવિતામાં વર્ણન કર્યું છે. —

“ ઇસ્લામ મંડલ વિજ્યી થયું કે મૂર્તિપૂજકો (હિંદુ) નાં સ્થાન ભગ
યથા કાફરો હોવાન તથા હુ ખો થઈ પવનથી જેમ લીધું નેતર ધૂજે તેમ ધૂજવા લા-
ગ્યા ખરો ધર્મ આનનારા અને પ્રવર્તાવનારા પાપી મૂર્તિપૂજકો (હિંદુ) ના ઉપર
વિજ્યી થયા યશના ખુરજમાથી છૂતનો ચક્ર પ્રકાશમાન થયો. વિજયના દાબડા-
માથી છૂતના મોતી ઝગકયા વિજ્યે પાદશાહના કારતુ મુખન કર્ણ અને આકા-
શે પરમેશ્વરના નામની ખાગ પોકારી કેવ વર્તાવનાર અભિયો મૂર્તિપૂજકોનો
દશ બળી ગયો અને રાગીઅતની દીપજ્યોતિ પ્રકાશિત થઈ. સર્વે લોકોએ આવી
ધર્મ સરક્ષક સુવ્રતાનની તાબેદારી સ્વીકારી ”

એમ કહેવાય છે કે આ પ્રસંગે જ્યે કે ઇસ્લામનો પ્રકાશ આખા દેશમાં પ-
હોયો તહીં તથાપિ ગિરનારના કુમરની તરેહી આગમ આવેલા જૂનાગઢનો કિ-
લ્લો સુવ્રતાનના હાથમાં આવ્યો અને સોરઠ દેગના જમીનદારોનાં ઘણા ભાગ
તાબે થયો સુવ્રતાનનું ઉપરીપણુ સ્વીકાર્યું અને થોડા પછડણી આપવાની નકી
કરી. સુવ્રતાન ત્યાંના જમીનદારો પામેથી મહેસૂલ વસૂલ કરવા આડ સૈયદ અબુ-
લ ખેર તથા સૈયદ કાસમને મોકીને રાજધાનીના નગરમાં આવી પહોંચ્યો.

હિ સ ૮૧૮ ના જમાદીઝિવ અવ્વન મહીનામાં સિદ્ધપુરનું દેવડ, જેમાં
મૂર્તિઓ સોના તથા રૂપાની હતી તેને તોડવાને ચડ્યો આ ચક્રાર્થનું વર્ણન હૃદયી
શીરાઝીએ નીચે પ્રમાણે કર્યું છે —

“ પરમેશ્વરની કૃપાથી સિદ્ધપુરનું દેવન તોડવાને સુવ્રતાન રવાના થયો.
સિદ્ધપુર મૂર્તિપૂજક હિંદુઓનું એક પવિત્ર ધામ છે, જ્યાં નાપાક ચોકોનું વતન છે
મૂર્તિપૂજક પ્રાણણો રાત્રિ ત્રિસ ત્યા પૂજન કરતા હતા તેજ વર્ષમાં મૂર્તિઓની અને
મૂર્તિપૂજકોની જગા તૂટી. આ ધામ આખી દુનીઆમાં મખ્યાત હતું એ દેવગતી
ખાધણી સજ્જત પથ્થરની હતી ચિત્રો વડે આકાશના જેવું દોસતું હતું લોખાન

અને સુખડનાં લાકડાંનાં કમાડ હતાં અને તેમાં કડાં સોનાનાં જડયાં હતાં. આરસ પહાણની ફરસખંથી જડી હતી, જેના ઉપર પ્રકાશ પડવાથી દર્પણની પેઠેતે ચળકી રહી હતી. લીસો લોખાન લાખડાની માફક ત્યાં બળેતો હતો અને અનેક દોવા કપૂરનાં ત્યાં બળતા હતા. દરેક ખૂણમાં એકેકું તાકુ હતું જેમાં સુંવણનાં કંદીસ લટકાવ્યાં હતાં. રૂપાની મૂર્તિઓ એવીતેક સુંદર ઘડી હતીકે તેના આગળ ચીન અને ખુતન નગરની મૂર્તિઓ પણ ચરમ પામે. વળી તે આગ્રેહૂમ એવી હતી કે બાણે તમારી સાથે વાત કરતી હોય તથા માણેખના હોઠમાંથી ઠસતી હોય એમ જણાતી હતી. આ દેવળ એવું હતું કે તે સમયમાં આખા મદેશમાં મગ્યાત થયું હતું. પેગંબર સાહેબની કૃપાથી મૂર્તિની બ્રહ્મતાથી તે મુખ્ય થયું અને મૂર્તિપૂજકોનાં ચિત્ત કોંકથી ચીરાઈ ગયાં. આ ઠેકાણે સુલતાને એક ગસલજી કરીને ખુતબી પદવાની મોંબર (પ્રાર્થના શ્રેણી) સ્થાપી અને પેગંબર સાહેબની શરેહ ચાલુ કરી. મૂર્તિ ઘડનાર અને મૂર્તિપૂજકની જગાએ ઇમામ, ખીજ અને નિમાઝ પઠનારા બ્રાહ્મ. સુલતાન અહમદના મારખે એવી સહાય કરીકે જે જગાએ એક મૂર્તિનું મંદીર હતું તે જગાએ પરમેશ્વરનું મંદિર થયું."

આ સિદ્ધપુરના મામલાથી સુલતાનનું ચિત્ત દિશર થયું એટલે હિ. સ. ૮૧૬ માં તે ધારના મુલક ઉપર લશ્કર સહ ચઢ્યો. તેનું કારણ એ હતું કે જ્યારે સુલતાન પુર અને નંદરખાર તરફ એનુલમુલકના પુત્ર અને આસોર તથા પુરહાનપુરના રાજા નસીરને પરાજીત કરવા સાર અહમદશાહે ચઢાઈ કરી, ત્યારે ગુજરાતના જમીનદારો જેવા કે ઇંડરનો રાજા પુંજ, ચાંપાનેરનો રાજા ત્ર્યંબક દાસ, આલાવાડનો રાજા સતરસાલ અને નંદોદનો રાજા શ્રી એક સંપો થયા હતા અને તેમણે સુલતાન હોશંગને લખી મોકલ્યુંકે સુલતાન અહમદ સુલતાનપુર અને નંદરખાર તરફ મોકલે માટે તે અરસામાં જો તેને (હોશંગને) ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ કરવાની ઇચ્છા હશે તો તેઓ આ દેશ છાવનાનું કામ સહેજ કરી આપશે. આ ઉપરથી સુલતાન હોશંગે લશ્કર તૈયાર કર્યું અને રામસખાને દંદાની તથા મોઈદુદીન, જેમની હકીકત ઉપર આવી ગઈ છે તેમને ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ કરવાની પોતાની ઇચ્છા લખી જણાવી અને તે કામમાં તેમની સહાય માગી. વળી જણાવ્યું કે આ સમય તેઓ ને મેત્રીથી વર્તશે તો પાટણ અને તેના ટાંબાને મુલક તેમને આપવામાં આવશે. કદાપિ તે આ સમય સહાય નહીં કરે તો સુલતાન અહમદ તેમના ઉપરનું અગણ્ય પૈર લેશે. આ સંદેશો સાંભળતાં રામસખાને સુલતાન અહમદને પત્ર લખ્યો અને જણાવ્યું કે સુલતાન હોશંગ ગુપ્ત રીતે તેના (અહમદના) ઉપર પૈર રાખે છે અ-

ને ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ કરવાનો ઈરાદો ગળી તેમની સલાહ માગે છે તેમણે લખ્યું કે " અમે આપની રચત છીએ, આ તરફ અમે રાજ્ય ચલાવીએ છીએ તે તમારીજ મેહુરબાનીથી છે, અને અમે આપના ગત્ર માથે કશાપિ નિંદાવાના નથી " મુદામ માઠાણી મતાર નેડે પત્ર સુનતાનને મોકલવામા આવ્યો, જે આ વખતે સુવતાનપુરમા હતો નાગોઁથી નીકળી નામે દિવસે સુવતાનને માંડણી મવારે પત્ર આપ્યો એજ વખતે એ પણ ખમર આવીકે મુવતાન હોશ ગે મનકરેજથી નીકળી મે ડાસા આગળ આવી મુતમ કર્યાંકે સુવતાન ચોમાસુ હતુ તોપણ કુચ ઉપર કુચ કરી ન દુગળરથી ગુજરાત તરફ આવ્યો વરમાદ ભરપૂર જોરમા વગમતો હતો અને ગદતા કાદવથી ભરાઈ ગયા હતા, તથાપિ સાતમે દિવસે મુવતાન મોડામા અગમ આવી પહોંચ્યો અને સુવતાન હોશ મના મુદામ સાથેજ તથુ ખડા કરી, આ દિવસે હિ મ ૮૨૦ ના ગ્રન્થ મામની સોળમી તારીખ હતી આ હકીકત જાણતા મુવતાન હોશ ગે ગાજીઓને કહ્યું કે ' તમેનો મને કદોના હતાકે સુવતાન અહમદ આ ખમર જાણે ત્યાર પહેલા તમને અહમદાબાદ લઈ જઈયું, પણ એતો અહીંજ પાથ કામ ઉગર આગ પહોંચ્યે છે અને તમેનો મને ખબર પડ્યું કગી નહીં ઘાઝા રાંતે જાણઈ આનેકે કે તમે માગા મથે કપટની વૃત્તિ રાખોછો અને મિત્રતાની નહીં હવે મને તમારા કહેર ના જરાપશુ વિશ્વાસ આવતો નથી સુવતાન કાશ ગ રાત નઈ નારી ગયો રાજાએ ચાકે બાબ વિખરાઈ ગયા અને પોતાના કૃત્યનો પશ્ચાત્તાપ કરી સુવતાન અહમદ થો ૧૬ દિવસ મોડામામાજ રહ્યો

આ સમયે નખાચાર આવ્યા કે સુવતાન હોશ ગે આ ગરમડ હડાતી હતી તેનો લાભ ભરને સે ૨૬ દરના જમીનદર એ મન્જૂન આપવી અટકાવીછે અને મામો ગણવે હતા થો છે વગી એજ સમયે ખબર આવીકે આસીંગના રાજા અને રાજા મનિકના પુત્ર તમોર સુવતાન હોશ મના પુત્ર ગેરત માનની સાથે સદ્ગાહ કે ની દુમનાવડ જારી કરીછે રાજા મનિકના પુત્ર દ્વિતિખાડ મુકની મદદથી તેમણે શાણેશ્વરના કિંગ ને ઘેરો ઘાની કબજે કરી વીરો પગી નાદાદના જમીનદારોની મદદ લઈ તથો મુવતાનપુર અને ન દુગળર તરફ આવ્યા અને અહીં તેમણે કંઈ આના ઝાડને પાળી સૌંદર્ય મનિક અહમદ જે દર મારનો દારશ્યક હતો તેને સુવતાનપુરના કિલ્લામા મારી નાખ્યો અને તેઓ સદ્ગાઈ કરી આતા હતા અરધાર સુડી આ ખંડા બતાવની મુવતાનને કહ ખબર પડી નહોતી સુવતાન અહમદ મનિક મહમદ અને મખવિસુ મુકને હરકર આપી સોરકના ખગા યોગેને શ

આવી દેવા મૌક્યે મનિક મહાજ્ઞ નારાડના પ્રદેશને ઉજ્જવલ કરી સવતાનપર આગળ આજ્ઞા એટલે ગેરતખ્તાન માળવા બહુ અને નમીર થાઈ શ્વર ભણા નામી ગયા મનિક તેમની પાછળ પડ્યો નસીર થાણેશ્વરના કિ નામા ભગઈ બેઠો મનિકે ઘેરો એવોતો મનિક અના થા કે આખર નસીર તામે થયો મનિક મહાજ્ઞ આ ખમર સુવતાનને લખી મોમ્વી અને નસીરને કામા આપવાની ભાનાનુ ક મી સુવતાને આ વિનિતિ મોકારો કામા આપી, નસીરને ખાનનો અનકાખ આપ્યો અને આ પ્રમાણે પોતાના બળની શક્તિ કરો

ત્યાર પછી થોડે દિવસે સુવતાન અડમદ લગ્ન લઈ સુવતાન હોશગો આગળ કહ્યા પ્રમાણે ગુને કર્યા બદલ સત્તજ પાવ્યાડવાના હેતુથી માળના ઉપર બાંધે દરી આ વખતે ઈશ્વરના રાજ સમુપનનો પુત્ર પુત્ર, આખાનેનો મ ન અખકાસ અને નારાડનો રાજ વિગેરે જમણે સુવતાન હોશગો તેણે અનુ ત ઉપર જોઈ બાંધે વખતે મહાય કરી હતી તેમજ સુવતાન અડમદને તામે થવાનું બહાર કરવા તથા કરેલા કૃતની કામા આગળ પોતાના ખમ માણો મોક ના સુવતાને વખત બેઠે તેમ કામા આપા પછી મનિક ગ્રામીકરીન નિમાતુ પુત્ર વગીરે સમુપધાતીના ગામી વગળા રૂપ કરી નાળા ઉપર ચઢ્યો ઉજ્જવલની હૃદય આપતા પછી આ દેહના કિનારા ઉપર હોશગની મ થે બેઠો થયો આ હોશગી પોતાના વશકરની આમય સખા માલના હીરો હતી તથા મોમ્વી આ થી મલગી રીતે મલગતાઈ કરી હતી તથા નડાને માટે તમાર થઈ-છો હતો

આ લખાઈની એવી વાત ચાને હ કે નડાને દિવસે સુવતાન અડમદ બરા બર મહાને થોડે વદ્યો ગરતમા હમાદુ મુખના પુત્ર કરીદખાનના તથા આગળ તે આવી પડેલ્યા થોડા હવો ગામી કોરગવ્યુ કે તેના પિતા હમદ મુકનો રોહો જે આ વખતે ખાની હતો તે તેના ઉપર અક્ષામા આ થોડ અને તેણે આપા મગી માનનો પોતાક પડેલો બેઠો આ વખતે કગદ પોતાના શરીરે તેનું મદન કગવતો હતો માણસોએ પાડા આવી સુવતાનને આખમર કરી અને આદા વાર થોળાતુ કહ્યું, પરંતુ સુવતાન તો લડાઈના મેદાન આ ગા આસ પહોલ્યા અને બન્ને થાળ લડાઈના તથા જોનાઈ રાજની દેવ પ્રમાણે તે એ ગવી ગ્યા બાદ મનિક દરીદ થોડે સમાર બધ નડીની બાળ ઉપર એક ઉતારે નગપાય તેવી ક બેથુ જગા આગળ આવી પડેલ્યા આસપાસ માણુઓ ઉભા હતા, તમે પુછ્યું સુવતાન પાસે જાનો રસો થોઈ બનાવમે સુવતાન કરા હતો તેની તમે ખમ

નહોતી. એક જાણે જવાબ દીધો કે સુલતાન પાસે જવાનો રમતો છે, પરંતુ તે સુલતાન હોશંગના લશ્કરની પાછળ યદ્યપે જવાનો છે. ફરીકે કહ્યું કે એથી વધારે મારું બીજું કંઈ. રસ્તો જતાવનાર માણસની પાછળ ઉતાવળથી આવ્યો અને જે વખતે બન્ને લશ્કરો લડાઈમાં આમાનામી મધ્યમાં હતાં તેજ વખતે જાણે અદ્રશ્યમાંથી અથવા આકાશમાંથી એકદમ ઉતરો આવ્યો હોય તેમ સુલતાન. હોશંગના લશ્કર પાછળ બરોબર મધ્યમાં આવી ઉભો અને “ અલ્લા, અલ્લા ” કરતો એક સિંહ વૂરી પડે તેમ હેં શંગના લશ્કર ઉપર તટી પડ્યો. તેજ વખતે હોશંગનું આગળ વધેયું લશ્કર પાછું હટ્યું. હોશંગને કે ઘણી જાહાઝરીથી લડ્યો, પરંતુ આખરે સુલતાનના પક્ષનું જળ વધી પડવાથી તે તત્ત્વ હારી ગયો. સુલતાન અહમદની ખરેખરી છત યદ્ય હોશંગ નાસો જ્ય મદૂના કિલ્લામાં ભરાયો અને તેનો સથળો સરંજમ સુલતાન અહમદના લશ્કરના હાથમાં આવ્યો. સુલતાન અહમદ કિલ્લાના દરવાજા સુધી તેની પાછળ પડ્યો મદૂની નજીકમા મુકામ રાખી માળવાનો પ્રદેશ ઉજ્જૈન કરવા તે તરફ લશ્કર મોકલ્યું. થોડી વખત પછી રાજધાનીમાં આવવા નીકળ્યો અને ઘણી ખુશી ખુશાલીથી નગરમા પ્રવેશ કર્યો.

હિ. સ. ૮૨૧ ના ઝીલ્લકદહ મામની સરખાતમાં રાજા જ્યંબકદાસને પાંશરો કરના સુલતાન અહમદ આપાનેરના કિલ્લા ઉપર ચડાઇ. પરંતુ આ વખતે દૃઢતાથી ઘેરા જતરી રાખ્યો નહીં, કારણ કે તના મનમાં ગમે તેમ કરી મદૂનો કિલ્લો સર કરવાની વાત વચી હતી એ પ્રગણ્યામા આવેલી કેટલીક જગ્યાઓ તેણે લીધી અને તારાજ કરી, પરંતુ આખરે સહેજમાજ જેટલું પાછો ફર્યો. હિ. સ. ૮૨૨ ના સફર મામની આગણીસમી તારીખે સુલતાન અહમદ સંજેડા ખડાદરપુર ઉપર ચડાઈ કરી. સંજેડા ખડાદરપુરની છત રિપે કવિ હુસૈની શીરાઝીએ નીચેની મતલબની કવિતા લખી છે.:-

“ દુનીઆના પાદશાહ આપાનેરથી સંજેડાના કિલ્લા તરફ રવાના થયા. આ જગા ઇસ્લામ ધર્મનો દ્વેશ કરનારા ખોટી વાતના હિંદુઓની હતી. પાદશાહ સંજેડે પહોંચ્યા અને એ દેશમા પોતાનું લશ્કર તૈયાર કર્યું કે એ ભૂમિના તમામ લોકો એકદમ ઉપર નીચે થઈ ગયા. ઘોડેસવાર તેમ પચાહલ, નજલીક અને દૂધી સોનું રૂપ તથા માર્સ, જેર જુલમથી બાધો લાવ્યા. દરેક ખૂણમાંથી દરેક જાણુ બેશુમાર માલમતા પોતાને માટે લેઈ આવ્યા. કોઈએ હીરા પિગેરેથી ખડો-આ ભરી લીધા, કોઈએ ઘોડાના તંત્ર કસી લીધા, કોઈ મોતી અને સોનાથી તપંગર

ગયો, કોઇ લાંઠવાળી નસીબદાર થઈ ગયો. ચોના રૂપાથી લદાઇ જ્યારે તેમણે પાછા ફરવાની તૈયારી કરી ત્યારે તેમની સાથે હરેક ખૂણામાંથી ઘણા ગુલામોને પોતાની સાથે લઈ ગયા. મોરતાં પીછાં જેવી ઘણીક સુદર સ્ત્રીઓને દરેક જણે લાંટની સાથે લઈ ગયા. ચંદ્ર અને બૃહસ્પતિના જેવા ગુલામો, અને પરીઓના જેવાં દાસીઓ તથા અનેક ખૂબસુરત બુવાનીઓએ કુનીઆમાં મોતીઓ વિધાઈને એકઠાં થાય છે તેમ એક ગુલામો કરવામાં આવ્યા."

હુકામાં એટલું જ કે સંખેડા પ્રદેશને હિ. સ. ૮૨૨ના સફર માસની બાવીસ-મી તરીખે તારાજ કર્યો. વર્ષો એજ મહીનામાં સંખેડાના કિલ્લાનો પાયો નાંખ્યો, તેમજ સાસં મકાનો અને મસજિદ બંધાવી મહમ્મદી ધર્મ ચાલુ કરી ત્યાં કાઝી અને ખતીબ ઇસ્લામ ધર્મના યોગ્ય વાગ્તે નિર્માણ કર્યા. તેજ વર્ષનાં સંખેડા તા-બાના માંકણી ગામે કિલ્લાનો પાયો નાંખ્યો અને એ તરફના દેશની બદાખ્તરી વાસ્તે ત્યાં લશ્કર મૂકી પાદશાહ લશ્કર લઈ મદદ તરફ ગયો. જે વખતે ધારના કસ્બામાં પહોંચ્યો તે વખતે સુલતાન હોશંગ તરફના બે એલચાઓ મહલ્લાના મૂસા તથા અલી બમદાર જે તેના મંત્રીઓ હતા તે સુલ્તાકાતને વાસ્તે આવી મ-હબારતે હક જણે સુલતાન હોશંગના ગુજરેલા ગુલ્હા બાબન સમા માગી. સુલતાન અહમદશાહના ઠાંહયા તથા નિશાસ્ત્ર મધાનેએ સમાહુશાતીને મઠે પ્રુટી આ-પી. સુલ્તાને તેમની અજળ સ્વીકારી અને દિલ્લામાંથી તમામ ફેશ કાઢી નાંખી ત્યાંથી તે પાછો ફર્યો. જ્યારે આકાશ સમન તાંબૂની કબાને ચાંપાનેરની સરહદ ઉપર અળકા કે ધર્મરક્ષક પાદશાહે તે દેશ તારાજ કરવા લશ્કરને હુકમ કર્યો. ત્યાંથી રખીલ, આખર માસમાં અહમદશાહ આવી પહોંચ્યો.

ત્યાર પછી હિ. સ. ૮૨૩ માં પોતાના રાજ્યમાં બદાખ્તરીને સાફ તે ની-કર્યો. જ્યાં જ્યાં લોકો સામાં હતા ત્યાં ત્યાં પાયમાલી કરી, મૂર્તિનાં મંદિરો તોડી નાંખ્યાં અને ત્યાં આગળ મસજિદ તથા ઈમારતો બંધાવી કિલ્લાઓના પાયા ન-ખાવ્યા અને દેરામાં ઘણાં નક્કી કર્યાં. પ્રથમ વારકો સિનાર તાથાના ઝનેર (ચિ-તોર) નો કિલ્લો બંધાવ્યો અને ત્યાર પછી કુગરી પ્રદેશમાં ધામોદ ગામ વસાવી ત્યાં પાણી કિલ્લો બંધાવ્યો. વળી સુલ્તાન અબ્બાસીનીના સમયમાં અલપખાને હિ. સ. ૭૦૪ માં વસાવેલા કારકા ગામનો કિલ્લો મરામત કરાવ્યો તથા લાગ્યો તૂટ્યો ભાગ નવો કરાવી તેનું નામ સુલ્તાનાબાદ રાખ્યું. ત્યાંથી પાછા ફરી અહમદશાહ આવી પહોંચ્યો. બાદ હિ. સ. ૮૨૪ માં અહમદશાહથી લશ્કર લઈ ચાંપાનેર તર-

ક્ષ ગયો ત્યાંથી સ ખેડે આવીને મંદની સરહદમાં આવેલા ચોળી માહેશ્વર આ-
 ગળ આવી પહેલ્લે અને હિ સ ૮૨૫ નારણીહલ્ અવલ માસની ખીજ તારીએ
 મહેશ્વર કિનાની નજીક પડાવ નાખ્યો અને કિનાને ઘેરો ઘાલ્યો તે વખતે સુલ-
 તાન હોરા ગ હાથીના ગિકાર વાસ્તે જાજ નગર તરફ ગયો હતો અને કિનાના હો-
 કોને કુમકની આગ રહી નહીં તેથી સુવતાનને આવી નમ્યા અને કિનાની ક ચી-
 જો સુવતાનને સાપા દી રી સુલતાને ત્યાં થાણા તરીકે કેટલુંક લશ્કર મુક્યું પછી
 નેજ મામની ૧૨ મી તારીએ મદુના કિલ્લાની નજીક પડાવ નાખી ઘેરા ઘાલ્યો
 અને માળવા દેશને કબજે કરવાના હેતુથી કાજની દુકડીએ તે તરફ મોકની નંદ-
 ના કિનાનો ઘેરો એક માસને અશઠ દિવસ જરા રહ્યો તે દરમ્યાન ઘણાક લ-
 ડાઇએ થઈ પડી વરસાદની મોસમ જાગી થઈ તેથી ત્યાંથી કુચ કરી મદુ મદેશની
 ખરેખર મધ્યમાં આવેલા કિજન નગરમાં આવી પહોંચ્યા ત્યાં મુકામ રાખ્યો અ-
 ને માળવાનો ઘડો ભાગ પોતાને કબજે કરી લીધો વરસાદની મોસમ વીત્યા બાદ
 સુવતાને મદુને પાછો ઘેરો ઘાલ્યો એટલામાં હોરા ગ જાજ નગરથી મારા સાગ હા-
 થીએ લઈને બાજુને રસ્તે ફર્યા આઈ આવ્યો અને તારાપુર દરવાજે ઘડ મદુમાં
 ઢાખલ થઈ ગયો તેણે કિનાને મજબૂત કરવામાં સારો મખત્ત કર્યો સુવતાન
 અહમદ એ કિનાને મર કવો મુરકવ ધારીને મારાપુર તરફ કુચ કરી; તેમાં એની
 મતનબ એવી હતીકે સુવતાન હોરા ગ કિનામાં તમી પડશે તેથી આજણાઈ બહા-
 ર આવી લડાઇ કરશે અથવા નહીં કરે તો તેના દેશનો ઘણો ભાગ કબજે લઈ
 લેવાશે એટલે તે બહાર આવશે આમ વિચાર કરી સુવતાને આવી મારાપુરને
 ઘેરો ઘાલ્યો અહીં આગળ સુવતાન હોરા ગના એનચીએએ વઢાદારીના
 પોષાકમાં કપડને ઢાંકીને સુવતાનને અરજ કરીકે સુવતાન જોવા ધર્મધુર ધર અને પરમે-
 શ્વરનો આસ્તિક હોઇ એક જાણુની (સુવતાન હોરા ગની) જૂનને માટે આખા ઈ-
 સ્લામના દેશને તારાજ કરશે અને તેના તરફની કોઇ અરજ સામળના નથી તે-
 થી સુવતાન હોરા ગ આશ્ચર્ય પામે છે અને અરજ કરે છે કે હવેથી તેના તરફથી વ-
 ઢાદારી તથા તામેદ રીથી વર્તન કરવામાં આવશે, અને સુવતાન અહમદ તેની જૂનના
 કામાં આખી પોતાને દેશ પાછો ફરશે, તથા દેશના તમામ વિચાર છોડી દશે સુ-
 લતાનનું દિવ પેગના વિચારથી કામાં તરફ વળ્યું, તેમજ તેના વગીરો તથા પાસે
 રહેનારા પ્રયોએ વચન ચાતુરીથી પ્રુદી આપી, તેથી સુલતાને કામાં તથા
 અનાકના દરવાજા ખુલ્લા કરી પોતાની રાજધાની તરફ પાછા ફરવાનો હુક-
 મ કર્યો પરંતુ જે દિવસે સુવતાન અહમદ સુલતાન હોરા ગના કપડથી ગઈલા

રહી આવી સાવહ કરી. તેજ દિવસે હિ. સ. ૮૨૬ ના મોહન માનની બારમી તારીખની રાત્રે સુલતાન અહમદ ઉપર હુમલો કર્યો. છ વીમર ચારે તરફ શોર બકોર લાગ્યો અને રાત્રીમાં એવો કોલાહલ થયો કે માણસોએ એમજ જાણ્યું કે કયામતનો દિવસ આવ્યો; ઉઠવાકોએ એમ શક લીધો કે કંઈ હાથી છૂટ્યો છે. આખરે માલમ પડ્યું કે રાત્રીના સમયમાં દુશ્મને હુલ્લો કર્યો છે. મલિક સુતીરે સુલતાનને નિદ્રામાંથી જાગાડ્યો. સુલતાન રાયતગૃહમાંની બહાર આવ્યો અને પહેરેગીરના એ ઘોડા હાજર હતા તેમાંથી એક ઉપર પોતે સવાર થયો અને બીજા ઉપર પોતાના રિકાબદાર મલિક ખુબાત સવાર થયો. બન્ને જણા બહાર આવીને છાવણીની એક બાજુ ઉપર આવી ઉભા રહ્યા. પહેલ વારકું સુલતાન હોશગે દગાતું વિષ દંદાડાના ગરાસીઆ તથા સામંત રજપૂત, જે છાવણીને મોખરે આવી પહોંચ્યો હતો તેમના ઉપર રેડ્યું. પાંચમું રજપૂત સવાર સાથે સામંત માર્યો ગયો. ત્યાર પછી તેઓ બીજા તરફ આવ્યા. આ વખતે સુલતાન અહમદના લશ્કરનાં ઘાણાં માણસો માર્યાં ગયાં. સુલતાને મલિક ખુબાતને કહ્યું કે તું ફરીદ સુલતાન અને મલિક મુકર-રખની ખબર લાવી શકશે. મલિક ખુબાત એકદમ ધોડો દોડાવી છાવણી તરફ ગયો અને ત્યાં સદરહુ બન્ને અમીરને પોતાનું લશ્કર સજ કરી પોતાના તબૂમાંથી પાદશાહના તબૂ તરફ આવતા દોડા. ખુબાતે કહ્યું કે તમે ક્યાં જાઓ છો, પાદશાહ તમને બોલાવે છે. તેમણે કહ્યું કે દુશ્મન માણસ એમાં કશી ચટ્ટી આવે છે માટે આજે મથમ તેને હાથ દબાડીએ. મલિકે કહ્યું કે સુલતાન એકલા છાવણીની એક બાજુએ ઉભા છે અને તમને મળવાને ઈત્તેવાર છે, માટે મથમ સુલતાન પાસે જવું અને પછી તે જે હુકમ કરે તે પ્રમાણે વર્તવું. એ બન્ને જાગુ, જે પાદશાહીના દરિયાના મહાન મંડોર મરજ જેવા હતા તેઓ, જગમગ એક હજાર સવાર સુલતાનની પાસે લાવ્યા. સુલતાને બન્ને જ ગુનેહગ્રસ્ત સજ કર્યા, અને વધારે કહ્યું કે તમારી હુશીઆરી ઉપર આશ્રય રાખીને હું ગફલતમાં રહ્યો, અને તમે તો મારા કરતાં વધારે ગફલતમાં રહ્યા. તેમણે કહ્યું કે ઇશ્વરે થર્કું હતું તેમ થયું, પરંતુ હવે આપ હુકમ કરો કે દુશ્મન ઉપર હુલ્લો કરી તેના કપડાના બદલો આપીએ, જે પરમશ્વરની મહેરબાનીથી બની શકશે એમ અમને આશા છે. સુલતાને ઘોડો વખત સખૂર કરવાને કહ્યું, કારણ કે રહુગર થવા આવ્યો હતો તેથી દુશ્મનો લૂંટમાં દોડતાં સદેજ પડાઇજો.

સુવત્તાને મલિક ખૂબાનને દુશ્મનની ખાતમી લેવાને મોકલ્યાં. મલિક ખૂબાને ઘોડો દાઢવો મુક્યો અને ઊવણીમાં આવ્યો. ત્યાં જોયું તો દીકું કે 'સુવત્તા' ન હોશંગ પોતાનાં ઘોડાંક માણસો સાથે સુવત્તાન અહમદના તંખૂતા મ્હો આગળ ઉભો હતો અને એનાં માણસો રાજ રક્ષકના ઘોડા તથા લડાઈના હાથી તેની તપાસને માટે લાવતા હતા, તથા લશ્કરના સિપાઈઓ જૂંટ ચલાવવામાં મરાગુલ થયા હતા. ખૂબાન ઘોડો ફર્યો અને સર્વ હકીકત પાઠશાહને કહી. આ વખતે મ્હો ફાટ્યો. સુવત્તાને બોલ્યો " મારા બહાદુર સિપાઈઓ ! મરદાનગી કરવાને આખરો સમય છે." એક હજાર પુરૂષ, જેમાંનો પ્રત્યેક સિંહ મમાન બળવાન હતો તેમને સાંધે લઈને સુવત્તાને આગળ વધ્યો, અને સુવત્તાને હોશંગની રાજ દેખાવા લાગી કે તલવારે હાથમાં પકડી, અહલા અહલાનો પોકાર કરી, હુમલો કર્યો. બન્ને પાદશાહોએ પોતાની આબરૂ તથા પોતાના હોદ્દા માટે બન્ને હાથે તલવાર એવી ચલાવી કે જેની કલ્પના થઈ શકે નહીં. બન્ને જાણુ જખમી થયા. જ્યારે મહારાત્રું પાકે પાકું અજવાળુ થયું ત્યારે મુલતાન અહમદશાહના હાથીના મહાવતોની નજર તેના ઉપર પડી. તેમણે હાથીઓને ફરવી દઈ સુવત્તાને હોશંગ ઉપર હુમલો કર્યો. સુવત્તાને હોશંગ, આ હુલ્લાનો મારકો નહીં છરવાયાથી નામી ગયો અને ફેતેહના દરવાજા સુવત્તાને અહમદના નિશાન ઉપર ઉઘડ્યા. સુવત્તાને હોશંગના સિપાઈઓ ભૂટની બાજો પડતી મૂકી જીવલણ નાસી છૂટ્યા અહમદશાહનું લશ્કર ચારે તરફથી એકઠું થયું અને મુબારકબાદી આપી સુવત્તાને પગે પોતાનાં મસ્તક નમાવ્યા સુવત્તાને પગેશ્વરના આભાર માન્યો. સુવત્તાને હોશંગે પોતાના છૂટા છવાયા સિપાઈઓ વધીને સારંગપુરના કિલ્લામાં આશ્રય લીધો. સુવત્તાને અહમદ રબી ઉલ્ આખર મામની રજમી તારીએ ગુજગત તરફ જવાની તૈયારી કરી, એટલામાં સુવત્તાને હોશંગ પોતાનું લશ્કર એકઠું કરી લકાઈ માટે તૈયાર થઈ આવ્યો. આ ખજર સાંભળીને સુવત્તાને કય મોકૂફ રાખી એટલામાં દુશ્મન એકદમ આવી પહોર્યો અને ઉગ્ર યુધ્ધ થયું તેમાં હોશંગ ફરીવારે હાથે એક કહેવામાં આવે છે કે આ લડાઈમાં સુવત્તાને હોશંગના ચાર હજાર સિપાઈઓ લડાઈના મેદાનમાં પડ્યા અને જાજ નગરથી જે હાથીઓ એણે આણ્યા હતા તે તમામ સુવત્તાને અહમદના હાથમાં આવ્યા. આ મળણે જીત પામીને તથા કીર્તિવંત થઈને સુવત્તાને પોતાની રાજ્યધાની તરફ કુચ કરી અને હી.સ ૮૨૯ ના જમાદી ઉલ આખર માસની ૪થી તારીએ અહમદબાદમાં આવી પહોંચ્યો અને ખુશ બખ્તીયા

મરાઠુવ થયો નાદેરના લોકોએ ઉપરની ચર્ચ ખુશખબર બાળત સુવ્રતાનનાં વખાણુ કર્યો તથા મુખારક બાદી 'આપી. એવું કહેવાય છે કે સુવ્રતાજી અહમદશાહે આ બનાવ બન્યો ત્યાર પહેલાં બે ગઢીના ઉપર શેષ અહમદ ખટ્ટને આરંગ-પુરથી લવિષ્ય હખી પૂછ્યું હતું કે હજૂ તે દેશમાં કેટલા દિવસ તેને રહેવું પડશે. હજરતે જવાબ હખી હતો કે તે હિ-સ- ૮૨૬માં ફતેહ કરી પોતાની રાજધાનીમાં આવી પહોંચશે. ઇશ્વરેચાથી તેમજ બન્યું. આ મુખારક સમય, ધર્મનાશુવરૂપ, પ-રમેશ્વરના માર્ગ દર્શક અને ધર્મના પ્રણેતા સૈયદ હુરહાનુદીન તથા તેમના બીજા ધર્મખંડુઓ, જે મત્તેક તે વખતના ધૂન જેવા હતા તેમનાથી રાણગારાયણો હતો.

આ પછી મણુ વર્ષ સુધી એકે તરફ લરકર મોકલ્યું નહીં. સર્વ સમય સુખ ચૈતમાં ગાળ્યો. ત્યાર પછી હિ.સ. ૮૨૯ માં ઇંડર ઉપર સવારી કરી. ઇંડરનો રાજા નાસો હુંગરોમાં ભરાઈ ગયો, સુવ્રતાને તેનો દેશ તારાજ કર્યો. હિ.સ. ૮૩૩માં મુન્દરાનની સરહદ ઉપર ઇંડરથી અરાઠ કોઝને અંતરે આવેલી હાથમતી નદીના કિનારા ઉપર અહમદનગર નામે શહેર વસાવ્યું અને શહેરની આસપાસ પથ્થરનો મજબૂત કોટ બંધાવ્યો, આ જગ્યાએ પોતાના નિવાસ ગખવાની ઇચ્છા સુવ્રતાને મતાવી હતી. અને ૮૩૩માં સુવ્રતાનનું લરકર ઘાસ ઉધરાવવાને ગયું હતું તેવામાં ઇંડરનો રાજા પૂંજે છુપી રહ્યો હતો. તે એકદમ આ ને વૂઠી પડ્યો અને તેના સરદારને ૧૨ ખવરાવી. તે લરકર સાથે એક હાથી હતો તેને પકડી પૂંજે આવ્યો થયો. પ-ગુણુ છેવટે લરકરનાં માણસો છૂટાં છવાયાં ધઈ ગયાં હતાં તે પાછાં એકઠાં થયાં અને પૂંજની પાછળ પડ્યાં. તેવામાં તેઓ એક કરાડ આગળ આવી પહોંચ્યાં, જોતી એક બાજુએ આકારા લગી કંચો પહાડ હતો અને જોઈ બાજુએ પાતાળ જેટલી ઉંડી ઝી હતી અને તે વચમાં રસ્તો એટલો સાંકડો હતો કે એક થોડે અપાર મોઢી મુસીબતે પાર નહીં શકે. પૂંજે આ સાંકડી જગ્યામાં આવ્યો અને પાદશાહી લરકર પાછળથી એકદમ આવી પહોંચ્યું તે વખતે હાથી તનોએ હાથીનું મોઢું ફેરવ્યું અને હાથી પૂંજના ઉપર હાક્યો. પૂંજનો થોડો નડી ફેર્યો. પૂંજે ઝીમાં પડ્યો અને માણુ ત્યાંને ત્યાં યમરાજ ને સોંપી દીધો. બાદશાહી લરકર હાથીને લઈને પાછું ફર્યું. પરતું પૂંજની ખબર કોઈને પડી નહીં. જીને દિવસે એક કડીઆરાએ પૂંજનું માથું કાપીને દરબારમાં આવડ્યું. મુન્દરાન આશ્ચર્ય પામ્યો. એ માથું પૂંજનું હતું એમ ખાત્રી થઈ નહીં તેથી પૂંછ્યું કે પૂંજને આજણે એવો કોઇ પ્રત્ય અહીંયાં છે? સુવ્રતાનના લરકરમાંનો એક માણુ પૂંજનો કેટલાક વખત મુઠી નોકર હતો તે આ-

વખત બોલી કહ્યો કે “એ માથું રાખજી” છે. દગ્ગારમાં હાજર હતા તેમણે આ કાફરનું નામ આવા માનથી બોલવા માટે આ સિપાઈ તરફ આશુમ્ભો બતાવ્યા. તે ઉપરથી મુવતાને કહ્યું કે એને કંઈ પણ કહેશો નહીં; એણે પોતાનું લૂણ હલાક કયું છે. કહ્યું;છેકે:—

“ તારા ખૂન કરવાથી જે જખમ થયો છે તે બોલી ઉઠે, પરંતુ જ્યારે તે તારૂ લૂણ ખાય છે ત્યારે તે મ્હોં બંધ કરે છે;

આ પછી જે વરસ સુધી મુવતાને રાજ્યધાનીમાં રહેા અને બીજા કોઈ પણ દેશની તરફ નજર ન કરતાં પોતાના મુલકના બંદાબસ્તમાં રોકાયો. વળી મુલકના બંદાબસ્ત વાસ્તે તથા લશ્કરની રચના માટે પ્રમાણિક પ્રધાનો અને શાણાં અમીરોની સલાહ લઈ નીચે પ્રમાણે રચના કરી:—

લશ્કરી સિપાઈઓને પગાર અડધી જાગીરી આપીને તથા અડધી પાંદરાહી ત્રીજોરીમાંથી નગદ આપીને ચુકવેા. તેનું કારણ એ હતું કે જે તમામ પગાર નગદ આપવામાં આવે તો તે લોકો બગબર સાચવી રાકશે નહીં અને લશ્કરી સામાન પણ ખરાબર રાખશે નહીં તથા પેતાના દેવાનું રક્ષણ કરશે નહીં; માટે જે અડધી પગાર જાગીરથી આપવામાં આવે તો પોતાની જાગીરથી ધાસત્યાકકું, દૂધ, દહીં, વિગરે તેમને મજા રહે. વળી ત્યાં ખેતી કરાવવા તથા મકાનો બંધાવવાની તજવીજ કરે અને આ પ્રમાણે તેમને ફાયદા થવાથી દેશનું રક્ષણ કરવામાં પોતાના દિલ્લોજનથી તત્પર રહે. બાકી રહેલો અડધનો નગદ પગાર દરેક મહીને કંઈ પણ દીલ અથવા હરકત શિવાય ચુકાવી આપવામાં આવતો હતો. પગાર ચુકવવાની જગાએ પગાર લેનારને હાજર થકું પડતું હતું. આનું કારણ એ હતું કે લશ્કરને લડાઈ ઉપર મોકલવાની તૈયારી કરવામાં આવે તે વખતે તેઓ તંગીમાં ન રહેતાં તેમને ગમેતો દર કે ગમે તો નજીક કામગીરી ઉપર જવાનું હોય તો પણ તૈયાર રહે. વળી જ્યારે સિપાઈઓને કામગીરી ઉપર ધાકું દર જથ્થું પડે અથવા તેમને ખોરાક વિગેરે ઘેરથી રસ્તાની અગવડતાને લીધે મોકલવાનું મુશ્કેલ થઈ પડે એવું હોય ત્યારે તેને અડધી નગદ પગાર લશ્કરની ચાલ ત્રીજોરીમાંથી આપવામાં આવે એવો કરાર કર્યો, જેથી તેમને જરૂરીઆતી કોમોનો લડાઈના વખતમાં હરકત ન પડે તથા તેઓ કરજદાર થાય નહીં, તેમજ તેઓ પોતાના ઘર તરફથી પણ નિર્ધન રહે કે કંઈ બનાં માણસોનું ખરચ જાગીરમાંથી નભરે.

મહેસૂલા અધિકારીઓ ખાખત એક 'કચવવામાં આવ્યું હતું' કે તેમાંના એક ભણુ પાદરાહો ગુલામો પૈકીનો નોંધણી તથાનીએ ખાનદાન કટુંબનો નોંધણી, તેનું ગણણ કે જે બંને ખાનદાન કટુંબના હોય તો તેઓ પરસ્પર દારતીની ગોંઠ બાંધી પોતાના સ્વાર્થની હાલચ કરશે અને નેર બુદ્ધિમ કરશે " અને નો બંને હલકા નોકર પૈકીના હશે તો તેથી પણ વધારે ખેડું થશે; કહ્યું છે કે:—

" જાતિએ જાતિમાં મૈત્રી થાયછે; કબૂતર સાથે કબૂતર અને બાજ બાજની સાથે મળેછે."

મંગાણાના વહીવટદાર વિગેરેની નીમનોકો પણ આજ પ્રમાણે કાવાની હતી. આ બંદોબસ્ત સુલતાન મહમદ બેગડાના પુત્ર સુલતાન મુઝફ્ફરના સમય સુધી ચાલુ રહ્યો, પરંતુ સુલતાન બહાદુરના સમયમાં બ્યારે લરકર ઘણુંજ વધી પડ્યું ત્યારે કરકમરના હુસિઆર મધાનોએ દરની ઉપજ સંબંધી તપાસ કરી. કેટલાક મહાલ દરમંગાણા નવગણા અને આઠ ગણા ઉપજમાં વધી ગયા હતા અને કોઈ પણ ડેકાણે એવડાથી ઓછો વધારો તો હતોજ નહોતો. તેથી ફરદારો બેન મળે થયા અને બંદોબસ્તીના ધારા તથા રૂઢીઓ બાજુ ઉતર રહ્યા, અને ત્યારબાદ દરમાં ગરબડ ઉત્પન્ન થઈ તથા આગળ કહેવામાં આવશે તેમ બંડબાર ટાળીઓ ઉભી થઈ.

હિ. સ. ૮૩૫ માં ખમર આવીકે દસિણીનો પ્રાણશી વંશનો પાદરાહ ફીરોઝ વિનનાગરના હિંદુઓ ઉપર લરકર લઈ ચડ્યો હતો તેમાં તેણે હાર ખાધી છે. સુલતાન અહમદ અને તેની વચ્ચે દારતી મળજૂત હતી તથા સલાહ હતી તેથી સુલતાન અહમદે તેની કુમકે લરકર મોકલ્યું. બ્યારે લરકર ભાંડેર કિલાના નજીક જઈ પહોંચ્યું તે વખતે દેવ ઇન્જામી સુલતાન ફરોઝ મરણ પામ્યા અને તેના છોકરો સુલતાન અહમદ પ્રાણણી તખ્ત ઉપર બેઠો. તેણે ઘણી કીમતી બેટા સુલતાનની હજૂરમાં મોકલી અને આવેલું લરકર પાછું મોકલ્યું. ત્યારબાદ હિ. સ. ૮૪૫ સુધી મત્યેક વર્ષ સુલતાન અહમદે કોઈ વખત ઇંગ્લેન્ડ પ્રદેશ લટવાને, કોઈ વખતે આસીરના હાકેમ રાજાના પુત્ર નમીરખાનને પાંચરો કરવાને, કોઈ વખત સુલતાન અહમદ પ્રાણણીને સજા આપવાને, અને કોઈ વખત મોઘાસાનો મરિશ તારાજ કરવાને લરકર મોકલવાનું બહી રાખ્યું, તેમજ કોઈ વખત પોતે તે જપણ લરકર લઈ ચડતો, જેમાં એ હમેશા ફતેહમદ નીવડ્યો હતો. એણે નેટવો

CONTENTS

Name of book	Page
1 Opinions of Learned Gentlemen	1—16
2 Introduction to the Works published in The Itihās	Mala 1—20
3 Ayeen Akbari	9—16
4 Toozek i Jehangir	9—16
5 Mirat-i Sikandar	41—48
6 Tawarikh i Farishta Gujarat	9—32

PHOTO-LITHOS

Nuruddin Jehangir—Toozek i-Jehangir

આહુકોને ખાસ લાલ.

અમારા હિંદુ આહુકો પોતે કયા વર્ગમા ગણવાને પાત્ર છે તથા નામ દાખલ કરાવેછે તે અમને જણાવવામા નહીં આવે તો અમે તે પૂરા લવાજમના આહુક છે તેમ સમજીશુ.

અમારા આહુકો સહજ બાબત વાસ્તે અમત્ય જોહી અમને કમવા પ્રયત્ન નહીં કરે એવા અમને સરસ્વતિને નામે પૂરા ભરૂં છે, આહુક પોતેજ અમને લખી સૂચવશે તો ખસ છે બીજી ચોકરીની જરૂર નથી.

વાર્ષિક લવાજમના દર.

કોઇપણ મુસનામ ૩ રૂ	૩ ૫૦ થી ૩ ૧૦૦ એન ૩ ૬
કોઇપણ વિદ્યાર્થી ૩ રૂ	૩ ૧૦૦ ઉપગત એન ૩ ૧૨૫
૩ ૨૫ ની દરમાને આવક વાળાપાસે	૨૫ લખ્યે જુદા
વર્ષના ૩ રૂ	
૩ ૨૫ થી ૩ ૫૦ સુધી એન ૩ ૫	છટક તક ૩ ૧-૮-૦

વ્યવસ્થાપકો.

વેચવાનાં ચિત્રો

૧ મહમ્મદ અકબર પાદશાહની છબી	
જાડા કાર્ડ ઉપર ચોઢેની	૩ ૦-૬-૦
કૂટ કાગળ ઉપરની	૩ ૦-૪-૦
૨ નરેદીન જહાંગીર પાદશાહ	એન.

વ્યવસ્થાપકો ઇતિહાસમાલ.

અંથ

પૃષ્ઠ.

૧ ઇતિહાસમાળા સંબંધી અભિપ્રાયો.

૧-૧૬

૨ ઇતિહાસમાળા અંથાભિનિવેશ,

૧-૨૦

૩ અકબરની રાજ્ય વ્યવસ્થા (આખીન અકબરી-અબુલ્ફઝલ)

૯-૧૬

૪ જહાંગીર પાદશાહનો ઇતિહાસ (તુજકિજહાંગીરી-જહાંગીર તથા

મોઅતમદખાન) ૯-૪૨

૫ સિકંદરકૃત ગુજરાતના સુલતાનોનો ઇતિહાસ (મિરાતિસિકંદર-

રી-સિકંદર) ૪૧-૪૮

૬ ફરિશ્તાકૃત ગુજરાતના મુસલમાની સમયનો ઇતિહાસ (તવારીખ

ફરિશ્તા—મહમ્મદ કાસમ હિંદુશાહ ઉર્ફે ફરિશ્તા) ૯-૪૨

ચિત્ર.

૧૬૬૧ જહાંગીર પાદશાહ—તુજકિજહાંગીરી.

વિદ્વાનોને વિનંતિ.

ઇતિહાસમાળા માસિક રૂપે પ્રથમ બહાર પાડવાનો ઉદ્દેશ એટલેજ છે કે અસને મળેલી મતોમાં ફેરફાર હોય, કવચિત અમારીજ ભૂલો હોય, કવચિત વધારે અને નવી ખબર બહારના વિદ્વાનો પાસે હોય તો તે ફેરફારની તથા ભૂલની વિશુદ્ધિ થાય તથા નવી સામગ્રી મળે, વળી જગત્પ્રાચીન નકશા, શિલા કે તામ્ર લેખોની તથા સિક્કાની નકલો વીજેરે આ પત્રમાં આપવામાં આવેછે. માટે જે વિદ્વાનોને નાન ઠામ વિજેરેમાં અમારી ભૂલ થઇ જણાય અગર તેમની પાસેની મતોમાં કંઈ અન્ય હોય તો અમને લખી એકલવા કૃપા કરવી. ભૂલ ગુદાની હોયી નેઈએ. આપાના રાજદાના રૂપાંતરની કે વ્યાકરણની ભૂલ જણાવવાની જરૂર નથી, પરંતુ ઐતિહાસિક વિશુદ્ધિમાં ખામી આવતી હોય તેજ ભૂલ ઉપર પ્રત્યવહાર ચલાવવો. વિદ્વાનોને વધારે વિનંતિ કરવામાં આવેછે કે શિલા-અથવા તામ્ર લેખ, છબીઓ, સિક્કા વિજેરે જે તેમની પાસે હોય તે અમને પૂરા પાડવાની કૃપા કરશે. સિક્કા જેવી વસ્તુઓ કીમત લઈ આપવાની મરજી હશે તો તે ખરીદ કરી લઇશું. આ કામમાં સર્વ વિદ્વાનો સહાય કરશે એવી આશા છે.

વ્યવસ્થાપકો-ઇતિહાસમાળા.

ભારતી ભૂપણ (માસિક)

માત્ર સાહિત્ય વિષય ચર્ચાનનારું પત્ર.
લનાન્તમ માત્ર રૂ. ૧ પોસ્ટેજ શિરાય અષ્ટે ભર ૧૮૮૬ આખર્ડ મુનીમા
નામ નોંધાવનારનેજ. પાછળથી રૂ. ૨

આ પત્રનું કદ ભારે નોવાયો તથા તેના પૃષ્ઠો એકજ પ્રતિના ઉચ્ચ લખા
ણીથી ભર્યા છે તેના લેખકોના રોમાણોના ભારે વ્યથ વાચનારી પ્રજાથી પૂર્ણ
ચર્ચા નહીં શકવાથી આ પત્રનું કદ ઘણી પ્રત્યેક માસે માત્ર એવીજ પૃષ્ઠ રોપનનું
પરિહ કરવાનો ધરાવો થાયો છે તેમા સાહિત્યના વિષયો અત્રા હશે તે આગળ
અભાવવામા આવશે અને નવા અથો ઉમેરવામા આવશે પરંતુ તેમા જે
ઐતિહાસિક પ્રાવાસિક, તથા ખીજ સ્ફુટ અથો આપવામા આવતા હતા તે બધ
કરી માત્ર મધ્યાન કરને લગતા અથોનું જ વિવેચન આપવામા આવશે લવાનન
માત્ર એજ રૂપેયો ગણ્યુ છે ટપાલ ખચ જુદુ આદક થવા હરજનારાઓએ
અષ્ટે ભર આખર મુનીમા નામ નોંધાવવા પાછળથી રૂ. ૨ પડશે

આખાખર્ડ ઉદ્ધાનરામ કંથાગિયા તંત્રી

વેળાભાઈ નરસીહદાસ વ્યવસ્થાપક.

શારદાભવન ઓફીસમાં વેચાતાં પુસ્તકો

મૃચ્છકટિક—(મકરણ રૂપક)	રૂ ૧-૮-૦
કપૂરમ જરી—(સદૃક)	રૂ ૦-૮-૦
અ દ્રાવણી—(નાટિકા)	રૂ ૦-૮-૦
કનાન્તકવિ—(ખડ કાવ્ય)	રૂ ૦-૮-૦
સૌદર્યવહરી—(ખડ કવિ)	રૂ ૦-૮-૦

નામ નોંધાવવાની જગા વડોદરા શારદાભવન ઓફીસ અથવા અમદા

વાદ મુનીમન પ્રેમ

“ ઇતિહાસમાલા સંબંધી અભિપ્રાયો.”

તીમિના અભિપ્રાયો જે શુદ્ધરૂપે તરફથી આવ્યા છે તેમનો અમે મોટા આભાર રવીકારીએ છીએ. અમે આ અભિપ્રાયો કદાચ અમારું અભિમાન દર્શાવવાના હેતુથી વાંચનાર સમક્ષ મૂકતા નથી, પરંતુ અમારા મુરખ્ખી નાગદાર જૂનાગઢના નવાબ સાહેબ તથા સાહાયકોને અમે સંતોષકારક કામ કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ તે જણાવવાના હેતુથી અને પ્રસિધ્ધ કરવામાં આવે છે.

બાજાશંકર ઉલ્લાસરામ કંથારિયા.

૧

અમારા મુરખ્ખી (પેટન) નામદાર નવાબસાહેબ જૂનાગઢનો કરાવ

નકલ.

શા. સો. યા. આ. નંબર ૨૭

દી. ૬. ૧૧. નંબર

તા. ૨૭-૭-૬૬

૨૭૭૮
૫૨

કરાવ.

શ. રા. બાજાશંકર ઉલ્લાસરામ તરફથી હાલમાં “ ઇતિહાસમાલા ” નામનું માસિકપત્ર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. તેમાં આશીન અકબરી, મિરાતિ સિકન્દરી વિગેરે પ્રખ્યાત ફારસી અંધોના મુજરાતી બાબાન્ટાર દ્વારા હિંદુસ્તાન અને મુજરાતના પ્રાચીન સુસલમાન રાજાઓનો ઇતિહાસ આપવામાં આવે છે. શ. રા. બાજાશંકર કવિત્વ શક્તિની સાથે ફારસી બાબાતું સારું જાન ધરાવે છે. તેથી તેઓ આ સેવાપ્રયોગી કામ સંતોષકારક કરશે એવી આશા રહે છે અને તેમણે પ્રગટ કરેલા પેહેલા અંક ઉપર અપાએલા અભિપ્રાય જેમાં એ વિચારનું પુષ્ટિ મળે છે.

આ માસિકપત્ર ખાસ કરીને સુસલમાન ઇતિહાસકર્તાઓના મંદો ઉપરથીજ લખાતું અને પૂર્વના સુસલમાન પાદશાહોની તવારીખને સંબંધ ધરાવનાર હોઇને ખુ. નવાબ સાહેબે પેતાતું નામ તેની સાથે જોડવાની શ. રા. બાજાશંકરને ખુશીની સાથે પરવાનગી આપી છે, અને તેની—પ્રતો સર્યાન વરફથી ઉત્તેજન દાખલ રાખવા કરાવ્યું છે. સ. ૧૯૫૨ ના અસાદ સુદ ૧૨ મંગળવાર તા. ૨૧ મી જુલાઈ સ. ૧૮૬૬

સહી. બેહુચરદાસ વિહારીદાસ.

આ. દીવાન.

આની ખરી નકલ જાણીતા યશ રા. રા. બાળાશંકર ઉદ્યાસરામ તરફ મોકલવી

સહી બેહુચરદાસ વિહારીદાસ

આ દીવાન

અસલ સાથે મેળવ્યું હા કુલશંકર સ્વીચકર દીવાની હાજરખાનાના કારકુન

દી ૬ જાન્યુઆરી

૨૦૮૮
૫૨ ૫૩

ખરી નકલ જાણીતા યશ રા રા બાળાશંકર ઉદ્યાસરામ તરફ રવાના તા ૨૫
મી જુલાઈ સ. ૧૮૮૬

પરવાનમીથી

જાલદરાય હરીશંકર.

અ મુ મ

દીવાન બહાદુર મહીસાઈ જસલાઈ લખે છે કે:—

રામલાલની વાહી, તાલકેવ. મુ'બઈ.

તા ૫-૮-૧૮૮૬

મી બાળાશંકર ઉદ્યાસરામે ઇતિહાસનાવા નામે આસીક પુસ્તક દ્વારા મુસલમાન
અધિકારીઓ ને ઇતિહાસીક નોંધ લખી ગયાછે તેનું શુભરાત્રી ભાષાતરજે પ્રજા સન્મુખ
મુકવાનું મહત્કાર્ય આજ બેનું છે તે કાર્ય અતિ સ્વલ્પ છે તેના ઉપરથી શુભરાત્રીના ઇતિહાસ,
મુખ્યત્વે કરીને મુસલમાની વખતના ઇતિહાસ ઉપર બહુ પ્રકાશ પડશે એ નિસ્સંશય છે.
આ કાર્યમાં દ્રવ્ય તથા કાલનો વ્યય થયો છે તેથી એ અરેખરા આશ્રયને પાત્ર છે. તેના
પ્રથમ અકમા ચાર મુખ્ય અને પ્રસાર્ય પુસ્તકોના કાષ્ઠક પૃષ્ઠો આપેલા છે માથા સરળ
અને સુગમ છે આ કામ ફતેહમદીથી પડે એમ હું ધન્યવંદુ

મહીસાઈ જસલાઈ.

મહેશ્વાન ખાનસાહેબ ફરમખલી રહીમ નાનજીઆણી બી. એ.
કેરુદી એજ્યુકેશનલ ઇન્સપેક્ટર પંચમહાલ લખે છે કે:—

ગોધરા, તા ૧૬-૮-૯૬

ઇતિહાસમાલાના તંત્રી બાબાશંકર ઉદનાસરામ કંધારીયા.

વડોદરા.

ખારા સાહેબ.

આપના તરફથી ઇતિહાસમાલાનો અંક પહેલો નમુના તરીકે આવ્યો તેની પહેલે
ઉપકાર સહિત સ્વોકાર છે એ માયા ફરવી જોતાં મને બહુ આનંદ ઉપજ્યો છે. આ-
પીન અકબરી, મિરાતિ સીકંદરી, તારસીખ ફરિયા ઇત્યાદિ ઉમદા ફારસી કિતાબોનો
તરજુમા કરવા આપે કાશીયા કરી છે તે બહુ વાગીજ સાચક છે. પદ્યનું ભાષાંતર પદ્યમાં
કરવા પ્રયત્ન કરેલો છે તે પણ સ્તુતિપાત્ર છે. ઇતિહાસ એ જૂતકાળની આરથી છે. તેમજ
બીજી રીતે જોતાં કેટલેક ફરજે બિવિખ્યનો બોખીયો છે, કેમકે ને સંજોગોમાંથી અ-
સુક પરિણામ નીપજે તેમ સંજોગો ફરાથી બે એકઠા થવા પામે તો બરાબર તેમ
પરિણામ નીપજવું જોઈએ. આ ચોપાનિયાનું કદ બીજા સાધારણ માસિક કરતાં બરા-
બરું છે. નોર્પણ મારા મત પ્રમાણે એવું લખાનમ વરસના રૂ. ૧૨ છે તે બહુ બારે છે,
એમો જીવેલું અકબર બાદશાહનું ચિત્ર સફાઈ વાળું છે બાપા બહુધા ચૂદ, સરળ અને
પસંદ પડતી થાય એવી છે. * * * * * એકંદર આ પ્રયત્ન ઉત્તેજન આપવા સાચક
છે. એમા કંઈ સંદેહ નથી. તા. ૧૬-૮-૯૬

સેવક.

ફરમખલી રહીમ નાનજીઆણીની સલામ.

મી. નર્મદાશંકર દેવરાંકર બી. એ. ગુજરાત કૌલેજના માજી ફેલો
લખે છે કે:—

I read the first No. of your Itihas Mala, and I heartily
congratulate you for this literary undertaking which is the
first of its kind.

Gujarati literature, which is yet in its childhood, looks up to
parental classical literature for its thorough development. Now
Sanskrit with all its multifarious literature has to bend her
head to her sister Persian, for want of works of authentic history.

Our Gujarati language, therefore, which chiefly depends upon

Sanskrit for its healthy growth, presents a merged picture in real historical works. A few that are found are translations of elementary Indian history written by Englishmen like Sir W. Hunter. They are admirable so far as their utility with respect to school boys is concerned. But they can give no idea of native zeal for historical investigation and penmanship. The only way in which the merit of native historians can be judged is to read the original Persian works or their faithful translations. The versions of well known Persian histories that have been hitherto made by Englishmen and have been utilized in the Mahomedan period of Gujarati school histories are declared by recognized native Persian Scholars as lacking faithfulness partly because of European ignorance of native customs and associations and partly because of the elementary state of Persian study at the time of their composition.

Your translations will I hope, be serviceable to the Gujarati public in three ways.

1st The field of Gujarati literature will be extended by your versions in which the beauty of Persian idioms and figures has been retained without marring the native purity of Gujarati style.

2nd They will add to the poor existing stock of Gujarati historical books.

3rd They will suggest new landmarks to future native historians.

The first number contains, *Arz-i Akbari*, two histories of Gujarat under Mahomed bin Tughlaq and history of the reign of Ismail Qutub. The notes that are given afford a useful information to the student.

I wish all success to your patriotic and literary effort. I shall like to see native printers with whom the series is published, patronized by you with their usual munificence.

Nurulshauker Deyshanker,

Mukherjee 16th August 96

Methra,

રાવબહાદુર મોતીલાલ લાલભાઈ રીવાજ સાહેબ કચ્છ લખે છે કે:—

રાજેશ્રી ભાઈ બાળારાંકર.

મુજ. તા. ૫-૮-૯૬.

મુ. ૫૩૧૨૧.

વિનિત કે તમારો પત્ર ગયા મહીનામાં પહોંચ્યો હતો. ધણી કામને લીધે ઉત્તર જલદી લખાયો નહીં તે માટે क्षમા કરશે. તમે મુસલમાની સમયની છતિદાસમાં કહાણવાનું શીર કંઈ છે તે સ્તુતિ પામશે. તેની હું પુછીથી પાંચ નક્કો રાખીશ.

એજ. લી. શુભેચ્છક મોતીલાલ લાલભાઈના નમસ્કાર.

૪

નામદાર લખતરના દરબાર સાહેબ લખે છે કે:—

શા. આ નંબર.

સંસ્થાન લખતર. મુખ્ય કારભારીની ઓફીસ,

૧૯

લખતર. તા. ૮-૭-૯૬.

લખતર. સં. જા. નંબર

૧૦૯૫

શા. રા. બાલારાંકર ઉદ્દસારામ, કચારિયા.

વિશેષ આપેના વરકૃપી છતિદાસમાતા પ્રથમ અંક નામદાર દાર્દર સાહેબના નામ ઉપર આવ્યો તે પોચો છે. એવા એનિદામીક મય પ્રમિદ્યવાની પુત્રી અગત્ય છે અને તેની— પ્રતો નામદાર દાર્દર સાહેબના નામ ઉપર મોકલાવતા રહેશે. અને પ્રમીએ હાંમે કે આ મદદાનુ કામ અંપૂર્ણ રીતે પાર ઉતારવાની આપને જવાબતી હાંદમી અને સક્તિ અંપૂર્ણ અહીંસ કરે એજ.

મગનલાલ ત્રીભોવનવાસ,

મુખ્ય કારભારી.

પ્રોફેસર મણિલાલ નલુભાઈ. બી.એ. લખે છે કે:—

NADIAD

4-5-96

MY DEAR BALASHANKER.

I have just gone over the first No of your intended periodical containing translation of important historical works from the Persian, bearing on the history of Guzarat in particular and on the history of India in General Though I have no knowledge of the Persian language and I am, therefore, unable to pronounce on the merits of your translation, I dare say your labours will be of considerable use to the future historian- I am afraid the translations we have in English are far too meagre and not always what they ought to be, and your work will no doubt meet a very long felt want Our people may perhaps learn to understand their past better than at present, through your labours and I, for one, shall be sincerely glad to know you have found support enough to carry out your labour to its proper legitimate conclusion

I am, yours sincerely

MANILAL.

૧

૨૧. ૨૧. મણિશંકર રતનજી ભટ્ટ બી. એ. વાઈસ પ્રિન્સિપાલ કલાભનન
વડોદરાના લખે છે કે —

કલાભનન, વડોદરા.

તા ૪-૮-૯૬.

પ્રિયભાઈ બાળાશંકર,

આપે મુસલમાની વખતમા લખાવ્યા ઇતિહાસોના આધારે પ્રકટ કરવાનું મમ
આદ્યું તે જોઈને મને સતોષ થયો છે આપણી આપમા ઇતિહાસોની બિનકુલ જોઈ છે,

ગિરા વીરા તારી, સરસ રસવાળી અતિ દિમે
વરી પૂરા ગ્રેમે, રસિક ઉરમાથી નવ ખસે
ગણે નાહિ કાને, તવ કથમમાથી ઝરિ મટે
પુરા ભાગે પ્યારા મુજન મન તેનો રસ અહુ ૧

તા. ૩-૮-૯૬

હી તમારો સ્નેહાધીન
સાંકળવ્યંદ મગનસાલના
પ્રણામ સ્વીકારશે

૮

નામદાર મહારાજા હરિસિંહજી કૃતેહસિંહજી આમોદથી લખે છે કે:—
રા. રા. બાબારાંકરભાઇ ઉદ્ધાસરામ.

હી મહારાજા શ્રી હરીસિંહજી કૃતેહસિંહજી આમોદનાની સક્ષાત દીગર આપનું
અતિ ઉત્તમ પુસ્તક વાંચી મને જે સતોષ ઉપજ્યો છે તેથી એ આમતમા માહારા વિચાર
નીચે મુજબ દર્શાવું છું —

આ ઐતિહાસિક વાર્તામાલાનું પ્રથમ ચોપાનીયું તેના બાબતર કર્તા મુન્ડીઆદના
રા રા બાબારાંકર ઉદ્ધાસરામ તરફથી ફારસીમાથી બાબતર કરેલું મળ્યું છે તે ઉપાર
સાધરણીકારીએ હીએ એ ચોપાનોઆમા આપીને અકબરી વગેરેનો ઇતિહાસ છે,
તેમા તેનો ખરો તરજૂમા કરેલો નજરે પડે છે અને કાંઈ ફેરફાર કરેતો જણાતો નથી
હાલના વખતને અનુસરીને બાબતર કરતાંએ તરજૂમા કરતી વખતે મતલબ લેઈ ન્યુના-
ધિક કરી કર્તાની ખૂબીમા ફેરફાર કરે છે તેથી પુસ્તક બનાવનારની ખરી ચાતુર્યના
નજરે પડતી નથી ફારસી વિદ્યાના પુસ્તકો આજના કાળમા આ દેશના ધણા ભાગથી
અબલપયા રહેલા છે. તેથી તેની ખરી ખુબી જણવામા આવવાને સાધન નથી આ
ચોપાનીઆથી ફારસી નહીં જણનારને પુરાતન તથા રીખો હેવાન જણવાને ધણુંજ
સુગમ પડશે અને ઘણું ઉપયોગી પુસ્તક યદ્યપડશે કર્તાએ સારો શ્રમ લીરેતો જણાય
છે પુસ્તકની ભાષા સરેવળી અને સરળ મુજવાની છે નવાન સાહેબો, રામ સાહેબો,
અને હાકોર સાહેબોને પુરાતન તથા રીખ જણવાનો જેઓને ફારસીનો અભ્યાસ થોડો
હોય તેમને ઘણું ઉપયોગી પુસ્તક યદ્યપડશે તા ૫ મે સન ૧૮૯૬

Mithabhai Harisingji Patehsingji.
AMOD.

بر صغیر میرا صحت و آریاب دانش و فهم مخفی و محتجب نمایند که درین ایام
فضیلت التیام المنعمی بالاشکر ابنی اولی السرام در قصیده یاد که متعلق زین السلا
احمد آباد است سکونت دارند بالاشکر موصوف ز تاریخ فرشته و از تاریخ مرات
سکندری و از تاریخ تورک جهانگیری و غیره ترجمه از قصص و بلاغیه در زبان
گجراتی در هر گاه می نمایند و این بنده خدا و فقیت بزبان گجراتی میدارد گویا از زبان
دان گجراتی هم عصر گوئی سبقت بوده است و صف ترجمه موصوف الصدر
مردمان گجراتی این از من میگویند که لبها مایا در توصیف ترجمه موصوف
الصدر لا تخصی و از علم عروضی بالاشکر و فقیت کمال دارند و هر جا که نیست
و اشعار فارسی با هر بهی محل اشعار بزبان گجراتی میگویند و ارقام
نمایند کتبه العبد المنعم سید بر اصحاب ابن سید منعم
مرحوم مغفور مورخه بی شهر ایمل ۱۹۶۱ عیسوی ۵

گجراتی زبان میں ترجمہ چند صفحات فارسی تواریخ یعنی تاریخ فرشتہ
 و تذکرہ جہانگیری و آئین اکبری و مرآت سکندریا کا جو سٹر بالا سنکر
 خلف الصدق سٹر اول اسرام مرحوم نے کیا ہے میرے دیکھنے پر آیا اور
 اسی گجراتی ترجمہ کو فارسی اصل کے ساتھ مقابل کیا تو اس کے غریبی و
 گجراتی زبان میں ایسی خوبی سے بیان کیے ہوئے پائے کہ میری راسی
 ناقص میں بہت ہی کم شخص فارسی و گجراتی دان مل سگینگے جو
 ایسے احسن و جہ سے ایسے اعلیٰ درجہ کے روزمرائی کی فارسی کتابوں کا
 ایسے عمدہ طور کے گجراتی روزمرائی ترجمہ کر سکیں اس ترجمہ میں فارسی
 اور غریبی اصطلاحات گجراتی زبان کی اصطلاحات ایسے حسن طور
 بیان کیا ہے کہ گجراتی خوان مشکل سے امتیاز کر سکے کہ یہ کسی
 فارسی کتاب کا ترجمہ ہے علاوہ ان خوبییوں کے دوسرے
 خضایع عامہ جو مختلف خلق اللہ یعنی ہندو و مسلمانوں کو
 حاصل ہوئیگی اگر خدا جل جلالہ ان مترجم خیر خواہ خلایق
 کو ان کے ارادی میں فتمیاب کرے سوئے میں ہندوستان میں مدت
 دراز سے ہندو و مسلمانین جو باہم اتفاق ہمدردی اور
 غمخواری چلی آئی اور جاری تھی فقط تھوڑی مدت سے
 بسبب غلط اور کم فہمی مطالب فارسی تواریخ مفقود ہوئی
 جاتی ہے واپس آجائیگی اور انشاء اللہ تعالیٰ رفاہ عام ہوگا
 بتاریخ ۱۳ ماہ اپریل ۱۳۱۸

منشی سید عبداللہ عفی اللہ عنہ

* मुनशी अचड्डा अल् उरेसी-गुज।त कॉलेजना मारजी फारसी प्रोफेसर लखेछं के —

गुनराती ज्ञानमें तरजुमए चहु मकाहाते फारसी तबारीख याने तारीखे फरिशा व तख्ते जहांगीरी व आर्याने अकरी व मिराते सिकंदरीका जो मि. बाअशकर खलिकुल सिद्दूक मिस्तर उअमराम भरहुपने कीया है मेरे देखनेमें आया, और उस गुनराती तरजुमेको फारसी अमलके साथ मुकाबल कीया तो उसके अरनी गुमने गुनराती ज्ञानमें ऐसी खूबीसे बयान कीये हुवे पाये कि मेरी राय नाकिसमें बहुतही कम शरत आरमी व गुनरातीदा मिल सकेंगे कि ऐसी एहसन बजेहेमे ऐसी आला दज्जेकी रोजमर्राकी फारसी कितारोंका ऐसी उम्दा तौरके, गुनराती रोजमर्रामें तरजुमा कर सकें- इस तरजुमेमें फारसी और अरबी इस्तिलाहा गुनराती ज्ञानको इस्तिलाहात में हुस तौरसे बयान कीया है कि गुनरातीखु मुश्किलसे इम्तियाज कर सके कि यह किसी फारसी कितानका तरजुमा है.

* अलावा इन सूचीयोंके दूसरे मुनाफए आम्ना जो मुल्गलिक खस्के अरजा यानि हिंदू मुसलमानोंको हासिल होंगे अगर खुदा मिस्लमख्तालहु इ मुतरनिम्मे बेरखाहे जगयकका उनके इरादेमें कतेहयान करे-तो ये हैं- हिंदुस्तानमें मुद्दत दराजीमे हिंदू मुसलमानोंमें जो बाहम इत्तिफाके हमदरदी और गमखारी जग आई और जारीथी सो फक मोदी मुद्दतसे बमबने घबराव व कमकलमीए मुतालिमे फारसी तबारीखके मरकूद होती जातीहै बापस आ जायगी, और इन्शा अल्ला तआला रिकाहे आम होगा. व तारीख ३० माह अमेख सन १८९६ इसवी

मुनशी अचड्डा अल् उरेसी.

* મુનશી સૈયદ વઢાસાહબ મીરાંસાહબ ફારસીમાં નીચે મુજબ લખેછે:-

બર જમીરે મુનીરે અસહાબે ફરુમ વ અરબાબે દાનિશ વ ફહીમ માલકી
વ મુતહજ્જિવ ન માનદ કિ દરીં ઐમ્યામે ફત્તીલત ફસ્તિયામ અલ્ મુસ્તમે વાલાશં-
કર ફન્ને ઝલાસરામ દર કસ્બ્ ફ નઝિયાદ કિ મુત્આલ્લુકે કૈનુલ્ વિલાદ
શહર અહમદાવાદમ્ત સિકૂનત દારન્દ, વાલાશંકર મૌસૂફ અમ્ તારીબે ફરિશ્તા
વ અમ્ તારીબે મિરાતે સિકંદરી વ અમ્ તારીબે આઝમગીરી વગેરહ તરજુમા
અમ્ ફસાહત વ વલાયત કાસીર દર ક્ષવાને ગુજરાતી દર હર માહ મીનુ-
માયંદ, વ ફં બેદ તુદા વકફીયત વર ક્ષવાને ગુજરાતી મીદારદ ગોયા
અમ્ ક્ષવાનદાને ગુજરાતી હમ અસરમુર્દ સવકત રુવદા અસ્ત, વ સિફત તર
જૂમ્ મૌસૂફુલ્ સદર મરદુમાને ગુજરાતી ફં અર્પના મીગૂયંદ કિ લિસાને માયાં
દર તૌતીફે તરજૂમ્ મૌસૂફુલ્ સદર હાતિહસી અસ્ત, વ અમ્ ફરુમ ઉરુન
વાલાશંકર વકફીયત કમાલ દારદ વ હર જાયે કિ વયત્ વ અશઆરે ફાર-
સી શાશદ વર હર્મી મહલે અશઆર વ ક્ષવાને ગુજરાતી મીગૂયંદ વ અદ-
કામ નુમાયંદ.

મુનશી સૈયદ વઢા સાહબ ફન્ને સૈયદ.

મીરાં સાહબ મરહૂમ મધફૂર.

મીરુલ્ ૩૦ ગુહરે અપ્રેલ મન ૧૮૯૬ ફત્તો.

અમદાવાદ હાઇસ્કૂલના ફારસી પ્રોફેસર મુનશી અમીરઅલી મશહૂદી
લખેછે કે:-

અમદાવાદ તા ૩૦-૪-૯૬

૨૧. ૨૧. સાઈ ખાલાશકર ઉલ્લાસરામ.

જુ. ૫૩૬૨.

સલામખાદ-આપનો ઇતિહાસમાસાનો અંક પેહેલો મારા હપર આપ્યો તે પાંચી
તેમાના કેટલાક ખાગો આસલ ફારસી પુસ્તકો સાથે મેળવી જોતાં તરજુમો શુદ્ધ થયેલો

* અભિપ્રાયની જુદી જુદી કદાવતી વખતે ફારસી ટાઇપો ઉપયોગમાં લખ્યું.

માલમ પડયો. વળી ફારસી બાપા જેવી છટાદાર રસીક અને અધિકારી છે તેજ પ્રમાણે તરજુમાની બાપામાં પણ ખનતા લગી ઉપરના શુણે લાવવાને હમે પ્રયત્ન કરેલો માલમ પડે છે.

મેશર્સ એલિઝબેથન, જેલી અને ફાર્મુસ વગેરેના ફારસીના અંગ્રેજી ને ગૂજરાતી તરજુમા મેં વાંચેલા છે, તેમ આસલ ફારસી પણ વાંચેલો છે, પણ અંગ્રેજી મંગલકારીએ શુસલમાનેની નીતિ રીતીના સાધારણ અજ્ઞાનથી ફારસીનો અર્થ બરાબર નહિં સમજવાથી—મતામિગાનથી અને હસ્તદોષથી પણ ટેકાણે શુલો કરેલી છે ને તે ઉપરથી તેવાજ અભિપ્રાય આપેલા છે. એવા અંગ્રેજી શુજરાતી મંથો વાંચીને સાંપ્રત કાળના શુજરાતના ઇતિહાસકર્તા ને વાર્તા લખનારા (હરજી રોમે—પ્રતાપ નાટક વગેરે) તેવાજ ધોરણ ઉપર પોતાના મંથો લખીને દિગ્દુરુશ્ચલમાનમાં ઇર્ષા બ્ધાર ઉત્પન્ન કરતા આવેલા છે એ ઘણુંજ ખેરદારક છે. એની સામીતી માટે મેં શુજરાત વર્તમાનકુલર સોસાયટીની મામલૂમીએ એ હેમજલાહના અંગ્રેજી ઇતિહાસનો ફારસીની સામે મુકાબલો કરીને તેનો આર્ટીકલ સોસાયટીને યપ્તી મોકલ્યો હતો તે આપે બારતી બુગલુના અંકમાં પ્રસિદ્ધ પણ કરેલો છે. સારાંશ કે આ જોટા બિમમાવ મઠવાને ઇતિહાસના આસલ ફારસી પુસ્તકોના ગૂજરાતીમાં તરજુમા કરવાનો વિચાર કેટલાક વરસથી મારા મનમાં રમ્યા કરતો હતો. પણ અવકાશ અને સાધન નહીં મળવાથી એ વિચાર બહાર પાડી શક્યો નહીં, આ કામ આપે હાલી તીપેહુ જોઇને અને અત્યંત આનંદ થયો છે.

આ કામ જોટલું જોખમ ભરેલું ને મંજીર છે નેટલુંજ ઉપયોગી અને ગુનિ-પાત્ર છે. સ્વાભાવિક છે કે જે કામ ઉપર જોડતા લક્ષ્યથી મનન કરવામાં આવે તે કામ પધારે ખરું અને સુદર થાય માટે આશા છે કે ઉપરના મંથકારો કરતાં આપ વધારે કાળજી રાખી આ કામ પાર પાડશે તો શુજરાતી પ્રગતને મજો લાગ થયા વિના રહેશે નહીં

શ્રી. શુભેચ્છક

કેપ્ટન હામીરઅલી મરાહટી,
ફારસી શિક્ષક ગવર્નમેન્ટ હાઇસ્કૂલ,
અમદાવાદ.

વડોદરા આર્ટસ્કુલના ફારશી લાપના પ્રોફેસર મુનશી ફરીદુદ્દીન લખે-
છે —

The college.

Baroda

MY DEAR BALASHANKER

Having gone through the first No of your Itihās Mubārak and the other papers you sent me in connection with the same, I am happy to say that the aims and objects with which you have undertaken the work are indeed laudable, and worth-encouragement. Should you follow the same course in all the subsequent numbers of your translation series, I need scarcely say that you will be doing a real service to the country. You will be obliging the Mchomedans by a faithfully representation, in the language accessible to the masses of the country, of the history of their rule in India and removing the numerous misrepresentation of their character as the paramount power of old and of their government. In my humble opinion the misrepresentations so common in the current English or Vernacular histories of the day have wrought a deal of mischief upon the minds of the education of the present day. It matters not whether they may have arisen through an ignorance of the language of Mchomedan history or through careless or the political motives of time — it is a regrettable fact, however remains patent that they have played no small a part in disturbing the unity and harmony of centuries between the two great factors of the Indian population and that to them as far as I think, may be traced the presents undesirable disunion between the two communities — a state equally lamented by the enlightened of both.

You will be rendering a service to the Hindoos also by picturing to them the fair sides as well of Mchomedan history and thus leading them to form a more correct estimate of the man when an intimate association of centuries has turned into brethren almost more and more with a doom may be said to be the future welfare and well being of India as a whole.

I feel, therefore, a great pleasure in letting you know that I have my entire sympathy with your work and that I shall always watch with interest the praiseworthy enterprise which you have so opportunely undertaken. Wishing you all success

I remain your's sincerely.

FARIDUDDIN AHMED.

૧૭

શાહપુર શાખાના હેડમાસ્ટર કવિ નનામીઆં રમુયમીઆં લખેલ છે:—

અમદાવાદ શાહપુર તા ૨૯ ૪-૨૬

૨૧. ૨૧. બાળાશ કરલાઇ ઉલ્લાસરામજી,

વડોદરા.

વિનયિ કે, ઇતિહાસમાળાનો અંક ૧ લેા આપે મોકલેા તે મે વાચેા છે અને તે વિષે દુ કામા ખારો અભિપ્રાય નીચે મુજબ છે.—

જે દારૂની શ્રેણી ઉપરથી અરુપે આ બાબાન્તર કરવા માટેનું છે તે વિષે તથામ કરતું જાણે કે અરુપે પ્રમાણે બાબા-તરુખા ખરે અરુપે બરાબર આપેલો છે. એટલું જ નહિ પણ દારૂની પડિતોની આકારીક પ્રેર જાણ છતાં બાબાન્તર મન-આનન્દે અસરકારક થયેલું છે અને મુજબના આગુરવાને રીતિનામાં આનન્દા શુધી ખામી આપવા હાંથી નથી જાણ સરળ, રસીક, રૂઢ અને સુન્દર છે તેથી વાચનારને એવી અસર થવા વિના રહેતી નથી કે આ પુસ્તક જાણે બાબાન્તર નથી, પણ મુજબસાલીમાં રચા-એલો અનન્ય અર્થ છે.

આપ મુજબસાલી, આ ગ્રંથ અને દારૂની બાબામાં પ્રવીણ છો, એટલું જ નહિ પણ મુજબસાલીમાં ગદ્ય પદ્યભર્યું અર્થ લખવામાં પ્રસિદ્ધ થયેલા છે, અને બાબાન્તર નહીં પણ રસનું બાબાન્તર કરવાની આપનામાં સક્તિ છે. તેથી પદ્યક બાબાનો રસ આનન્દેલા અતુલ્ય અને વિદ્વાન લેખકના બાબાન્તરમાં તાદરૂપ આવે એમાં નવાઈ નર. થળી દારૂની ઇતિહાસના પોતાની બાબામાં પરચેલીએએ પદ્યક બાબાન્તર કરવા પણ મુજબ પ્રદારના અદ્વાનથી તેમાં હોત આવેલા દેખાવે તેમાંથી આપનો નર શુધી મુખ્ય દોષ એમાં પણ આશ્ચર્ય જોડું નથી કેમકે આપને ખાલીની મેળવવાની સ. શું જોગવાઈ છે. માટે મુજબસાલી બાબાના ખડાજમાં આ પુસ્તકને દુ. એક અમલનો વધારા થયેલો ખાલુ છે.

આપે ને કામ આરબેનું છે તે ધણુ લોકોપયોગી અને વખાણુર્ણ લાયક છે તેમાં હું આપની સંપૂર્ણ રીતે આર્દ્ર છું. આથી છે કે મુજરાતી પ્રજાના તરફથી આ કામમાં આપને સંપૂર્ણ આશ્રય મળશે.

લી. સેવક

નર્નામિયાં રમુલમિયાંની સલામ.

૧૪

મી. મહમદ કાસમ આખકારી ઈન્સ્પેક્ટર ચીખલીથી લખે છે કે:-

રા. રા. બાળારાં કરભાઈ

તમારૂં ચોપાન્યું ઇતિહાસમાળા તથા પ્રસિદ્ધ પત્ર પોટોઅ્યુ. વાંચી આનંદ થયો છે.

આત્માર સુધીમા મુસલમાનોના સખાવવા ઇતિહાસ સારરૂપે કે એક તરફી સુટણીનાજ થએલા કદાચ કહી શકાય. મુજરાતી બાવામા મુસલમાની ઇતિહાસ સારરૂપે પહેલેથીજ લખાયા માગ્યો હતો હું મુસલમાન તરીકે એમાં લખાતી મુજરાતી બાવા સબધી કાંઈપણ બેઝો શકોગ નહીં, પણ એમાં ને રીતે અસવ ફારસી લખાણને આધારે ખીના આપી છે તે ધણી સારી છે મૂળ લેખકોનો ઉદ્દેશ ને દોષ તે આધારે લખાણ યથાથી ઐતિહાસિક ખીનાના ખરી ખૂબી જણાય વળી હિંદુસ્તાનમાં ફીરકી હિંદુસ્તાની કે અરખી લેખકોએ મુસલમાન પાદશાહોનો અને તે વખતની રિયતોનો ઇતિહાસ જુદે જુદે રૂપે અને જુદીજુદી જગ્યાએ જુદા જુદા સખસોએ લખેલો છે. માટે જ્યારે મુસલમાની ઇતિહાસનું સંપૂર્ણ ચિત્ર આપવામા આવે ત્યારે એ ખીના જુવવી નહીં જોઇએ કે જેટલે દરજ્જે વધારે સત્ય અને મૂળ બામત ઉપર ઉતરાય અને અસવ તવારીખ નીરાના લખાણને વાજખી ઇનમારૂ મને એવા પાયા ઉપર ઇતિહાસો લખાવા જોઈએ.

તમારૂં લખાણ પણ તેજ આધારે થતું જોવામા આવે છે ચોપાન્યાની કૃતિ, અગત્ય તથા કદ જોતા કૌમત ધણી નથી પણ કાજના જમાનામાં મુજરાતી પ્રજામાં તમારાજ લખવા પ્રમાણે વાચનનો શોખ નથી તો તેજ વાંચકોને કદાચ વારે લાગશે. પણ જ્યારે મેહોમેડન બાઇએને વાસ્તે રૂઝુ રાખી છે તે વધારે નથી. ઇતિહાસના જગાસુએને એ કાળનું સંપૂર્ણ ચિત્ર જણવાને તમારૂં ચોપાન્યું સામન રૂપ થઇ પડશે. આજ સુધીની કેળવણીના પ્રતાપથી હિંદુ તરીકે મુસલમાન બાઇએ ઉપર મોટો લાભ તથા મહેનતનો ઉપજોગ આપી મોટો ઉપકાર કર્યો કહીએ તો ખીવકુજ બોલું નથી મુસલમાન બાઇએ પણ રહને રહેતે તમારા કામની જુજ જણશે અને તમારા અતર્ગત ઉદ્દેશને એથી પુટી મળશેજ.

Mahomed Kasim.

મી. મુદ્દસ મહમદ હુસેન પંચાસી લખેછે:—

મેહેરબાન સાહેબ,

સહર બગર રાજકોટ.

તા. ૨૧ જુલાઈ ૧૮૯૬

* * * આપનું કામ અતિશય વખતસુના લેગ છે. જેમ અગ્રેજી ભાષામાં લખા-
યેલા ઇતિહાસના વાંચનારાઓ પર એલિયટે લેખકાર કર્યા છે તેમ આપે ઇતિહાસના શોધીને
ગુર્જર વાસીઓ પર કર્યો છે અને તે ગુતિ પાત્ર છે.

લી. સેવક મુદ્દસ મહમદ હુસેન પંચાસી.

કવિ કહાનજી ધર્મસિંહ લખે છે કે:—

સદા. રા. રા. કવિરાજ શ્રી. બાળાશંકરભાઈ

વિ. વિ. કે. આપનો કૃપા પત્ર મળ્યો “ ઇતિહાસમાળા ” ના બે અઢો પૃથ પહો-
આ. +++++ “ ઇતિહાસ માળા ” નો લેખ ખરેખર અપ્રતિમ અને આશ્ચર્યકારક છે.
આપના એ ભગીરથ ચલગા આપ કૃતેદગદ થાઓ એવી અમારી પ્રાર્થના છે. આપની પ્રકૃ-
તિ હવે સુધરી હશે. અરણ્ય સ્થિતિમાં હતાં વિદ્યામાં અને કાવ્યવિનોદમાં મસ્ત રહી જે
પ્રેમભાવ દર્શાવી આમાર કરોછો તે ખાને આપને શુભિ લખારી એ યોગ્ય નથી” આ-
પનું જીવન બુદ્ધિ એક લેખક દાખન તેમજ એક મૃદુલ દાખન ખરેખર અનુકરણી-
ય છે” એમ તેટલું હતાં પણ કલાવિના રહેતાવ નથી. x x x

લી. સેવક કહાનજી ધર્મસિંહના પ્રણામ.

મોટ શુભેચ્છક પત્રિકાના તાંત્રી રા. પો. હં. શેઠ લખે છે કે:—

મોટ શુભેચ્છક પત્રિકા ઓરીસ.

જામનગર. તા. ૬-૮-૯૬.

મેહેરબાન મુરખી શ્રી સાક્ષોત્તમ

રા. રા. બાળાશંકરભાઈ.

આપ તરફથી મોકલેલો ઇતિહાસમાળાનો અંક ૧ મળ્યો, વાંચ્યો, તપાસ્યો. ધણી-
જા આનંદ થયો છે. આવા માસિકની ખરેખરી ખોટ હતી તે આપે પૂર્ણ કરી છે. ખરે-
ખર ગુર્જરભાષાની મોટી ખોટ પૂર્ણ કરી છે. + + + +

લી. સેવક પોપટલાલ. વિ. હંસરાજ

શા

ઇતિહાસમાળા.

ગુર્જર ભાષાના એક જાણીતા (સાહિત્ય) લેખક રા. રા. બાગશ કર ઊદનાસરામ કચારીયાએ હાલ હિંદુ અને મુસલમાન એ બન્ને કોમના હિત માટે એક સાહસ કામ માટે લીધું છે. મુસલમાન કોમ ને કે મુગ પરદેહી કોમ છે, જનાં હાન સેકડો વરસથી હિંદુસ્તાનમાં આવેલી હોવાથી આખા હિંદુસ્તાનની મુજ વસ્તીના ખરા બે ભાગ જોડાયે તો હિંદુ ને મુસલમાન છે. હિંદુસ્તાનમાં રજપુત રાજાઓ નિર્મળ યર્ધ મથા બાદ મુસલમાન રાજ્યકર્તાઓએ વિશેષ કરીને અંગ્રેજોએ આવતા સુધી રાજ્ય કર્યું હતું. આ ઉપરથી મુસલમાન રાજ્યકર્તાઓના પ્રાચિન વખતનો એટલે છેદના સો બસો વરસથી જુનો અને તેમની સર્વઆતની કારકિર્દી સુધીના બનાવોનો ઇતિહાસ ઘણો જાણવાનું અને કાર્થિક સાહિત્ય ઉપર વધુ તેજ પાડનાર યર્ધ પડે જાણીતા સુચન પારસી સાહિત્ય સંશોધક મી. કચારીયાએ પણ તેવી અસની બનાવેલી અને ઇતિહાસોની શોધ કરવા માડી છે. આના કાવા પાછળ “ હામ-હામ અને કામ ” ત્રણે જોડેએ છીને અમને જણાવવાને ધણી ખુશી ઉત્પાન થાય કે મી. કચારીયાએ હાનમાં મુસલમાન ભાઈઓના રાજના કારસી બાપામાં લખાવેના ઇતિહાસે તુ મુગ ઉપરથી ભાષાનર ધણા મંથો મેળવી લીધા અને વિવેચન સાધે કરવા માડ્યું છે. હાન તેઓએ તેનું “ ઇતિહાસમાળા ” એ નામથી માનસિક તરીકે કાઢવા માડ્યું છે. જે બાદ વધુ કાંઈ જડી આવે છેવટે પુસ્તક રૂપે હાંપરી મી. કચારીયાએ સદાવકા તરીકે ધણા શસ્ત્રીઓ, જાણીતા મુસલમાન મુનસીઓ અને જુના લેખો અને જાનીઓ માટે ફોટોગ્રાફો તથા લીથોગ્રાફો વિગેરેની પણ મદદ લીધી છે. “ ઇતિહાસ માળા ” નો પેઢો એક અમને મળ્યો છે, જેમાં હાલ “ આઘને અકનરી — સિકદરફત ગુજરાતના સુવત્તાનનો ઇતિહાસ, ફરિસ્તાફત ગુજરાતના મુસલમાનો સમયના ઇતિહાસ અને જહાંગીર પાદશાહનો ઇતિહાસ ” એ ચાર વિષયો સેવામાં આવ્યા છે. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આ કાર્ય સાહસ કરવા જેવું છે અને ઘણી જુની શોધ કરવાની છે. હામ તથા કામ કરવાની હિમત મી. કચારીયા અને તેના સદાવકા ધરાવે છે. પણ દ્રવ્યની મદદ પ્રમં તરફથી થવી જોઈએ જુનામરના નવાગ સાહેબે ધણો આશ્રય આપેલો છે અને તે પ્રમાણે જીજ્ઞ રાજ્યકર્તાઓએ તથા વિજ્ઞાનેએ યોગ્ય મદદ અને ઉત્તેજન આપવાની જરૂર છે. મી. કચારીયાની અમે આ મહાન કાર્યમાં ફતેહ ઇચ્છીએ છીએ.

ઇતિહાસમાળા.

આ નામનું એક માસિક ચોપાનિયું રા. ૨૦ જાળાશંકર ઉદ્યાસરામ કંધારિયા તરફથી અમને બેઠ મળ્યું છે તેનો અંગે આભાર સાથે સ્વીકાર કરીએ છીએ. અમારા ગુજરાત દેશના અંત્ય ભંડોળમાં વધારે ધવાની વિશેષ જરૂર છે, અને તે માટે આ દેશના કેટલાક પંડિતોનો પ્રયત્ન ધમધોડાર ચાલી રહ્યો છે. એ જોઇ સંતોષ માનવો વિશેષ યતીત છે. આજે અમારા ટેબલ ઉપર જે ચોપાનિયાનો પહેલો અંક આવી પડ્યો છે તે જોતાં અમને મોટો આનંદ ઉપજે છે. સદર માસિક પુસ્તકની રચના એવી સારા પાયા ઉપર હોવાનું જણાય છે કે આજની સુધી અંગ્રેજી અથવા ભંડોળમાંથીજ ભાષાંતર રૂપે અથવા દેશી ભાષામાં પસાર થતા હતા, મુસલમાની અને દ્વારશી અંધકારોએ પણ આ દેશનો જે ઇતિહાસ બાદશાહી વખતમાં લખેલો છે, તેનો લાભ સર્જર ભાષા પ્રિય વાંચક વર્ગને થવાનો સુરોગ રા. ૨૦ જાળાશંકરભાઈએ મહા પ્રયાસથી લાવ્યો, તેથી તેમના ગુજરાતી વાંચકો ઉપર મોટાં આભાર થયો છે. સરસ્વતી મંદીરની સંપત્તી જેથી કરીને વધે અને તેથી થતા ફાયદા દેશી લોકોને મળે એવી ગોઠવણ પંડિત વર્ગ તરફથી ધવાની વિશેષ જરૂર છે.

સદર માસિક પુસ્તકનો જે પહેલો અંક પ્રગટ થયો છે તેમાં નીચે પ્રમાણે મહત્વના નિબંધો જ્ઞાન દાખલ કરવામાં આવ્યા છે (૧) અકબરની રાજ્ય વ્યવસ્થા જોડેજે આઈ. ન. આકબરી, (૨) ગુજરાતના મુસલમાનો ઇતિહાસ અર્થાત મિરાતી સિકંદરી (૩) ગુજરાતના મુસલમાની સમયનો ઇતિહાસ એટલે તવારીખે ફરિસ્તા અને (૪) જહાંગીર પાદશાહનો ઇતિહાસ (તુઝકી જહાંગીરી) આ ચાર મહત્વના મુસલમાની મયોરુ ભાષાંતર વિસ્તૃત વિવેચન પુર્વક આવ્યું છે. ભાષાતરની છટા ધણીજ સરસ છે. રા. ૨૦ જાળાશંકરભાઈ જેવા ગુજરાતી ભાષાના પંકાયલા લેખકના દ્વારે એ કામ થયું છે તેથી તેમાં ગુણનો અંશ વધારે છે.

સદર માસિક પુસ્તકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧૩૫ પોસ્ટાજ સિવાય રાખવામાં આવ્યું છે. તેથી તેનો લાભ સાધારણ માણસ ભાગ્યેજ લઇ શકે, પણ તે વાત તરફ પ્રસિદ્ધ કરનાર મંડળીએ ધ્યાન આપી જેની વાર્ષિક ઉપજ રૂ. ૨૫૫ કરતાં વધારે નથી એવા લોકોને રૂ. ૨૫ માં આપવાનો હેતુ મત્તપ્રજ્ઞના પગલાંની આશુએ જણાવેલો છે તે ખરેખર સ્તુત્ય છે આવા મહત્વના પુસ્તકને રાજ્યપ્રથમ મળવાની વિશેષ જરૂર છે. કારણ આનું મોટું ભાષાંતરનું કામ પૈસાની મદદ વગર થઈ શકતું એ વાત ધણી મુશ્કેલીની છે. એ મદદ વગર તેલ નિયમીતપણું સાચવવાને દરકત છે. ગુજરાતી વાંચક વર્ગ એ બાબત ઉપર

ધ્યાન સંખી રા. જાગ્યાએ ને લાભ આપવાનો હેતુ આ 'ઈતિહાસમાળા' રૂપે પ્રદર્શિત કર્યો છે તે મૂલ્ય કરવાની ખટખટ કરી એ અમો ઉચીત ધારીએ છીએ.

દાસના જમાનામાં માસિક ચોખ્ખાનિયાં થઈ નિકળે છે અને પટલાક લોઢા પૈસા ખાઈ નાઈ વાચક વર્ગને હેતરવાનો પ્રયત્ન પણ કરે છે તેવા મંપકારાને ઉત્તેજન આપવા કરતાં, આવા મહત્વના પુસ્તકનું આયુષ્ય જેથી દંડીને વધે એવી મોઢવણી ગુજરાત દેશના પંડિતોએ અને સરચાલિક લોઢાએ કરવાની વિધિ. જરૂર છે ઇશ્વર આ તુલન ઇતિહાસમાળા ચોખ્ખાનિયાને હાંપાયુષ્ય આપશે એમાંજ અમને સતોષ છે.

૨૦

વિચાર સાગર,

તા. ૩-૭-૬૬

ઈતિહાસમાળા:—આ નામનું એક જાનિ ઉપયુક્ત માસિક પુસ્તકનો પહેલો અંક ૨૧ ૨૧ જાગ્યાએ કર ઉત્પાસરમ તરફથી અમને લે. મળી તેનો અમે આભાર સ્વીકાર કરીએ છીએ આજ અમારા આગળ સદર પુસ્તકનો ને અંક છે, તેમા ઐતિહાસિક મહત્વના ઉત્તર મળે એમાં જાણાતર સુરત અને શુદ્ધ જાણમાં થયેલું નિર્વૃત્તિ આવેલે સદર માસિક પુસ્તકનું વાર્ષિક લગભગ ૩ ૧૨૫ વગર પોષ્ટેજ હેતુ જેની માસિક વ્યાજ ૩ ૨૫૫ ઉપર નથી એવા લેખને પાકિ મતે એટલે ૩ નજીખાટે આપવાનો વિચાર નેઈ સતી. માનવો ધરીત છે આવા મોટા મહત્વના મેયોનો લાભ વાચકવર્ગને આપવાનો રતુ વ હેતુ પ્રદર્શિત કર્યો છે તે પોષ્ટેજ પ્રગ્રમ આપાવ છે સદર માસિકના આયુષ્યમાં વધારો થઈ તે નિમેત્રી મુલ્યે પ્રદર્શિત થાય એવું અમો ઇચ્છીએ છીએ.

ઇતિહાસમાલા.

અંથાભિનિવેષ.

ઇતિહાસમાલામાં હાલ ચાર અંથો રજૂ કરવામાં આવેલા છે. ૧ આર્યોન અકબરી. ૨ તવારીખ ફરિશ્તા. ૩ મિરાતિ સિકદરી. ૪ તુલકિ જહાંગીરી. આ અંથોના લેખકોનાં જીવનચરિત્ર તથા અંથોના ગુણ દોષનું વિવેચન અથ સમાપ્તિએ આપવું ઉચિત ધાર્યું છે, કારણ એકવાર અંથનો અભિગમ વાંચનારને યથા શિવાય આગળથી ગુણ દોષનું વિવેચન વાંચનારના મન ઉપર ખરાબર કરી શકતું નથી. પરંતુ સદરજુ અંથોનો વિષયાનુબંધ તથા તેમની મહત્તા સામગ્રી વિષે મધ્યમ વાંચનારને લાણુવાની અગત્ય છે. માટે હાલ રજૂ કરેલા અંથોનો અનુબંધ સૂચન કરીએ છીએ. નવ અંથો જેમ કાબલ થશે તેમ તેમનો અભિનિવેષ આપતા જઈશું.

અંગ્રેજ અંથોનો જુદો જુદો પ્રતોભા તથા જે કંઈ અપૂર્ણ ભાષાંતર મળી આવ્યા છે તેમાં જે જે તફાવતો મહત્તમ પડ્યા છે તથા ભાષાંતર કરીએએ જે જે ભાગો છોડી દીધા છે, તથા આજમાહીતીને નીધે ગામ તથા પ્રદેશોનાં નામો નિર્દિષ્ટ કરવામાં જૂનો કરી છે તે અંગે અથ સમાપ્તિએ પરિશિષ્ટ આપીશું તેમાં સરખાવીશું અને બીજા અનેક અંગે સરખાવી જે દેશનો જે સમય વિવક્ષિત કર્યો હશે તેની તમામ સામગ્રી એક ઠેકાણે મૂકીશું. હાલ આજ અંથોના અનુબંધ સૂચિત કરવાની અગત્ય છે. આ ભાષાંતર સમયે અંગે જે પ્રત ઉપયોગમાં લીધી છે તેનું જ ભાષાંતર આપ્યું છે અને નામ કામ તે મહત્ત્વે નિર્દિષ્ટ કર્યું છે, જેને અધને પણ કોઈક સ્થળે શંકા રહે છે તથાપિ તેનું નિવારણ પરિશિષ્ટ અર્થમાં કરીશું:—

૧. આર્યોન અકબરી.

આ અંથનું નામ લગભગ પાંચમી ચોપડી શીર્ષતી ગણતે દરેક વિદ્યાર્થીને ધાય છે. પરંતુ ગુજરાતી ઇતિહાસ લેખકોએ જ્યાં ત્યાં તરજૂમાન કરવા, ના

અમળય ત્યાં વાત ઉઠાવી દેવી, શકા નિઃસંભાધાન રાખવી અને જે વિષયનું ભાષાતર કરે છે તે વિષયના અભ્યાસી નહીં હોઈને અનેક અનર્થ ઉપજાયા છે, તથા આગળ આવીને અકબરીના ગ્રંથકર્તાનું તથા ગ્રંથનું તથા ગ્રંથના નાયક અકબરશાહનું વાસ્તવિક મહત્વ તથા મુસલમાન અને હિંદુઓનું મૈત્ર્ય કેવું પ્રદર્શિત કરવા મુસલમાન રાજ્ય કર્તાઓ તથા ગ્રંથ કર્તાઓએ કેવા કેવા ઉત્તમ પ્રયામ કર્યા છે તે યથા સ્વરૂપ ગુજરાતી પ્રજામાં જાણીતા થવા નથી, એટલું જ નહીં પરંતુ જે સારી ભાવના મુસલમાન ભાઈઓને વાસ્તે યેસરી જોઇએ તેની ડાયા પાશુ નથી.

મૂળ ભાષાના સર્વજ્ઞ જ્ઞાન, ઇતિહાસ વિષયના નિરતર અભ્યાસ, તથા શોધક શુદ્ધિવાળા મગજ શિવાય ઐતિહાસિક વિશુદ્ધિ મેઘ દિવસ આવતી નથી. મુજરાતી ઇતિહાસ લેખકોમાં ઐતિહાસિક શોધક શુદ્ધિની છાયા માત્ર એક લેખક મી મગનલાલ વખતચંદમાજી અને તે બાકીના ગ્રંથકારો જે કે તેમના ગ્રંથ સરકારી કેળવણી ખાતામાં પણ ચાલે છે છતાં સખનારથી તે ગાંધરકેટર ચાહેજ સુધી દાહને પણ ગળા ભાષાનો કિમિત પણ પરિચય ન હતાં અને મુસલમાની ભાઈઓને ગુજરાતીનું તદ્દન અજ્ઞાન હોઇને ઐતિહાસિક વિશુદ્ધિને બદલે અશુદ્ધિ છેઃ કેળવણી ખાતાના પુસ્તકો સુધી છાઇ રહી છે આજ અનેક દાખલા પરિશિષ્ટ ટિપ્પણમાં જણાવીશું. છતાં અને એક રમૂજ દાખલ એ ત્રણ દાખલા ટાકવાની રજા લઉં છું —

૧—કેળવણી ખાતાના તમામ ઇતિહાસો ઉપરથી એવો શાહ પાપ છે અને સર કારની કેળવણી ખાતાની શુદ્ધિ આનૂયયા પછી નવી પ્રજામાં સારવ એવું જ સમજવામાં છે કે “ હીરગી એટલે પોરચુમીજી ” સોફા હોકરા અમારા પ્રજામાં પાડ ગોખે છે તો ગોખે છે કે “ હીરગી એટલે પોરચુમીજી સોફાએ હિંદુસ્તાનમાં કાઢી રાખી ” આવું ક્યાંથી લાભ્યા તે આધાર પૂછીએ તો કોઇપણ કેળવણી ખાતામાં ચાલતા ઇતિહાસોના લેખકને ખબર નથી હીરગી શબ્દનો મુજરાતી ભાષામાં પ્રવેશ થયોનો ઇતિહાસ ખોળવા તેને શી જરૂર હતી? તે માત્ર પોતાની અટકના ઉપરજી જીવેસાં માર્યા જાય છે હીરગી શબ્દ હિંદુસ્તાનમાં ઇસ્લામ રાજ્ય સ્થાપિત થયા પછી દિલ્લી અને ગુજરાતીમાં દાખલ થયેલ મુસલમાન ઇતિહાસ લેખકો અને જૂજોગ સંબંધી લેખકોએ ખડ, દેસ, કટિંગધે છત્વાદિ વિભાગો પાડ્યા છે ત્યાં આજા યુરોપીય નામ “ હીરગીસ્તાન ” રાખેલું છે અને આજા યુરોપ પૈકી કાઇ પણ દેશનો માણસ હોય પણ તે “ હીરગી ” એટલે યુરોપીઆન આ શબ્દનો અર્થ આરણી ભાષામાં શુદ્ધ સુમન-

ઇસ્લામ સમયનું અમે ગ્રંથોની પ્રસ્તાવના તથા ટીપ્પણુ રૂપે શુદ્ધ દર્શન કરાવીશું, પરંતુ અત્રે તે ગ્રંથમાં વાંચનારાનો આગળ અલિનિવેધ થાય માટે તે વિષે સહજ સૂચના કરીએ છીએ.

એનો કર્તા અકબરશાહનો મુખ્ય દીવાન અબુલફઝલ મુબારક છે. એના જન્મ ચરિત્રનો કેટલોક ભાગ મૂળ ગ્રંથમાં આપેલો છે. પરંતુ તે ગ્રંથ પૂરો થવા પછી ગ્રંથના ગુણુ દાખ સખમાં વિવેચન સમજતાં વાચનારને અને અભ્યાસીને ફીક પડે માટે ત્યાં આપીશું. સદરહુ ગ્રંથ અબુલફઝલે લખેલા અકબરશાહના આખા ઇતિહાસનો ત્રીજો વિભાગ છે. પ્રથમ વિભાગમાં અકબરશાહના

યશો વર્ણનાં યોગ્ય વર્ષ ઉપર ખુલ્લો હતો. ખુલ્લો કડી પ્રગણુ ગાયકવાડની મદદે મેજર વોકરે સર કર્યું તે વખતનો રાસડો—

“ ફરતી ફીરંગીની ફેમરે મલાવસવ રહેરનો સુખો ક્યારે આવશેર.”

અહીં કંઈ કેળવણી ખાતાનાં પુસ્તકોના લખવા પ્રમાણે “ ફીરંગી એટલે પોસ્તુ મીઝ લોકો નહોતા. ” સખ ફીરંગીસ્તાન એટલે પુરંપના દરેક રહેતારને ફીરંગી કહેતા એ વિશુદ્ધિ હતી તે બદલાઈને અશુદ્ધિ અને બૂઝાણનું તથા ખાલ વિગાનનું અધારનું કેમ નહીં કહેવાય ? આ કંઈ દૂષિત દૃષ્ટિથી લખવામાં આવતું નથી પરંતુ માત્ર મૂળ વિષયના કેટલાક બધા અગાન છતાં મોટા મોટા ઇતિહાસોનું આગકોને કેવું વૃઢ રંગીત સિદ્ધાંત આપવામાં આવેછે એટલુંજ સાબીત કરવાને લખવાની જરૂર જણાય છે.

૨ ખીલે એક દાખલો કેળવણી ખાતામાં ચાલતી અથવા છતાંમોમાં અપાતી ચાપડી અકબર ચરિત્ર નામની છે તેમાં “ ફતેહપુર ” (સીકરી) ને બદલે “ ફાય-પુર ” લખ્યું છે. અને આ જૂન મૂળ ભાષાના તથા ઇતિહાસ અને બૂઝાણના પરિવિગાનની શૂન્યતા બતાવેછે. ઇંગ્લેન્ડમાં જોડણીના નિષ્પન્ન પ્રમાણે Fathpoor=ફતહપુર લખેછે. પણ અહીં તો “ એફ, એ. ટી, એચ. ફાય ” એટલુંજ વ્યક્તવામાં હોવાથી ફાયપુર કોફી દીધું. અને હજુ મૂઘી કોઈ મહેતાશ—છેકરો—ડેખુડી—કે ઇન્સપેક્ટરને એટલી પણ ઇચ્છા થઈ નથી કે કોઈપણ નકલમાં ફાયપુર છે તે જોઈએ?

૩. હવે મી ખેલી, ચિગસ, ઇત્યાદિ એ આપણા દેશના ઉચ્ચારો તથા ગામનાં નામનામગેરે સાલજેલાં નહીં હોવાથી જ્યે કે તેમનું આપણરવ કે સાંમહણનું કામ ઉત્કૃષ્ટ છે છતાં એવીજ ભૂલો કરવાથી ઇતિહાસના લેખકને પોતાની વિચાર સંકળ-

પૂવજ્ઞે તથા ખુદ અકબરશાહના રાજ્યના ઠગ વપ સુધીના ઇતિહાસ મમા થેલો છે, જ્યાં આગળથી ગ્રંથકર્તાને દર્શાવેલાથી આવતા કેટલાક ખડખોદોએ માગે નાખરાયા ઇતિહાસ લાભ અરૂં રહ્યો છે આથીન અકબરી ને ત્રીજે ભાગ અથગ અકબર નામાનુ પશિષ્ટ કહાએ તે સ્વન પશુ એક નિરાળા ગ્રંથ છે અકબાલ નામા-ઈ-નહાગારના લેખક બ્રાહ્મતમદખાન ત્રણે છે કે ' ઉપલા બે િલાનોમા અમુકરજને હાકના મમયની એટને અકબરશાહના અને તે પડાની ગ્રંથકારના' સમજન આનની ભાષા વાપરી છે પરતુ આથીન અકબરીમા મદમદ પછીના ઘણા પુગતન કારસા લેખકોના જેવી વાપરી છે, ને સાધારણ વાચના । એને મોટી મુરકેનોથી સમજાય છે " વળી અમુકરજ એનો તો અત્તકારિક લખનાર છે કે કનન રૂ એને વાસને નણે છે કે

‘ His sentences flow like torrents of the Ganges.

એના વાક્યો મગના મહાસંધાર પ્રભાણે પડે છે વળી એના મુસદ્દીપણાને વાસ્તે અમ કહેવત ચાલી છે કે 'એશિયા ખડના મોઢા મોઢા રાજાઓ આમ

[illegible]

તેનાથી ધનજી ૧૫૬૩માં અત્યંત સોષક પ્રદર્શ માનકુ છે ૧૨૬ તે ઉપરથી
ગુજરાતી નૈતિક મંડાએ ૧૧ મને બાજાઓ ધનદાસ ૧૧ અગ્ર નધો ધનિકામ વિવો
એક રમત ૧૫૬૩ મુ ૧૧ છે

રામને ડાહ્યા જુદી જુદી જોડા તમા નકલ કરનારાઓ ॥ દોડને લાધે પહોં ૨૧
ચલુ પડે એન તેટલાજ માટે અમે ચાલે ૧૩૬ ॥ રાખ કરી ખરે શુ છે તે નહીં કરી
પુરુષકે ૩ પાડાયા જાદાર પાડવા ॥ નિચ રાખા હાન ચાલે તરફ અમા પછ નિહા
ચાલ માટે તૈયાર કર્યા પ્રયા પ્રગમ અનિક રૂપ નિહાળેની ચર્ચા જાતર તેન ઠી મેસામા
મુકતામા આવે છે હાન રામે નામો નખાયા ને તત ઉપોગમા લીડી છે તે પ્રમા
લેન લખ્યા છે આ સરખામ ઠી કરી અમારા યોગની માલીની વાચનારો આથી
પરિશિષ્ટી નહીં કરી પછી પુરુષક છનાદેહ કાઢીશુ આવો અમે કમ રાખો છે

રની તલવારથી ડરતા નહોતા તેટલા તે લોકો અબુલ ફઝલની કલમથી લખાએલી એક લીટીથી ડરતા હતા. ” આ અંથનું અખિલ મહત્ત્વ અંથના સમાલોચનમાં વધારે દર્શાવીયું.

અંથ પાંચ વિભાગમાં લખ્યો છે, તે વિભાગ તથા દરેકમાં શું શું વિષય સમાયેલો છે તેની ટુંકમાં યાદી નીચે આપીએ, જેમાં હિંદુધર્મ અને વ્યવહાર શાસ્ત્ર તથા હિંદુ વિદ્યાઓનો શોધ એક મુસલમાનને હુથે આપેલો બધો થયેલો નોંધાયેલો થયા શિખર રહેવાતું નથી. એણે એમાં એટલો શોધ કર્યો છે કે આરા સાગ પંડિતો પણ તે વિષે બેચેન નથી. બલે તે મુસલમાનોના મોનીઅરબુત્તેઆમસ કે હિંદુઓનો અર્થદર્શનશ્રંગતા કરતા માધ્વાચાર્ય જેવો દખાવ દહે. સર્વત્ર એનું આર્થ અને અનાર્થ શાસ્ત્ર તથા કલાઓનું વિસ્તાર ચક્રિત કરે તેવુંજ છે.

આ ઠેકાણે મુસલમાન અને હિંદુઓના સંબંધમાં એક ચમત્કાર જેવો પ્રયોગ અબુલ ફઝલે કર્યો છે. જોકે ઈસ્લામ રાજ્યની રાજઆતના અંધોમાં હિંદુઓ માટે કાંઈક કાંઈક ઠેકાણે તુચ્છકારક રાજ વપરાયેલા જેવામાં આવે છે, તથાપિ જેમ જેમ હિંદુઓનું મહત્ત્વ મુસલમાનોમાં જાણીતું થતું ગયું છે તેમ તેમ અંધકારમાં દૂસ નાહીત ધ્રુવરૂપ કરતા તરીકેજ અંથની વાણી રખાયેલી જેવામાં આવે છે, અને આ અંધમાં જો વળી એકે પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે કે ખત્રે પ્રજામાં પરસ્પર ભાવના વધે અને સર્વત્ર અંધમાં હિંદુઓ વાસ્તે આદર પૂર્વક વિવેક વાપર્યો છે. આખા અંધમાં મુસલમાન શંકાકર્તાને કે રાજાને કે મુસલમાન પ્રજાને હિંદુવાસ્તે તુચ્છકારની લાગણી ધાય એવો એક રાજ વાપર્યો નથી. હિંદુ પ્રજાને હિંદુશાસ્ત્ર મુજબ ધર્મ-સાધ અપાય તે હિંદુશાસ્ત્ર અંધથી શોધ કરીએ કરી, મહેસૂલ અને સેના વ્યવસ્થા તથા શુદ્ધવ્યવસ્થા બાબત એકસી કરી અકબરશાહનું રાજ્ય વિજંત્રી કર્યું, જે લેખક અને તેના માલિકના અપ્રતિમ મયાસથી હિંદુ અને મુસલમાન પ્રજામાં એટલી મૈત્રી વધી કે સામા સામી વચન વ્યવહાર થઇ અગાધ થઇ, જે સગાઇઓના અને સ્નેહના સંબંધે રાજ માનસિંહ અને જસવંતસિંહ જેવા અનેક હિંદુગણો દ્વારા ભક્તિથી મુસલમાન પ્રાદશાદના વેશોએ જોડે સંભાળ કરી રણભેતમાં રગદાળીયા, આવો એકય સંબંધ થવાનો પ્રયત્ન કરનાર અબુલ ફઝલ અને તેના માલિક અકબરશાહનો અમે શી સ્તુતિ કરીએ! અને પાછળથી ઈસ્લામ રાજ્યની દૈવ ગતિથી પડતી થયે પાછળના અંધકારોએ અને રાજાઓએ જે મજબૂત બુદ્ધાઇનો લાગણી અજ્ઞાનથી કે ધરાદાથી કરેલા પ્રવ્રજ બાબત તેમની નિંદા કરીએ કે ધિક્કાર બતાવાએ તેના

વિચાર વાંચનાર કરી લેશે. સદરહુ મંથનાં બે લાખાંતરે થયાં છે. એક મી. એક-
વાને કર્યું છે જેમાં છેલ્લા બે વિભાગ તો તદન મૂકીજ દીધા, છે. અને બાકીનામાં
ઘણીજ લાગ અગત્યનો મૂકી દીધો છે. તેનો હેતુ તે વખતમાં હિંદુસ્તાનમાં ઇંગ્લેન્ડ
રાજ્યની સ્થાપના થતી હતી તેને માટે રાજ્ય નિયમો જાણવાનો હોઈ હેતુ નેટ-
સીજ લાગ લીધો હોય તેમ જાણાય છે. ખીચ્ચું મી. બેઝાંકમેનતું છે. ઇંગ્લેન્ડ લાખાં-
તરેમાં મૂળ લેખકની શબ્દ ચોખ્ખા તથા વાક્ય રચના અને અલંકાર પદ્ધતિ ઘણે
ભાગે નષ્ટ પામે છે. અને અમારા લાખાંતરમાં બનતે શ્રમે તે કાયમ રાખવા પ્રયત્ન
કર્યો છે તે ત્રણે લાખાનો સંપૂર્ણ વિદ્યાન અનુભવ કરી લેશે.

આથીન અકબરીનો વિષયાનુક્રમ.

વિભાગ. ૧

બુમિકા—સામાન્ય રીતે રાજ્યનીતિનું નિદર્શન કર્યું છે.

૧ મહાવ્યવસ્થા.	૨ કાષ (ખજાના)
૩ જવાહિરખાનુ (રત્નશાળા)	૪ ટંકશાળ.
૫ ટંકશાળના નોકરો વિષે.	૬ બનવારી (ધાતુ પરીક્ષણ)
૭ અન્ય ધાતુ મિશ્રિત સુવર્ણ	૮ સુવર્ણ શોધવાની રીત વિષે.
૯ પૃથક કરવાનો રીત વિષે	
૧૦ સુવર્ણથી ૩૩ પૃથક કરવાની રીત વિષે	૧૦ ખાખમાંથી રૂપ કાઢવાની રીત વિષે.
૧૧ ચણણી નાણા વિષે.	૧૨ દરહમ તથા દીનાર વિષે.
૧૩ સુવર્ણ તથા રૂપા, પિંજરેના મળ-
તા નફા વિષે.	૧૪ કાચી ધાતુની ઉત્પત્તિ તથા
ધાતુઓ ખનાવવાની રીત વિષે.
૧૫ ધાતુઓના વિશિષ્ટ ગુણવત્તી રીત વિષે.	૧૬ રાજનગ્રંથ (જનાના) ની વ્યવ-
સ્થા વિષે.
૧૭ પ્રવાસ સામગ્રી વિષે.	૧૮ હેરકરની ડાંગણી અથવા પડાવ

विषे.

१८ प्रदीपन (दीवाजली) विषे.

२१ रौन्य मुद्रा (सीक) विषे.

२३ पीवाना पालीनी व्यवस्था.

२५ जुही जुही जलना भाषाना
पदार्थ जनाववा विषे.

२७ भांस लक्ष्मणी मनास विषे.

२८ मेवाभाषा विषे.

३१ सुगंध शाजा (भुशभा भाषा) विषे

३३ पोशाक भाषा विषे.

३५ रंगानी उत्पत्ति विषे.

३७ आधुन शाजा विषे.

३८ अक्षु विषे

४१ अक्षुचीना पगार विषे.

४३ हाथीने अपाता पोशाक विषे.

४५ हाथीना साज तथा ते अक्षुची
जीज सामान विषे.

४७ हाथी वर सवारीनी शीत विषे.

४८ अक्षुशाजा विषे.

५१ घोडाने अपाता जोगक विषे.

५३ घोडाना जोजमतदार विषे.

२० राज्य शिन्हा विषे.

२२ कृशभा भाषा विषे.

२४ शकशाजा (मुतभकभाषा) अथवा
रसोक्त).

२६ भाषानी शेटकी तथा शेटला वि-
षे.

२८ पोशाकी सामानना गरभ (ला-
व) विषे.

३० जोजना रस (स्वाद) विषे.

३२ स्वाभाविक सुगंधी वस्तुओंनी
उत्पत्ति विषे.

३४ शास्त्रीनी जनावट तथा तेना स-
अक्षु विषे.

३६ शिन्हा विषे.

३८ तोपभाषा विषे.

४० जखनी जनावट विषे.

४२ गन्धशाजा (हीजभाषा) अथवा
हाथीभाषा).

४४ हाथी सभंधी नोकरा विषे.

४६ भासा हाथीया विषे.

४८ हाथीनी गरमरतमां कसूर
भाषत.

५० घोडानी पायरीया विषे.

५२ घोडाना साज विषे.

५४ गारभीर विषे.

૫૫ ઘોડાને આંકવાના નિયમ વિષે.

૫૭ ઘોડાની સંભાળમાં કસૂર ખા-
ખત દંડ વિષે.

૫૮ પ્રશ્નોસો વિષે.

૬૧ ઉંમૂ શાળા (ગુતરખાતું અથ-
વા ઉંઠખાના) વિષે.

૬૩ ઉંઠના આજ તથા તે સંબંધી
સામાન વિષે.

૬૫ ઉંઠની પાથરી તથા તેના
ખિજમતદારો વિષે.

૬૭ બજાદને અપાતા ઝોગક વિષે.

૬૯ ખચ્ચર ખાતા વિષે.

૭૧ ખચ્ચરના સામાન વિષે.

૭૩ ફરખાર વિષે.

૭૫ પાદશાહ સમક્ષ હિલા ગઢવા-
ની તથા બેસવાની રીત વિષે.

૭૭ પાદશાહના માહાત્મ્ય વિષે.

૭૯ હાથીઓની હાજરી હેવાની
રીત વિષે.

૫૬ ઘોડાની પડતી ખોટ પૂરો પા-
ડવા વિષે.

૫૮ સજેજા ઘોડા તેજાર રાખવા વિ-
ષે.

૬૦ બજાના (બક્ષીસમાંથી વધા-
રો કાઢી તોફરોમાં વહેંચવા)
વિષે.

૬૨ ઉંઠને અપાતા ખોરાક વિષે.

૬૪ ઉંઠને લેણનું મર્દન કરવા ત-
થા તેના નાકમાં લેણ રેડવા
વિષે.

૬૬ અળદના તખ્તિયા વિષે.

૬૮ બજાદ ઉપર રખાતા નોકરો
વિષે.

૭૦ ખચ્ચરને અપાતા ખોરાક વિષે.

૭૨ પાદશાહ સમક્ષ કેવી રીતે ગાજે
છે તે વિષે.

૭૪ કુરનિશ અને તસલીમ વિષે.

૭૬ પાદશાહની મુઝાકાત વિષે.

૭૮ પ્રરૂપો સામસામા મળે ત્યારે અ-
ભિવંદન કરવા વિષે.

૮૦ ઘોડાની હાજરી વિષે.

૮૧ ઉઠની હાજરી વિષે.

૮૩ ખચરની હાજરી વિષે.

૮૨ બળદની હાજરી વિષે.

૮૪ ખોરાકના પ્રમાણમાં પ્રાણીના
શરીરમાં વૃદ્ધી થવાનું પ્રમાણ
નક્કી કરવા વિષે.

૮૫ જનવરોની લડાઈ (સાટમારી)
વિષે.

૮૬ હમારતો વિષે.

વિભાગ ૨ બીજો.

૧ સેના વ્યવસ્થા વિષે.

૩ મનસખદાર (લશ્કરી પદવીઓ
ધરાવનાર) વિષે.

૫ ઓહદી એટલે સ્વતંત્ર નોકરો વિષે.

૭ ખાદ્ય લશ્કર વિષે.

૬ ધોડાર્ન ઠાંગે કઠવા (આંકવા) વિષે.

૧૧ વાકેનવીસ એટલે શ્રેષ્ઠ જતની ખજરો
તથા જનતા બતાવોની નાથ રાખ-
નાર તથા ખજર રાખનાર વિષે.

૧૩ રાજમુદ્રા એટલે સીવોની પાચરીઓ
વિષે.

૧૫ લશ્કરી અમલદારોને અપાતી મદ-
દવિષે.

૧૭ ખેરાત (દાન) વિષે.

૧૯ વેપારીઓ વીજેરોની વ્યવસ્થા વિષે.

૨૧ રાજ્યવિભાગ તરીકે બીઘા દીટ દરા-
રોર અનાજ ચેવા વિષે.

૨ સેના સળાંધી જનવરો વિષે.

૪ મનસખદારોને પદવી પ્રમાણ
મળતા સરજામ વિષે.

૬ બીજા સવારો વિષે.

૮ લશ્કરમાં દાખલ થતી વખતે ચ-
હેરા નિશાન લખી લેવા વિષે.

૧૦ સેનાના અધિકારીઓની પદવી
વિષે.

૧૨ સનદો આપવા વિષે.

૧૪ પગાર મળવાની રીત વિષે

૧૬ છંતામ વિષે.

૧૮ પાદશાહના શરીરની તુલા વિષે.

૨૦ ચંત્રના ઉપયોગ વિષે.

૨૨ ઉત્સવો કરવા એટલે તહેવાર
પાળવા વિષે.

- ૨૩ ધુરગિજના દિવસો વિષે
૨૪ લગ્ન વિષે.
૨૫ લોકોને ફેળવણી આપવાની વ્યવ-
સ્થા વિષે.
૨૭ મૃગયા એટલે શિકાર વિષે
૨૮ મુઠ્ઠો મુઠ્ઠો રમતો વિષે.
૨૯ અકબરશાહના સમયના નામાંકિત
પુરુષો વિષે.

વિભાગ ૩ ત્રીજો

- ૧ દર વ્યવસ્થા (જમીન મહેસૂલ)
વિષે
૨ હિંદુસ્તાનમાં ચાલતા રાકો વિષે.
૩ સીપેહસાલાર (સૂબાના અધિ-
કાર) વિષે.
૪ શબ્દાર વિષે
૫ ન્યાયાધીશ તથા કાઝી વિષે
૬ કોટવાળ વિષે
૭ આમલ ગુઝાર એટલે મહેસૂલ
ના અધિકારી વિષે.
૮ કોષાધિપતિ એટલે ખજાનાના
ઉપરી વિષે
૯ ઇલાહી ગજ વિષે
૧૦ જમીનવેરો તથા ખંડગો વિષે
૧૧ વીઘા વિષે
૧૨ તિનાબ વિષે
૧૩ અચર જમીન વિષે
૧૪ જમીનોની ખતો વિષે.
૧૫ જોગણીસ વર્તની સૂબા તથા સ
૧૬ વણજર જમીન વિષે.
૧૭ રકાર વાર ઉપજ વિષે
૧૮ બારે સૂબાના ઇતિહાસ

વિભાગ ચોથો

- ૧ હિંદુસ્તાનના વણન વિષે
૨ હિંદુસ્તાનની સરહદ વિષે.
૩ સચિની ઉત્પત્તિ વિષે
૪ હિંદુઓના ખગોળ શાસ્ત્ર વિષે.
૫ ઘડીઆળ વિષે
૬ તત્વોની પ કિત વિષે

૭ મહોની કક્ષા વિધે.	૮ નક્ષત્ર વિધે.
૯ મહોના વ્યાસ વિધે.	૧૦ જમીનના વિભાગ વિધે.
૧૧ દ્વીપ વિધે.	૧૨ જમીન દ્વીપનું વર્ણન.
૧૩ પૃથ્વીની લઘુઅંશ તથા મહાઅંશ વિધે.	૧૪ પૃથ્વીના અંશના વિભાગ વિધે.
૧૫ જાણવાસાયક જગત્કોના અક્ષાંશ તથા રેખાંશ વિધે.	૧૬ હિંદુસ્તાની અખ્યાની ગણતરી વિધે.
૧૭ દિશા વિધે.	૧૮ હિંદુસ્તાનના રહેવાસીઓ વિધે.
૧૯ હિંદુસ્તાનની ભાષાઓ વિધે.	૨૦ હિંદુસ્તાનનાં માણીઓ વિધે.
૨૧ હિંદુસ્તાનના તોલ માપ વિધે.	૨૨ હિંદુસ્તાનની વિદ્યા વિધે.
૨૩ હિંદુસ્તાનના નવ મતો વિધે.	૨૪ ન્યાય સિદ્ધાંત વિધે.
૨૫ વૈજ્ઞાનિક સિદ્ધાંત વિધે.	૨૬ મિમાંસા સિદ્ધાંત વિધે.
૨૭ વેદાંત સિદ્ધાંત વિધે.	૨૮ સાંખ્ય સિદ્ધાંત વિધે.
૨૮ પાતંજલિ સિદ્ધાંત વિધે.	૩૦ જૈન સિદ્ધાંત વિધે.
૩૧ યુક્ત સિદ્ધાંત વિધે.	૩૨ નાસ્તિક સિદ્ધાંત વિધે.
૩૩ અરાધ વિદ્યાઓ વિધે.	૩૪ કર્મ વિષાક વિધે.
૩૪ સૂર સિદ્ધાંત વિધે.	૩૬ આગમ વિધે.
૩૭ શાક્ય વિદ્યા વિધે.	૩૮ સામુદ્રિક વિધે.
૩૮ ગાર્હી વિધે.	૪૦ ઇંદ્રજાળ વિધે.
૪૧ રસ વિદ્યા વિધે.	૪૨ રત્ન પરીક્ષા વિધે.
૪૩ કામ શાસ્ત્ર વિધે.	૪૪ સાહિત્ય વિધે.
૪૫ મંગલ શાસ્ત્ર વિધે.	૪૬ હિંદુસ્તાનમાં ગાવાનો ધંધો કરનાર વિધે.
૪૭ અખ્યાત વિધે.	૪૮ ગણશાસ્ત્ર વિધે.
૪૯ શાળી હોત્ર વિધે.	૫૦ વામનુ શાસ્ત્ર વિધે.
૫૧ સૂય શાસ્ત્ર વિધે.	૫૨ ગણ્ય નીતિ વિધે.

- ૫૩ વ્યવહાર, શાસ્ત્ર વિષે. ૫૪ ચાર આશ્રમ વિષે.
 ૫૫ ઇશ્વર પૂજા વિષે. ૫૬ યજ્ઞ વિષે.
 ૫૭ દાન વિષે. ૫૮ શ્રદ્ધા વિષે.
 ૫૯ અવતાર વિષે. ૬૦ મંથનવતાર વિષે.
 ૬૧ રૂપાવતાર વિષે. ૬૨ વારાહાવતાર વિષે.
 ૬૩ રુક્ષિણાવતાર વિષે. ૬૪ વામનાવતાર વિષે.
 ૬૫ પરશુરામાવતાર વિષે. ૬૬ રામાવતાર વિષે.
 ૬૭ કૃષ્ણાવતાર વિષે. ૬૮ બુદ્ધાવતાર વિષે.
 ૬૯ કલકી અવતાર વિષે. ૭૦ અપવિત્ર યવા વિષે.
 ૭૧ પવિત્ર ચોન્ને વિષે. ૭૨ પવિત્ર યવા વિષે.
 ૭૩ અપવિત્ર પોશાક વિષે. ૭૪ મનાઈ કરેલા લેખોના અર્થ વિષે.
 ૭૫ રસોઈ કરવા તથા ખાવા વિષે. ૭૬ ઉપવાસો વિષે.
 ૭૭ પાપ વિષે. ૭૮ મત્યુવિકારો વિષે.
 ૭૯ તીર્થની જગાઓ વિષે. ૮૦ હિંદુઓનાં લક્ષણો વિષે.
 ૮૧ હિંદુઓના શત્રુમાર વિષે. ૮૨ હિંદુઓમાં બાળકના નામ પાડતો
 સંસ્કાર કરવા વિષે.
 ૮૩ હિંદુઓના તહેવારો વિષે. ૮૪ મૃત્યુની વિધી વિષે.
 ૮૫ આત્મ હત્યા હિંદુઓમાં કઈ કઈ ૮૬ હિંદુસ્તાનમાં આવનારા પ્રજાઓ વિષે.
 બાબતોમાં પવિત્ર ગણાય છે તે
 વિષે.

વિભાગ ૫ પાંચમો.

- ૧ અકબરશાહે મસંજોપાત કરેલી ૨ અંધ લેખક સળાંથી કેટલાક લેખો
 વાતચીતોના નમૂના વિષે. વિષે.
 ૩ અંધ સમાધિવિષે.

૨-૩. મિરાતિ સિકંદરી તથા પ્રિશ્તા.

ગુજરાતના અથવા જેને હાલ મુંબાઈ ઇલાકા કહે છે તેના ઇતિહાસો ક્ષત્રીમાં મુખ્ય ૧૪ લખાએલા મારા જાણનામાં છે. એમાં નામ ઇત્યાદિ નીચે પ્રમાણે:—

૧. મુઝફ્ફરશાહી—એમાં ઝફરખાન નામના ગુજરાતના પહેલા સ્વતંત્ર હાકેમના વખતનું વર્ણન ઇ. સ. ૧૩૯૧ થી ૧૪૧૧ સુધીનું લખેલું છે. એ પુસ્તક મારા જીવામાં આવ્યું નથી.

૨. અહમદશાહી—એમાં મજૂર ઝફરખાનના પૌત્ર મુલતાન અહમદશાહના અમલનું વર્ણન પદમાં ઇ. સ. ૧૪૧૧ થી ૧૪૪૧ સુધીનું લખેલું છે. એનો પત્તા પણ હજી સુધી લાખ્યો નથી.

૩. તખ્તકાતિ મહમૂદશાહી—એમાં મજૂર બે પુસ્તકોના સ્ફારાંશ ઉપરાંત, મુલતાન મહમૂદ બેગાના વખતનું વર્ણન ઇ. સ. ૧૫૧૭ સુધીનું લખેલું છે. એ પુસ્તક આ દેશમાં જીવામાં આવ્યું નથી; પણ મરદમ સર સાલાશનગે એકસેલી એકપ્રત લંડનના બ્રિટિશ મ્યુઝિઅમમાં મોકલી છે.

૪. મુઝફ્ફરશાહી (બીજી).—એમાં મુઝફ્ફરશાહ બીજાના સમયનો જોરો ઇ. સ. ૧૫૨૬ સુધીનો ઇતિહાસ આવેલો છે. એનો કેટલોક ભાગ લંડનના બ્રિટિશ મ્યુઝિઅમમાં પડેલો છે.

૫. બહાદુરશાહી—એમાં ઉપલા ઇતિહાસના આગળ ઉપરાંત મુલતાન બહાદુરશાહના આખર વખત સુધી જોરો ઇ. સ. ૧૫૩૬ સુધીનો ઇતિહાસ વર્ણવેલો છે. એનો પત્તા હજી સુધી જાણ્યો નથી.

૬. તુહફ્ફે સયાદત—એ પુસ્તક આરામ નામના એક કાશ્મીરી પિદ્ધાને મુલતાન આકિળત મહમૂદના અમલની શરૂઆતમાં રચ્યો છે. એનો એક પ્રત લંડનમાં છે.

૭. કિતાબુલ મઆસિરિ મહમૂદશાહી—એમાં ઇ. સ. ૧૫૫૪ સુધીનો જોરો મુલતાન આકિળત મહમૂદના આખર વખત સુધીનો ઇતિહાસ દર્શાવેલો છે. એ મારા જીવામાં આવ્યો નથી.

૮ મુઝફ્ફરશાહી (ત્રીજી ૩) અથવા તારીખિ ગુજરાત એમા મુઝફ્ફર બહાદુરશાહથી તે ગુજરાતના છેલ્લા સુનતાન મુઝફ્ફરશાહ ત્રીજાના અત સુધીના એટલે અકબર બાદશાહએ ઈ સ ૧૫૭૩ માં ગુજરાત લીધું ત્યાં સુધીના વૃતાત લખેનો છે એનાં એક પ્રત બ્રિટિશ મ્યુઝિઅમમાં મુકેલી છે

૯ મિગતિ આહમદી અમદાવાદ મધ્યે ૧૫૫૭ના વાસી બગીચદાર મીરજાઅલી મુહમદખા બાદશાહી દીવાને, દિલ્લીના છેલ્લા રાજકર્તા શહનશાહ શાહેઆલમ (બીજા) ના વખતમાં ઈ સ ૧૭૬૦—૬૧ માં, સેક્ટરી મીઝાલાલ કાયસ્થની કેટલીક સહાયતાથી એ પ્રગટક અમદાવાદમાં લખ્યું છે રૉયન એગિ ધારોક સાસૈરીની લાઇબ્રેરીમાં એની પ્રત મુકેલી છે એમા સમાવેલી યાબનો નીચે પ્રમાણે છે

૧ ગુજરાતનું સામાન્ય વર્ણન તથા તેના રાજકીય વિભાગોનું અને સરકારી આવકનું વર્ણન

૨ હિંદુ રાજાઓ-ચૌરા (ચાવણ) નોલકી તથા વાપેલાનું વર્ણન ઇ સ ૧૨૯૬ સુધી સંક્ષિપ્ત (આ વર્ણન ઉપર દીપમા લખેની તબક્કોતિ અક્કળી માથી લીધેલું છે)

૩, મુસલમાની ગજ ઈ સ ૧૨૯૬ થી ૧૩૯૧ સુધી—દિલ્લી તાબે સંક્ષિપ્ત

૪ ગુજરાતના સ્વતંત્ર બાદશાહો સંક્ષિપ્ત (આ સંક્ષિપ્ત વર્ણન ઉપર કહેલી નિકન્દરીમાથી એવું કહીને લીધું છે કે “ અકબરના વખતથી તે અજ સુધી (૧૭૬૧ સુધી) ના ગુજરાતના ઇતિહાસ કોઇએ રચાવિયત લખ્યો નથી માટે મારે તે વિષય લખાવના છે વાસ્તે લખાણ ન થયે એના આટલું નિકન્દરીમાથી જોઇએ તેટલું લઈ શક્યો નથી નેને જુનો ઉત્તર ઇતિહાસ જોવા હાય તેજે નિકન્દરી જોવી)

૫ ૧૭૬૦ સુધીના દિલ્લીના મુગલ બાદશાહોનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન

૬ અકબર બાદશાહથી તે શાહઆલમ સુધી ૧૪ શાહનશાહોના સમયનો ઈ સ ૧૫૭૩ થી તે ૧૭૬૧ સુધીના ૧૮૯ વર્ષનો ગુજરાતનો

ઇતિહાસ વિગતવાર. એ સિવાય એ પુસ્તકના બીજા ભાગમાં નીચે મુજબ હકીકતો આપેલી છે.

૧ શેહર અમદાવાદની બાંધણી, ૩૮૦ પરાં, ૫૦૦ પટ્ટરની મસીદા, ૩૬૦ કિલ્લા (ગુજરાતમાં), ઇત્યાદિ.

૨ મરાઠી સાધુ, સંતો, તથા વિદ્વાનોનું વર્ણન,

૩ ગુજરાતના લોકો, આદિજાતિ વગેરેની માતિઓ. વાહોરાઓનું મૂળ ક્રત્યાદિ.

૪ હિંદુ તીર્થનાં સ્થળો.

૫ તોલ માપ. પોલીસ સ્ટેશનો, ટપાલ વગેરે.

૬ ગુજરાતનાં પરગણાં, ખેતીના વગેરે પદાર્થો. અદ્યતન જગાઓનું વર્ણન.

મજૂર પુસ્તકનો તરજુમો કિંવા ઇનિષ્ઠાવ અંગ્રેજી રાજની રાજઆતમાં થયો હશે એવું રાસમાળા ઉપરથી જાણાય છે. પણ આજ સુધી જોવામાં આવ્યો નથી. એ ફારસી ગ્રંથ હાલ મળેલો પણ મુશ્કેલ છે. અમદાવાદમાં સૂફિયે મુહમ્મદી પાસે છે, પણ તે આપે એવા નથી સુબાઈમાં પાપણી આગળ " ફૂલુલ કરીમ " નામના છાપખાનામાં થોડાંક વર્ષ ઉપર 'એ ગ્રંથ' છપાયો છે ખરો, પણ તે અપૂર્ણ છપાયો છે, એટલે દિલ્લીના રાહનશાહ ફરૂખશિયરથી તે શહેઆલમ (બીજા) ના વખત સુધીનો આશરે ૫૦ વર્ષનો ગુજરાતનો ઇતિહાસ એમાં છપાયો નથી. બસકે પાકો તપાસ કરતાં જણાયું કે એ છપેલી મત અસલ મત કરતાં કદમાં અર્ધજિ છે. વળી વધારે અક્ષોત્તની વાત આ છે કે નકલ કરનારે વધારે જુલો કીધો છે.

૧૦ મિરાતિ સિકન્દરી. એ પુસ્તક મહમુદાબાદ (મહેમદાબાદ) ના વાસી એક વિદ્વાન જાગીરદાર શેખ સિકન્દર જે ગુજરાતમાં અકબર બાદશાહની લશ્કરી આકરીમાં હતો તેણે ઇ.સ. ૧૬૧૧ માં લખેયું છે. એ મુહમ્મદી ઇ.સ. ૧૫૫૪ સુધીનો મુસલમાની ઇતિહાસ ઉપર કહેલા અંક ૧ થી ૭ સુધીના પુસ્તકોને આધારે લખેલો છે. અને ઇ. સ. ૧૫૫૪ થી ૧૬૧૧ સુધી ૫૭ વરસનો ઇતિહાસ પોતાના અનુભવ ઉપરથી લખેલો છે. એ પુસ્તકમાં ઇ.સ. ૧૭૮૧ થી ૧૯૧૧ સુધી, ૨૨૦ વરસનો ગુજરાતની સ્વતંત્ર બાદશાહી વગેરેનો ઇતિહાસ મુદ્દ તથા સશિખ સમાવેલો છે. સુબાઈમાં કપતાન જયોર્જ જરવીસે ૧૮૭૧ માં એ પુસ્તક મૂળ ફાર-

સીમા છપાવ્યું હતું બીજા તારછપાયું નથી એની છાપેલી તથા લખેલી પ્રતો કોઈ કોઈ ગૃહસ્થની પામે જોવામાં આવે છે છાપેલી પ્રતના પૃષ્ઠ કુલસંકેપ જેવડી ત ક્તીના ૪૫૭ છે એનું અંગ્રેજ ભાષાતર કિવા ઇન્ટીપ્રાઇઝ અંગ્રેજ ગમ્યના આર ભમા થયું હશે ખરૂં, જેની સાબીતી રાસનાભા ઉપરથી મળે છે પણ તે કહીં મ જી રાકે છે કે નહીં તેની મને ખબર નથી તથાપિ હાલમાં ઇ સ ૧૮૮૬ માં એનું એક નવું અંગ્રેજ ભાષાતર લડનમાં “ડબ યુ એચ એનેન એન્ડ કંપની” ના છાપખાનામાં છપાયું છે એ વાચી જોવાથી માલમ પડ્યું કે “સરહેતરો ઇ નિઅટ” ની ઇચ્છા હતી તે પ્રમાણે “પ્રાઈમર ડોસને” સિકન્દરીનો તરજૂમો અંગ્રેજીમાં કર્યો, પણ પુરૂ થતા પહેલાં એ પ્રાઈમરનો કાળ થવાથી એ કામ ૧૮૫૩ માં “સરએડવર્ડ કવાઇપ બેવી” ને સોંપવામાં આવ્યું બેવી સાહેબ મસ્તાવના માં લખે છે કે “ડોસને કરલો તરજૂમો ઘણો ખરો છપાયો હતો, પણ તે ઘણું કરીને તે બધો ખોટો હતો, તેથી મેં પુછ કરીને આ નવોજ તરજૂમો છપાવ્યો છે” હવે મેં બેવી સાહેબના તરજૂમાનો અસલ સિકન્દરી સાથે મુકાબલો કર્યો તો જણાયું કે તે માહેમે અર્થ નહીં સપજવાથી ઘણીજ જૂનો કોધી છે એ જૂનો આ પ્રસંગે ઠાકવાનો જરૂર નહીં હોવાથી માત્ર એવું જ કહેવાનું બાકી છે કે આ તરજૂમો પણ સંપૂર્ણ નથી, અપૂર્ણ છે એને કે આખી સિકન્દરીનો નથી સિકન્દરીમાં ૪૫૭ પૃષ્ઠ છે, તેમાંથી ૩૫૬ નો તરજૂમો એમાં કોયેનો છે બાકીન ૧૦૧ પૃષ્ઠનો તરજૂમો (૨૦ વરસ પછી) ૧૮૮૪ માં એ સાહેબનું મૃત્યુ થવાથી બાકી રહી ગયો શિવાય જગા તથા પુરોના નામો નિર્દિષ્ટ કરવામાં અનેક જૂનો થઈ છે તે અમારા પરિશિષ્ટથી જણાશે ત્રય સમાપ્તિએ કર્તાનું જીવન ચરિત્ર ત્રય આપવામાં આવશે

ઉપર પ્રમાણે ખાત્ર ઇતિહાસો ગુજરાતના ૧૦ લખાયા છે તે શિવાય ચાર ઇતિહાસો આખા હિંદુસ્તાનના મુસલમાન લેખકોએ લખ્યા છે, તેના પેટા વિભાગ તરીકે લખાયા છે તે નીચે મુજબ —

- ૧ તબકાતિ અકબરીમાં છે
- ૨ તારીખિ અનસીમાં છે
- ૩ આધીન અકબરીમાં ઘણોજ સંશિષ્ટ છે
- ૪ તવારીખિ ફરિશ્તામાં એવો વિભાગ પાડી આખો ગુજરાતનો ઇતિહાસ આપેલો છે

આ પ્રમાણે તવારીખિ ફરિશ્તાનો ગુજરાતનો ભાગ અમે પ્રથમ આપવો શરૂ કર્યો છે. કેમકે સિકંદરી સાથે મુકાબલો કરતાંજવાનું કીક પડે. પછી માળવાના ભાગ આપી શું, કારણ માળવાનો ઇતિહાસ બાણ્યા શિવાય ગુજરાતની સલ્તનતની સીમા દારવી મુશ્કેલ છે. વિજયપુર અને દક્ષિણ અહમદનગરના રહેનાર મહમ્મદ કાસમ હિંદુશાહ ઉર્દૂ ફરીશ્તા આસાબાદીએ તવારીખિ ફરિશ્તા નામે અંધ ઘણાજ માટા લખ્યો છે. અમે તેનું લાપાંતર આદ્યું છે. દિલ્લી અને હિંદુસ્તાનમાં ખીજાં મુસલમાની રાજ્યો રથપાયાં તેનો ઇતિહાસ છે ઇંગ્લેન્ડમાં અલેક્ઝાંડરે તે ઉપરથી ઘણાજ સંક્ષિપ્ત સાર લીધો છે, અને તે પણ માત્ર દિલ્લીની સલ્તનતનોજ ભાગ લીધો છે. જોઈએ એ વિષે કહેવાનું નથી. મિ. પ્રીગ્ગે ત મળૂમો કર્યો છે તેમાં અમે આગળ કુટનોટમાં બાણ્યાના પ્રમાણે બહો રહેલી છે, કંઈક કંઈક મૂકી દીધું છે અને ખારખું મકલુ જે ઘણુંજ અગત્યનું છે તે મૂકી દીધું છે. આ અંધતા નીચે મુજબ વિભાગ પાડ્યા છે:—

ભૂમિકા—હિંદુ રાજાશીઓ તથા હિંદુઓ સંખ્યા મહાજ હેવાલ આપ્યા છે, જે મુસલમાનોના સંસ્કૃતના અજ્ઞાનને કીધે ઘણાજ ઠંગઠાળ વગરનો છે. પછી હિંદુસ્તાનમાં ઇસ્લામનો ઉદય શી રીતે થયો તે વિષે સંપૂર્ણ વર્ણન આપ્યું છે.

વિભાગ—૧ લાહોરના મુસલમાનોનો ઇતિહાસ.

" —૨ દિલ્લીના પાદશાહોનો ઇતિહાસ.

" —૩ દક્ષિણના પાદશાહોનો ઇતિહાસ.

" —૪ ગુજરાતના મુસલમાનોનો ઇતિહાસ.

" —૫ માળવાના મુસલમાનોનો ઇતિહાસ.

" —૬ ખાનદરાના પાદશાહોનો ઇતિહાસ.

" —૭ બંગાળના પાદશાહોનો ઇતિહાસ.

" —૮ મુસલમાનોના પાદશાહોનો ઇતિહાસ.

" —૯ સિંધના પાદશાહોનો ઇતિહાસ.

" —૧૦ કાશ્મીરના પાદશાહોનો ઇતિહાસ.

" —૧૧ મલેબાર (મલબાર) ના રાજ્ય કર્તાઓનો ઇતિહાસ.

“—૧૨ હિંદુસ્તાનના નામાંકિત સાધુસંત મહાપુરુષોનો ઇતિહાસ.

છેલ્લો ભાગ “ અથ અમાપ્તિ ” એ નામ આપીને હિંદુસ્તાનની બુગોળ તથા હવાનું સહજ વર્ણન કર્યું છે.

સદગુ ગ્રંથ “ તવારીખ ફરિશ્તા સખતી વખતે તેના કર્તાએ નીચેના એ તિહામિક ગ્રંથો કૃપયોગમાં લીધા છે:—

(૧) તરજૂમએયમની.	(૨) ઐનુલ્ અખબાર.
(૩) તારીખ ઉલ્ માસિર.	(૪) તખકાતિ નાસિરી.
(૫) મખલુકાતિ શેખ ઐનુદ્દીન વી-
જાપુરાં.	(૬) તારીખિ ફીરોઝશાહી.
(૭) ફિરૂકાતિ ફીરોઝશાહી.	(૮) વાકેઆતિ બાગરી.
(૯) વાકેઆતિ હુમાયુની.	(૧૦) તારીખિ બિનાય ગેતી.
(૧૧) તારીખિ મુબારકશાહી	(૧૨) શેખ ઐઝીનુ' કવીતામાં બ-
હમન નામ.
(૧૩) સિગજ ઉલ તવારીખિ બહમની
મુદલા મહમ્મદ હારી વિરચિત.	(૧૪) મુદલા હાઉદ-એ-દરીફત તુક-
ફએ સૂફાતીન બહમની ~
(૧૫) તારીખિ અલફી.	(૧૬) તારીખિ ઇસ્તાઝી—મુદલા અ
હમદ તનવી વિરચિત.
(૧૭) રૌઝતુલ્ સફા.	(૧૮) હબીબુસસૈર.
(૧૯) મહમ્મદ કદહાવીકૃત તારીખિ
બમી	(૨૦) તખકાતિ મહમૂદી ગુજરાતી.
(૨૧) કિતાબુલ્ માસિર મહમૂદ-શાહી
ગુજરાતી	(૨૨) તારીખિ બહાદુરશાહી ગુજ-
રાતી.
(૨૩) તારીખિ મુઝફ્ફરશાહી ગુજ-
રાતી	(૨૪) તારીખિ મહમૂદ શાહી બુખ-
રાંદી. (એકી)
(૨૫) તારીખિ મહમૂદશાહી ખુદમંદી
(નહાની)	(૨૬) તારીખિ નિઝામુદ્દીન અહ-
મદ બક્ષી.

- (૨૭) તારીખિ ખંગાલા. (૨૮) તારીખિ સિંદ.
 (૨૯) તારીખિ કશ્મીર. (૩૦) ગુરખયે ક્વાયદુન ક્વાદ.
 (૩૧) ગુરખયે ખેરૂ મલકોસ. (૩૨) ગુરખયે કુતુખી.
 (૩૩) ગુરખયે ઉત્ આરફીન કવિ શેખ જમાલી કૃત.

ઉપર પ્રમાણે તેનીસ અંચોના તો મૂળ આધાર સર્વ ફરિશ્તાએ આપેા અંચ લખ્યેા છે. આ અંચો શિવાય નીચેના અંચોના ઉતારા કરેલા તથા અનુસંધાન કરેલાં અંચમાં ઘણે ઠેકાણે ભેદમાં આવે છે. :—

- (૧) સાફી નામા. (૨) તવારીખિ અહમદુલ્લા મસ્તૌફી.
 (૩) તવારીખિ મરહુમ ઉસ્માન (૪) જમાલુલ હુકાયત.
 ગુરખની.

- (૫) માસિરઉલ્લ ગુલક. (૬) ફિરહુલ્ બિલાદ.
 (૭) અબુલનઅર મસ્કતીની (૮) અબુલફઝલી ખુસાફરી.
 ખુસાફરી.

- (૯) ફતુહઉલ્લ સલાતીન. (૧૦) ફખરુદ્દીન ખુસારકરાહ મોદીકૃત
 તવારીખિ ધૂરી (ગોરી વંશનો
 ઇતિહાસ.)

- (૧૧) તવારીખિ શેખ ફરીદુદ્દીન (૧૨) ઝંબુલ માસિર. *
 અસાદ.

- (૧૩) સાફી કવિહીન ગુલિશ્તાન (૧૪) તવારીખિ ગુમીરા.
 (૧૫) મખઝનુલ્ અસરાદ-શેખ (૧૬) કલોલા વ હમના અથવા અન્વારિ
 નિઝામીકૃત. સુહેલી. (પંચ તંત્રનું ભાષાંતર)

- (૧૭) કાઝી અહમદ ગુફરી કૃત (૧૮) હુન્ નામા.
 તવારીખિ જહાંગીરા.

* નંબર. ૧૧—૧૨ નાં પ્રસ્તુતો સોમનાથની અદાલતમાં હવાલ આપે છે.

(૧૯) ખુલાસા તુલ્ય ઇતિહાસ.

(૨૦) રાઝતુલ્ય ઇતિહાસ.

(૨૧) કુરાન શરીફ.

ઉપર પ્રમાણે ફરિશ્તાના ગ્રંથો ઘણા ગ્રંથોનું ફોટો હોવાથી અમે તેનું ભાષાંતર કર્યું છે. તે વધારે ઉપયોગી થશે એમ આશા છે.

(૪) તૂલકિ જહાંગીરી.

આ ગ્રંથમા જહાંગીર પાદશાહના રાજ્ય સમયનું વર્ણન છે. રાજ્યના આગાણીસમા વર્ષ સુધીના ઇતિહાસ જહાંગીરે પોતે લખેલા છે, અને બાકીના ભાગ એઅતમદખાને મ'પૂર્ણ કર્યો છે. આ વિષે કંઈ વધારે વિવેચન કરવાની હાલ જરૂર નથી ભાષા ઘણીજ દિલ્લ પમંદ વાપરી છે.

ફારસી શબ્દોની જોડણીનો નિયમ અમે નવો થોડો ધાર્યો છે. તે ગ્રંથ ઉપાવર્તી વખત ખાસ ટાંપો તૈયાર કરાવી જાળવવામાં આવશે.

બાળા શંકર ઉદલાસરામ કંથારિયો

— તંત્રી.

માણસોના પગ ખાંધી લઇ કોઈના અગ્નિના ચિણ્નમારને યુક્તિના વર્ષાદથી નીચે બેસાડી દે છે. અન્યત્રના અંગમાં આ વગે જલ તત્વને ડેકાડે છે. આ વર્ગના પારે શાંત હોય છે ત્યારે દુઃખની ધૂળ ચિત્તની હરીઆળી ઉપરથી ઘોઈ નાખે છે તથા મનુષ્ય મંડળી રૂપે બાગને તાજે અને તર બનાવી દે છે. તેમજ જ્યારે તે પાતાની મર્યાદા છોડે છે ત્યારે દુનીઆને દુઃખના તોફાનમાં ગરક કરી દે છે તથા અનેક લોકો વિનાશનાં ગરગડતાં ભાગમાં તાણાઇ જાય છે. આ વર્ગમાં સર્વને ઉપરી હકીમ છે,^૧ જે હહાપગ તથા સદ્કર્મની સહાયરી સારી કેળવણી પામી દુનિયામાં શાન્તિ પ્રસારવા માટે કમર બાંધી તત્પર રહે છે. સદ્ર, મીર અદલ,^૨ કાઝી,^૩ તળીબ,^૪ મુનઝિજમ,^૫ શાયર,^૬ રમ્માલવ અને એવા બીજા આ વર્ગમાં આવે છે.

(૪) દાસ વર્ગ, જે પાદશાહની હુકમમાં તેની ખિદમત ઉઠાવનાર છે. તે રાજ્ય અંગમાં પૃથ્વી તત્વ રૂપે છે. તે દાસત્વના રસ્તામાં પડી રહેનાર તથા પાદશાહના ક્રોધ રૂપી જગાની રજા જેવા છે. જ્યારે તે મળ વિના શુદ્ધ હોય છે ત્યારે તે એક માત્ર રૂપ થાય છે અને તેમ ના હોય તો તે ઇચ્છિત કાર્યના અદેશને રજાથી છાઈ નાખે છે. ખવાસ,^૭ દરચી,^૮ શરબતદાર, આબદાર,^૯ તોરાકચી,^{૧૦} કરક-ગકર અને એવા બીજાનો આ વર્ગમાં સમાસ થાય છે. આરા મારબે નો આ વર્ગમાં એક સંગ હોય છે તો તે રાજ્ય રૂપી વાહિગના એક પુખ ગુરુ જેવા દખાવ દે છે. રાજ્યકર્તાએ, જેવી રીતે આર બલિયોની આરી વ્યવસ્થા કરી દુનિયાના અંગની વ્યવસ્થા રાખવી જોઈએ તેવીજ રીતે રાજ્યના અંગની વ્યવસ્થા આ આર વર્ગની યોગ્ય રચના કરી રાખવી જોઈએ.

શૂત સમયના મેરા પ્રયોગે રાજ્યનો આધાર આર સ્તંભ ઉપર છે એમ ગણેલો છે :—

(૧) આમિર,^{૧૧} જે પ્રમાણિક પછે વર્તનાર, દરોની દખરેખ રાખનાર, રૈયતગુ રક્ષણ કરનાર, દેશને આબાદ કરનાર, તથા રાજ્યની જીજ્ઞેરીમાં વધારો કરનાર હોયો જોઈએ.

(૨) સેનાધિપતી જે કોઈને નમ્બુ આપ્યા સિવાય પાતાનુ કાર્ય બરાબર સાધે છે.

(૩) મીરદાદ,^{૧૨} જે લોભ તથા ગરજનો સ્વતંત્ર હોઈ દીર્ઘ વિચાર તથા દીર્ઘ દ્રષ્ટિના ઉચ્ચ સ્થાનપર બેઠેલો હોયો જોઈએ. ને બધા આધાર સાક્ષી તથા

૧. તત્વજ્ઞાની વિદ્વાન પુરુષ ૨. મડગમાં મુખ્ય આગેરાન. ૩. ન્યાયખાતાનો સંબંધો ઉપરી અધિકારી. ૪. હુસાફ આગનાર. ૫. પંચ. ૬. જ્યોતિષી ૭ કવિ. ૮. રમ-ખરિયા જાણનાર. ૯. હુકમરી ખિદમત ઉઠાવનાર. ૧૦. પોશાકની સંભાળ રાખનાર તથા પહેરાવનાર ૧૧. પાણી પાનાર. ૧૨. બીજાઓની સંભાળ રાખનાર. ૧૩. જમવાની સેવક કરનાર (૧). ૧૪ મહેન્ટવખાતાનો કલ્પદાર. ૧૫. ન્યાયાધીશ.

સોગદ ઉપર રાખી અનેક પ્રકારની પૂછ પરછ કરી ખર તત્વ મોઢી કાઢનાર હોવો જોઈએ

(૪) જનસૂસ, જે દુનિયાની જગ થણુ વધઘટ શિવાય ખબર અંતર આપ નાર હોવો જોઈએ તેણે વિચારનું સૂત્ર હાથમાંથી છોડવું જોઈએ નહીં

વળી ન્યાયી રાજ્યને માટે અમલ્યનું એ છે કે તેણે પરીક્ષાના તખ્ત ઉપર બેસી પાંચ પ્રકારના મનુષ્યો (જેમા આખી સજિતા મનુષ્યનો સમાસ થાય છે) ને જોળખી હહાપણને અમલમા મૂકવા કેવી પ્રકાશ આપવો જોઈએ —

(૧) સર્વથી સ્પૃહણીય વિદ્વાન પુરૂષ છે જે મત્યેક કાર્ય પ્રમાણે સમય વર્તીને કાર્યને સંપૂર્ણતાએ પહોંચાડે છે તેની સદ્વૃત્તિનું ઝરાણુ કદાપિ ઓછું નહીં થતા બીજાના કાર્યને તેણે આવે છે રાજ્યકર્તાએ પોતાના કામોમા સનાહ કરવા ત્રાયક આવેજ પુરૂષ રાખવો જોઈએ

(૨) ઉપરનાથી ઉતરતો પુરૂષ શાન્ત મહુતિવાળો છે, જેના મત્કાર્યનું ઝરાણુ પોતાના ક્ષેત્રમાં સૂકાનું નથી તેમ તેનાથી કો ના નસીબને કાચદા પાણુ થતો નથી આ પુરૂષને માયા તથા માન બતાવવા અડીક છે પરંતુ એ પુરૂષ વિશ્વાસ કરવાને પાત્ર નથી

(૩) એથી ઉતરતો બોળા દિવનો માગસ છે, જે મદ્કાર્યની બાહ્ય ઉપર એકનિષ્ઠાની ડિનાગી ધારણુ કરતો નથી, તેમજ પોતાના વસ્ત્રનો પાવવ ફુટે કાર્યના વટોળથી મલિન થવા રતો નથી આ પુરૂષ મહત્વ આપવાને પાત્ર નથી, તથાપિ એ અમનચેનમા બેસી રહેવા દેવાને પાત્ર છે

(૪) એથી ઉતરતો અવિચારી પુરૂષ છે જે પોતાનેજ નુકસાન પહોંચાડવા શિવાય બીજું કંઈ કરી શકતો નથી, પરંતુ દુનિયાના લોકોને એનાથી કંઈ હરકત થતી નથી રાજ્યકર્તા પુરૂષોએ આવા પુરૂષોને તેમની ઈચ્છામા નિમ્જ્ઞ કરવા જોઈએ, અને આરી શિખામણે તથા સખત કપકાથી તેમને સદ્ગુણના રસ્તામા લાવવા જોઈએ

(૫) સર્વથી ઉતરતો દુર્ગુરૂ પુરૂષ છે, કારણકે તેના કાળા કૃત્ય બીજાઓને ઈજા પહોંચાડે છે, અને તેને પામરો નહીં કરવામા દુનિયાને હરકત પાવ છે જે

શિખામણના ઉપાયથી કંઈ ફાયદા થાય નહીં તો તેને દુનિયાથી ફેવળ અલગ રાખી લોકોની સાથે તેને ભળવા દેવો નહીં જોઈએ. આમ કરવા છતાં પણ કસૂરની નિદ્રાથી તે ભૂત થાય નહીં તો તેને સખત દિલ્લગીરીના કેદખાનામાં બંધ રાખી સ્થિતિના વ્યવહારમાં ભળવા દેવો નહીં જોઈએ આ ઉપાયથી પણ એના નીચ સ્વભાવથી તે સુધરે નહીં તો તેને દશનિકાલ કરી જંગલમાં ભટકતો કરવો. આમ કરતાં પણ જો તે સુધારાના રસ્તા ઉપર ના આવી શકે તો તેનાં અમુતુ તેજ લઈ લેવું જોઈએ તથા તેના હાથ પગ કાપી નખાવવા જોઈએ, પરંતુ તેની છ દગીનો તાણાવાણા તોડી નાખવો ન જોઈએ, કારણકે અનુભવી ડાલા માણસોએ મનુષ્યનું શરીર પરમેશ્વરની કૃતી જાણીને તેના નાશ કરવાની રજા આપી નથી.

માટે તજન ઉપર નિરાજનાર પાદશાહોને અગત્યનું છે કે અનુભવ તથા દીર્ઘ દૃષ્ટિના મકાસ વડે મનુષ્યની પડિતઓને ઓળખીને સદ્કાયને દિશિતમાન કરવું. તેમજ જૂના વૃષ્ટતના ડાલા માણસો કહી ગયા છે કે જે પાદશાહ ડાલા હોય તેમણે દરેક સત્રીને નોકરીનો બરૂસાદાર ગણવો નહીં જોઈએ, તેમજ દરેકજણ હુમેશ મુલાકાતને વારતે લાયક છે તથા દરેક જણ એકજ સરખા ભાવથી વર્તવાને તથા હજીરના ખિજાનાની કેર ઉપર બેસવાને પાત્ર છે, એમ ગણવું નહીં જોઈએ. તેમ દરેકજણ જે આવી બેઠકમાં બેસવાના ઉચ્ચ પ્રારબ્ધના તેજથી મકાશિત થાય છે તે દરેક જણ ગુપ્ત વાત કરવાને પાત્ર નથી. તેમજ જે ગુપ્ત વાત કહેવાને લાયક છે તે રાજ્ય સભામાં બેસવાને લાયક નથી, અને જે સભામાં બેસવાને લાયક છે તે રાજ્યના કાર્યભાર કરનારો મંડળીને ચોખ્ય નથી.

પરમેશ્વરનો મોટો આભાર માનવો જોઈએ કે આપણા સમયના પાદશાહ એના તો ઉત્તમ ગુણુવાળા કે જેમને તે સર્વ ગુણુનું દક્ષત કહીએ તો તે અતિ-સચોડિત નહીં કહેવાય તે. હાપણના મકાસ વડે માણુનોનો પાચરાઓ ઓળખીને સદ્કાર્યને દીપક પ્રગટે છે, અને આન દિત ચક્રેરાથી પોતાના ઉત્તમ જ્ઞાનને ઉપયોગમાં મૂકવાના સોદર્યથી ચોભિત કરે છે એમના અધ્યાત્મિક ગુણુ તથા સૃષ્ટિના કોઈના અનુભવ તથા એની પાનિનતાની અધિકતા જાણીએપો ઓળખાથી

કોણ માપી રાકશે ! કદાપિ કોઇ તે ગુણો દર્શાવીને તેમાંથી થોડા ઘણાને કથનની ઉચ્ચતા ઉપર મૂકે તોપણ સાંભળન રની સાંભળવાની તથા સમજવાની શક્તિ ક્યાંથી લાવશે ? તેથી વધારે સાહેબ એ છે કે ને સર્વ ગુણોનું વર્ણન કરવું રહેવા દઇ તેમનાં ફેટલાંક રાજ્યકાર્યોનું વર્ણન આપવું અને તેમની ગૃહવ્યવસ્થા, સેના-વ્યવસ્થા, તથા દરબ્યવસ્થા, જેમાં રાજાઓનાં સર્વ કાર્યોનો સમાસ થાય છે તે વાણી ઉપે મદદરેશત કરવી, જેથી અનુભવ મેળવવાને ઈચ્છા રાખનારની છાત્રા આશુ નાણીને તૃપ્ત થશે કે આ પ્રવચન મહેલો વરતુને મુશ્કેલ તરીકે બતાવવાનો નથી પરંતુ મુશ્કેલ વરતુને મહેલો કરવાનો છે.

અનુભવ તથા બૂત મમયનું ગૃહ્ય સમજનાર પ્રયોગ આશ્ચર્ય પામે છે કે આગળના પાદશાહોએ આવી નીતિના જ્ઞાનના પ્રકાશ શિવાય રાજ્યનાં કાર્યોનો શી રીતે બંદોબસ્ત કર્યો હશે તથા રાજ્ય રૂપી વાટિકા આવા જ્ઞાન રૂપી ઝર-ણના જળ સેચન શિવાય શી રીતે તર થઇ હશે ! તેથી અને આ પ્રસન્ન ઉપર કહેલી ત્રણ વ્યવસ્થાઓથી રાણગારવામા આવ્યું છે, અને મારા ઉપર ને હૂપા દર્શાવવામાં આવી છે તેના આભાર માનવામા આવે છે. *

* આ પછી એક પેરેઆદ દિ દી નામેની એડણીઓ ફારમી મજાકરોમાં શરી તે આખા અથમા રાખવામા આવી છે તે મમજૂતીનો લખ્યો છે પરંતુ તે ફારમી કે વહુ વાંચનારનેજ ઉપયોગનો છે, માટે બાવાનવરમા ને ને મૂકી દીધો છે

(આયીન અકબરી.)

૧. ગૃહ વ્યવસ્થા

મોટામાં મોટું હહાપણુ તથા ઉત્તમ વિચાર તો એ છે કે સૃષ્ટિની તમામ ચીજોને ક'ઈ પણ જોઈ પધતી ગણ્યા શિવાય પરમેશ્વરની અદ્ભૂત ચમત્કૃતિનું સ્થાન માનવી, અને તે આધારે અંતરની તેમજ બહારની વર્તણૂકની છટા રાખવી, તથા પોતાના તેમજ પારકા માણસોને અનુભવ વડે જોળખી તેમની તુલના કરી, અને જો એ પ્રમાણે બની ન શકે તો અવશ્ય જોઈ ખટપટમાં ના બગવું અને શાંતિના સીધા રસ્તે પકડવો વળી શાંતિ પમદ કરવામાં આવે તો ઉત્તમ ગુણોથી પોતે શણગારાએલા થવું અને મોહ વિકારવાળા અંતઃકર્મના અનુચરોને બંદાબસ્તમાં રાખવા તથા અંત કરાવું ને નિર્મળ રાખવા પ્રયત્ન કરવો.

અંતરની તેમજ બાહ્યની મહત્તા નકાના તેમજ મોટા કામોની વ્યવસ્થા કરે છે, અને સૃષ્ટિના ઉત્પત્ત કરનાર પરમેશ્વરની બક્ષિત સર્વથી ઉત્તમ ગણે છે. જે પ્રથમ આવી રીતે કામકાજની રૂબરૂબ રાખી શકતો નથી તેને માટે ઉત્તમ રસ્તો એ છે કે તેણે એક બે બુદ્ધિવાન, મજા, ઝિંકા વૃત્તિવાળા તથા કામના પૂર્ણ અનુભવી પ્રરૂપોને મેળવી લેવા અને તેમની અનુભવી શિખામણ પ્રમાણે વર્તન રાખવું જે રાજ્યકર્તા સ્વામી મોટા કામો શિવાય બીજામાં ધ્યાન આપતો નથી તેને અનુભવી હાથ માણસો, જે કે એવા દુનિયાના મોહ પામેલાઓને ઇન્સાફના અનુભવી ક'ઈ ક્ષમા આપે છે, તથાપિ તેને રાજ તનીકે ગણુતા નથી, કારણ કે ખુશામત ખોરા માણુએ, જે પોતાના છળકપટના સારા માણુસોને લાવી નાખે છે તેઓ ગજન આઘી પાછો વાતો કહી કહીને આડી વાતો તેની નજરમાં લાવે છે, અને વસ્તુના ખરા સ્વરૂપને નિદ્રામાં નાખે છે તેમની મતલબનું પરિણામ હમેશા એ હોય છે કે પોતે રાદ અને જુલમની દુકાન માડનારા થાય છે અને પોતાના ઘરને આખાદ કરે છે. મારબદવાન રાજ્યકર્તાઓ કોઈપણ ચીજ પોતાના હક્કમાંથી ગવા દેતા નથી અને ઇશ્વરી મહાપના બળવડે બધા દુનિયાના ભાર પોતાના વિચારના રક વ હપર ધારણ કરે છે અને પોતાના મન તથા રક ધને હલકા ગણે છે, જેનું દ્રષ્ટાંત

હાલના આપણા પાદશાહ છે, જે ઉપર પ્રમાણેની અનુભવી ચાલાકીથી તમામ ખાતાં, જે સૃષ્ટિ સંરક્ષણનું મૂળ છે તથા જે પ્રમાણે આગળના પાદશાહો બરાબર વર્તતા નહોતા, તેમની બરાબર દેખરેખ રાખે છે તથા જે દરેક ઠેકાણાની ચોખ્ખી વ્યવસ્થા રાખવા ચૂકતા નથી અને જે એ રીતને પોતાનાં કામકામને અમલમાં લાવવાનો ઇશ્વરી દસ્તાવેજ ગણે છે.

આ મહદ્ કાર્યનું સંરક્ષણ બે વસ્તુ ઉપર આધાર રાખે છે. એકતો દીર્ઘ દૃષ્ટિ અને અનુભવ બંને દુનિયાને રાણુગાદે એવી વ્યવસ્થાઓ પોતાના અંતઃકરણ રૂપી પવિત્ર મંદિરમાંથી દુનિયાના ક્ષેત્ર ઉપર આણવી; અને બીજી, તે વ્યવસ્થાઓ પ્રમાણિક બુદ્ધિવાળા અનુભવી પ્રયોગ સોંપી તેમના ઉપર દેખરેખ રાખવી. જો કે શુદ્ધવ્યવસ્થાના નોકરોના ઘણા ભાગને સેનાખાતામાં ખર્ચ લખાઈ પગાર મળે છે તોપણ આ વર્ષ એટલે ઇલાહી વર્ષ ૧૯૮૫ માં આ ખાતે ત્રીસ કરોડ એકા-લુલ્લાખ છારી હજાર સાતસે પચાણુ. (૩૦૮૧૮૬૭૯૫) દામ ખર્ચ થયું હતું અને ત્યાર પછી રોજને રોજ વધતું થયું છે. આ બંદાબસ્ત રાખવાને સો કચેરીઓ છે, જે પ્રત્યેક એક શહેર બલકે એક દગ જેવડી છે; અને તેમના ઉપર પાદશાહની નિરંતર દેખરેખ રહે છે તથા વખતો વખત તેમની ખૂબી વધતી જાય છે. વળી સારા પ્રાદેશ તથા ગારા શુદ્ધોએ હોમોનાં દાલતવંધતી જાય છે અને તે બાબત મહેનત તથા તેમની સંભાળ પણ દિનપરોદિન વધતી જાય છે. આ શુદ્ધ વ્યવસ્થાની કેટલીક બાબતો સત્ય શોધક આવતી મળતા વિજ્ઞાનને મા-ટે અહીં લખી અનુભવ અને વહીવટના દીપક પ્રકટ કરવામાં આવે છે અને તેમાં ની કેટલીકના અહેસા ઉપર સમજૂતી રૂપી સૌદર્ય લેખ લગાડવામાં આવે છે.

ત્રણે વ્યવસ્થાઓમા શુદ્ધવ્યવસ્થા મુખ્ય છે નેથી તેનું વણન પ્રથમ કરવામાં આવ્યું છે.

૨. કોશ (ખજાનો).

તીર્થગૃહ દૃષ્ટિ તથા અનુભવી ચિત્તવાળો પ્રયત્ન જાણે છે કે પરમેશ્વરની મોટામાં મોટી કૃપા દુનિયાની અવસ્થાતાની વ્યવસ્થા કરવી અને મનુષ્યોની બિજાતાને એકત્ર કરવી તેમાં રહેલી છે, અને આ કાર્ય થયું તો જમીનની આબાદી, જુદી જુદી કચેરીઓની સારાં વ્યવસ્થા, ધર્મના વીર પ્રયોગના પોપણ અને મેનાની ઉત્તમ વ્યવસ્થા ઉપર આધાર રાખે છે, અને આ ચારે વસ્તુઓ ઉત્તમ વિચાર, મનુષ્ય જાતિ ઉપર હકુમત ઉપજાવી બરાબર વસૂલાત અને

આવકના પ્રમાણમાં થતા ખર્ચ ઉપર આધાર રાખીએ. નગર કે અરણ્ય આ નિયમ ઉપરથીજ કહેજાય છે અને એ બંનેની સંતિ ઉપર કહેલી વ્યવસ્થામાં રહેલી છે. અનુભવી રાજ્યકર્તાએ આ વિચારમાં અવશ્ય રહેલું જોઈએ અને તેમને અવશ્ય અમલમાં મૂકવા જોઈએ.

શિકાંત વાસમાં સ્વતંત્ર રહેનારાઓ (અરણ્યવાસીઓ) ની ઈચ્છાઓ પૂરી માફવી તથા તેમની બરદાસ્ત કરવી અમત્યની છે. એ વિચાર શહેર બાંધીને રહેલા હોટોને વિરુદ્ધ લાગે છે, પરંતુ આ તેમનો યોગ્ય દુકા દુકાના છે; કારણ કે ખરે જોતાં બંને પ્રકારનાં મનુષ્યો (શહેરવાસી અને અરણ્યવાસી) ઉપયોગમાં આવે છે. ખાલી હાથ વાળાં ગરીબ માણસો અરણ્યવાસીઓના ખોરાક તથા પોશાકથી ધન પેદા કરે છે; અને તે વડે તાજ તથા ટાઢથી સુરક્ષિત રહે છે અને શહેર બાંધી રહેનારા માણસોની કરકસર તે ગળ્યના ખોટા ખબરો થઈ રહે છે; અને બીજાં કામો પણ તેથીજ થાય છે.

આવા વિચારથી જ્યારે હુનિયાના ગાલિખ પાદશાહે પડદા ખસેડી નાંખી રાજ્યના કારભારનો બ'દાબસ્ત કરવાનું કામમાં લીધું તે વખતે રાજ્યમહેશમાં બ'દાબસ્ત રાખનાર ઉપરી અધિકારી અમુતમાદખાનને તેના ખેતાબના નામ

* આ ઠેકાણે મી. ઝેડવીને ઇંગ્લેન્ડ બાબતે કરતાં ધણાજ ભાગ મૂકી દીધો છે એટલું જ નહીં પણ ધણી વખતે ભાષાંતરમાં આશરો પડતી વાતો લખવામાં ફેટલીક બની જાય છે, જે ઐતિહાસીક સૂત્રને આડે રસ્તે દેરવે છે, તે ઠેકવાની જરૂર જણાય છે. અકબરશાહે અમુતમાદખાનને રાજ્ય વ્યવસ્થા સંધારવાને નીમ્યો તે વખતે કંઈનવો ખેતાબ તેને આપવામાં આવ્યો નહોતો, પરંતુ મી. ઝેડવીને તરફથી આપતાં અપલ દુઝબના આત્મકારિક રહસ્ય ઉપર લક્ષ ન રાખતાં જૂન કરી ભાષાંતર આપ્યું છે કે:—

“When his Majesty first began to give a little attention to these weighty concerns Ayatmad Khan ^{અમુતમાદખાન} was dignified with befitting titles ^{અમુતમાદખાનને એને યોગ્ય નવા ખેતાબો બક્ષીસ કર્યા.}” આ વાત ખોટી છે. અમુતમાદખાનનો અર્થ ‘વિશ્વાસ’ થાય છે, અર્થાત એને ખેતાબનો પાત્ર બાણીને એટલે ખેતાબનો વિશ્વાસુ બાણીને આ કામની સુપ્રત કરવામાં આવી એવું સીધું સીધું અર્થ દર્શાવે લખાયું છે. તે રહસ્ય ન સમજતાં આ ભૂલ થઈ છે. આ ભૂલ સદાજ છે પણ ઇંગ્લેન્ડ ઉપરથી ઇતિહાસનો સંગ્રહ કરતાં તે એમજ ધારે કે તેને બીજા ખેતાબો આપવામાં આવ્યા હશે. મી. ઝેડવીને બાબતે કરતાં ધણાજ અમત્યના ભાગ મૂકી દીધો છે તેથી ઘણું ઠેકાણું વિવિધતા આવડતો તર્ક પણ નહીં થાય છે.

મમાણે લાયકજ નાણીને પોતાના દિલની ગુપ્ત વાત તેને જાહેર કરી, જેથી તેના અત્યંત અનુભવ વડે પાદશાહના કેટલાક ઇરાદા અમલમાં આવ્યા અને પછી ધીરે ધીરે સ્વરૂપ બદલાઈ તે સારા ગોલિતા થયા.

દરેક પ્રકારની જમીનની મહેસૂલમા તપાસણી ચાલી, અને મમાણિક અને અનુભવી માણસોના જ્ઞાન વડે તે મર્વને સંપૂર્ણતાનું સાદ્ય આવ્યું જાગીર અને ખાલસા જમીનોને જુદી પાડવામાં આવી, અને અડેક કરોડરૂઠામની ઉપજ ઉપર એક અનુભવી મહેસૂલ વસૂલ કરનાર અધિકારી નીમ્યો અને તે અધિકારીને અકેકો હુશીઆર દેપકચીઆપવામાં આવ્યો. વળી એના દરેક અધિકારીને માટે અકેકો ખજાનચી નીમવામાં આવ્યો.

વળી દેશનું સરકારું કરવાના ઇરાદાથી ઘણી બુદ્ધિ વાપરીને હુકમ કરવામાં આવ્યો કે ખિડુનો પાનેથી ચલણી સિકકા સિવાય બીજો અવેજ લેવામાં હરકત કરવી નહીં, અને જે અવેજ લેવામાં આવે તે દરેક દાખલ થઈ તેના હિસાબ રાખવો આ ઉત્તમ નિયમ વડે કરીને જે અસ્વસ્થતા હતી તે દૂર થઈ રેખત અને કે પ્રકારના ખજાનમાંથી મુક્ત થઈ, અને સર્વેનો ઇચ્છાએ હાસલ થઈ તથા રાજ્ય સમૃદ્ધીની પાણી બઢતી થઈ આ પ્રમાણે ઉપજ સબ ધો જ્યારે બધી સ્વસ્થતા થઈ ત્યારે મર્વનો ઉપની કચકસર હાથવાજો એક ખજાનચી નીમવામાં આવ્યો, અને તેના તાબામાં દારોગા તથા લખનાર કારકુનો નીમવામાં આવ્યા વળી આ બંને દાખલે સારી રીતે થયા એટલે એવો નિયમ ઘડવામાં આવ્યો કે જેથી દરેક ખજાનામાં બે લાખ દામ જમા ધાય એટલે તે દરનારમાં આશી મુખ્ય ખજાનચીને સોંપવા તથા તેની સાથે તે સબ ધો તમામ હિસાબ પણી સોંપવો વળી બંને ડાણી વસૂલ કરવાને એક જુદા ખજાનચી નીમ્યો તથા નવારસી મિલકત સોંપવાને જુદા વિશ્વાસ અધિકારીઓ કરાવ્યા વળી આ પ્રમાણે જે જે વાતો તેમની નજરમાં લાવવામાં આવી તેના બંને દાખલે કરવામાં આવ્યો રાજગુલાનું તથા ધર્મદાનનું દ્રવ્ય સલાખવાને માટે પણ એક ધર્મિષ્ઠ પુરુષ નીમવામાં આવ્યો વળી જુદા જુદા ખર્ચને માટે ઉત્તમ નિયમો બાંધવામાં આવ્યા અને તેમના ઉપર પ્રમાણિક દેખરેખ રાખનાર અધિકારીઓ તથા તેના તાબામાં લાયક દારોગા તથા વિદ્વાન દેપકચીઓ નીમવામાં આવ્યા જુદા જુદા ખર્ચ મળ્યા અધિકારીઓને દરબારી મુખ્ય ખજાનામાંથી દ્રવ્ય પૂરું પાડવામાં આવતું હતું તથા યોગ્ય રીતે તે ખર્ચ લખવામાં આવતું હતું આથી હિસાબ રાખનારા કારકુનને કામની ધર્મી

* મહેસૂલ સબ ધો હિસાબ રાખનાર અધિકારી આ અધિકારીના લક્ષણ નવા તેના કામ સબ ધો દેશ વ્યવસ્થાના વિભાગમાં વધારે જુનાસાથી અચાનક કહ્યું છે

नूरुद्दीन जहांगीर पादशाह.

दूजकि जहांगीर-शह.

પછી કોઈ સારી ઘડી પળમાં મેં હુકમ કર્યો એ સમયે નાણા ઉપર સિ-
ક્કા હોવા જોઈએ. તેથી જોઈલા આવેજના સિક્કા પાડવાના હતા તેના પ્રમાણમાં
તેજલા વજનનું સોનું તથા રૂપું લઈ તેના ઉપર સિક્કા પડાવ્યા. આવા દરેક
મકારના સિક્કા વાળા નાણાનાં જુદાં જુદાં નામ પાડવામાં આવ્યાં, જેમકે:—

સો તોલાની મોહોરનું = ૧૨ શાહી	પચાસ તોલાનીનું... ૧૨ સુલતાની
વીસ તોલાનીનું..... ૧૨ દોલત	દસ તોલાનીનું..... ૧૨ કરમ
પાંચ તોલાનીનું..... ૧૨ મહર	એક તોલાનીનું..... ૧૨ જહાની
અડધા તોલાનીનું..... ૧૨ ની	પા તોલાનીનું..... ૧૨ વાજ

વળી આ પ્રમાણે રૂપાનાં નાણાં સિક્કા પાડી અસાવતમાં આવ્યાં તેનાં પણ
જુદાં જુદાં નામ પાડવામાં આવ્યાં હતા જેમકે: —

સો તોલાનું..... ૩૬ કિકિબિ તાલુકો	પચાસ તોલાનું = ૩૬ કિકિબિ અકબાલ
વીસ તોલાનું..... ૩૬ કિકિબિ મુરાદ	દસ તોલાનું..... ૩૬ કિકિબિ ખબત
પાંચ તોલાનું..... ૩૬ કિકિબિ સઆદ	એક તોલાનું..... —... જહાંગીરી
અડધા તોલાનું..... ૩૬ સુલતાની	પા તોલાનું..... નિસારી
૬૬ તોલાનું..... ૬૬... ૬૬ કબૂલ	

આજ પ્રમાણે તાંબાનાણાં ઉપર પણ સિક્કા પાડવામાં આવ્યા, અને તેમના
જુદા જુદા વિભાગનાં જુદાં જુદાં નામ પાડવામાં આવ્યાં. વળી સો, પચાસ,

૧. શહનશાહી તેજ, ૨. સુલતાનનું તેજ—૩. રાજ્યનું તેજ. ૪. બહીસનું તેજ.
૫. ચારનું તેજ. ૬. સજિનું તેજ. આ નામથી કાઢેને જય થવાનો સંજય છે. કારણ જહાંગીરે
પેતાની પ્રિયા નૂરજહાંના નામથી સિક્કા પડાવ્યા હતા. પરંતુ તે સિક્કાનો બનેલાં
લગ્ન થયા પછી અને નૂરજહાંનો મહારાણી તરીકે પૂરો અમલ બેઠો. પછી ઘણા મોડા
પડાવ્યા હતા. નૂરજહાંના નામથી સિક્કા પડાવ્યો હતો તેના ઉપર નીચે પ્રમાણે છાપ
હતી:—

બહુમે શાહ જહાંગીર, શાહ સદ જેવર

જ નામે નૂરજહાં, બાદશાહે જેગમ જેર.

૭. તેજવાળી. ૮. ચાલ. ૯. પ્રારબ્ધનું કુવ મંડળ. ૧૦. નરીખનું કુવ મંડળ. ૧૧. આ
શાનું કુવ મંડળ. ૧૨. બવિખનું કુવ મંડળ. ૧૩. સુખનું કુવ મંડળ. ૧૪. ફનિયાને શત.
નાર સંજયી ૧૫. સુલતાન સંજયી ૧૬. મોહાવર કરવા સંજયી. ૧૭. સુખ સંજયી.

વોમ, અને તેમ તોણાની મોહોરો ઉપર આમિદુખાનની રચેની કવિતા છાપરી એમ ફરમાવ્યું આ મોહોરોના એક પાસા ઉપર નીચેની કવિતા છાપવામાં આવી હતી —

જાખતે નર જર જરે કિ કે લકદીર
રકમ જદ શાહ નુરદીન જહાંગીર

ઈશ્વરી પ્રકાશના અમરોથી નસીબની કનમના સુવણ ઉપર એવા સજ્જાદ બખાસ કે “ શાહ નુરદીન જહાંગીર ”

ઉપરની ખિતાનાં ચરણોની વચગાળાની ખાલી જગ્યામાં કવમો (લાઇસા ઇલિનના) લખવામાં આવ્યો હતો, અને આ સિક્કાની બીજી બાજુએ નીચેની કવિતા છાપી હતી જેમાંથી સિક્કા પડાવ્યાની માન નીચે છે —

શુદ્ધ સુ ખૂર જે ઈ સિક્કા નરાની જહા
આફતાબે મુમ્લકત તારીખે આ

સૂર્ય મહાન આ મિકમ વડે આખી દુનિયા પ્રકાશિત થઈ રાજ્યોના સૂર્ય ઉદય થયો (આફતાબે મુમ્લકત) આ સમ્બંધમાં તેની સાદુ નીચે છે * ~

આ પાસના ચરણો વચ્ચે સિક્કા પાડવાની જગ્યા તથા ગાદી ઉપર બેઠાના મન લખવામાં આવ્યા હતા

૧ અરબી અને ફારસી ભાષાના લેખકોમાં આવી રૂઢી બહુજ પ્રસસ્ત છે અને ડગલે ડગલે તે જોવામાં આવે છે એનું બરાબર માન વાચનારના લક્ષમાં રહે માટે તે સબધી ખુલાસો એકજ વખતે કરવો ઉચિત લાગે છે —

અક વિગેરેની સગાઓ જતાવવામાં અચવા સકેત વિગેરે સૂચવવાની અનેક યુક્તિઓ અનેક દેશવાળાએ માદી છે આપણા મા ૬ અને શાસ્ત્રમાં અક સગા સંઘટિના અનેક પદાય અને રિવય સકેતથી લીધેલી છે જેમ વેદ = ૪ મુની = ૭ સૂર્ય = ૧૨, ચંદ્ર = ૧ કલ્યાણ અને જ્યારે તેમને પ્રાચીન યુક્તિથી જતાવવા લાયક છે ત્યારે આ અકોને બદલે ઉપર નમાણે સાકેતિક શબ્દો વાપરે છે જેોતિષ્ય શાસ્ત્રમાં તે ડગલે ડગલે આ નિયમ લાયક કરવામાં આવે છે અને અઢકાના વામતા ગતિ એટલે આ સકેત અવળી પાસાથી ગણવો જોઈએ આ રીતે દલપતરામ વિગેરેના પિતૃશ્રીમાં પ્રસિદ્ધ છે એટલે આપણે વિગેરે આ રીતે ચચાવતા નથી આ જેવી રીતે

વળી નૂરજહાંગીરી સિક્કે જે અવેજમાં ચલાણી મોહોરની બરોબર છે, પરંતુ વજનમાં દસબોરેક (રતિ) ભારે છે તેના ઉપર અમીરુલ ઉમરાની રથેલી નીચેની કવિતા છાપવામાં આવી હતી:—

પદાર્થ સંકેતથી આકા વિગેરે બતાવેછે તેવી રીતે પદાર્થ વિગેરેની સમ્પા, ગુણ, વિગેરેનો આધાર ન મેળા જુદી જુદી પ્રમાણેએ અકસંગ, અને મુખ્યત્વે સંવત વિગેરે લખવા જુદી જુદી રીતે કાઢેલી છે. લાટિન લોકોએ L. C. X. V. I. વિગેરે અક્ષર સંગ્રા રાખેલી છે. અરબ લોકોએ મુળાક્ષરની એવી ગોઠવણ કરી છે કે સાધારણ રીતે કવિતા લખી ત્યજ અને તેમાંથી અંચ કદ સામમાં લખાયો હોય તે સંવત નીકળી આવેછે. આ પ્રમાણે અરબી અને ફારસી પણ અપકારેને લખવાની એક આદત પડી ગઈ છે. આ પદ્યતિને “ અબજદનો હિસાબ ” કહેછે. આ હિસાબમાં અરબી મુળાક્ષરોને ચાર ચાર પાંચ પાંચ અક્ષરના શબ્દોના વિભાગમાં વહેંચી નાખ્યા છે અને દરેક અક્ષરની કીમત ગણિત સમ્પા પ્રમાણે આંકી છે. જેમ, એક, દસ, સો, હજાર. આ પ્રમાણે એકથી દસ સુધી દરેક અક્ષરની કીમત; દસથી દશક દશક વધી સો સુધી દરેક અક્ષરના કીમત અને એથી સતક સતક વધી હજાર સુધી અક્ષરની કીમત એ પ્રમાણે અરબી જે સમ્પા કાઢવી હોય તે નીકળી રહે. આપણી યુક્તિ આ યુક્તિને અત્યુસરીને છે માટે તે સમજાવતા પહેલાં જે રીતિને અત્યુસરી કરવામાં આવ્યું છે, તે રીતિનું કંઈક દિગ્દર્શન કરવું જોઈએ મારે, આ હિસાબની અરબી ફારસીમાં કેવી રીત છે તેનું એક દૃષ્ટાંત આપી આપણી રીતિનું ચત્તન કરીશું. અરબી મુળાક્ષરોને નીચેના શબ્દોમાં વહેંચી નાખ્યા છે.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૨૦	૩૦	૪૦	૫૦	૧૦૦	૭૦
અ	બ	બ	ક	હ	વૈ	જ	ઘ	ઘ	ઙ	લ	મ	ન	સ	આ	
૮૦	૯૦	૧૦૦	૨૦૦	૩૦૦	૪૦૦	૫૦૦	૬૦૦	૭૦૦	૮૦૦	૯૦૦					
૬	સ	ક	ર	શ	ત	સ	ખ	જ	મ	જ					
૧૦૦૦															

આ પ્રમાણે અક્ષરોની સંગ્રા રચનામાં રહેવાને મુળાક્ષરો આઠ શબ્દોમાં વહેંચી નાંખી દરેક શબ્દોની કીમત ગણિત શ્રેણી પ્રમાણે ગોઠવી છે જેથી ગતપણ ગોઠવવામાં અક્ષરોના ચુરખી એવી કરવી કે જે ઉપસી કીમતના અક્ષરોના જે જોઈતા હોય તેવા વાંચ આવે. આ પ્રમાણે અક્ષરોની કીમત કરતાં બધાંજ સરવાળો કરી જે સમ્પા આવે તે અંચ લખવાનો અથવા બનાવનો સંવત છે જેમ અબજદનો. ફારસી અંચકારે ક્રમ અંચનું નામજ લખતાં એકાદ જે સખ્ત પાપરીનેજ અને વળી વળે અંચનું નામ અને એકાદ કવિતાજ લખીને તેમાં અંચ લેખનનો સંવત ચત્તન કરે છે. દૃષ્ટાંત:—

“ મુકાલિયાને અદલામી ”—અદલામીના ખર્ચ ઉપર પ્રમાણે ફારસી મુળાક્ષરોની કીમત ગણી લેતાં આ અંચનો સંવત દિવસી ૧૦૧૫ એ નીકળી આવે છે.

૧ રૂએ જરૂરા સાબત તૂરાની બ ર જે મહરો માહ
શાહ નરહીન જહાંગીર ઈબને અકબર પાદશાહ

સીનાના ચહેરાને અકબર પદશાહના પુત્ર શાહ નરહીન જહાંગીરે સૂર્ય અને
ચંદ્ર જેવા તેજથી પ્રકાશિત કર્યો

આ બે ચરણો પૈકી સિક્કાની અકેડી બાજુએ અકેડ ચરણ હાપવામા આ
વ્યુ હતુ અને વચગાળાની જગામા ટકશાળની જગાતુ નામ તથા હિજરી અને
ગાદી ઉપર ખેડાના સન પાડવામા આવ્યા હતા

આજ પ્રમાણે " જહાંગીરી " સિક્કો જે કી મતમા રૂપેયાની બરાબર છે પરતુ
વજનમા દસમાર (રતિ ?) વધારે છે, તેના ઉપર પશુ તરજહાની પ્રમાણે જ સિ
ક્કા પાડવામા આવ્યા હતા તે નાતુ વજન ધરાવ અને તૂરાનમા ચાલતા અઢી
મિસકાલ જેટલુ છે

મારા રાજ્યારોહણની સાવની કવિતાઓ ઘણા જણે લખી છે એ બધી કવિ
તાઓ અહીં લખવી તે કીક રૂખાતુ નથી ફક્ત મારા જૂના નોકરા પૈકીના એક
કુસ્તકરાળા અને ચિત્રશાળાના મુખ્ય અધિકારી (દારોગા) મકતૂબખાને લખી છે
તેટલીજ અહીં આપી સતોષ માનુ છુ —

* સાહિબ કિરાન સાની શાહનશાહ જહાંગીર
બા અદલો દાદ બિનશિરત બર તખ્તે કામરાની
અકબાના બખ્તો દોનતો ફોરુક શકવાઓ નુમરત
પોરાશ કમર બખિદમત બરના બશાદમાની
સાતે જલસે રાહી તારીખ શુદ ચુ જિનહદ
અકબાન સર બપાયે સાહબ કિરાન સાની

* ફારસી કવિનાઓને શુજરાતી અક્ષરોમા મૂકવાની તેરા ટાણપ નહીં હોવાને લીધે હર
કત પડે છે પરતુ તેવી યોજના અમે આગળ ઉપર કરી ધારેલી છે જેથી શુદ ફારસી
અક્ષરો શુજરાતીમા લખાય તેમ થશે ત્થા સુધી વિદ્વાન વાચનારાઓ દરયુજર કરશે

‘ સાહબ કિરાનસાની સન્દભાષી ગાદી નરહીન થયાની સાથ આ જગદને દિસાને
મજબૂતા હિ મ ૧૦ ૩ નીકળે છે એક વરના તકાવતની ચકા છે

સાહનશાહ જહાંગીર જે બીજી સાહુબ કિરાની (અમીર તૈયર) છે તે વિ-
જયવંત તખ્ત ઉપર બેઠો. પ્રારબ્ધ, નસીબ, વિજયની દોડણ, રાજ્યના પ્રતાપ
અને વિજય એના આગળ ખુશીથી કબર બાંધી નોકરીમાં ઉભાં. જ્યારે પ્રારબ્ધે
" સાહુબકિરાનસાનો "ના ચરણ આગળ મસ્તર મૂક્યું તે સમયની માલ સાહનશાહ
ચપાની છે.

મારા પુત્ર ખુસરોને એક સાખ રૂચેલા બક્ષીસ કર્યા કારણકે તે વડે કિલ્લાની
બહાર મુનઈમખાનના મકાનને પોતાના રહેવા જેવું બનાવે.

પંજાબના હકૂમત તથા સુબાગીરી સંઈદખાનને આપી. સંઈદખાન મોટા અમી-
રો પૈકીના એક હોય, અને મારા પિતા તેની સાથે સારો સબંધ રાખતા હતા. એ
મુગલવંશનો છે. એના બાપદાદા મારા બાપદાદાની નોકરી કરતા હતા. ફરખા-
ન જ્યારે એવું માલમ પડ્યું કે એના તરફનાં માણસો જુલમ મુજરેછે, અને ફે-
યત તથા ગરીબોને ત્રાસ આપેછે ત્યારે મેં એને સંદેશો મોકલ્યા કે મારી અદા-
લત ફાઈના ઉપર પણ જુલમ વાળો નથી; ન્યાયના ત્રાજવામાં મોટા નફાતાનો
તફાવત છેજ નહીં; હવેથી જો તેનાં માણસો તરફથી જુલમ જાહેર થશે તો કંઈ પણ
મુઠ્ઠેરખાની બતાવ્યા વિવાય સજા કરવામાં આવશે.

પછી શેખ ફરીદ બુખારી, જે મારા બાપનો નોકરીમાં મીર બક્ષીની પદવી
ઉપર હતો તેને પોષાક તથા જડિત બડીઓ તથા કલમ બક્ષીસ કરી તેને તે
પદવી ઉપર કાયમ રાખ્યો અને તેની પ્રતિષ્ઠા વધે માટે મેં જાહેર કર્યું કે તેને હું
કલમ અને હાહુણના અધિપતિ જાણું છું.

વળી મુકીમ, જેને મારા પિતાએ પોતાના આખરના સમયમાં વઝીરખાનનો
ખેતાબ આપ્યો હતો અને તમામ ખાસસા રાજ્યનો દીવાન બનાવ્યો હતો તેને
તેજ જગ્યાએ કાયમ કર્યો, તથા તેને ખેતાબ, મનચળ (હરફરીપદવી) તથા તેની
તે નોકરી કાયમ રાખી. વળી ખાજા ફતેહઅઝ્ઝાને પણ તેનો માલ ખેતાબ જારી
રાખી બક્ષી બનાવ્યો.

* સેનાનો પગાર ચુકવનાર અધિકારી

+ વઝીર અને દીવાનનાં વક્ષણ તથા તેના અધિકાર વિશે જુઓ આશીન અકબરી
પૃષ્ઠ. ૭.

વળી અખબુલ રિઝાક મઆમૂરી, જે માગ કુ વર પદે તોવાના સમયમા કઈ કારણ શિવાય મારી નોકરી છોડી મારા પિતાની તરફ યથા ગયો હતો તેને ચાલવા આવેલા દસ્તૂર મુજબ બક્ષી બનાવી પોશાક આપ્યો.

તેમજ અમીનુદ્દીવા, જે મારા કુ વર પદના સમયમા મારી બક્ષીગીરીની નોકરી કરતો હતો અને પછી મારી રબ શિવાય માગ માનવ ત પિતા તરફ નાશી ગયો હતો તેને એણે કદેલી કસ્ટ ઉપર નજર ન કરતા તે મારા પિતાના સમયમા તોપખાનાના ઉપરી અધિકારી (આર્ટિસાન) હતો તેને તેની તે જગાએ નોમ્યો મારા પિતાની હજૂરના, તેમજ અદરના તથા બહારના કામે સાથે સબ ધરાવનાર તમામ નોકરો જેવી હાલતમા મારા પિતાના સમયમા હતા તેમને તેજ હાલત મા કાયમ રાખ્યા.

વળી શરીફખાન જે મારી સાથેજ નડાનાથી ગાદો થયો છે તથા જેને મેં મારા કુ વર પદમા ખાનના ખિતાબ આપ્યો હતો અને જ્યારે હું ઈલાહાબાદથી મારા તિર્થરૂપ પિતાને મળવા ગયો તં વખતે જેને નગાફ, નિશાન તથા દસ હજાર માણસનું લશ્કર આપી અહીં હજારોના મનમર્ગ (પદવી) બક્ષીસ કરી તેને બહાર પ્રાંતની સૂબાગીરી આપી તે દશને બદલાવત સુપ્રત કી તે તરફ રવાના કરવામા આવ્યો હતો, તે માગ તખ્તનશીન થયાને પદરખિ દિવસે એટલે રજાખ મ સની ચોથી તારીખે મારી પાસે આવી હાજર થયા- એના આવવાથી માફ ચિત્ત ઘણું જ પ્રમન થયું, કારણ કે એના રનેહ મા ઉપર એટલા બધા છે કે હું તેને મારા ભાઈ, પુત્ર, મિત્ર, મુસાદિખ જે ગણું ને તે છે. તેની પ્રકૃતિ, તેની અકબ, તેના હજાપણ તથા તેના કામના અનુભવ વિષે મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો તેથી મેં તેને મારા વકીલ તથા મુખ્ય પ્રધાન (વઝીર આઝમ)* બનાવ્યો, તથા તેને અમીરૂઝ ઉમરાના ખિતાબ, જે ખિતાબ નોકરોને ઘણું ફુલમ છે તે બક્ષીમ કર્યો, તથા તેના મનસગ વધારી પાપ હજારો જાત તથા સવારનો કગે આપ્યો. દરકોઇ રાતે એને મનસખ એનો કગે આપ્યો કે એનાથી વગર ખાસ કરીનેજ સુકરર કરવામા આવેછે અને એણે પણ મને કહ્યું હતું કે નોકરીનાં કદર યજેની આથી કાર વગર જાગરમા આવી નથી અને આથી વધારે મનમગની જગ્યા પણ કરેના નથી.

મારા પિતાના નોકરોનો શો ઇગરા છે તે જાણવાનાં આવ્યું નહીં. કિટલાક પોતાની કસૂર તથા બદ નૈયત પરમેશ્વરની દરગાહમાં તથા જનમંડળમાં માન્ય નથી એવું સમજીને પોતે શરમીલા થયા; અને મેં પણ ગાદીનશીન થયાને વિશે તેમની ક્ષમા કરી અને ગંધુ મુળગી વાળને સંભારતી ના ભણ્યો એમ ધારી સંતોષ માન્યો. *

અમીરેલુ ઉમરાને મારો સર્વ બાબતોનો દબરેખ રાખનાર તથા તેમનું સંરક્ષણ કરનાર બાણું છું. જો કે સર્વે મનુષ્યનું રક્ષણ કરનાર પરમેશ્વરજ છે, પરંતુ બાદશાહે નો સર્વનું રક્ષણ કરવું ભીષ્મ કારણ કે મનુષ્ય જાતિનું રક્ષણ કરવાનેમાટેજ તે ઈશ્વરનો અંશ મનાય છે. એનો પિતા ખાત્ર અણદુલ સિમદ હતો જે છળી ચીતરવાની કળામાં એકડો હતો તથા જેને માગ સ્વર્ગવાસી દાદા હુમાયુએ “શીરોન કલમ” (મીઠી કલમ વાળો) એવો અક્ષકાબ આપ્યો હતો તથા તેમની એક મડળીમાં જેને દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. તે શીરાજના અમીર પૈશીનો છે મારા પિતા તેની પાસેથી ધણી ઈર્જી તથા વખાથી નોકરી લેતા હતા.

રાજા માનસિંગ મારા પિતાના મોટા તથા વલાહાર વિશ્વાસુ અમીર હતા. તથા તેમનો આ મહાવંશ (મોગલવંશ) મા અગાધથી સંબંધ હતો તે એવી રીતે કે તેમનો ફાઇનું મારા પિતા સાથે લગ્ન થયું હતું અને તેમની બેન સાથે મારું લગ્ન થયું છે, જેનાથી મારે ખુમરો તથા તેની બેન મુમતાઝુલિયા બેગમ એ બે દરજ્જા થયાં છે. એ રાજા માનસિંગનો માછ દરર મુજબ બંગાળના સૂબાની નીમનોક કરી; એનું કારણ કે બીજી કેટલોક બાબતો જંકરમાં આવી હતી તે સંબંધે તેમના ગતગાંફાં પોતાને વાગતે વહેમ આવે નહીં. તેથી ચારકબડ નો પોશાક તથા જવાહીર જડિત તલવાર તથા એક ખાસા છેડો તેમને બક્ષીય કરી તે દર (બંગાળ) તરફ રવાને કર્યા. બંગાળના સૂબાગૌરો પચાસ હજાર સપારનો છે. તેના પિતાનું નામ રાજા ભગવતદાસ તથા તેના દાદાનું નામ ભારમલ (બહારમલ) છે. * કહવાહુ કુળના રજપૂતોમાંથી પ્રથમ વારકો જેણે મારા પિતાની નોકરી

* આ બાબતો જહાંગીરને પોતાના પિતા સાથે અબુજનાવ ધોઈ હતો તે સંબંધની છે. વધારે વિવેચન પરિસ્થિતિમાં આવશે.

‡ બાંદ પ્રમરનો બાંડીઓ કચળે.

* અત્રે સ્તિહાસનો તફાવત જવાહરાની જરૂર જણાય છે. જહાંગીરના સમયના ઉપરથીજ સાબીત થાય છે કે રાજા બહારમલે (જેનું અપવંશ બારમલ છે) પોતાની રી

સ્વીકારી તે રાજા ભારમલ (બહારમલ) હતા તે સત્ય, વફાદાર વર્તણુક તથા
વીરત્વમા પોતાની જાતિમા સર્વથી ઉત્તમ હતા

માર્ગે રાજપાલિકે થયા પછી જ્યારે સર્વ અમીરો પોતાના તમામ માણસો
સાથે દરબારમા હાજર થયા ત્યારે મારા મર્નમાં આવ્યું કે આ તમામ લશ્કર મારા
પુત્ર મુલ્તાન પગવીઝના તાબામા સોંપી તેને હિંદુસ્તાનના લોકોમા દગા ફટકા
કરનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ ગણાતા * રાણા સાથે સગ્રામ કરવા મોકલવો, કારણ કે મારા
પિતાના સમયમા તેના મામે એક લશ્કર મોકલવામા આવ્યું હતું, તે તેના વિનાશ
કરવા પામી રહ્યું નહીં તેથી પાછું ફર્યું હતું સારા મુકુત પગમા પગવીઝને કીંમતી

કરી આકર શાહને પરણી હતી જહાંગીર પોતે જોધપુરની કન્યા જોધનાઇથી યથેશે
પુત્ર હતો પરંતુ કર્ન ટોડ પોતાના તાજ્વરધાનમા લખે છે કે બહારમનના હોડરા
ભગવાનદાસેજ પ્રથમ કન્યા જહાંગીરને આપી હતી જૂનો (આબરના રાજ્યનો ઇતિહાસ
પ્રકરણ ૧) વળી અહીં અને ગુજરાતમા લખાવના ઇતિહાસોમા માનસિંગ એ ભગ
વાનદાસનો પુત્ર હતો એમ જણાવ્યું છે પરંતુ કર્ન ટોડ તેજ જગોએ જણાવે છે કે
રાજા માનસિંગ ભગવાનદાસનો પુત્ર નહીં પરંતુ ભત્રીજો હતો અને તેને દત્તક લેવામા
આવ્યો હતો ટોડ સાહેબે હિંદુ પુરાણો પણ કામખૂં લીધો છે તેથી એમ જણાય છે કે
રાજા ભારમલથીજ બગ સબ્ધ અકબરશાહના વખતથીજ થયો હતો તેમ જહાંગીરે
ભગવાનદાસનો પુત્ર માનસિંગને કહે છે હિંદુ દત્તક વિધાન પ્રમાણે બાપનું નામ દત્તક
લેનારનું રાખવામા આવવાથી આ બૂલ થઇ હોય કે પછી મશહૂર જાણીતું નામ રાખવા
ના ધરાદાથી લખ્યું હોય એમ જણાય છે ટોડ લખે છે કે ભગવાનદાસને ત્રણ ભાઈ હતા
૧ સુરતસિંગ, ૨ માધુસિંગ, ૩ જગતસિંગ, અને રાજા માનસિંગ જગતસિંગનો પુત્ર
હતો જેને તેના કાકાએ દત્તક લીધો હતો રાજા માનસિંગ અકબરશાહના દરબારનો એક
પ્રકાશિત વીર હતો શહનશાહના અમીર તરીકે એને જોખમ ભરેલા કામો સુપ્રત કર
વામા આવતા હતા અને ખુન શહેરથી તે સમુદ્ર પર્વતનો દેશ એણે જીતી આપ્યો હતો
અકબર શાહના દરબારમા તેને કુવર કહેતા હતા

રાજા માનસિંગે ખેબર આગમના અધ્યાન લોકોનો બળવો શમાવી દીધો હતો અને
એના પુત્રને કાબુવના સ્થા તરીકે નીમવામા આવ્યો હતો (ઇિગઝ—ફરિસ્તા—પુસ્તક
૨ પૃષ્ઠ ૨૫૮)

* ઉદેપુરના રાણા પ્રતાપનો પુત્ર અમરસિંહ અરે * રાણા એ સખ્ત ઉદેપુરના
રાજાઓને લગાડવામા આવેજે તે પ્રસિદ્ધ છે તેથી અને ઉદેપુરના રાણાની લદાઇઓથી
પ્રસિદ્ધ છે તેથી નામ જહાંગીરે લખ્યું નહીં હોય

ઐનાં ખૂન કરવામાં આવશે ખાશે નહીં. આ કામમાં જેવો ગુન્હો છે તેવાનું બદલો આપવો જોઈએ એમ કહી ખૂતીને જાળરમાં ખૂતને બદલે ખૂન આપવું મોકલી દીધો અને ત્યાં એક દિવસ સુધી ચળી ઉપર લટકાવેલો રાખ્યો; પછી નીચે ઉતારી દાટવામાં આવ્યો. આ સજા જોઈને સુલતાનની પાદશાહીના માર-જબદી તે અંત સુધી અમીર કે લશ્કરમાંના કોઈએ પણ નાહક ખૂન કર્યું નથી, જાણે કે હજાર શોખ સાદી શિરાજીએ પ્રથમથી ભવિષ્ય ભાખીને અને દુનિયાને ન્યાય આપનાર સુલતાનને વાસ્તેજ નીચેની કવિતા કહી હોય :

:-“ રાજાઓના મસ્તક અને મહાપુરુષોના મુકટ રૂપ રાજા પોતાનાં ન્યાયથી દુનિયાને માન્યવંત કરેછે. આ રાજા તારા ન્યાયના સમયમાં દુનિયામાં કોઈપણ મનુષ્યની ફરિયાદ નથી.”

બીજા એક કાષ્ઠજો એવો નાંધાયેલો છે કે સુલતાન એક દિવસે પાદશાહી મહેલના ઝરખામાં બેઠા હતા ત્યાંયા મહેલની નીચે યદને વહેતી સોબરમની નદી ઉપર નજર પડી. આ વખતે નદીમાં પૂર આવ્યું હતું અને પાણીમાં કુબકા ખાતી એક કાળી વસ્તુ તણાતી દીડી. તેને બહાર લાવવાનો હુકમ કર્યો. માત્રમ પચ્ચું કે તે કોડી હતી અને તેમાં એક મહકું મુકી કોડીનું માં બંધ કરી દીધું હતું. સુલતાને શરેરના તમામ કુનાર પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને જોણે આ કોડી ઘટી હોય તેને આ કોડી પરખવાનો હુકમ રૂબાવ્યો. કુનારમાંના એક જણે કહ્યું કે એ કોડી મેં વહેડો છે અને રૂલાણા ગામમાં એક અહમદાબાદની રૂનાણા જવાન પુરુષને દેવ્યાતી આપી છે. તે પુરુષને પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવ્યો અને તપાસ કરતા તથા કામ ચત્રાવતાં માત્રમ પચ્ચું કે જોણે એક વાણીઆને મારી નાંખી કાઢાયા ઘાટી તે કોડી નદીમાં વહેતી મુકી દીધી હતી. સુલતાને ખૂતીને ખૂન બદલે ખૂન આપવાનો હુકમ કર્યો. સુલતાન અહમદશાહના સમયમાં નાહક ખૂન આ બેજ થયાં છે. ત્યારબાદ સુલતાનના આ ૧૧ કરેશો કોઈએ પણ નાહક ખૂન કરવામાં પચ્ચું ભર્યું નથી. નીચેના સુત્રેમ ન કરવાના બે મોકલ સુલતાન અહમદના સમયને લાગુ છે:-

:-“ તારા રાજ્યમાં ધનુષ શિવાય બીજા કોઈને પોકાર ઉત્તો નહીં. આ દુનિયાના સાહ ! તારા સમયમાં ધનુષ શિવાય બીજા કોઈને ઉપર જોર કોઈએ કર્યું નથી.”

સુલતાન અહમદ કાવ્યનો પણ ઘણો શોખ ધરાવતો હતો. મખદૂમ જહાનીઆનને નામે પ્રસિદ્ધ થયેલા સૈયદ જલાલના પુત્ર સૈયદ મહમ્મદના પુત્ર સૈયદ ખુરહાનુદીન જે સુલતાનના સમકાલી હતા તેમની સ્તુતિનો એક શ્લોક છે તે સુલતાન અહમદે લખ્યો છે એમ કહેવાય છે. તે શ્લોકની મતલબ નીચે પ્રમાણે છે:—

“ અમારા સમયના ખુબે અમારી મનની સિધ્ધતા કરી; તેમનું નામજ સિકતા ખતાવનારું ‘ ખુરહાન ’ છે તે પ્રમાણે હમેશાં કાયમ રહો. ”

૩ સુલતાન મહમ્મદશાહ.

(અહમદશાહનો પુત્ર.)

આ પક્ષીની છબીના વર્ણન કરનારે બરાખર ચિત્ર આજેખી આવી વાત લખી છે:—

સુલતાન અહમદશાહનું હિ. સ. ૮૪૫ માં મરાઠુ થવા પછી ત્રીજે રાજે તેના પુત્ર સુલતાન મહમ્મદશાહ પાદશાહી તખ્ત ઉપર બેઠો. એ એરા આરામમાં મરાઠુજ થઈ ગયો અને રાજના કામકાજની બિલકુલ દરકાર રાખી નહીં, બલકે એની પાદશાહી કામકાજના પ્રમાણમાં બુદ્ધિ બિલકુલ હતીજ નહીં. પરંતુ એ જ્ઞાનમાં ઉદાર હતો અને તેથી લોકો એને સુલતાન “ જરખશ ” (ધનદાતા) કહેતા હતા. હિ સ ૮૪૯ ના રમજન મહીનાની વીસમી તારીખે પરમેશ્વરે એને એક બાબરશાહી અને કીર્તિવંત પુત્રનો જન્મ આપ્યો. શુભ ઘડી જોઈ તેનું નામ ફતેહખાન રાખવામાં આવ્યું. એજ વર્ષમાં ઇંડરના રાજ ઉપર સુલતાને ચઢાઈ કરી. રાજ ડુંગરમાં નાશી ગયો અને ત્યાંથી તેણે સુલતાન પાસે ફરેલી દસૂરની કમા માગવા એલચીઓ મોકલાવ્યા. વળી સુલતાન પાસે પોતાની એક રીકરીને પણ મોકલી. સુલતાન મહમ્મદ તેના કાંઈકેશો મોકલિત થઈ ગયો અને તેનો

લલામણથી ઇકરંતો મુલક તેના બાપને પાછો આપ્યો. ત્યાંથી મુલતાન વાગડ ઉપર ચઢ્યો. તેનેજ હુંદી તારાજ કરી પોતાની રાજધાનીમાં આવ્યો.

એજ વર્ષમાં ગંજમકાને નામે મસિદ્દ થયેલા શેખ મહમ્મદ ખદૂ જે ઇશ. ૨ને બાળખનાર, ઇશ્વરી જ્ઞાનમાં મવીજુ ધર્મગુરુ તથા સિદ્ધ પુરૂષોમાં ધ્રુવ ચમાન અને જે ધર્મ જ્ઞાનીઓમાં પ્રાર્જયંદ્ર. સમાન હતા તે આ કાશ્ગરગુરુ સ્થાનમાંથી અક્ષય ધામમાં કુચ કરી ગયા. શેખ ખદૂ બાબા ઇસહાકના શિષ્ય હતા. બાબા ઇસહાકની કબર કસ્બે ખદૂમાં છે અને ખદૂ નાગેર છલ્લાનો એક કસ્બો છે. હિ. સ. ૮૫૫ માં ચાંપાનેરનો કિલ્લો જોર કરવા નિશાન ફરકાવ્યાં. ત્રંબકદાસના પુત્ર. ગંગાદાસે લડાઈ કરી પણ હાર ખાઈ કિલ્લો ઉપર ચઢી ગયો. મુલતાને કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો દરરાજ અપાઝપી ચાલતી. જ્યારે કિલ્લામાં તંગી પડવાથી લોકો ગભરાયા ત્યારે રાજાએ મંદૂના મુલતાન પાસે પોતાના એલચીઓ મોકલ્યા અને એવી અરજ કરી કે નો આ વખતે મુલતાન તેની મદદ આવી આ તરફ પગલાં કરવાની તકની લેશે તો રાજા લશ્કરના ખરચ વાસ્તે દરેક મજૂરે એક લાખ ટંકા બેદ કરશે. મુલતાન મહમ્મદ લોક વસ થઇને ઇસ્લામની ફરજ બહી પોતાનો ઝુકામ છોડી ચાંપાનેર તરફ રવાના થયો. જ્યારે તે ગુજરાત અને માળવાની સરહદ વચ્ચે આવેલા દાહોદ કસ્બામાં આવ્યો ત્યારે મુલતાન મહમ્મદશાહ ઘેરો ઉઠાવીને સાવલી મર્ગણામાં આવેલા કોઠડા (ગોઠડા) ગામે ગયો. ત્યાં માંદો થવાથી અહમદાબાદ આવ્યો અને હિ. સ. ૮૫૫ ના મહોરમ માસની વીસમી તારીખે આ કાશ્ગરગુરુ સ્થાનના ત્યાગ કરી અક્ષય સ્થાનમાં કુચ કરી ગયો. એને માલિકગોષ્ઠના હજીરામાં એના બાપનો બાળુએ જુમિદાહ દવામાં આવ્યો છે. એજી ૧૧ વર્ષ અને યોગક માસ રાજ કર્યું.

ઉપરનો હેવાલ તારીખિ અહમદશાહીના કર્તીના લખવા સમાજે આપ્યો છે. પરંતુ જે જાહેર જાણીતો છે તથા ગુજરાતના લોકોથી માનવા લાયક સાંબળવામાં આવ્યો છે તે હેવાલ એવો છે કે માગવા દસનો પાઠશાહ મુલતાન મહમ્મદ ખોલથી રાજ્ય કાર્યમાં તથા મજા તેમજ લશ્કર તરફની રાજ્ય તરીકેનો ફરજમાં જરા પ્રણ વકતો નહો. આટલા તેના ગુણ સાથે તે દરવેશોના ઉપર આસ્તા રાખનાર તથા તેમનો શિષ્ય હતો અને કોઇ વખત કોઇ પણ દરવેશ પોતાના રાજ્યમાં નજદીક અથવા દૂરની કોઇ જગ્યામાં આવતો તેને કીમતી બેરો મોકલતો, બહુ સહયતાથી તેમને આવકાર દતો, અને પોતાની ભક્તિ તથા

પવિત્રતાઈથી તેનું મન વરા કરતો હતો આ સમયે ગુજરાત પ્રાતમાં શેખ કમાલ નામે વિદ્વાન પુરૂષ હતો. શેખ કમાલની કબરનો રાજો અહમદાબાદ રાજે-રના અલીમપુરામાં મવીક અલીમના નામથી પ્રસિદ્ધ શુદ્ધવંદખાનની મસ્જીદની પાછળ હાલ પણ છે.

• •

સુલતાન મહમૂદને આ શેખ સાથે દારતી થઈ હતી અને તેનો આશક થઈ ગયો હતો. સુલતાન મહમૂદ શેખ કમાલને વિનંતિ કરી કે જો આપની સ્તુતિ વડે પરમેશ્વરની દરગાહથી ગુજરાતનો મુલક જો મારે નામે મુકરર થશે તો મારા બાપદાદાઓના તરફ આપની જે મમતા હતી તે કાયમ રહેશે અને હું ફકીરોને વારતે આપના નામથી એક મઠ બંધાવીશ અને શેખ અહમદ ખટ્ટની બરાબર આપને ત્રણ કરોડ ટંકોનો વજરો આપીશ આ વિનંતિ કરી તે સાથે તે વખતના વજન તથા કદના પાંચસે સોનાના મિઠકા પણ મોકલી આપ્યા. આ બબર કોઈ સખસે સુવત્તાનને કહી અને કહ્યું કે શેખ કમાલ વૈરાગ્ય અને પવિત્રાઈના દબાવ દે છે પરંતુ ધનનો એટલો બધો લોભી છે કે પવિત્ર કુરાનને સુલતાન મહમૂદ મોકલેલા ધનનો જોડેજ નાખી મૂક્યું છે. સુલતાન મહમૂદ આ બાબત તપાસ કરીતો માલમ પડ્યું કે તે ખોટી હતી. મુલતાન અત્યંત ક્રોધે ભગ્યો અને ગુસ્સામાં સુલતાન મહમૂદ મોકલેલા સોનાના તમામ મિઠકા છીનાવી લઈ પોતાના ખજાનામાં ચામેલ કર્યા. શેખના ઉપર સુલતાન મહમૂદની મેલેરખાનો હતી તથા તેની સાથે દારતીનો સખધ ઘુડો હતો, તેથી શેખના દિગંમાં સુલતાન મહમૂદને વારતે જીતજંગી રહેતો. બપોરે એણે બહુ કંઈ આ તેજન સુલતાન મહમૂદને કહ્યું છે, ત્યારે તે ઘડેા ખેદ પાંચો અને રાત્રી દિવસ પરમેશ્વર આગળ સુવત્તાન મહમૂદના ગુન્હાબાગાન દર્શિયાદ કર્યા કરી આખરે કહ્યું છે કે “ જુલમ ગુજરેલાની દાદ નંપામો જશે નહીં, જો કે તે નીચમાં નીચ પાપી હશે ” તે પ્રમાણે તેની માર્ગનાનો બદલો વળ્યો—

કહ્યું છે કે—

“ જુલમ ગુજરેલાના નિશ્વાસનો તુ બધ રાખ, કારણ કે તેઓ જે વંખને પરમેશ્વરની આગળ દર્શિયાદ કરે છે, ત્યારે જુલમોના ઉપર સજનો હુકમ મામો આવે છે ”

જોખે ગુલગંતનું રાજ્ય સુવતાન મહમૂદને મળશે એવું પરદાન આપ્યું હતું, અને પરમેશ્વરની દગ્ગાહથી તેને હુકમ થયો છે એવું બતાવીને સુવતાન મહમૂદને લખ્યું કે " પરમેશ્વરે ગુલગંતનું રાજ્ય તને બદલ્યું છે, અને એકદમ વગર દીલે તારે અહીં આવવું " સુલતાન મહમૂદ બહુમન અને ઇન્દ્રદીઆર જેવા શરૂએ સી હુઝાર મવાર લઈ ગુલગંત કબજે કરવા નીકળ્યો. જ્યારે આ બખર સુલતાન મહમૂદને થઈ ત્યારે તેણે પોતાના એક સલાહકાર તથા દાસ્ત, વાણીઆને સલાહ પૂછી વાણીઆએ અડકલનો છેક બાદ હતો તેણે કહ્યું " આપ જમીન અને સમુદ્ર બંનેના સુલતાન છો, માટે સ્ત્રીઓ તથા બાળકો એક વહાણમાં લઈને કેટલાક દિવસ સુધી આપે માગલીના િકાગમાં દોકાવું, દુશ્મન જેમ એક ખાલી કંડાર આવી ફરે મારી પાણુ ચાલ્યું બધે તેમ આવી પાછો જશે " સુવતાનનું દિલ શેખ કમાવ ઉપર જીનમ ગુલરવાથી દરીન ગયું હતું, અને તેથી આ સલાહ પમદ કરી અને વહાણોની તૈયારી કરવામાં ગુ-યાથે આ બાબતની બખર પોતાના ડાહ્યા વિદ્વાનોને તેમજ નોકરાને પણ કહી નહીં આ સમયમાં કિવાયુત્તુલક નામે એક અમીર હતો આ નામ તેના અક્કાબતુ હતું. તેનું મૂળ નામ અતાઅલ્લા હતું આ પુરૂષ અહમદાબાદમાં આસ્ટોનીઆ હરવાજની નજીક સેયંપુગામાં રહેતો હતા અને તે નામ આ સેયદના અક્કાનો તેમજાહોવાથી પડ્યું ને આ સૈાદને દાદવામાં પણ આ પરા માલ આવ્યો છે આ સેયદને હપટ્ટી ખમર થઈ અને તેણે બાણુ કે સુધણુ કામ બગડે, તે ઉપરથી પેલા વાણીઆને પકી ખૂશામાં લઈ જઈ હાથમાં બજર લઈ તેને મ્હું " તું પાદશાહને આની સલાહ જનાવેછે અને નાગી જવાને ઉરેરેછે, માટે પ્રથમતો અમાર તનેજ માની તાખવો એ વાજમી છે ' વાણીઆએ મ્હું " આપ આટલી તિથ અને બુદ્ધિથી ભૂનિત છે તો આપે બાણુ જ નેઈએ કે પાદશાહ આપના જેવા બહાર અને વિચારશીલ પુરૂષોની સલાહ મૂખે મારા જેવા એક કમ અકબના વાણીઆની સલાહ પૂછે, તો એજ અ-ની વાળા પુરૂષોનો ગ્રાહક નથી સેયદ એ ખરૂ છે એમ વાણી બજર હપટ્ટી હાથ લેકાવી લીધો, અને હવે તું કરવું તેના વિચારમાં પડ્યો એના દિવમાં વિચાર આવ્યો કે પ્રથમ તો શાહજાદા જવાબખાનની પરીમાં કબી કે એ કયા સુડી દડ છે આ વખતે જતાનખાન નડીઆદ કરખામાં હતો તેથી સૈયદ મનોરાત ત્યા ગયો એગતમ્મી સુવાકાત કી તેને મ્હું કે તમાગ પિતાએ પાદશાહી તખ્તનું જોયમ તનાવે માથે તાખી પોતે સ્ત્રીઓ તથા બાળકો લઈ

વહાણમાં બેસી માછલીના શિકાર કરવા જવાનો ઇરાદો કરેછે; તમારો શું વિચાર છે ? કદાપિ આ દાસત પરમેશ્વર તમને બક્ષે તો ગુજરાતનો મુઠક કબજે કરવાના ઇરાદાથી મોટા લશ્કર સાથે મહુમુદ ચઢી આવેછે તે બાબત તમે શું કરશો ? જગલખાને જરાબ આપ્યો કે રાજ્ય કદાપિ મને મળે તો જગતના રાજા પરમેશ્વરના સોગન ખાઈ વચન લઉં છું કે કાંતો દુરંમનનો નાશ કરી નાંખવો અથવા તો એ કામમાં મારું મસ્તક ફૂલ કડું. આ વચનો સાંભળીને સૈયદ વિચારું કે આપણા માલિકનો જોઈએ તેવો નથી, પરંતુ તેનો છોકરો હોય. એકદમ પછી પોતાના દિવમાં આવેલા લાવી તે બોલ્યો કે રાજ્યના અમીરા અને સરદારોને એમ માલુમ પડ્યું છે કે તમારા પિતા રાજ્યની બિલકલ દરકાર રાખતા નથી, અને આખરે તમારા વંશમાંથી રાજ્ય બીજા વંશમાં જાય એવું જણાયછે. માટે તેમનો એવો વિચાર છે કે તમે પાદશાહી સ્વીકારો અને મહુમુદ બિલ્લખીની સાથે સંગ્રામ કરો. શાહુજાદાએ આ વાત સ્વીકારી અને સૈયદ શાહુજાદાને મીરજાપુર દરવાજે થઈને રાતોરાત ગુપ્ત રીતે અહમદાબાદ શહેરમાં દાખલ કર્યો અને સુલતાનના છવન રૂખી ખાલામાં મોતરૂખી ઓપધ રેડ્યું. સુલતાન હિ. સ. ૮૫૫ ના મોહોરમ માસમાં આ સાંભળી મંગુર દુનીઆનો ત્યાગ કરી અસૈયદ દેશમાં કુચ કરી ગયો. ૧૮

૪ સુલતાન કુતુબુદ્દીન.

(મહમ્મદશાહનો પુત્ર જલાલખાન.)

સુખી-અ. ૧૫નો લેખક કર્ણાટીમાંથી કચ્છરની બાક એવી આપે છે કે:-

હિ. સ ૮૫૫ ના પવિત્ર માસ મોહોરમનો અગીયારમી તારીખે સુલતાન મહમ્મદનો વડો પુત્ર સુલતાન કુતુબુદ્દીન પાદશાહી તજ ઉપર બેઠો અને પોતાના બાપદાદાના આસતા આવેલા રિવાજ પ્રમાણે લશ્કર અને રેયતમાં પોરાક તથા ઇનામ વહેંચ્યાં. તારિખે બહાદુર શાહીનો કર્તા લખે છે કે આ સમયે માળવાનો

પાદશાહ સુલતાન મહમૂદ ખિલ્જી ગુજરાતનો મુલક સર કરી લેવાના ઈરાદાથી મોટું લશ્કર લઈ પોતાની રાજધાનીમાંથી નીકળ્યો. જ્યારે સુલતાનપુરની સરહદમાં તે આવી પહોંચ્યો ત્યારે સુલતાન કુતુબુદ્દીન તરફથી ત્યાં રાખવામાં આવેલા હાકિમ સૈયદ મલિક અલાઉદ્દીન ખીન સોહરાબે કિલ્લાના દરવાજા ખંદે કરી દોષ અને તુફાની લડાઈ આદરી. સાત દિવસ સુધી ઘેરો ઘાલ્યો ત્યાર પછી સુલતાન કુતુબુદ્દીનનો કાકો અને સુલતાન અહમદનો પુત્ર મુબારકખાન હતો, જે સુલતાન મહમૂદના સમયમાં નાશી ગયો હતો તેની સિખવણોથી અલાઉદ્દીન સુલતાન મહમૂદને મળ્યો અને સુલતાન મહમૂદે તેને કુરાન શરીફના સોગંદ આપ્યા. અલાઉદ્દીને કપટના રાખેદોમાં કહ્યું કે “અલાઉદ્દીન જે પોતાના મલિક થી પાછો ફરે તો તેના માણ ઉપર મવિત્ર કુરાનને કોથ પાચ” સુલતાન મહમૂદે તેની સ્ત્રી તથા બચ્ચાંને મંદ્ર મોકલી દીધાં અને તેને પકવી આપી પોતાના લશ્કરના બે મોટા સરદારો સાથે તેને પોતાના લશ્કરના આગેવાન બતાવ્યો. જ્યારે મહમૂદ ભરૂચ સરકારના સારસાપાલડી ગામ આગળ આવી પહોંચ્યો ત્યારે તેણે ભરૂચના કિલ્લાના હવાલદાર મલિક મિરજનને તેણે કહાવી મોકલ્યું કે જેમ અલાઉદ્દીન અમારે રાજુ આવી મોટી પટ્ટીના તથા મોટી મોટી બક્ષીસોના બોગવનાર થયો તેમ તું પણ આવીને અમારે તાબે થઈ અનુકૂળ થશે તો તને પણ તેમજ માન અકરામ મળશે અને તારી સાથે જે ભરૂચના નામાંકિત શાહુકરો લાવશે અને તે જે અમારું આધિપત્ય સ્વીકારશે તો તને એથી પણ બમણી બક્ષીસો કરવામાં આવશે. પરંતુ મલિક મિરજનને સામે સખત જવાબ આપ્યો અને કિલ્લાનો ખંદોખસ્ત કરી રણક્ષેત્રમાં પગ મૂકવા તૈયાર થયો. સુલતાન મહમૂદ અલાઉદ્દીનને પૂછ્યું કે ભરૂચનો કિલ્લો કેટલાક દિવસમાં સર થશે ? તેણે કહ્યું કે મારો અમલક પ્રમાણે આશરે ૭ કે સાત માસ ઘેરો રાખવો જોઈએ અને તેને માટે ખાણો તથા સુરંગો ખોદવી જોઈએ, જે હજુ સુધી કરવાનું બાકીન છે. સુલતાન મહમૂદે કહ્યું કે હું ૭ માસમાં તે આણે ગુજરાતનો મુલક સર કરવાની ઈચ્છા રાખુ છું. પછી અહીંથી મુકામ ઉઠાવ્યો અને નર્મદા નદી ઓળંગી વડોદરા તરફ આવ્યો. વડોદરાથી આગળ મુસાફરી કરતા હતા તેવામાં સુલતાનનો મદા-મત હાથી મરતો ઉપર ચઢ્યો અને લશ્કરથી જુદો પડી જંગલ તરફ નાટો. દેવચોગે તે નાસતો નાસતો નડીઆદ આગળ આવ્યો. નડીઆદ ગામના બ્રાહ્મણોએ તરવાર અને તીર વડે તે હાથીને મારી નાંખી તે નાશી ગયા. સુલતાન નડીઆદ આવ્યો. આવીને જોયું તો

હાથીના કડકે કડકા કરી નાખેલો હીઠો. આ બાબતની હકીકત સુલતાને લોકોને પૂછી અને તેમણે, કહ્યું કે નડીઆદના ખાસિણો આ કામ કરીનાથી ગયા છે. સુલતાને કહ્યું કે " ગુજરાતના પાણીની કદર અહીંથીજ યાચ છે." પછી ત્યાંથી વડોદરે આવ્યા અને તે શહેરને છુટી તારાજ કર્યું. અહીં ખબર મળી કે સુલતાન કુતુબુદ્દીને અહમદાબાદ શહેરના સત પ્રરૂપોના વચનના શુકન લઈ શહેરથી નીકળી મહેન્દ્રી (મહી) નદીના કાંઠા ઉપર આવેલા ચાનપુર વાંકાનેર આગળ તબૂના નેજા ઉડાવ્યા છે. મચ્છર લેખક (બહાદુર શાંહીનો) સત પ્રરૂપોના વચનના શુકન લીધા વિષે કંઈ લખતો નથી પરંતુ આ દરવેશે જે કંઈ ગુજરાતના માનવા લાયક પ્રરૂપો પાસેથી સાંભળ્યું છે તથા દશની વંશપરંપરાથી તેના જાણવામાં આવ્યું છે, તે અહીં યાદ્યુ છે. તે હકીકત આ મુજબ છે:—

જ્યારે સુલતાન મહમૂદનાં પગલાં ગુજરાત દશની સરહદમાં ધ્યાતું લોકોએ જાણ્યું ત્યારે પોતાનું લશ્કર નાતું અને મુલ્કતાન મહમૂદ, ખિલ્જીનું લશ્કર મોટું કયામતના નેઠયો ફેર વર્તાવનાર હોવાથી તેમનામાં મોટો તાણ પડ્યો. સારા સારા વિદ્વાનો અને શાંતિને ચહાનાર હાજ્યા પ્રરૂપોએ એકઠા થઈ વિચાર કર્યો કે આ વંશમાં પાદશાહીનો સમૃદ્ધિ મહાકાળના કુવચ્છ મખદમિ જહાની. આનથી છે, માટે આ ભયની વાત તેમના વંશજ અને ગાદીનશીન સેપદ છુરહાનુદીન છે તેમને પ્રથમ જણાવવી જોઈએ, એ સંધારે સાહેબે જી બીજે દિવસે તેઓ સુલતાન કુતુબુદ્દીનને કુતુબુદ્દ અકબરની પાસે લાવ્યા અને તેની પાસે ઘણું માન અપાવ્યું. નમણે તેમને અરજ કરી કે આપના પ્રકાશિત હદયમાં ગુપ્ત નહીંજ હોય કે મહમૂદ ખિલ્જી એ શી હજાર સવાર તથા ઘણાક હાથી લઈ ગુજરાતનો મુલક સર કરી લેવાના વિચારથી દશની સરહદમાં પગ મૂકી ચૂક્યો છે અને ગુજરાતનો મુલક આ વંશના હાથમાં આપના વડીલોની કૃપાથી છે. માટે ઉમેદ છે કે આપ આ વાત નિઘામાં લેશે, અને તે વધારે લાંબાય નહીં તેવા ઉદાય કરશે. હુઝૂરે કહ્યું કે અંતકરણ દદ રાખજો અને તમામ ભય તથા શંકા દૂર રાખજો. જુલમ ગુજરાતલાનો બદલો લેનાર અને કુખીઓનો પોપનાટ કુનિયાનો રાજા (ઇશ્વર) છેજ. પરંતુ સાધુ પ્રરૂપોના દિલને રબડવામાં છેવટ દિલગીરી ભરેલું પરિણામ આવશે. તમારા વિતાના હુકા વિચારને લીધે આ પરિણામ આવ્યું છે, પરંતુ આ બાબતનો ઈલાજ તો કરવો જોઈએ. પછી કહ્યું કે અહીં કોઈ એવો છે કે જે શેખ કમાલ, પાસે જઈને થએલા અપરાધની કામા માગે. મંડળીમાં હાજર હતા તેમણે

રાયને તથા તેના દરબારીઓને હામીના ખગ નીચે કચરાવી મારી નાંખ્યા. ત્યાંના લોકોને તથા તેમની સ્ત્રીઓ અને છોકરાંને ગુસ્સાવાનો લઈ ચલાવતા થયા. તેમની માલમતા લુટી લીધી. સુઘતાન મુઝફ્ફરે ત્યાં મહોત્સવ કરી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી. તે કિલ્લામાં એક મોઢું દેવ મંદિર હતું તે તોડી નાંખી તે ઠંકાણે મોટી મસજિદ બંધાવી અને પછી તે તરફના દરના બંદોબસ્ત તથા અધિકાર પોતાના એક ઉમરાવને સોંપી પુષ્કળ લુંટવું દ્રવ્ય લઈ પાટણ પાછો ફર્યા.

ઈડરની મોઢામાં મોટી ફતેહ પામીને મુઝફ્ફરશાહે એવો ઇરાદો કર્યો કે દિલ્લી ઉપર લશ્કર લઈ જઈ તેને કબજે કરવું આ ઇરાદાથી પોતાના પુત્ર તાતાર ખાનને ગયાસુદ્દાસ વફાઈન સુઘતાન મહમ્મદશાહ નામ ધારણ કરાવી ગુજરાતની ગાદી ઉપર બેસાડયો. પછી પોતે અસાવજથી કુચ કરી દિલ્લી તરફ નીકળ્યો. જે વખતે સિનાર કસ્બામાં પહોંચ્યો તે વખતે સુઘતાન મહમ્મદશાહ (તાતારખાન) ની તખ્તીયત એકદમ ખીમાર થઇ મધ અને તેના આધુનો સૂર્ય મોટા મોટા વૈદાના ઉપાય કરતાં પણ ના મટતાં અસ્ત પામ્યો અને ગુજરી ગયો. મુઝફ્ફર શાહ પોતાનો આગમ જવાનો વિચાર બધે રાખી અસાવજ પાછો આવ્યો. પંરવું માનવા લાયક વાત તો એવી ચાલે છે કે તાતારખાને મયકૂર વર્ષમાં પોતાના બાપ (મુઝફ્ફરશાહ) ઉપર ચઢઈ કરી. તે વૃધ્ધ થઈ ગયેના હોવાથી તેને પકડી અસ્ત્રબલના કિલ્લામાં કેદ કર્યો અને પોતાના કાકા શમ્સખાનને વકીલ ઉલ્લસલ તનત બનાવ્યો. પોતે નાસિરુદ્દીન મહમ્મદશાહના અલકાબ ધારણ કરી ગુજરાતની ગાદીના માલિક થયો અને પોતાના નામથી સિક્કા પડાવ્યા ત્યાર બાદ મુસાફરીના સરસામાન તૈયાર કરી તથા લશ્કરની બરાબર રચના કરી દિલ્લી તરફ જવા નીકળ્યો. દરમ્યાન મુઝફ્ફરશાહે પોતાના એક નિશાસ નાકરને પોતાના ભાઈ પાસે મોકલ્યો અને પોતાની જે હાલત હતી તેનું વર્ણન કરી મહમ્મદશાહને મારી નાંખવાની પુષ્કળ ઉત્કેષણ કરી. શમ્સખાને જવાબ લખ્યો કે મહમ્મદશાહ તમોઝ બાળક છે. અને લાયક છે. તે તમને જણાવ મિત્ર હોવો નેઇએ હું તો તમને આ એને મારી નાખવાના કામથી આવચકો ખાવાને ભલામણ કરૂં છું તમારે વિચારવું નેઇએ કે પાછળથી પશ્ચાત્તાપના તીરથી ઘાયલ થાઓ નહીં; માટે આ બાબત સંપૂર્ણ વિચાર કરી જગાળ લખવો. મુઝફ્ફરશાહે જવાબમાં લખ્યું કે મારી જે વડે તાતારખાને કરી છે તે જોતાં પિતા પુત્રનો સંબંધ હવે રહ્યો નથી અને તમે ભાઈ છો તેથી મારો વૃદ્ધ અવસ્થા અને અશક્તિના વિચાર કરી આ કામ કરશો, કારણ કે ખરીરીતે તો દિલ્લગીરી મને થવી નેઇએ.

માટે એના આયુષ્યનો સૂર્ય અરત પામવો નોઈએ. શસ્ત્રખાને લાંચાર થઈને પોતાના વૃદ્ધ લાઈ ઉપર દયા આણી કર્યે સિનાર, જે દિલ્લી જતાં રસ્તામાં આવે છે ત્યાં આગળ તાતારખાનને વિષ આપી મારી નાંખ્યો. પછી ઘણી ત્વરાથી પોતાના લાઈને કે-
દિમાંથી બહાર કાઢી ગુજરાતની હકૂમત ઉપર પાછો સ્થાપિત કર્યો. વળી લશ્કરનાં તથા
'બીજાં' માણસો જે સુલતાન મુઝફ્ફરનાં 'નોકરીમાં' હતાં અને સુલતાન મહમ્મદ
તરફથી હુકમ પામ્યાં હતાં તેમને જૂઠાં કર્યાં, અને મહમ્મદશાહના નોકરો જે
એના કામમાં સામેલ થયા હતા તેઓ પસાવો કરી સુલતાન પાસે આવ્યા
અને આજીજી કરી સમા માગી. મુઝફ્ફરશાહે સર્વને મહમ્મદશાહના પુત્ર અને
પોતાના પૈત્ર અહમદશાહની નોકરીમાં રાખ્યા.

પછી ન્યારે માળવાનો રાજા દિલાવરખાન મરણ પામ્યો ત્યારે તેની ગાદીએ
'હોરા'ગરાહ બેઠો. આ વાત એવી બની હતી કે હોરા'ગરાહે ગાંધી મળવાની
લાલચે પોતાના ધોપને વિષ દઈ મારી નાંખ્યો હતો. આ વાતની સુલતાન
'મુઝફ્ફરશાહને ખબર થતા હિ સ ૮૧૦ માં મોટું મશ્કર લઈને હુરાનાબાદ
તથા ધાર'તરફ ગયા હોરા'ગરાહ બેઠેલા હોવાથી પરી-
શિખિનો વિચાર ને કરતાં ગુજરાતના લશ્કર સાથે લડાઈ કરવા તત્પર થયો ગુજ-
રાતનું લશ્કર એના કરતાં ઘણું વધારે હતું 'અહીં' મોટું યુદ્ધ થયું અને તેમાં
'માળવાનું' લશ્કર ગંભીરમણમાં પડી વેરાઈ ગયું, તેથી હોરા'ગરાહ મુઝફ્ફરશાહના
'હાથમાં પકડાયો. મુઝફ્ફરશાહે ખુતબો પોતાના નામથી લાણાવ્યો અને સિદ્ધાં
પણ પોતાના નામથી પડાવ્યા. પછી તે તરફનો બદાબસ્ત પોતાના લાઈ નસર-
તખાનને સોંપી પોતે અસાવલ પાછો ફર્યો અને હોરા'ગરાહને પોતાના પૈત્ર અહ-
મદશાહને સોંપી એકાદ કિલ્લામાં કેદ રાખવા ફરમાવ્યું. અહમદશાહે ઘટતો
અમલ કર્યો. પછી પોડાક માસ વિત્યાબાદ હોરા'ગરાહ પોતાને હાથે ઘણીજ
આજીજી તથા નમ્રતાથી લખેલા અરજ પત્રો ઉપર ભવામણ કરી. અહમદશાહે
પોતાના દાદાને વિનંતિ કરી કે હોરા'ગરાહને કેદથી મુક્ત કરવો નોઈએ. આ
ઉપરથી ન્યારે માળવાની અંદર ગરબડ ઉઠી અને ત્યાંના લોકોએ નસરતખાનને
ધારના કિલ્લામાંથી બહાર કહાડી મૂક્યો તે વખતે સુલતાન મુઝફ્ફરશાહે હોરા'ગ-
રાહને મુક્ત કર્યો અને સ્વૈત છત્ર તથા લાન તત્ત્ર પાદશાહીનાં ચિન્હ તરીકે બક્ષીસ
કરી માગ્યા અને મદૂનો દશ એન પાછો મોઝાવ્યો. વળી માળવામાં જઈ તેને ગાંધી
ઉપર બેસાડી અવવા પોતાના પૈત્ર અહમદશાહને તેની સાથે મોકલ્યો. અહમદશાહ

દાદાના હુકમ પ્રમાણે લોશ ગણાહને માળવાના તખ્ત ઉપર બેસાડું. જલદીથી ગુજરાત પાછો આવી પહોંચ્યો.

અહમદશાહના માળવાથી પાછા ફર્યા પછી સુલતાન મુઝફ્ફરશાહ હિ. સ. ૮૧૪ નાં સફરમાંસના આખર ભાગમાં બોમાર થયો, અને એણે જ્યારે જાણ્યું કે રોગ હવે મઠવાના નથી ત્યારે પોતાનાં બીજા ફરજદ કરતાં અહમદશાહને વંધારે પ્રવીણ અને સાધક નેમ તેને પોતાની જગ્યાએ ગાદી ઉપર બેસાડવાનું નક્કી કરી તેવી મતવબાનું મુલુક પત્ર કર્યું. પછી એજ વર્ષમાં રબીઉલ આખર માસની આઠમી તારીખે ઇકોતેર વર્ષ અને તે ઉપરાંત કેટલાક માસની વયે આખરની મુસાફરી કરી ગયો. એના મરણ પછી એને ખુદાધાન કબીર કહેતા. એણે વીસ વર્ષ ઉપર કિર્ચિત સમય રાજ્ય કર્યું.

૨ સુલતાન અહમદ શાહ.

જમશીદના સમાન પાદશાહ અહમદશાહે પોતાના દાદાના ખુદાપુત્ર પ્રમાણે ગુજરાતની પાદશાહી ધારણ કરી ન્યાય તથા દાદનું નિરાન ફરકાવ્યું. એણે રૈયતનું પાલન કરવામાં તથા જુલમ ગુજરેલાને ગદ આપવામાં કોઈ વખત પણ ઘૂક ખાધો નથી. એના જન્મ હિ. સ. ૭૮૩ મા થયો હતો. એની જન્મ કુંજ હળીના મહ નેમ જ્યોતિષીએએ લવિષ્ય કહ્યું હતું કે એને હાથે એક મહોરું કાચું થશે, જેથી તેનું પવિત્ર નામ આખી દુનીઆમાં કાયમ રહેશે. આજ પ્રમાણે અહમદશાહ નગર એને હાથે વસ્ત્ર તે લવિષ્ય સિદ્ધ થાય છે.

હિ. સ. ૮૧૫ મા સુલતાન મુઝફ્ફરશાહના પુત્ર ફરિઝખાને અહમદશાહના રાજ્યારોહણની વાત માંભળી તેથી તેણે વાધો ઉઠાવી લડાઈના મુકામે રોષ્યા અને તેને પ્રસિદ્ધ ઉમરાવો પૈકા હાકિમુલુલ્લ, મલિકગેર, મનિકે કરીમ ખુસશ, જવાણ અને પયાગદાસ કાન્નો મળ્યાં ગયા. આ લોકો લડાઈ ટાળી તથા ખર્ચેડાને માટે પકાવવા હતા. તેમણે લશ્કર તથા નોકરો આકરો એકઠા કરી ખલાયતના હાકેમ અમીર મહમૂદ તુર્કને પોતાની સાથે સામેલ કરી ફરિઝખાનેને ખલાયતમાં આણ્યો. વળી સુલતાન મુઝફ્ફરના બીજા પુત્ર હૈબતખાને પણ લશ્કર એકઠું કરી તેની નજીકમાં સુરતની સરહદમાં પકાવ નાખ્યું. સુલતાન મુઝફ્ફરના બીજા બે પુત્રો સાદતખાન અને ઘીરખાન પણ હૈબતખાન સામેલ થયા.

ખબર સાંભળીને ખલાયત તરફ ગયા અને નર્મદાના કિનારા ઉપર પડાવ નાખ્યો. અહીં સર્વે મસલત કરી સાત આઠ હજાર સવાર હાજર કરાવ્યા. જે કરવા ગયા ફીરોઝખાને સ્વેત છત્ર અને લાલ તબૂના ચિન્હ ધારણ કર્યા અને પછી કુમકને વાસ્તે માળવાના મુલતાન શહેર ગને પત્ર લખ્યો. મુલતાન હોશરો સહાય આપવી એવી સરતથી કબૂલ કરી કે છત્ર થયા પછી તેને મત્સ્યેક મર્ગેલ દીઠ એક કરોડ રૂકા તેણે આપવા નોંધ્યો ત્યાર પછી જવાણ અને પયાગદાસની અનુમતિ મેળાણે જમીનદારોને ઘેડા તથા પોશાક, તથા સનદો મોકલી પોતાની તાબેદારી સ્વીકારવાની ફીરોઝખાને સમજૂતી કરી.

મુલતાન અહમદશાહ જે કે જવાનીના તોરમા હતો છતાં મન કબજે રાખીને પ્રથમ ઘણાં પુસ્તકોમાથી શિખામણીનો સંગ્રહ કરી ફીરોઝખાન તરફ કહેણ મોકલ્યા. ત્યારે શિખામણુ તથા બોધના રાસ મની કેફ જવાણ અને પયાગદાસની યાદલમાં ફીરોઝખાનને લાગી નહીં ત્યારે અહમદશાહે આદમ બનકરને પોકુંક લઈકર લઈ ફીરોઝખાનનાં સામે મોકલ્યો. અહીં લડાઈ થઈ તેમા આદમ હાર્યો અને માર્યો ગયો. આ છત્ર પયાગદાસથી થઈ તેથી તેના મનમા ખહુ અભિમાન ભરાયુ અને તેથી તેની સાથેના ઉમરાવોથી તે સહન થઈ નહીં રહવાથી તેમણે તેને મારી નાખ્યો અને છેવટે તેઓ ફીરોઝખાનથી જુદા પડી અહમદશાહને જઈ મળ્યા.

ફીરોઝખાન કુચ ઉપર કુચ કરી ભરૂચ તરફ રવાના થયો અને પોતાના ભાઈઓ સાથે ભરૂચના કિલ્લામા ભરાઈ બેઠા. અહમદશાહે ડૂરી ખાસ જસૂસ મોકલી સંદેશો કહેવરાવ્યો કે આપણા તીર્થરૂપે (ખુદાયગાન કબીરે) ઇશ્વરની પ્રેરણાથી આ દેશની હકૂમતની લગામ મજ્જ ગરીબને સોંપી છે અને આપણી વચ્ચે લોહીનો સંમધ છે, તો તેમની આજ્ઞા મેળાણે રાજ્યની તાબેદારી કરવામા તમારે તત્પર રહેવું નોંધ્યો આપણા તીર્થરૂપે જે જે જગીરો તમને આપી છે તે તે પાળવામા આવશે બધા ભાઈઓ પણ જસૂસનું કહેવું સાંભળ્યા પછી એકમત થયા અને તાબે થઈ જવું તે યોગ્ય ધાર્યું. તેથી મુલતાનની ક્ષમા માગી અને તેમને પાત પોતાની જગીરો જે માલ મુનતાનના વખતમા મળી હતી તે મળી. અને હેખતખાન પણ મુનતાનની મેહેરબાવી પામી ભરૂચ ગયા પછી ફીરોઝખાન, શીરખાન અને સાદતખાન પણ મુલતાનને આવી મળ્યા અને તેમને જગીરો

આ પછી સુલતાને પાદશાહી જવાની ઇચ્છા કરી, પરંતુ એટલામાં ખબર આવી કે સુલતાન હોશંગને ફોરજખાને મદદ વારતે યોદ્ધાઓ હતો તે પોતાની રાજધાનીથી નીકળી ગુજરાત ઉપર ચઢી આવેછે. સુલતાન અહમદશાહે તેની સામે ઇમાદુલ્મુલ્કને હુશીઆર સીપાઈએનું મોટું લશ્કર આપી મોકલ્યો અને પાછળથી પોતે પણ ઘણાક વીર પુરૂષોને લઈ નીકળી પડ્યો. જ્યારે સુલતાન ઉતાવળથી મળલ કાપતો કાપતો સુલતાન હોશંગની નજીકમાં આવી પહોંચ્યો ત્યારે સુલતાન હોશંગ અત્યંત રસમીંદગી થઈ જઈ પોતાના દશ તરફ જતો રહ્યો. ઇમાદુલ્મુલ્ક કેટલીક મળલો સુધી પાછળ પડ્યો અને હોશંગની સાથે ને ને જનીનદારો સામેલ થયા હતા તેમને પકડી કબજામાં રાખી પાછા ફરવાનું નિશાન ફરકાવ્યું. સુલતાન અહમદશાહ ઇમાદુલ્મુલ્કને મળીને રસ્તામાંથી છૂટો પડી અસાવલમાં આવ્યો અને અશ્વોનાની ખરીબાધી ઉડતા રજ સમૂહ વડે સ્વર્ગસમાન શોભા આપી.

અસાવલની હવા પાદશાહને ઘણી પસંદ પડવાથી એજ વર્ષના એટલે હિ. સ. ૮૧૫ ના પાછલા ભાગમાં પરમેશ્વરના માર્ગના સંરક્ષક શેખ અહમદ ખટ્ટની ખાસે શુકનો તથા તેનક ભાવ જોવાની તેમની અનુમતિ લઈ સંભરી નદીના (અંબ્રમતીના) કિનારા ઉપર એક શહેર બાંધવું શરૂ કર્યું; તે પોડી મુદતમાં સંપૂર્ણ થયું અને તેનું નામ અહમદશાહ રાખવામાં આવ્યું અને પછી ગુજરાતની પાદશાહીનો રાજધાની ત્યાંજ રાખવામાં આવી. અસાવલના કસબાને આ શહેરના એક મોહોલ્લો બનાવ્યો. તેમાં પાદશાહોની તથા મોટા મોટા પુરૂષોની ઇમારતો પાડી ઈંટ તથા ચુના ગચ્છીથી ચણેલી છે. શહેરનાં ઘરોના ઘણા ભાગ સફાઈદાર છે. વળી પાદશાહી ફરખાર ને વિભાગમાં છે તે વિભાગને મોખરે ત્રણ મોટી કમાનો પાડી ઇંટોના ચણતરની છે અને તેને ચુના ગચ્છીથી છો કરી તોધી છે. તેમને લોકો તરપોળીડ કહેછે. એ શહેરનું ખજાનું પહોળાઈમાં એવકું મોટું છે કે દશ માડીઓ સાથે ચાકી રહે. કુકનો પાડી ઈંટની બાંધી ઇબંદી કરેલી છે.

ત્યાર પછી કિલ્લાનો તથા જામે મસ્જિદનો પાયો નોંચ્યો અને શહેરની બહાર ત્રણેય સાઠ પરાં બંધાવ્યાં અને દરેક પરામાં ખજાનું તથા મસજિદ બંધાવી. તે દરેક પરા પાછળ ઈંટ બંધાવ્યો. આ પરાં હવે પછી કામ છે. વસ્તી અને

આખા હિંદુસ્તાનમાં બલકે દુનીઆમાં નથી, એમ કહીએ તો ખોટું નહીં કહેવાય ત્યાર પછી અત્યાર સુધીમાં એ શહેર ચકતુ ગયું છે,

ત્યાર બાદ ફરીજખાન પાછો ગાંધ્યના દાવો કરી ઊભો થયો અને તેણે ઇડરના રાય રણમજને ઇડર પાછું આપવાનું વચન આપ્યું તેથી રાય રણમજ પાછું પાચ છ હજાર સવાર તથા પચાસ લશ્કર લઈ સામેલ થયો. વળી મલિકખદર, જે મોટો સરદાર હતો અને જે સુલતાન મુઝફ્ફરની પાસે જનાર આવનાર હતો તે પાછું ફરીજખાનને મળી ગયો. ત્યાર પછી તેમની સ્ત્રીએ મોહાસાના જાગીરદાર સૈયદ ઈબ્રાહીમ ઉરે રૂકનુદ્દીનખાન સામેન થયો. ફરીજખાનની પાસે સારા જમાવ થયો. સુલતાન અહમદશાહ તમામ પાદશાહી દમામથી મોટું લશ્કર લઈ મોહાસા તરફ ગયો. રસ્તામાં રૂકનખાનની શિખવળીથી અહમદશાહથી પસઠાઈ ફરીજખાનને મળી ગયો. ફરીજખાનને મોહાસાના કિલ્લાના રક્ષાણુ માટે મલિક ખદર અને રૂકનખાનને મૂકીને પોતે લડાઈ કરવા સાડ રાય રામ મલને સાથે લઈ મોહાસાથી નીકળી મોને રૂ ગુર આગળ પડાવ નાખ્યો.

અહમદશાહે ધૈર્ય રાખી કુચ જારી રાખી જ્યારે તે બગવા ખોરાની હદમાં હાખલ થયો ત્યારે તેણે પોતાના કેટલાક ઉમરાવોને મલિક ખદર અને રૂકનખાન આગળ મોકલ્યા અને કહેવડવ્યુ કે તેમણે ભૂલના અતર્પિત નજરે અંગ્રીજાથી ખરોડી નાખી સત્ય રસે ચાત્રુ જોઈએ ગએના ઉમરાવોએ જ્યારે તેમની તરફથી યોગ્ય મત્સુતર અભગયો નહીં ત્યારે તે દિગ્ગીર થઈ પાછા કુચ સુલતાન અહમદશાહ પોતાની રીજને હારખધ મોકલી કિલ્લા તરફ આવ્યો. ફરીજખાને પોતાની પાસેનું ખાસ લશ્કર પલિક ખદરની મદદ વાસ્તે મોકલી તેને લડાઈ માટે જવાનો હુકમ કર્યો. હુકમ મળ્યો કે તુરત મનિક ખદર રૂકનખાન, સુઈફખાન અગિસખાન અને બીજા સરદારા કિલ્લાનું વચ્કર લઈ લડાઈ માટે સુલતાન અહમદશાહની સામે આવ્યા પરંતુ પદશાહનો ક્રોધ એમના દિલ આગળ આવી બેઠો. થયો અને તેથી તેમના મન ઉપર અસર થતા લડાયું નહીં અને આખર પાછા નાશી જઈ કિલ્લામાં ભરાઈ ગયા.

સુલતાને કિલ્લાને ઘેરા ઘાલ્યો અને ઘણીક વાર સનાહ કરવાની શિખામણુ કોઈ કોઈ જોડે કહવરા મા કરી મનિખ ખદર અને અગિસખાને કપટથી જવા બ કહાલ્યે કે કુલાગા ફનાણુ ઉમરાવો જે કિલ્લાની નજદીકમાં આવે અને મેલ કરાર સબધી હુમાડ મન સ્તોષ પાત્રે એવી રીતે વાતચીત કરે તો પછી

ગયો તે સમયમા પરસ્પર એકદો કરી સામેલ થયા તેમને બીજા બહોર લોકો આવી મળ્યા તેમણે ગુજરાતનો મોટો ભાગ તારાજ કર્યો આ રખતે મુલતાન હોરાગ પણ જલવાડ (જલવાડા) ના રાજાનો પત્ર પહોચ્યોથી પોતાના ઉમરાવોને સાથે લઈ અહમદશાહની સાથે જો સબધ બધાયો હતો તે તમામ મનમાથી કહાડી નાખી છુટ ચલાવવાનો સારો વખત છે એમ ધારી ગુજરાત તરફ આવ્યો અને છુટકાટથી દેરા તારાજ કરવામા બાકી રાખી નહીં મુલતાન અહમદશાહે જલવાડાનો મામતો બીજા સમય ઉપર મુલતવી રાખી તમામ પાદશાહી દબદબાથી ચપાનેરની સરદહમા આવી પડાવ નાખ્યો અહીંથી મલેક ઈમાદુલ્લુક સમરકંદોને ઘરવાર લશ્કર સાથે હોરાગ શાહની સામે લડાઈ કરી તેના વિનાશ કરવા મોકલ્યા, અને પોતાના નાના ભાઈ લતીફખાનને નિઝામુલ્લુકની સાથે શાહમલિકે તમા અહમદસર ખેચી તયા બીજા ઉમરાવોને નેર કરવા મોકલ્યા હોરાગશાહ ગુજરાતી લશ્કરથી મુલતાન મુઝફ્ફરના સમયમા રોક ખાઈ ગયો હતો તેથી તે એકદમ પાછો ફરી રસ્તામા કંઈ પણ નહીં રોકાતા ધાગ જનો રજો આણી તરફથી શાહ મલિક અને મહમદ સરખેચી, જેમણે લોભવરા ઘડને આ બડ ઉઠાવ્યું હતું તે નારી ગયા શાહજહાં લતીફખાન તયા નિજામુ મુલ્ક તેમની પાછળ પડ્યા અને પહોચીજ મજલમા તેમનો બધી અતંબાબ કમજે કરી લીધા આખરે શાહમલિક તયા અહમદ સરખેચીએ લાચાર થઈ પાછા ફરી લડાઈ કરી તેમા તેઓ હાર્યા બીજી હકીકત એવી કહેવાયછે કે શાહ મલિકે, જ્યારે લતીફખાન અને નિઝામુલ્લુક તેનો પાછળ પડ્યા અને છેવટ નજીક આવી પહોચ્યા ત્યારે, લાચાર ઘડને રાત્રીના હુમલો કર્યો અને જ્યારે તેમા ફોર પાગ્યો નહીં ત્યારે પોતાની સાથેના માણસોને મરતા રહેવા દઈ ગિરનાલ (ગિરનાર) ના રાજાના આશ્રયમા નારી ગયો મુલતાન અહમદશાહ ફોર કરી અને ફરમનોને નસાડી મૂકી તમામ દમામથી પાછો ફર્યો

મુલતાન અહમદશાહે ગિરનાલના કુમરના ઘણા વખાણુ સાંભળ્યા હતા અને અત્યાર સુધી ત્યાના કોઈ પણ રાજાએ મુસવમાનો સત્તાનો સ્વીકાર કર્યો નહો તે તે ધ્યાનમા રાખી આ કારણુ મળ્યું તેથી હિ સ ૮૧૭ મા ત્યાના રાજાને પારારો કરવા તે તરફ સવારી કરી તેણે ગિરનાલના કુમરો દયામ પ્રવેશ કર્યો એટલે ગિરનારનો રાજા લશ્કર લઈને નીકળ્યો અને કેટલાક ગામોના નાકા રોક્યા જ્યા જ્યા લડાઈ ઝગડા થયા ત્યા ત્યા કંઈ પણ ફોર નહી

પામવાથી રાજ પાછો હડી ગયો અને પોતાનો પ્રથમ કિલ્લો, જે ડેકાણે હાલ જૂનાગઢ છે, તેમાં જઈ બરાઈ એંઠા. મુસલમાની લશ્કર કિલ્લાની દીવાલ આગળ આવી પહોંચ્યું. જ્યારે કિલ્લામાં ઘેરાયેલા લોકો હેરાન થયા ત્યારે રાજ કિલ્લામાંથી બહાર આવ્યો અને મોટી ઘેરુ કરી પ્રતિ વર્ષ ખંડણી આપવાની કબૂલ કરી નગી પડવા તત્પર થયા. સુલતાન અહમદ ખંડણી વિગેરે વસૂલ કરવાના બંદાબસ્ત ઉપર સંપદ અબુલજેર અને સંપદ અબુલ કાસમ નામના બે ભાઇઓ, જે મોટા હમરાવ પેડીના હતા તેમને ત્યાં નિમિત્ત કર્યા અને પછી પોતે અહમદાબાદ પાછો ફર્યા. આવતાં રસ્તામાં સિદ્ધપુરનું જવાહીર અને ચિત્રથી શાશુગારેલું દેવલ જગજીથી ખોદી નખાવ્યું અને આસપાસનો દશ કબજે કરી ત્યાંની છુટથી ગુજરાતના વતનીઓને તાલેવર કર્યા.

એજ વર્ષમાં સુલતાન મલિકહુદદને તાલુકમુકનો ખેતાળ આપ્યો અને ગુજરાતનાં તમામ મૂર્તિ મંદિરો નાશ કરવા તથા ગુજરાત દરમો રહેલો મુકક સર કરવા તેની નીમનોક કરી. મલિક હુદદાએ મૂર્તિ પૂજકોની તથા તાબે નહીં થાય તે લોકોની કતલ કરવામાં કેર વર્તાવ્યો અને દરેક જણ ઉપર જલ્લો (વેરા) તથા ખંડણી મુકરર કરી, એટલુંજ નહીં પણ, ધણાક જણને મુસલમાની ધર્મમાં અભણા. વળી ગુજરાતના ગણઓને બિવાલો તાબામાં આણ્યા કે ત્યાર પછી કોઈએ 'ગિરાસ કે મેવાસતુ' નામ સાબળ્યું નથી.

હિ. સ. ૮૧૬માં સુલતાન અહમદશાહે ધર્મ સંગ્રામ અને ધર્મ સ્થાપવા આદે નાગોર સુધી સવારી કરી અને જ્યાં જ્યાં મૂર્તિ પૂજની બબર તસરોથી માંભળી ત્યાં ત્યાં જઈ જગજીથી મૂર્તિઓ તથા દેવળો ઉખાડી નાખ્યાં અને પુરુષ જુદે પ્રાપ્ત કરી. છેવટે નાગોર જઈ પહોંચ્યા અને કિલ્લો ને ઘેરા ઘાલી તેને સર કરવાની તજવીજ ચલાવી. આ વખતે કિલ્લાની હુદૂમન ઉપર હુઝરતખાન મળળ થયા હતા અને તે નાગોર તરફ ઘણો નજદીક આવો પહોંચ્યો છે તે જાણી અહમદશાહ ઘેરા ઉઠાવી દઈ માફવાની સાહુદમાં થઈ અહમદાબાદ આવ્યો.

ત્યાર પછી કેલેક વખતે આસીરનો હુકમ મલિક નસીર અને માળવાનો હાકેમજીવતાન હોરા મ પરસ્પર મળી ગયા અને તેમજ સુલતાનપુર તથા નંદરબારનાં મમલોમાં હુંદકાટ ચલાવી. એ ઉપરથી સુલતાન અહમદશાહ હિ. સ. ૮૨૧ માં તે તરફ ગયો. ધણેક મુકામે પહોંચ્યા નહોતો એટલામાં ગુજરાત, રશિણ અને ખાનદેશની સરહદ ઉપર આવેલા તબોલના કિલ્લા ઉપર ગયા, અને

ત્યાંથી નંદરખારની ઝરહદમાં ગયો. મલિક નસીર નારીને આસીરમાં ભરાયો. જો લોકોને તંબોલના કિલ્લો સર કરવા મોકલ્યા હતા તેમણે રાજાને દિલાસો આપી તેને મોટી ભેટ સોગાદો લઈ સુલતાનની પાસે આણ્યો. આ સમયે વરસાદની ઋતુ બેસી ચૂકી હતી તેથી સુલતાને અહમદનગર તરફ પાછા ફરવાનો વિચાર કર્યો.

પરંતુ જિલ્લામાં નંદખારથી પવન વેગી બાતમીદારોએ આવી ખબર કરી કે ઇડર, ચાંપનર, મંડલ અને નાંદોદના રાજાઓએ એક સંપ કરી સુલતાન હોશંગને પત્ર લખી ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ કરવા બોલાવ્યો છે. આ વખતે નાગેરથી નંદર ખાર સુધીમાં માત્ર નવ દિવસ ગુસારી કરી એક સાંજથી સવાર આવ્યો અને તેણે રાજાઓને દંદાનીના પુત્ર કોટાખાનનો લખેલો પત્ર સુલતાન અહમદને આપ્યો તેથી ઉપલી વાતની સાબીતી થઈ. આ પત્ર ઉપર લખ્યું હતું કે “ સુલતાન હોશંગ તમને દૂર આપેલા જોઈ ગુજરાત છોડવાના ઇરાદાથી તે તરફ આવે છે. વળી મારે આપની સાથે અનુચિત છે, એમ ધારી મજ ગરોબને તેણે લખ્યું છે કે ગુજરાતના જમીન-દારોએ ખાસ પત્ર લખી તેને બોલાવ્યો છે અને તે ગુજરાત લેવાનો ઇરાદા રાખે છે, મારું હું જો ગુજરાત રાજાની ફતેહ કરવામાં સાદામેલ થાઉં તો તે મને નહરવાલા બંદીસ કરશે. આપ મારા તીર્થ ” ૨૫ તથા આશ્રય છો તેથી મારે આપને ખબર આપવી એ મારો ધર્મ છે. સુલતાન અહમદ વરસાદ વરસનો હતો છતાં કુચ ઉપર કુચ કરી નર્મદા નદી પાર કરી મહેદી નદીને કિનારે પહોંચી નાંખ્યો અહીંથી ખાસ પસંદ કરેલા માણસોનું લશ્કર લઈ સુલતાન એક અડવાડીઆમાં મોઢાસાની હદમાં આવી પહોંચ્યો. સુલતાન હોશંગ આ ચઢાઈથી લય પામી પાછો ફરી ત્વરાની પાંખ ઉપર સવાર થઈ પોતાની રાજધાનીમાં ગયો. સુલતાન અહમદશાહે તમામ લશ્કર એક-કુ કરવાના હેતુથી ફેટલાક દિવસ મોઢાસામાં સુકામ રાખ્યો. આ ખબર સોરઠના રાજાને પહોંચવાથી તેણે તાબેદારીની સાંકળમાંથી મરતક બહાર કઢાડી મુકરર કરેલી ખરણી અટકાવી પોતાના ગળથી બહાર પગ લખાવ્યો. એજ સમયે મલિક નસીરે પણ લાગ જોઈ પોતાના લાઈ મલિક હંદિખારના કબજામાંથી થાલનેરનો કિલ્લો પહોંચી લેવા પ્રયત્ન કર્યો, અને તેનો મદદે સુલતાન હોશંગે પોતાના પુત્ર ગઝનીનખાનને ફેટલાક અમીરો સાથે મોકલ્યો. આ લોકોએ સુલતાન પુર ઉપર મોટો ત્રાસ આણી મૂક્યો. સુલતાન પુરના સૂબાનો હાકો મલિક અહમદ કિલામાં ભરાઈ બેઠો અને ત્યાંથી અહમદશાહને અરજ પત્ર મોકલ્યો. એ દરમ્યાન

સુવ્રતાન અહમદ સોરઠના રાજાની ઉદ્ધતાઈ ચમાવવાને મોડાસાથી મૃત્તિક મહમુદ તુર્કને મોકલ્યા હશે. તેણે ત્યાં જઈ કેતલ તથા લુટે ચઢાવી અને ચુકરર કરેલી ખંડણી વસૂલ કરી. સુવ્રતાન અહમદ મવિક નસીર અને ગઝનીનખાનને પાંશરો કરવા સારૂ મહમુદ તુર્ક તથા મખસિમુદમુકને મોકલ્યા. તેમણે રસ્તામાં નુંદાદ ઉપર ચઢાઈ કરી ત્યાંના રાજા પાંચી ખંડણી લીધી. જ્યારે તે સુવ્રતાન પુરની સરહદમાં જઈ પહોંચ્યા ત્યારે મલિક નસીર યાફનેરના કિલામાં ભરાઈ બેઠો, અને ગઝનીનખાંચે, પોતે ચારે તરફ ઘેરાયેલા એઈ મહમુદ તુર્કની ભઠ્ઠામણ સાથે કેટલાંક માણસો સુવ્રતાન અહમદની પાસે ક્ષમા માગવા મોકલ્યાં. ઘણીક વખત આવજ આવ્યા પણ સુવ્રતાને તેના કરેલા ગુન્હા બાબત ક્ષમા આપી તથા તેને “ નસીરખાન ” નો ખેતાબ આપી પેશાકની બક્ષીસ કરી. ત્યાર પછી સુવ્રતાન અહમદાબાદ આવ્યો.

ખીજે વર્ષે એટલે હિ. સ. ૮૨૨ના સફર માસમાં સુવ્રતાન અહમદ નિઝામુદ્દીનમુકને ગુજરાતની સુખત કરીને તથા મંડલના રાજાને બદલો લેવાની ભાળવણી કરીને સુવ્રતાન હોશંગતું વેર લેવાના ઇરાદાથી મોઢું ભરકર તૈયાર કરી મોડાસાથી નીકળી હવાની હરકને તથા રસ્તાઓ ઉડ અને સાકડા ખતોં કુચ ઉપર કુચ કરી માગવા તરફ રવાના થયો. સુવ્રતાન હોશંગ ત્વરાથી તેના સામે આવ્યો અને કાઠીમાદહમાં ઉતરી કિલ્લાની ભીંત તરફ પોતાની પીઠ સોંપી ઉંડાણુ જગામાં પોતે મોરચો રાખ્યો અને પોતાની આગળ મોટાં મોટાં લૂલ કાપીને આડો ખાણવંદ (આડ કોટા વિગરેનો કેટ) બનાવી દીધો. સુવ્રતાન અહમદશાહે ચોગાનમાં ઉભા રહી એવી ગોડવણુ કરીકે લરકરની જમાણા બાજુનો સરદાર અહમદ તુર્ક અને ડાળી બાજુનો સરદાર મલિક ફરીદ તથા ઇમાદુદ્દીન સમરકંદી વાચ, અને છાવણીનો સરખમ અઝદુદ્દાલા સાચવે. આ પ્રમાણે ગોડવણી કરી સુવ્રતાન અહમદ રણક્ષેત્ર તરફ જતો હતો તેવામાં એની નજર મલિક ફરીદના તખ્ત ઉપર પડી. તુરતજ ત્યાંથી એક ખિદમતગારને બોલાવી તેની સામે મલિક ફરીદને કહાવ્યું કે તારા બાપનો ઇમાદુદ્દીનમુકનો ખેતાબ તારા ઉપર બક્ષીસ કરવામાં આવ્યો છે મારે તું અમારી સાથે ચાલ. ખિદમતગાર જઈ પાછો આવ્યો અને કહ્યું કે મલિક ફરીદ શરીરે તોજ ચાળાવે છે અને યોડીકવારમાં આવી પહોંચશે. સુવ્રતાને કહેવાવ્યું કે આજનો દિવસ સંત્રામનો છે અને તેમાં હીંમત કરશે તો ફરીદને ચિંતા તથા પસ્તાવો થશે, ફરીદ જ્યાં પણ નહીં ચડાતાં રણક્ષેત્ર તરફ નીકળ્યો. એટલામાં જન્મે સુવ્રતાનો જરાબર એકમેકના મામા થઈ ગયા અને જન્મે બાજુનાં લરકર જોસખાં ઉભરાવા લાગ્યાં. અહમદશાહના લરકરમાંથી

હિ. અ. ૮૨૩ માં આંખાનેર જેર કબાના ઈરાદાથી તે તરફ ચલાઈ કરી અને પછી ધાંગણે જગાએ આવી કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો. ત્યાંના રાજાએ આજ્ઞાથી સગાઈ કરવાની ઈચ્છા બતાવી તેથી તેનો પાસેથી કેટલીક ભેટ લઈ મલેકે વડે ભરાતી ખંડણી તેના ઉપર ચુકરો કરી મુલતાન અહમદ રાજધાનીમાં આવી પહોંચ્યા.

એજ વખતે મુલતાન હોશંગે માછળ-હિલત વખતે બોલી બોલીને નિર્મળ મનના બગીચામાં ઉદાસોનતાનો વ ધોળાઓ ઉઠાવ્યો. તેથી મુલતાન અહમદે હિ. અ. ૮૨૫માં બ્રહ્મદેર સિપાઈઓનું ઘરેલું લઈ પોતે માગવાના મુનકે ઉપર ચલાઈ કરી અને મહુના કિલ્લા નીચે આવી પહોંચ્યા. અહીં તેણે મારગપુરે દરવાજા આગળ પહોંચી નીચે અને કિલ્લાને ઘેરો ઘાલવાનો પ્રયત્ન જેટલો બને તેટલો કર્યો. કિલ્લાના દરેક ન્યાયાના અમીરોને સુખ કરી નાકે બધી કરી. મુલતાન હોશંગના મનનો ખાતરી થઈ કે કિલ્લાનો બંદાબસ્ત મારી રીતે થયો છે. એટલે તેણે એની એક ચુકિત રચી કે જેને પાછળથી ગણા લોકો યાદ કરે છે. તેણે એક કુર્બાને પોતાનું તખ્ત એક મસ્જિદ અને વિચિત્રાણુ તથા વિધામુ અમીરને સુમત કરી પોતે છ હમદ મુનદા સત્તા સાથે લઈ નાગોની દરવાજાની બહાર નીકળી ગયો. એની મતલબ એવી હતી કે જાજ નગર તરફ જઈ ત્યાંથી પુષ્કળ મસ્તાન હાથેથી પકડી લાવી પાંજા દગ્ગુ. પોતાની બહાદુરીથી જાજનગર જઈ પહોંચ્યો. ત્યાંથી મોટા મોટા પુષ્કળ હાથેથી પકડી છમાસની અંદર પોતાની રાજધાનીમાં આવી દાખલ થયો અને કિલ્લાના કાગરા ઉપર લાવતા ચલાવ્યા તથા નાખતો વગડાવી. મુલતાન અહમદશાહને મુલતાન હોશંગની સલાહોની બિય-કુલ ખબર નહોતી. તેણે કિલ્લાના કાગરા ઉપર પાવડા બેઠા બેઠાને તથા નાખતોના અવાજ સાંભળીને આ ખુશાલીનું કાણુ બાણુ તપાસ કરી. બિજમતગારોએ બધીખબર જાણીને જે બાણુ હતું તે મુલતાનને કહ્યું. મુલતાન અહમદશાહ અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યો કે આવા કિલ્લાને માટે હવે ગુ કરવું કે જેની દરેક બાજુએ આટલું બધું ઇશ્કર જેસી રહ્યું છતાં તે બહાર નીકળી આવ્યે બધે દૂર પોતાના રાજ્યમાં નીકળી જા. પામ્યો ને છ મહીના પછી પાછો આવી મહેરનાં દાખલ થયો ત્યાં સુધી આપણને કોઈ ખબર નહોતી. પછી કિલ્લા પર કરવાના વિચારથી નગર દુકાણી રૂઢ માગવાના પ્રદેશમાં આવી અત્યંત ખરાબી કરી મૂકી. દરમ્યાન તેની અને મુલતાન હોશંગની વચ્ચે ઘણીક લડાઈઓ થઈ તેમાં તે વિજય પામી મુજરાત તરફ પાછો ફર્યો. પરંતુ મુલ્લા અહમદ નામે વિદ્વાન તારોબિ અસફીમાં આ બતાવેને માટે એક લખે છે કે હિ. સ. ૮૨૫ માં મુલતાન

હોરાગ જોડાગોનો વેપ હાલ નગર ગયો સુનતાન અહમદશાહને ખગ
 ાથઈ કે હાથે કેટલોક મુદત થયા માળવાના મદરાના નીકળી ગયો છે અને
 પાને ગેરહાજર છે અમીરો તથા હરકરના સંગદાને પોતાના રાની સુખ
 કરી છે તેથી તે વાકના કબજામાં કિસ્સો છે આ ખમર પતાજ તરતજ ગુજરાતથી
 નીકળી માળવા તરફ ઉપગ હાલ કુચ કરી રવાના થયો અને માળવા તામા
 ના મહિમો કિસ્સો સેડેનાઈથી નઈ જોધો અને મદના કિસ્સો નીચે આવી પડે
 યો નવારે તેના મદદારો કિસ્સાને ઘેરો ઘાવવામાં રોકાયા હતા તે વખતમાં
 અદાઈતું સરખ માળવાનો ચારે તરફ મોકલ્યું અને ખરાબોમાં બાડી
 ગઈ નહીં તે હરખાનમાં વરખાદની મોસમ બેઠી અને વિજયની આશા
 બિચક રહી નહીં બેઠે તે કુચ કરી ઉજ્જવન તરફ ગયો તે દરમિયાન
 સાધી તે સરહદ પોતાના મંજામાં નીધી તે હરખાન ગુજરાતથી કિસ્સો
 તોડવાના થયો તેના કે મનનિક, અરાબા વિગેરે ગુજરાતથી મગાવ્યા ગુજરા
 તથી મનિક મુખરંજ નડરૂઆતી તમામ સામાન સહ આવ્યો બેઠે સુવતાન અહ
 મદ ફરીથી મદના કિસ્સો ઉપર અદાઈ કરી ગયા મલિક મુખરંજને તારાપુરનું
 નાશ સામવવાને મુકરર કરી પે તે કિસ્સાને ઘેરો ઘાવવામાં કમર સાધી નહીં
 બેઠવામાં સુવતાન હોરાગ પાડે ફરીથી ખમર મળી તેથી સુવતાન અહમદ
 પોતાના અમીરો ને આચપાસના પ્રમુખ તાને કરવામાં ગુલામી હતા તેમને એક
 જગ્યાએ એકઠા કર્યા અને પદેલાની માફક મગજમાં મુકામ સાધી આમંપાસનો
 મુકામ કબજે કરવો એવા હુકમો મદથી નીકળી સાગર ગયો સુવતાન હોરાગ
 મુકાન અહમદશાહના ઈરાદાને પાડે યઈ બાને રતે સાર ગપુર તરફ આવ્યો
 અને ગુજરાતના સુનતાન પાને દગાબાજ માલસો મોકલ્યા તેમજે બેરી ખુશમન
 કી સાર ગપુરની નજીકમાં આવવા કે બાઈએ, ખારબદ તથા ઉજ્જવનથી તે
 ઘણા કાપડ થયા તેજ રાત્રે બેઠેલે કે સ ૮૨૬ ના મોહરમ માસની ખારમી તાની
 ખની રાત્રીમાં મુકાન હોરાગે મુકાન અહમદની ઘાવણી ઉર હુમરો કર્યો ઘણા
 ગુજરાતીઓ માર્યા હતા તેથી માર્યા ગયા અને બાકીના ચારે તરફ બીજાવા
 લાગ્યા સુવતાન અહમદ ભગત થયો પગુ રોકત ખાનામાં મનિક જૂનાર શિ
 વાય બાજુ દુધને હાકુ નવો ચેમીના પેટામાં દુગ્ધ રહ્યા તેમાંથી કિંટપર પે ને
 અને બીજા ઉપર મલિક જૂનાર મવાર થઇ મેદાનમાં એક ખૂડકિર આ
 વી ઉભા રહ્યા ઘાડીખાર પે બી ઘાવણીની ખમર કહાડવા વાસને સુવતાને મલિક
 જૂનારને મોખ્યા તેજે અવો ન્તયુ તે મનિક મુખરંજ તથા મલિક ફરીને પાતાની
 માણસો સાથે તેવા યઈ રોકત ખાના તરફ આવવા ફોડા તેમજે પાદશાહની

ખખર પાછી અને મલિક જૂનારે તે સર્વે કહી. મલિક જૂનાર ખન્ને જણને સુલતાન પાસે લાવ્યો. સુલતાને કોકલો હતો. તેની સાથે અધિક મુકરમે મસજત કરી લડાઇમાં જવાની રજા માગી. સુલતાને વહાણું વાય ત્યાં સુધી થોડીક વાર સજ્જી પકડવાનું કહી મલિક જૂનારને સુલતાન હોશંગ કયાં ઉભો હતો તથા તે વખતે તે શું કરતો હતો તેની ખખર કહાડવા ફરી પાછો છાવણી તરફ મોકલ્યો. તેણે આવી ખખર કહી કે લશ્કર છુટમાં મરાગુર છે અને સુલતાન હોશંગ થોડા તથા હાથીઓ સહીત સિપાઇઓની ગણતરી કરે છે તથા અમુક જગાએ છાવણીની બાજુ ઉપર ઉભો રહી આરામ લે છે. સુલતાન અહમદશાહ પ્રભાતને ઉદય થતાં જ એક હજાર સેવાર સાથે લઈ સુલતાન હોશંગને પરાજય કરવા તેના તરફ વળ્યો, અને જ્યારે નજદીક આવ્યો ત્યારે તેના પોતાને મળતા આવતા દુશ્મનાથી તથા પોતાના અનુયાયી તેને ઝીણખી તેના સામે ગયે. આ દિવસ સુલતાન અહમદના નમ્રીખના ઉદયનોજ હતો. બન્ને વચ્ચે ઉગ્ર યુધ્ધ થયું અને બન્ને તરફના સુલતાનોએ પોતે જાતે વિજય માટે એવો પ્રયત્ન કર્યો કે બન્ને જણ જખમી થયા. આ વખતે ગુજરાતી લશ્કરના હાથીઓના મહાવતો પણ લડાઈમાં ગુંથાયા હતા, તે પોતાના મલિકને ઝીણખી બધા ભેગા થઇ ગયા અને હોશંગના લશ્કર ઉપર હુમલો કર્યો. સુલતાન હોશંગ, આ હલકી છરવવાની તાકાત નહીં રહેવાયી, સારંગપુરના કિલ્લામાં નાસી ભરાયો અને ગુજરાતીઓની જે જે વસ્તુઓ તે છુટ કરી ગયો હતો તે તમામ ગુજરાતીઓના હાથમાં પાછી આવી તથા સાત જાતવાન હાથીઓ જે હોશંગ જાજ નગરથી લાવ્યો હતો તેમનાથી સુલતાન અહમદશાહના પૈભવમાં વધારો થયો. સુલતાન અહમદ સારંગપુરને ધેરા ઘાતવા નો ઇરાદો કર્યો, અને આ જગાએથી પાછા ફરવાના હેતુથી સુક્રમ ઉઠાવ્યો એ ટલે હોશંગે આ આદેશ લાગે એમ બાણી સારંગપુરના કિલ્લામાંથી બહાર નીકળી સુલતાન અહમદના લશ્કરની પાછળ પડી કતલ તથા છુટ કરવામાં કસર રાખી નહીં. આ સમયે પણ સુલતાન અહમદ વિજયવંત થયો અને યુધ્ધ થયું તેમાં માળવી લશ્કરનાં સાર હજાર અને નવસેં માણસો માર્યા ગયો. સુલતાન હોશંગ ફરીથી નાસીને સારંગપુરના કિલ્લામાં ભરાયો અને ફરી પાછો કેટલાક જાજ નગરી હાથીઓ, જેની ખરદાસ્ત સુલતાન હોશંગ પોતે રાખતો હતો તે ગુજરાતી લશ્કરના હાથીઓની પંકિતમાં સમેલ કરવામાં આવ્યા. ત્યાંથી સુલતાન અહમદ અહમદશાહ આવ્યો.

અહીં આવી શેષ અહમદ ખટ્ટ, નેમણે આ નિબંધ થવાનું ભવિષ્ય વચન કહ્યું. હવે તેમને ઘણું જ માન અકરામ આપ્યું અને ગુજરાતીઓની તેમના ઉપર પ્રીતિ તથા ભક્તિ હવે ઉપરાંત બધાઈ. વળી ગુજરાતના હરકરે આ સવારીનો આદર ઘણો મહેનત ઉઠાવી હતી. તેથી તે થોડાક વર્ષે આરામમાં રહ્યું.

હિ.સ. ૮૨૬ માં મારખવાન પાદશાહ અહમદશાહ ઇંડર તરફ ગયો અને સાબરમતીની એક શાખા ઉપર અહમદનગર નામે શહેર વસાવ્યું. અને તે જગ્યાએ એક કિલ્લો બાધી ત્યાંથી તે સરહદના પ્રદેશમાં ચારે તરફ લશ્કરે મોકલ્યાં, નેમણે લીધું સૂકું ન જોતાં સર્વે દશ અગ્નિથી તારાજ કર્યો અને ને રસ્તામાં મળ્યું તેની કતલ કરી. છેવટ સુલતાન અહમદ અહમદનગરથી નીકળી પોતાના લશ્કર તથા તમામ દમામ સાથે ઇંડરના પ્રદેશમાં આવ્યો અને ગુલકંદશાહે ને કિલ્લો સર કર્યો હતો તે સિવાયના બીજા ત્રણ કિલ્લા એક દિવસમાં સર કર્યો. ત્યાંના રાજા પૂંજ નાસી. જ્યારે વિજયનગરના કુંગરામાં ભરાઈ ગયો. સુલતાન અહમદ ત્યાંથી પાછો ફરી અહમદનગર ગયો.

બીજે વર્ષે એટલે હિ. સ. ૮૩૦ માં અહીં કિલ્લો તથા શહેર બંધાતાં હતાં તે સુધી કંઈ ઇંડરનો દશ તાબે કરવાને વિચારની લગામ ખેંચી. 'પુંજરાયે પોતાના બાપદાદાની બેગી કરેલી પૂંજ વહેંચી દઇને પુષ્કળ સવાર તથા પ્યાદલ લશ્કર લઈ પોતાની સંવિત પ્રમાણે હાથપગ પહોંચ્યા, પરંતુ આખરે નિરૂપાય થઇ પોતાની રાજધાનીમાંથી બહાર નીકળ્યો, અને પોતાના દેશનો આસપાસ કરકાટક (પરકાર, ક'પાસ) ની પેટે કરવા માડ્યું અને ત્યાંથી હરકત કરવા લાગ્યો. આખરે એક દિવસ એટલે હિ. સ. ૮૩૧ ના જમાદી ઉર્ અવસર મહીનાની પાચમી તારીકે ગુજરાતના લશ્કરમાંથી કેટલાંક માણસ ઇંડરના કુંગર ઉપર ચડે. હોવા જતાં હતા, તે વખતે પુંજરાયે લાગ જોઇને તેમના ઉપર હુમલો કર્યો. પણ તે હાર ખાઇને પાછો ફર્યો. પરંતુ ગુજરાતીઓ તરફનો એક કિંમતી હાથી તેના હાથમાં આવ્યો તે લઈ ચાલતો થયો. ગુજરાતીઓ હાથીને લઈ ગયો જાણીને તેની પાછળ પડ્યા. છેવટ કુંગરના સંકડા જગ્યામાં તેઓ આવી પહોંચ્યા ત્યારે પુંજરાય લડવા ઉભો થયો અને ગુજરાતીઓને પાછા હડાવ્યા; પરંતુ હાથીના મહાવત ઘણો બહાદુર હોવાથી જ્યારે તેણે જાણ્યું કે પાછળથી કમક આવે છે ત્યારે લાગ જોઇને ખાપેડું લૂચું હલાવ કરી હાથીને પુંજરાયના ઉપર દોડા-

ઓ. પુંજરાયનાં ઘોડા ભડક્યા તેથી પુંજરાય કુંગર ઉપરથી નીચે પડ્યા અને ઘોડા સાથે મારણ પામ્યો. મહાંવતે આ ખબર કોઈને જાણ કરવી નહોતી તે ઇરાદાથી હાથીને ગુજરાતી લશ્કર તરફ લીધો. ઇંદરનાં માણસો. હાર ખાઈને ખરાબ હાલતે પોતપોતાને ઠેકાણે નંતાં રહ્યાં અને તેમણે પુંજરાયનું શબ જો-
ળી કહાડવા તજવીજ કરી. બીજે દિવસે એક જાણુ પુંજરાયના મુઠદા પાસે યજ્ઞને જતો હતો. તેથી તેણે તે મુઠદું, ઓળખ્યું. તેનું માથું કાપી લઈ તેણે અહમદશાહ પાસે આણ્યું. અહમદશાહે આ બાબત તપાસ કરવા તથા માથું ઓળખવાને માણસો જોલાવ્યાં, પરંતુ કોઈએ ઓળખ્યું નહીં. એટલામાં ત્યાં એક માણસ હતો જે પહેલાં પુંજરાયનો નાકર હતો પણ પાછળથી ઘણા વર્ષથી 'ગુજરાતી જાવણી'માં નાકરી કરતો હતો તે આવ્યો તેની નજર પુંજરાયના માથા ઉપર પડી તેથી માથું ઓળખ્યું. તેણે પુંજરાયનું લાણ તથા અનાજ ખાધું હતું તેથી પ્રથમ તે એ માથા ન લાંબા થઈ મણામ કર્યા અને અહમદશાહને અરજ કરી કે એ માથું પુંજરાયનું છે. સુલતાન આ માણસની વફાદારીથી મસન્ન થયો અને તેની નાકરીમાં વધારો કરી ચઢતીએ પહોંચાડ્યો. કહ્યું છે કે:—

“ તારી વફાદારીથી ગાંધિ રહીશ નહીં અને તે બર લાવવા ચૂકીશ નહીં, કારણ કે આખરે વફાદારી તને લાભજ કરશે. ”

બીજે દિવસે સુલતાન અહમદ ઇંદર ગયો અને તે પ્રદેશમાં તથા વિજનનગરની હદમાં ખરાબી કરવા લશ્કર મોકલ્યું. પુંજરાયનો છોકરો વીરરાવ જે તેના બાપની ઇંદરની ગાદીએ બેઠો હતો તે કટુંબનો માલિક હતો તેણે કુશમતાવટનો વિચાર છોડી દઈ અહમદશાહને પ્રતિ વર્ષ ત્રણ લાખ ટંકા આપવાની કબજીત આપી. પછાંથી અહમદશાહે સફરદુમુલ્કને અહમદનગર મોકલ્યો અને પોતે કંકવાડાનો રણ લુટી અહમદાબાદ આવ્યો.

હિ. સ. ૮૩૨ માં અહમદશાહે ફરો પાછો લશ્કર લઈ ઇંદર ઉપર ચઢાઈ કરી અને સફર મહાંનાની છઠ્ઠી તારીએ ઇંદર તાબાનો એક કિલ્લો જીતી લીધો અને કિલ્લાની અંદર આવી પરમેશ્વરનો આભાર માની એક જગે મસજીદનો પાયો નાંખી અહમદાબાદ આવ્યો.

હિ. સ. ૮૩૨ માં ગાંધિરાજાના રાજ કાનાએ સુલતાન કહેલી ઇંદરની ફતે-
જનો તથા બીજા નેમીનદારો સાથે કરેલી સલાહની ખબર જાણી એટલે પોતાનાં

ધીરા ધીરા પૃથ્વરના ફેટ ઉપર ચલીને અદર ગયા અને દરવાજે ઉઘાડી દર્શિણી
 લશ્કરને અદર દાખન કરવાનો ઈતારો કરતા હતા એવામાં 'મલિક સાઅદત
 મુન'નાનો અદરથી આવી પહોંચ્યો અને તેમના ઘડાકે જાણુને કાપી નાખ્યા અને
 ઘોડાકે બાકી રહ્યા તે કિલ્લાનો દોવાલ ઉપરથી પડતુ મૂકી હલાક થયા પછી
 દરવાજા ઉઘાડી બહાર આવી સાઅદત મુલતાનીએ દરવાજાની સામે જ દુકમનોનો
 મારચો હતો તેના ઉપર ગત્રીનો હલો ફર્યો અને તેઓ નિનામા હતા તેથી ફેટલાક ઘાય
 લ થયા અને ફેટલાક વિખરાઈ ગયા આ સમયે ગુજરાતનો મુનતાન ઘણો નજીક
 આવી પહોંચ્યો હતો તેથી દર્શિણીના મુલતાન કિલ્લા આગળથી હતો તેની સામે
 અવધો તેજો પોતાના જગરના સરદારોને યોનાથી મધુ કે ગુજરાતનું જગદર ઘણી
 વાર દર્શિણી લશ્કર ઉપર વિજય મેળવી ગયું છે મારાઈમ પણ તેમને કમળે
 ગયું છે, ને આ વખતે મુગ્તીથી મારી જાયો તો દર્શિણીના મુન આપણા હાથ
 થાયો જો પછી બધી તૈયારી કરી જઈને માટે ઉઘો રહ્યા ગુજરાતનો મુનતાન
 પણ પોતાનું તમ મ જગદર તૈયાર કરી જઈવાને આ થો નગર રાજ થઈ, દર્શિણીના
 મમીરો પૈકી અજદખાન મેદાનમાં આગળ આવ્યો તેની સામે અજદખાન કે
 ઘોડા બને સરદારની સામસામી જઈ ધૂમ મૂકી આખરે અજદખાન કાયર
 થઈ પડ્યો અને બને તરફના લશ્કરોએ પણ સામસામી ધૂમ નહઈ થવાથી
 ત્યાં દિવસનો અસ્ત થયો તારે સર્વે પોતપોતાની ડાવણીમાં આવ્યા મુનતાન
 અહમદ બ્રાહ્મણીએ જાણ્યું કે દર્શિણીના લશ્કરમાંથી ઘણાનું માર્યું માર્યું ગયા
 છે, તેથી તે ત્યાં પાછો ફરી પોતના મુનકમાં જઈ રહ્યા. મુનતાન અહમદ
 ગુજરાતી બીવણના કિલ્લામાં ગયો અને મલિક સાઅદત મુલતાનની પત્નીમાં વધા
 રો મો ફેટલાક માણસો તે જગાએ મૂકી પોને ચાલને તરફ રવાને થયો ત્યાં
 કિલ્લો મરાઠા કમળવાની તજવીજ કરીને નાદાદ છુટી તારાજ મ્યું અને તે તર
 ફના દખરેખ રાખવા અમુતુવતુ કને મૂકી પોને મુલત નપુર અને નદરખ રને રસ્તે
 અહમદા માદ ગયો અહીં આવ્યા બાદ પોડે દિવસે માહાગમના રાખની દિકરીનું
 લગ્ન શાહનવાદ રત્તલખાનની સાથે થયું. સિંગલકેતવતારિખ દક્ષિણમાં
 આ પ્રિગતુ પાણુ કેઈ જૂદીજ રાને કયુ છે, પરતુ તે બરાબર રપ૦ લખે
 લુ નથી અને આ લખનારને આ બાબત એવી ખાતરી થઈ કે દર્શિણીના લખ
 નારાઓએ આ બાબત વધારીને લખી છે અને ગુજરાતના લખનારાઓએ
 ને લખ્યું છે તે સત્યની વધારે મજલીક છે

હિ. સ. ૮૩૨ માં સુલતાન અહમદશાહ નાગોર અને મેવાત તરફ ગયા મધ્યમતો ન્યારે એ ડુંગરપુર પહોંચ્યા ત્યારે ત્યાંના જમીનદારો પાસેથી પુષ્કળ ખંડણી લઈ ફેલવાડા અને રેલંવાડા જે ચિતોડના રાણા મોકલના તાબામાં હતા તે પ્રદેશોને ખરાબ અને વેરાન કર્યો. જ્યારે મેવાત અને લકમાંની સરહદમાં આવી પહોંચ્યા ત્યારે તે સરહદની રેયત પાસેથી પુષ્કળ બેટ લીધી. અહીં સુલતાન મુઝફ્ફરનો ભત્રિજો રામસખાન દંદાનીના દીકરો ફીરોઝખાન જે નાગોરના હાકેમ હતો તે સુલતાનની હુજૂરમાં આવ્યો અને કેટલાક લાખ ટંકા ખંડણી તરીકે બેટ કર્યા. સુલતાને તે તમામ બેટ તેને બક્ષીસ કરી તથા બીજા વધારે બક્ષીસો આપીને ગુજરાત તરફ પાછો ફર્યો અને ગરીબો તથા દુઃખી લોકોમાં ઘણું દ્રવ્ય વહેંચ્યું.

હિ. સ. ૮૪૯ માં હોશંગશાહનાં નાકરોમાંનો એક મહમૂદ ખિલજી સુલતાનનું પદ ધારણ કરી માળવાનો ધણી થઈ બેઠો અને મહમૂદશાહનો દીકરો મસઉદખાન નાસી જઈ ગુજરાતમાં આવ્યો. હિ. સ. ૮૪૨ માં સુલતાન અહમદશાહ તેના તરફ મહેરબાની કરી અને તેને પાછો મંદૂના તખ્ત ઉપર બેસાડવાને તે માળવા તરફ રવાને થયા. ન્યારે તેઓ હાઉઝ ગંગપુર આગળ પહોંચ્યા ત્યારે ત્યાંથી અનુભવી માણસોની એક ફોજ ખાન જહાન, જે અદરીથી મંદૂના રાણીઆબાદ તરફ આવવા નીકળી ચુક્યો હતો, તેના સામે મોકલી ખાનજહાનને આ ખબર થઈ એટલે ઉતાવળથી પોતાના દીકરા સુલતાન મહમૂદ પાસે જઈ પહોંચ્યા. સુલતાન અહમદશાહે કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો, દરરોજ અદરીથી કેટલાંક માણસો બહાર ત્રહી આવી લડાઈ કરતાં હતાં અને પાછાં કિલ્લામાં ભગઈ જતાં હતાં. કેટલાક દિવસ પિત્યા પછી સુલતાન મહમૂદ રાત્રિના હુલ્લો કરવાનો ઈરાદો કર્યો. આની ખબર કિલ્લાની અદરના માણસોએ સુનતાન અહમદશાહને કરી. સુલતાન મહમૂદ, સુલતાન અહમદશાહને આ ખબર થઈછે તે પાત બહુતો નહીં હોવાથી કિલ્લાની બહાર આવ્યો પરંતુ અહીં ગુજરાતી લશ્કર તૈયાર થઈ હતું હતું અને બાબૂથી લડાઈ બેસામેર ચાલી, બન્ને બાબુનાં પુષ્કળ માણસો કતલ થયાં અને સુલતાન મહમૂદ રહવાર થતાં કિલ્લાની અદર પાછો જતો રહ્યો. સુલતાન અહમદશાહે પાંચ હજાર સવારનું લશ્કર આજી શાહજાદા મહમૂદખાનને સારંગપુર તરફ મોકલી તે દશ કબજે કર્યો.

THE ITIHASMALA

PUBLISHED UNDER THE PATRONAGE OF
H H THE NABOB SAHIB OF JUNAGAD

contains literal and authentic translation of the Histories of India, Gujarat and other provinces written in the Persian language by Mahomedan authors Elaborate Notes and Commentaries prepared after comparing various authorities are subjoined to each book *Views* of remarkable places, *Portraits* of remarkable personages and *Fac similes* of Inscriptions upon various mosques and places of antiquarian interest are also appended to each issue.

In short it is the principal aim of the editor to collect in one place authentic materials for the history of the Mahomedan epoch in India and other countries Sixty four pages are published in each issue The paging of the magazine is so arranged that the different works published there in can be separately bound together when complete In the full belief that a substantial service would be rendered to the historic literature of Gujarat the editor appeals with confidence to the public for support in his efforts to popularise literature, to throw light upon the errors and misconceptions found in speculative Gujarati and English Histories and to give to the Gujarati public a true idea of the Literary and political merits of the Mahomedans.

All correspondence should be addressed to the Manager
Sharda Bhawan Office Baroda

Sharda Bhawan } Balashankar Ullasram Kantharia
Office Baroda } Editor, *Itihas Mala*

THE ITIHAS MALA

Special arrangements for Subscribers.

ANNUAL SUBSCRIPTIONS.

For every Mahomedan	Rs 3
" Student	Rs 3
For gentlemen earning Rs 25 per mensem	Rs 5
" " " from Rs 25 to Rs 50	Rs 6
" " " Rs 50 to Rs 100	Rs 9
" " " over Rs 100	Rs 12
Single Copy	Rs 1 0 0

જો સોધો તથા પાંચમો અંક આઠ આઠ દિવસને અંતરે આહુતી સેવામાં મુકીયું.

નામદાર

હિંદ હાઇનેસ નવાળસાહિબ જુનાગઢનું અ

ઇતિહાસમાલા

પુસ્તક ૧ હુ] (માસિકપત્ર) [અ ક ૩ ને

કારી જાણના વખાણના ઇતિહાસનું મૂળકારી બાબાનર ધજા મયો
ચેતીને તેમ કરેના દિપ્તિનય ત્રિવેચન નાથ
તરી તથા મુખ્ય ભાષાતરંગી

બાબાશ કર ઉદ્ધાસરામ ક થારિયા

તમે સહાયકો.

૧ વ્યવસ્થાપકો .. ગામી યદુનાથ ઠાકરાણ તથા પટેલ
સેનાલાલ હાલભાઈ

૨ ખાસ વાંચકો તથા એનરેબલ વીરે પ્રેસર્સ માતંગામ વાજી
એન્ડ કંપની મુબઈ ૩ ખાસ ફોટોગ્રાફર .. મી રમણીન હુકમાનજી - ફોટો
મારીઝ ગાર્લિસ્ટ અસાદાનજી અને રડોદરા

ભાષા સહાયકો.

૧ મુનશી અનુદત્તા ઉરેલી-અમદાવાદ ૨ મુનશી જીવદ બડાસાદન મીના
સાદન મદગી-અમદાવાદ ૩ મુનશી અમીરજીવો મસદહો-અમદાવાદ ૪ મુનશી
ધનાલુ ના મહમમદુલ્લા-રડોદરા

ગ્રામી અને ૧૮૮૯

વડોદરા-ફોર્સિસ પ્રેસ

રાજ્યવંશીઓને ઉદ્દેશ સૂચિત વિજ્ઞાનપના.

આ સ.પે ઇતિહાસમાળા નામનું ભારતીય જન આપની સેવામાં પ્રગટ કરવામાં આવે છે. એના પુરાકર અને અંગ્રેજીમાં સુખના આપેલી છે તે ઉપરથી તથા પત્રનો અનુમત્રી આપણે વિદ્વાનને આપણે હેતુ મહદુષ અનિદિત નહીં રહે મુસવમાની રાજ્ય પદવિ, માંમારકિ વપત્તયા, મુસવમાનના હાલની નૈમર્ગિક અવસ્થાનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ થવા શિવાય હિંદુસ્તાન અને ઇરાં દેશોના ઇસ્લામ રાજ્ય સમયના ઐતિહાસકને મહા અવધ નહેતે મુસવમાની સાહિત્ય અને ફરમે આ શી ધર્મ અને તત્ત્વ જ્ઞાનનું સાધારણ નિર્દેશ મારા તરફથી પ્રનિદ થતા ભારતી બૂખજીમાં થએલું છે અને હવે તે પ્રવત્ત જરીજ છે. પરંતુ તેના કરતાં વધારે મહત્ત્વ અને અનેક મત બેદોથી બેદામતો વિવિધ હાથના લીધાં છે તે આપના અત્યંત મારે આપને સદાજ ચૂંચનારૂપનિવેદન કરવામાં આવે છે. કેળવણી ખાતાની ગુજરાતી વાચનમાળામાં મુસવમાની સમયનો ઇતિહાસ વધારિયત તથા ખગોળમા ખનાવવામાં આવે નથી એવી ઘણી વખતથી ચર્ચા આપી હતી અને ઉચ્ચ તે મધ વખતની પ્રમાણસપાટજીવી મે જાહાંદીનમાઇના પ્રમુખ પજી નીમે મજેરી સમામા પુકળ ચર્ચાઇ હતી અંગ્રેજી બાપાતરે યોગ્ય થયા છે તે ઘણે દરજ્જે બધૂંડી છે અને ખજાકમા તો મોત્ર મત્તવજ સાધેલી હોવાથી બાપાનું, જનસ્વમાવતું, મે પકોના કથન શીરવતુ મહત્ત્વ નહીં પામેલું છે નથી તેઓ ઇરાંદેશી હોવાથી પુરવા તથા મામના નામે નિર્દિષ્ટ કરવામાં ઘણી ચૂકો થએલી છે, જે અમારા પત્રમાં મે મ સમાપ્તિએ પરિશિષ્ટ આપીશું તેમાં ચર્ચાવીશું ગુજરાતના જે ઐતિહાસકો તથા લેખકો જેમણે મુસવમાની સમયનું વલુન આપના પ્રવત્ત કર્યું છે તેમાંના એક જુજીને પજી મૂળ બાપાનું જ્ઞાન નહીં હતું અને તેથી તેમને અન્વ સામર્થ્ય ઉર આધાર રાખેલો પડેલો આ પ્રમાણે હિંદુસ્તાન તથા તેમાંના પ્રાચીન અથવા ખીજ દેશોમાં મુસવમાની રાજ્યના મુસવમાન મેયકારોએ લખેલા ઇતિહાસોનું અત્ત વધારવરક બાપાતર કરતું તથા અવિજ્ઞના ઐતિહાસકને મારે ખીજ અનેક એવીની સરખામણી કરી સવ સામર્થ્ય એક જગાએ મૂકી ગુજરી પ્રાચી તથા ગુજરી બાપાની સેા બળ રી કૃતકૃત્ય થયું એ પ્રથમ ઉદ્દેશ છે

ખીજે ઉદ્દેશ એ છે કે મુસવમાન અને હિંદુ વચ્ચે જે કુમપ કોનો છે તે દરવેક દરજ્જે શાત થશે અમાર અંકવાનું ધારતું છે એમ નથી પણ અમારો વિદ્વાન મુસવમાનોના ખાસ અભિપ્રાય છે કે મુસવમાન અને હિંદુ વચ્ચે કુમપ ઉત્પન્ન કરાવનાર અપૂર્ણ લેખકો છે આ જાણત મે આસરે બે વર્ષ ઉપર કોઇ જાહેર પત્રકારો ચર્ચા પણ ઉઠાવી હતી અને હવે એ જાગત જાહેરમાં હોઈ રીતે ચર્ચાવાની છે. મારે મુસવમાની સમયના ઇતિહાસનું સ્વરૂપ મૂળમાપના મેયોનો ઇંગ્લેન્ડ શોધ કરી પ્રદર્શિત કરવું, હ્યિત પાર્યું છે જેથી મુસવમાની રાજ્ય, મુસવમાની રીતમાન, મુસવમાની મેયકારો ઇતિહાસનું સાદે જ્ઞાન વાચનારને પ્રાપ્ત થશે એમ આશા છે.

સુભેગેશ્વર

આ ઇતિહાસનાર્થે પચને સોમદાર હિંજ હાઇનેસ

નનાય નાદેય જુનાગઢ

તમણે

પોતાનો અમુલ્ય અસાધ્ય આપ્યો

અને

પોતાનું મુખારક નામ થય ઉપર મકાની પરવાનગી

પતાયન મરી

અમારો નાહુમિક પ્રયામ તાજા અને વિખ્યાતિ કયા

તથા

સંગલગ વીગ વર્ષના કોલો નિર્મલ અમ કૃતકૃત્ય કયા

તને પાડે

તે આવી રહ્યાના મહાપુત્રને

અગ્રે મહાપુત્રને શ્રીયો

અદિ ૧૩ થી મળિયાવા

કવિ અને ઇતિહાસકર્તા નેચારિક આદિ હંચથી

સમર્પિત કરે છે

વર્ગ-૨
આવૃત્તિ ૧૦૧ ૧૪-૬-૮૬

}

તેમને ૬૫૮૧ ૧૦૦ મરફ
આજીવન ૬૫૮૧ ૧૦૦ મરફ

CONTENTS

Name of book	Page
1 Avelan Akburi.....	17 24
2 Muat-i-Sikundari.....	19 64
3 Tawarikh-i Paristha Gujrat..	33 - (4 . .

PHOTO-LITHOS

Baber Padshah—Toozek-i Jehangiri.

આહુકોને ખાસ લાભ.

અમારા હિંદુ આહુકો પોતે કયા વર્ગમાં ગણવાને પાત્ર છે તથા નામ દાખલ કરાવે છે તે અમને જણાવવામાં નહીં આવે તો અમે તે પૂરા જવાજમના આહુક છે તેમ સમજીશું.

અમારા આહુકો મહુજ ખાબન વાસ્તે અમલ્ય ખોલી અમને કમવા પ્રપત્ત નહીં કરે અથવા અમને મુગ્ધવતિને નામે પૂરા ભરસો છે, આહુક પોતેજ અમને લખા સૂચવશે તો ભમ છે જોછ ચોકશાનો જરૂર નથી.

વાપરક લેવાજમના દર.

૯૨

મહાપત્ર મસનમાન ૧ ઠા	૩ ૫૭ થી ૩ ૧૦૭ એન ૩ ૯
મહાપત્ર વિદ્યાર્થી ૩ ૩૭	૩ ૧૦૭ હુપનાં એન ૩ ૧૨૭
૩ ૨૫૭ ની દરખામે આ ૩ વાળાખામે	૨૫૫૫૫૫ જુદું.

વર્ષ ૧૧ ૩ ૩૭

૩. ૨૫૭ થી ૩ ૫૦૭ સુધી એન ૩ ૬૭	હુદા નકલ ... ૩. ૧-૮-૦
	વ્યવસ્થાપકો.

વેચવાનાં ચિત્રો.

૧ મહમુદ અકબર પાદશાહની ઝબી	
બહા કાઉ ઉપર ચોટકો.	૩ ૦-૬-૦
કર્ડ કાગળ હિપરની.	૩. ૦-૪-૦
૨ નરહીત જહાંગીર પાદશાહ	એન.
૩ ખાબર પાદશાહ.	એન.

વ્યવસ્થાપકો ઇતિહાસમાત્રા.

અંથાનુક્રમ.

અથ

પૃષ્ઠ.

૧ અકબરની રાજ્ય વ્યવસ્થા (આધીન અકબરી-અબુનદ્રાવ.) ૧૭-૨૪

૨ સિકંદર કૃત ગુલશતના મુસલમાનો ઇતિહાસ (મિરાતિસિકંદર

રી-મિકંદર) ૪૪-૧૪

૩ ફરિશ્તા કૃત ગુલશતના મુસલમાનો સમયનો ઇતિહાસ (તવારિક્કિ

ફરિશ્તા—મહમ્મદ કાસિમ હિંદુશાહ હિંદુ ફરિશ્તા) ૩૩-૬૪

ચિત્ર.

બાળર પાઠશાલું—તુલકિન્દાગીરી.

વિદ્વાનોને વિનંતિ.

ઇતિહાસમાત્રા માસિક રૂપે પ્રથમ બહાર પાડવાના ઉદ્દેશ જોડવાજ છે કે આમને મજેદી પ્રેરનાં ફરદાર હોય, કાચિત અમારીજ બુદ્ધિ હોય, કાચિત વધારે અને નવી ખબર બહારના વિદ્વાનો પાસે હોય તો તે ફરદારની તથા બુદ્ધિની નિશ્ચિતિ થાય તથા નવી શામગી મળે, વળી જગત્માં નકર, શિક્ષા કે તામ લેખોની તથા મિત્રાની નકરો વીગેરે આ પત્રમાં આપવામાં આવેલે માટે જે વિદ્વાનોને નામ કામ વિગેરેમાં અમારી બૂઝ થયે નહાય અગર તેમની પાસેની પ્રતોમાં કંઈ અન્ન હોય તો અમને લખી માહત્તના કૃપા કરવી. બુદ્ધિ મુદાની હોયી જેઈએ ભાવાના રામ્દાના રૂપાંતરની કે વ્યાકરણની બૂઝ જગત્ વચાની નર નથી, પરંતુ એતિહાસિક વિષયોનાં ખામી આવતી હોય તેજ બૂઝ ઉપર પત્રવ્યવહાર ચલાવવો. વિદ્વાનોને વધારે વિનંતિ કરામા આવે છે કે તિના અથવા તામ લેખ, છર્ચાઓ, મિકા વિગેરે જે તેમની પાસે હોય તે અમને પણ પાડવાની કૃપા કરશે. મિકા જેવી વસ્તુઓ કીંમત લઈ આપવાનો મરદ હશે તો તે ખરીદ કરી લઈશું. આ કામમાં સર્વ વિદ્વાનો સહાય કરશે એવી આશા છે.

વ્યવસ્થાપકો-ઇતિહાસમાત્રા.

સુધારો તથા વધારો.

(૧)

જૂનકિ જહાંગીરોમાં પૃષ્ઠ ૧૧ ની ફૂટનોટમાં નીચેના પંચાદ્ધક પી થઈ ચોક્કી રેખા:—

“ તારીખિ જે ઈના એક નિયમ છે તે અપારે આંકડા ખરેખરે ત્યાં કોઈ કાવ્ય યુક્તિથી તેમાં વધારમાં આવેછે. માથું કહીને પહેચા, દિલ કહીને વચરો અને પગ કહીને છેલ્લા અક્ષરનો સંકેત કરવામાં આવેછે અને તેમાં નતજબજુ વાંચ રચી નોંધતો માલ આણેછે. આ ઉમેરવાની રીતને તદખિસા (દાખલ કરવું) કહેછે. એજ મમાગે મટાડવાની જરૂર પડે તે તેવીજ ભારોક યુક્તિથી ઘટાડેછે; તને તખ્મિલ (બિાનસ કે વુ) કહેછે જેમકે “ મેં હુ ॥ આર ઝાંભી બે દિલ ” એક પનિચે પોતાની પ્રિયાતા મમજની માલ તિપે આ મકા ડાખડું છે. તેમાં “ મે ” અને “ ઝેર ” શબ્દોનાં દિલ એકથે વચગા અપારો એકથે “ યે ” કાફા તાખરાયા “ મે ” અને “ ઝેર ” શબ્દોઅર્થે સાલ ૧૨૯૭ નીકળી આ-પરો. ”

(૨)

જૂનકિ જહાંગીરી પૃષ્ઠ ૧૨ ની ફૂટનોટમાં જહાંગીરની માદીએ બેમવાની સાલ હિ સ. ૧૦૧૩ બતાવીછે ત્યાં હિ સ ૧૦૧૪ કરવા અને એક વર્ષનો સંકેત એ શબ્દા દેકી તાખમ.

ઉપરની અપારી રાકાઓનો ખુલ્લો અમારા અહાયક અને પરે પકાગે મુન-શી અમીરઅલો મશહુદોએ કંઈ છે તથા તેવીજ રાકાવું નિવારણ સુરતના મુનશી કુતુબુદીન અહમદ સાહેબે કર્યું છે તે બાબત તેમનો અત્યંત આભાર માનવામાં આવેછે. કારમો તામે તથા શમ્સ મુનરાતી અફગેમ કંવી રીતે ડાખતો તે બાબત બન્ને સાહેબોની સૂચનાઓ આવેલીછે. આ બાબત અમે જુદોજ રચના કરવાના છીએ તેમાં તેમની સૂચનાઓનો ઉપયોગ કરીશું.

એડીટર.

અહેવાલ થઈ અને રાજ્યરૂપી વાડી તરબતર થઈ. થોડાક સમયના અર-
સામાં ખજાનાએ ભરપૂર થયા અને સેનાની પણ આબાદી થઈ તથા રાજ્યથી
આઠા આઠનારા પુરૂષોએ નિયમના સીધા રસ્તા પકડ્યા.

ઈરાન અને તુરાનની અંદર માત્ર એક જ ખજાનચી રાખવામાં આવે છે,
પણ તેથી કરીને હિસાબની તપાસણી કરવામાં ઘણી મહેનત પડે છે. પણ અહીં
તો ખજાના એટલા મોટા છે અને કામ એટલા બધાં મોટાં છે કે હિસાબની દખલેખ
રાખવાને બાર ખજાનચીએ નિમવામાં આવ્યા છે, જેમાંના તબને જુદા જુદા
પ્રકારનાં નાણાં ઉપર તથા ત્રણને જવાહિર, સીતું, અને જડાવ ઉપર નિખ્યા છે.
આ ત્રણે આબાદના જુદા જુદા ખજાના છે, જેમનું વિગતવાર વર્ણન આગળ
આવશે અને તે પ્રત્યેકની એવી રીતે મહાવજત થાય છે કે તે ઘણી સારી શોભા
વાળા થઈ રવા છે. દરેક ખાતાને માટે જુદા ખજાનચી નિમવામાં આવ્યા છે, જે
ખાતાની કુલ સંખ્યા લગભગ ચો છે, જ્યાં હોશિયાર અનુભવી પુરૂષોને હાથે રોજ
રોજના, માસ માસના, ફસલ ફસલના તથા સાલ સાલના હિસાબ રાખવામાં
આવે છે, જેથી ઇન્સાફનું વજર તેજ થાય છે. વળી પાદશાહના હુકમથી એક મ-
ખાસિક માણસ પામે સોના તથા રૂપાને અવેજ હુમેરાં દરબાર કચેરીના મકા-
નમાં હાજર રાખવામાં આવે છે, જેથી ગરબડે લોકોની તંગી હીલ વગર પૂરી
પડે લગભગ એક કરોડ હામ આ વાસ્તવ દેહતખાતામાં (કચેરીમાં) તથા
રાખવામાં આવે છે. દર હામર હામની અકેરી કોણી કરવામાં આવે છે, જેને
' સહસા ' નામ આપવામાં આવ્યું છે અને તે કોણીએ એકી મુદવામાં આવે છે
તેને ગંજ કહે છે. વળી કેટલુંક નાણું કેટલાક ખાસા નોકરોના હાથમાં સંપી
મુદવામાં આવ્યું હોય છે જેમાંથી થોડું થોડું હુમેરાં એક કોણીમાં તથા રાખે છે,
જેને ' બેહુલા ' કહે છે. આ ઉપરથી લાખામાં ' ખરચ બેહુલા ' એટલે હાથ ખર-
ચો એ શબ્દ રાખસ થઈ ચાલુ થયો છે. આ બધા બંદોબસ્તની ખુબી પાદશાહની
કૃપાથી તથા તેના નોકરોની નાના પ્રકારની દખલેખથી છે. તે હુત્તરો વડે
આબ હ રહે !

૨. જવાહિરખાતું (રત્ન શાળા)

આ ખાખત દરેક જવાહિર કેટલાં અને કેવળે તે ખાખતનું વર્ણન કરવાને
બગીચા સાંભો સમય નેઈએ, માટે તેમાંનાં કેટલાંએક અનુભવની ખાતર આખા

ક્ષેત્રમાંથી અનાજની એક ઉંખીની માફક નમૂના તરીકે અરે વૃદ્ધિ ન કરવામાં આવેછે. આને માટે પાદશાહે અતુલવી અને ડરેલ તથા પ્રમાણિક ખજાનચી નિમ્નોછે. તેને હોશિયાર તથા પ્રમાણિક ટેપકચી તથા કેટલાક અતુર જવેરાંઓ સોંપવામાં આવ્યાછે જવાહિરોના ચાર મુખજલાગ પાડી તેમની દરેકની મરખા-મણી કરી જુદી જુદી કિંમત પ્રમાણે તેમના વર્ગ પાડવામાં આવ્યાછે તે નીચે પ્રમાણે—

૧ લાલ (લીલમ)

વર્ગ. ૧. આની કીમત એક હજાર મોહોરથી ઓછી થતી નથી તેથી એને પ્રથમ વર્ગમાં ગણ્યું છે

" ૨. એની કીમત ૯૯૯ મોહોરથી તે ૫૦૦ મોહોર સુધી પાવછે.

" ૩	"	"	૪૯૯	"	"	૩૦૦	"	"	"
" ૪.	"	"	૨૯૯	"	"	૨૦૦	"	"	"
" ૫	"	"	૧૯૯	"	"	૧૦૦	"	"	"
" ૬.	"	"	૯૯	"	"	૬૦	"	"	"
" ૭.	"	"	૫૯	"	"	૪૦	"	"	"
" ૮.	"	"	૩૯	"	"	૩૦	"	"	"
" ૯	"	"	૨૯	"	"	૧૦	"	"	"
" ૧૦.	"	"	$૯\frac{૩}{૪}$	"	"	૫	"	"	"
" ૧૧.	"	"	$૪\frac{૩}{૪}$	"	"	૧	"	"	"
" ૧૨	"	"	$\frac{૩}{૪}$	"	"	૪ આના*	સુધી પાવછે.		

(આથી હલકા વડના વર્ગ પાડવામાં આવ્યા નથી)

* મી. ગેરેડવીને ચાર આનાને બદલે ચાર રૂપિયા કુખ્યા છે મારી પ્રતમા ' ૧૫એ રૂપિયા ' એટલે રૂપિયાનો મુલ્ય

૨ દિલ્હીમાં તથા જમરૂદ (હીરા તથા ચોખ્ખાજ.)

૩ ચાકૂત સૂર્ય તથા ચાકૂત કબૂદ (રાતાં તથા ભૂરાં માણેક.)

એના પાણી નીચે પ્રમાણે વર્ગ પાડવામાં આવ્યા છે.

વર્ગ ૧ એની કીમત ૩૦ મોહોર તથા તે ઉપરાંત છે.

" ૨. " " ૨૯ $\frac{૩}{૪}$ મોહોરથી તે ૧૫ મોહોર મુધી છે

" ૩. " " ૧૪ $\frac{૩}{૪}$ " ૧૨ " "

" ૪. " " ૧૧ $\frac{૩}{૪}$ " ૧૦ " "

" ૫. " " ૯ $\frac{૩}{૪}$ " ૭ " "

" ૬. " " ૬ $\frac{૩}{૪}$ " ૫ " "

" ૭. " " ૪ $\frac{૩}{૪}$ " ૩ " "

" ૮. " " ૨ $\frac{૩}{૪}$ " ૨ " "

" ૯. " " ૧ $\frac{૩}{૪}$ " ૧ " "

" ૧૦. " " ૮ $\frac{૩}{૪}$ રૂપીઆથી તે ૫ રૂપીઆ મુધી

" ૧૧. " " ૪ $\frac{૩}{૪}$ " ૨ " "

" ૧૨. " " ૧ $\frac{૩}{૪}$ " ૧ " "

૪ મરવારીદ (મોતી)

આ માટે કીમતના જાણીતરના સોળ પ્રકાર પાડી તેની લાડીઓ ગાનેડે. વીસ મોતીની અકીકી લડી પાડેછે દરેક મોતીની કીમત મમાળી નાંચે મુજબ વર્ગ પાડ્યાછે.

વર્ગ ૧ એની કીમત ૩૦ મોહોર અને તેનો ઉપરાંત ૫ પડે

૧	૨	એની	કોમત	૨૬-૩ ગાંધારથી ૧૫ મોહોર ૪ સુધી, થાય છે.		
"	૩	"	"	$1\frac{1}{2}$	"	૧૨ " "
"	"	૪	"	$1\frac{1}{2}$	"	૧૦ " "
"	"	૫	"	$1\frac{1}{2}$	"	૭ " "
"	"	૬	"	$1\frac{1}{2}$	"	૫ " "
"	"	૭	"	$1\frac{1}{2}$	"	૩ " "
"	"	૮	"	$2\frac{1}{2}$	"	૨ " "
"	"	૯	"	$2\frac{1}{2}$	"	૧ " "
"	"	૧૦	"	૧	"	૫ રૂપીઆ
"	"	૧૧	"	૫ રૂપીઆથી ૨	"	" "
"	"	૧૨	"	૨	"	$\frac{3}{4}$ " "
"	"	૧૩	"	$\frac{3}{4}$	"	૪૦ દામ સુ. ધી થાય છે
"	"	૧૪	"	૨૦ દામથી	૨૦	" "
"	"	૧૫	"	૨૦	૧૦	" "
"	૧૬	"	૧૦		$\frac{1}{2}$	" "

ઉપરના દરેક વર્ગ મળાણે લડીઓ મળે છે, એટલે કે છેલ્લા વર્ગમાં સોળ લડીઓ હોય છે. * પછી દરેક છઠ્ઠા ઉપર પાંદસાહી આસ મોહોર થાય છે નેથી

સારાંશ એ છે કે પેટલા વર્ગની એકજ લડી રાખે છે, બીજાની બે, ત્રીજાની ત્રણ એ રીતે જે વર્ગનો આઠ તેટલી લડીઓ મળે છે, જેમ છઠ્ઠા કહે છે.

તેઓ વિખરાઈ જાય તથા ચોરાઈ જાય નહીં. હરેક પ્રકારના મોતીનું વર્ણન કર-
તુ અને તેમની સરખામણી કરવી એ ઘણું લાંબાણું થઈ જાય તેમ છે.

વળી મેળના તથા માસિક પગાર વાળા મોકરો શિવાય ખીલજીને જે કોઈ
દારીમાં પરોવા લાયક એક મોતી વીંચે છે તેને વર્ગ વાર નીચે પ્રમાણે મહેનત મ-
હે. :—

વર્ગ = ૧ = ૧ ચરણ	વર્ગ ૨ = ૧ અણ.
„ ૩ = ૧ દસા.	„ ૪ = ૩ દામ.
„ ૫ = ૧ ચુકી.	„ ૬ = ૧ દામ.
„ ૭ = ૩ દામ.	„ ૮ = ૧ દામ.
„ ૯ = $\frac{૧}{૨}$ દામ.	„ ૧૦ = $\frac{૧}{૫}$ દામ.
„ ૧૧ = $\frac{૧}{૬}$ દામ.	„ ૧૨ = $\frac{૧}{૭}$ દામ.
„ ૧૩ = $\frac{૧}{૮}$ દામ.	„ ૧૪ = $\frac{૧}{૯}$ દામ.
„ ૧૫ = $\frac{૧}{૧૦}$ દામ.	„ ૧૬ = $\frac{૧}{૧૧}$ દામ.

વળી આ બારે જવાહિરની કીંમત એક પ્રમાણ છે. તેથી તે સર્વ
[વધે અત્રે કહેલું જરૂર નથી, પરંતુ પાદશાહી ખજાનામાં આવેલા છે તે નીચેની
વિગતે છે. :—

નામ.	દરેકનું વજન ટાંકે રતી	દરેકની કીંમત રૂપેઆ
લાલ (લીલમ.)	૧૧—૨૦	૧૦૦૦૦૦
ઘલખાસ (હીરા)	$૫\frac{૧}{૨}$ —૪	૧૦૦૦૦૦
જમરૂંદ (ચોખરાજ)	$૧૭\frac{૩}{૪}$ —૩	૫૨૦૦૦
પાકૂત (માણિક)	૪— $૭\frac{૩}{૪}$	૫૦૦૦૦
મરવારી (મોતી)	૫—૦	૫૦૦૦

૪ ટંકશાળ (દાંડલ જર્મ)

ટંકશાળની આબાદી એ પાદશાહી ખજાનાની ચઢતી કરનાર છે અને દરેક કાર્યની કૃતી સિક્કાથીજ ખર્ચી પામે છે, માટે તે વિષે અત્રે કેટલુંક કહી વાણી રૂપી વાટિકાને સિક્કા કરવામાં આવે છે. નગર તેમજ અરણ્યના લોકોની એથી પોતાની ઈચ્છાઓ પૂરી પડે છે અને દરેક જાણુ પોતાની ઈચ્છાઓના પ્રમાણુમાં તેને માત્ર કરવા પ્રયત્ન કરે છે. એકાંત વાસમાં રહેનારો પણ એના સંગ્રહ કરે છે અને ચિત્ત તેની સાથે બાંધી તેને પોતાની ઈચ્છાઓનું ઇષ્ટસ્થાન ગણે છે. સર્વે લોકોને એના વગર ચાલવું નથી. હાલે પુરૂષ તેને આ લોકની તેમજ પરલોકની ઈચ્છાઓ પૂરી પાડનાર ઝરણુ તરીકે ગણે છે. મનુષ્ય માનને ધોરાડી ધોરાડીથી પોતાનું જીવન ચક્રાવવામાં એની અગત્ય પડે છે. વળી તે (ધોરાડી ધોરાડી) પશુ ઘણી મહેનતે તથા થાય છે જેમકે અનાજને વાવવું, ઉછેરવું, ઝુંડવું, સાંકે કરવું, તથા વસ્ત્રને માટે તેના સાધનને લેતવું, તાર કરવા, વણવું, ઈત્યાદિ. વળી ધોરાડીની સામગ્રી (અનાજ કપાસ વગેરે) પરમેશ્વરની સંપૂર્ણ કૃપા શિવાય ઉત્પન્ન થતી નથી અને જોઈએ તેટલી એકઠી પણ થતી નથી કામની મહેનત દિન પ્રતિ દિન મુશ્કેલ થતી જાય છે એટલુંજ નહીં પણ અસકલ થતી જાય છે. દ્રવ્ય રાખવાની એક નાના જગો ભરપૂર થાય છે અને તેને ચોક્કી વિગેરે રાખવામાં આવે છે, તો તેને જેટલું નામ મન્નિલ (મદીર) એ નામ અપાય છે મનુષ્યની ઉત્પત્તિ તથા તેનું રક્ષણ, પાંચ જાણુમાંથી થાય છે ૧ બાપ, ૨ મા, ૩ છોકરા, ૪ નોકર. અને પંચાત્ત. બીજાં કામમાં આવનારા સાધનો આ પાંચની પછી છે. જ્યારે ધરના મર સામાન (અનાજ, વસ્ત્ર અને બીજી જરૂરીઆતી ચીજો) ખૂટી પડે છે અથવા હુમેશને માટે ચાલે એમ માલૂમ પડતું નથી ત્યારે દ્રવ્યની અગત્ય પડે છે. તેથી દ્રવ્યનો અવેર કરી તથા સખત કરકસર કરી લાભા વખત સુધી ટકે એમ કરવું જોઈએ. તેથી ચોડા કર્માં બહુ કામ થાય છે વળી તેથી મોટા મોટા પ્રવાસ થાય છે તથા મોટા મોટા ધર્મ સંગ્રામો ચલાવામાં આવે છે, જે ચોડાક દિવસ ચલાવવા તે મુશ્કેલ છે તો પછી માસ અને વર્ષની તો વાનગી રહી.

પરમેશ્વરે મોટી કૃપા કરીને સુવર્ણ રૂપી અખૂટ અને ભારે રત્ન સંપત્તિનું કિનારા ઉપર નાખ્યું છે, જે કદાચિનાય જીવગીનું મુખ્ય સાધન થઈ પડતું છે, તેથી વિચારની બ્રહ્મી અયોગ્યતાના વશ થઈ મહિન થતી નથી અને તેથીજ પર-

ચેશ્વરની ભક્તિ સુસારમાં પ્રિય થઈ સૌંદર્ય પામે છે. સુરાર્ણની સ્તુતિ કરી શકાય તે-
મ નથી. કામળતા, સ્વાદ અને સુગંધ જેમ એકઠાં મળ્યાં હોય તેમ સુવર્ણને વા-
સ્તે પણ સમગ્રવું. સૂદીનાં ચાર તત્વની રચનાનાં પ્રમાણ એમાં રહેલાં છે અને
તેમાં ચાર તત્વમાંથી પ્રત્યેકનાં લક્ષણ તેમાં ઉઘાડાં જણાય છે રંગ અગ્નિ તત્વ-
થી, સૂક્ષ્મ વાયુ તત્વથી, નરમાશ જળ તત્વથી અને વજન પૃથ્વી તત્વથી મળે-
લું છે. તેથીજ કરીને તેને છ'દર્શીનું સાધન ગણવામાં આવે છે. વળી તે ચારે ત-
ત્વમાં એકથી પણ જુદું પડી શકતું નથી; અગ્નિથી જગતું નથી, વાયુથી તેમાં
પ્રવેશ થતો નથી, જળથી બીજી જગતે તણાતું નથી અને પૃથ્વીથી બીજી કાચી
ધાતુઓની માફક ખવાઈ જતું નથી. વળી દરેક કાર્યે એના વડે થાય છે તેથી પ્રા-
ચીન હાથા માણસોએ એને 'નામૂસિ અકબર' નામ આપેલું છે. વળી રાજાને
જરૂરીઆતો સ.માન તેથી મળે છે માટે એને 'નામૂસિ અસગર' નામ આપ્યું છે.
જેવું આ શાદું નામ તેને આપવામાં આવ્યું છે તેજ પ્રમાણે જો ન્યાય તથા સર્વ
કાર્યોના આગેવાન તથા રક્ષક છે. સર્વ સીનેની વ્યવસ્થા એના કાજે થાય છે અને
ન્યાય વ્યવસ્થાનો પાયો પણ એનાથીજ નંખાય છે. અદ્વિતીય પરમેશ્વરે તેના તા-
બામાં વળી રૂપ અને તામૂ પણ મૂક્યું છે, જે વડે મનુષ્ય માત્ર પોતાની રાજ શાસન-
મંદ કરે છે. સિદ્ધાન્ત વાસ્તે ન્યાયી અને પ્રજા રક્ષક પાદશાહોએ દીર્ઘ દૃષ્ટીથી વિ-
ચાર કરીને તમને નીચાં ચક્રાવવાની યુક્તિ રચી અને એ કામ બરાબર આબાદ થાય
તેને માટે ટંકશાહો રચાવી છે. ટંકશાહોની આબાદી થવી તે તે સંબંધના હાથા,
અનુભવી, પ્રમાણિક કારભારીઓ ઉપર આધાર રાખે છે, અને તેમના જ્ઞાન તથા
અનુભવ વડે કુનિયાની ઈમારતને સૌંદર્ય મળે છે.

૫ ટંકશાહના નોકરો તથા તે સાથે સંબંધ ધરાવનારાં માણસો.

૧ હારાગા: — જે ઘણો શુદ્ધિવંત, હુણપણુવડે અનુભવી અને સારી સમજ
મક્તિ વાળો હોઈ કામની ઘણી સહેલાઈ કરે છે અને તાબાના દરેક કામદાર પાસેથી
કામ બરાબર લે છે એના અનુભવ તથા પ્રમાણિકપ ગુણો કાર્યની દિશી થાય છે.

૨ સરાહ: — જે ધાતુ પરીક્ષામાં હોગિયાર હોઈ ધાતુઓના વર્ગ બગબર આ-
વી શકે છે. આ મજબમાં ઘણા મરાઈ આબ્યા અને પાદશાહે ધ્યાન આપવાથી મોતું
તથા રૂપ ઘણા જ આ પ્રકારનું બનાવવામાં આવે છે.

ઈરાન દેશમાં દશ આક્રમ્યથી ચડીઆતું સોનું કાઢના જાણવામાં નથી, જે આ કને 'દહ દહી' કહેછે. હિંદી ભાષામાં ઉંચામાં ઉંચા માનને 'જાગ્યાની' (જાન, વાનવાળું—આંકતું) સોનું કહેછે. અગાઉ દુન નામનું સોનાતું નાણું દક્ષિણમાં ચાલતું હતું તે ઉંચામાં ઉંચું ગણાયછે અને તે દશ આંકતું ગણાવામાં આવેછે, પરંતુ આપણા પાઠશાળે સાડા આઠ આંકતું ગણેલું છે. દીનાર અને અલાઈ સિક્કા તું સોનું બાર આંકતું ગણવામાં આવતું પણ હાલમાં તે સાડાદશ આંકતું ગણવામાં આવેછે.

આ કળાના જાણીતા પુરૂષોએ આ બાબતમાં ઘણાં પુસ્તકો લખ્યાં છે અને તેની મોટી મોટી વાતો જોડી છે અને સોનાને એક કીમીઓ (રસાયન વિદ્યા) ગણેછે તે આ કહેછેકે જે સ્વચ્છ સ્થિતિમાં સોનું દબાયછે તેવી સ્થિતિમાં મધમધી હોતું નથી, પરંતુ ઘણા પ્રયોગો, થયા પછી તે જુદા જુદા આંકતું કાગીર વોરો બનાવેછે એવા પ્રમાણિક પુરૂષો અને દુનયાના અતુલ્ય પુરૂષો સોનાના આ આંકો વિષે જાણતા નથી પરંતુ સોનાને અધારે તપાવવામાં આવેછે ત્યારે તેના જુદા જુદા રંગ-
 ૧ છુટા થઈ ભૂંડીનો રાખમા ભળી જાયછે. અજ્ઞાન મણસો કાઢી જાણી શકતા ન-
 પરંતુ ચતુર કાશીગરો રાખમાથી સોનું કાઢી લેછે. જોકે સોનાનો કાચો ધાતુને
 ૨ શકાય એવી તથા પિગળી શકે એવી બનાવી શકાયછે તથા તેને બાજીને બા-
 પણ થઈ શકેછે, તથાપિ કેટલોક ખાસ પ્રયોગ કરવાથી તેમાં મહુજ ઘટાડો થઈ-
 ૩ સ્થિતિમાં પાછું આવી શકેછે પાઠશાળના બુદ્ધિવંત વિચાર તથા અકબીકી કા-
 ૪ ધાતુમાથી સુવર્ણ બનાવવામાં આવેછે અને કગાઈધો સાતમે તેને વાસ્તે તે સો-
 નાને આંકવામાં આવે છે

* સોનાની કીમત વાસ્તે કસોટી ઉપર ધસારાના રંગના પ્રમાણમાં જુદા જુદા દેશ વા-
 જાઓએ જુદી જુદી દરદો જાવીછે દી હીમા જાન એટલે વાનર મ કહે છે જેથી 'વનવારી
 (જાનવારી) = જેના ઉપરથી સોનાના 'વાન' પાડખો સકાય તેવી રંગના અગ્રેજીમાં ટમ
 (સ્પર્ષ) કહેછે તેના સો ટચ સુધી વર્ગ પાડયા છે અજ્ઞાત સોનાની પરીક્ષા તેના યસાના
 રંગને અનુસરી કરવાની તમામ દેશોની રીતછે અને તેને લીધે દરેક ભાષામાં સોનાની
 પરીક્ષા સંબંધી શબ્દોમાં ઘસારો તથા રંગની ભ્રમના શક્તિવાળા માનુષ તથા નામેરો

बाबर पादशाह
तूजकि जहांगीरी-पृष्ठ ४

BY D. F. MALEKAWALLA.

GRANT ROAD, BOMBAY.

અને એકે આપનો ગુનામ જુગદાનુદહીન આપનું અણુ મુખન કશીને કહાવે છે. પરમેશ્વરના મનપ્રેમજર મહામહત્તી આશાનુંસાર આપની મેત્રાને લઇને આપે ગુલામ ઉપર સમા અક્ષરી જેઈએ અને આપે નેર ઊડી રહુ જોઈએ, કાનનું મંડના વડે મુખ અને મુખમળતરે તેથી આ દશના લોકોને પ્રતિજ્ઞા કરે. હવે મારું ફરી પાછા શોખ પામી આવ્યા અને કહ્યા પ્રમાણે સંદર્ભ પદોંઆડયાં. એજ કનાલ આધુતાની પૂંખું પદ તોએ પદોંએજા નહીં હુતો તથા પગિરૂમ વિચારવાની તેનામાં મપલુગા આતો નહોતો; આધુતાનો દાવો કરવાની તકરાદોમાં તથા અનેક જોજી જાતનાં સમા એના દિવસોંથી થી ગઈ હતી; એના ગાનનું મહીર ઉપર કહું નહતા અપૂરું ગાનથી ભરાઈ ગયું હતું અને તેટલાથીજ તે મતાય માની આનંદમા રહેતો. પરંતુ ઇશ્વર પામવાના ધાગ માંગના અમગિત અને અમતિમ બંદાનુ જગપનું ગાન હતું નહીં. પરંતુ કુખું રંગાનીનું, પારંપાર માધથી દરેકજાણુ ગાન નાંમમાં સૂર જેવા પ્રકાશિત થયેલા હતા. દરેકજાણુ હઝરત ઉપર આશા રાખી તેને તાણે હતા. જોકે ગુજરાતની હઝરત સુલતાન કુતુબુદ્દીનને માટે નિમાર્ણ થઈ નહોતી તો પાણુ હઝરત કુતુબુ અકબાબ તેને માટે પરમેશ્વર પાસથી સમા માગી લેવાને શક્તિવાન હતા. પરંતુ કુનિયામા રમક વસ્ત્ર નહીં હરે પ્રમાગ હોયછે. તે પ્રમાણે વિચાર કરી શોખની પામી સમા અપાવવી એ ફરજ થાયું જે ઓજ આપી ન દોઈ તો તે શી રીતે પ્રાપ્ત થાય અને જે પરંતુ પ્રકાશિત ના હોય તેનું કેવડુંપ રી રોને જાણાય? આશા કે શોખ આ વિગાન નામનો અગાન હતો. તેથી જંગલો જવાબ દેઈ હીધા કે આજ કાલ માત્ર ૧૫ થયા હું પરમેશ્વરનો દબરમા પ્રવેશના કયો કડુંછું કે ત ગુજરાતનો મુલક સુલતાન મહમદ ખજવાને બક્ષોય કરે. હવે જે પૂરું મારા ઉપર જુલમ મુખર્થાઈ ના ઊકરાંને ગુજરાતના પાદશાહી કાગ દેવા અને મહા મૂદ ખિલચી, જે આધુ અતાનો ઘણા ભડતછે તેને નહીં હમેદ બર કાલ્યા નિવાય પાછો કહાલવો એ થવાનું નથી. અજ જુગદાનુદહીનન મારા આશિરા પદોંઆડજો ને કહેજો કે કમાનથી છુટેલુ તીર પાણુ લાવવુ એ મુનેલછે. હવે શાહુ આલમે સિમત દારપથી કહુ કે.—

"અત્ર પુરૂષોને અત્યંત નજીક આવે બોલો ગયેયું તો અનામદોં પાણુ પાજોછે.

આ વચનો સાંભળતાં શેષ ઘણાજ કોધમાં આવી બોલ્યો કે 'આ કંઈ છોકરાં-ની રમત નથી કે ઘડીએ ઘડીએ તેમાં ફેરફાર થાય; મારજીનો ખાટી (લૂહમહ-પુજ) ઉપર નજર કરો; ગુજરાતનો મુલક રોકી પાઠશાહોના ઉપબોગમાંથી જઈ મહમુદ ખિલજીને નામે લખાઈ ચુક્યો છે. એમ કરી પોતાના હાથ ઉંચા કરી અંતરીક્ષથી એક કીરમજી રંગનો કામળી હાથમાં લઈ હઝરત શાહ આલમના હાથમાં આપી કહ્યું કે આ ફરમાન ગુજરાતના મુલકને ૧૧૨૦ મહમુદ ખિલજીને નામે થઈ ચૂક્યું છે હવે આ વિષે વધારે કહેવાની જરૂર નથી; તમે પાછા જઈ આ હકીકત તમારા પિતાને કહેજો.

આવો જવાબ સાંભળીને શાહ આલમની રજો ઉછળી અને શેષ કમાલના ઉપર ઘણા ધિક્કાર ઉપજ્યો તેથી તેમણે તે કાગળને ફાડી નાખી કહ્યું કે આ લખાણને અમલ કુતુબુજ અકતાળની રજા મિયાન મારજીના હુકમમાં કીંમત પણ નથી. આનો અનુભવ શેષ કમાલને તરફ થયો; તે સમજી ગયા. તેને એકદમ મુરજા આવી અને 'સેયદ પુત્રે જોર માંદુ' એટલા રાખ દહી તેણે ખાણુ મૂકી દીધા.

આ ખબર જ્યારે હઝરત કુતુબુજ અકતાળને પહોંચી ત્યારે તે બોલ્યો કે મંઝને (શાહ આલમ) ઉતારણ કરી. હવે કેટલીક મણી કરવાની જરૂર હતી. આ અફશૂત બનાવની ખબર સુલતાન મહમુદના માંભળવામાં આવી પરંતુ તે ઘણા મગરૂર હતો અને લોકર તથા તોપ અને તુફાન જેવી યુધ સામગ્રી પુરઝા હતી તેથી ઉપજા બતાવ ઉપર લસિન નાખતાં કૂચ ઉપર કૂચ કરી રવાના થયો. આ ઉપરથી ગુજરાતના મુલકનો અદર મોટો ત્રાસ જામી રહ્યો. કેટલાક લોકો પોતાના વતન છોડી ચાલ્યા ગયા અને કેટલાકોએ મત્થુને શરણ મળું એમ ધારી પોતાની માલ મતાનો ત્યાગ કર્યો. સુલતાન કુતુબુદ્દીને પોતાના અહાપ કરી વૃદ્ધ હઝરત કુતુબુજ અકતાળને વિનતી કરી કે આ મંત્રામમાં તેમણે પોતાના ચરણ મચ્છરવા જોડેએ અથવા તો બાબજીવ (શાહ આલમ જેને સુલતાન એ નામે બોલાવતો હતો તે) ને લોકરની ઉપર તેમની છાયા રાખવાને ચરણ મચ્છરવા હુકમ મળે જોડેએ; એમના ચરણથી પરમેશ્વર વિજય અને મધ આપશે હઝરત કુતુબુજ અકતાળે શાહ આલમને ફરમાવ્યું કે કુતુબુદ્દીને બાબજીવ સડન કરનાર છે અને મહમુદ ખિલ-

ચી જીવનમારફે. જીવન વેડનારાને સહાય કરવી એ એક જાતની કરમ છે. હંઝરત શાહ આસમ પાદશાહ સાથે રવાના થયા અહમદાબાદથી બીજી મન્ગે પાણીની એવી તંગી પડી કે હંઝરત શાહઆલમને જીવન* કરવાને પણ પાણી મળી શક્યું નહીં. બીજે દિવસે રહુવારમાં શાહ આલમે સુનતાન કુતુબુદ્દીનને જણાવ્યું કે છા'ણીની હવા તથા રસ્તાની અડચણોથી મને ઘણી હરકત પડે છે. તો આપની રત્ન-થી હું પાછો ફરું છું. તમે અંતઃકરણમાં દૃઢ નિશ્ચય રાખજો કે પરમેશ્વરની વિશ્વ મળવાની તમારે નામેજ આજ્ઞા થઈ છે. સુનતાને વિનંતી કરી કે આપની ખાત્રા તલવાર મને આપતા જવી જોઈએ શાહે કહ્યું કે દરવેશોની નયવાગ, જોડો, ઢંડ અને હરેક કોઈ વસ્તુ સજીવન હોય છે અને તમે લોકોનો આઠા રાગડો; એવું ન ખનેકે તમારા તરફથી એવી કોઈ વાત અને કેદવેશોને લાગકની ન હોય તો તેજ તસાર સાચું તુકશાન કરો છે. સુલતાન પગે લાગ્યો અને કહ્યું કે હું દરવેશોના ચગણની રજ માર્યું ઉપર ચડાવનાર છું અને તેઓ મારા મુરખી અને મુર છે. તો પછી મારા તરફ તેમનાથી વિરુદ્ધ વર્તન શી રીતે થવાનું છે. શાહે કહ્યું કે તે-વો દિવસ પણ પરમેશ્વર કોઈક વખત તાવે પર તુ ને કહ્યું તે મિથ્યા થવાનું નથી. અમ કહી એક એ મંત્ર બણા સુલતાનને તેમણે પોતાની ખાત્રા તલવાર અપી. એ વખતે એવી વાત થઈ કે સુલતાન મઝમૂદ પામે એક પડાડ નેવો અને ગિશાચ પ્રકૃતિના હાથીએ જેવું નામ પ્રાપ્તિ કર્યું (યુધ્ધ ૧૨) નામ પાડવામાં આવ્યું છે, અને ને નગારાના અવાજથી મસ્તીમાં ચડી જાય છે તે વખતે કોઈ પણ હાથી તેની સામે ચડી શકે નથી. ભોગ જોગે સામે થયો તો તેવું પેટ ચીરી કુકડે કુકડા કર્યા શિવાય રહેતો નથી. તેથીજ તેને લોકોએ કમાઈ નામ આપ્યું છે. શાહે કહ્યું કે પરમેશ્વર હંમુ ને નીચું સર્વ કંઈ ઉત્પન્ન કર્યું છે નો એના ઉપર બોલે ભરાવર તેણે કરોજ મૂક્યો છે. આક્રમ કહી તેમણે ફરમાવ્યું કે સુલ-તાનના નેટલા ખાસા હાથીઓ હોય તેટલા તમામ મારી નજર આગળ લાવો; એ મમાણે ને હાથીઓ આવ્યા તેમાં એક હાથી હતો, ને હતું સુધી મસ્તીએ ચડે એવી વયમાં આવ્યો હતો તેને આગળ મંગાવી તેન. માથા અને મહોડા ઉપર પોતાનો શુકનીઆળ હાથ ફરવી બોલ્યો કે 'ઓ શુદ્ધતી* પરમેશ્વરના

* પ્રાર્થના કરતા પહેલાં હરત મુખ પ્રક્ષાલન કરી વિશુદ્ધી કરવાની વીધી

* મસ્તી નહીં આવેલા નહાના હાથીને શુદ્ધતી કહે છે.

કૃપાથી કમાઈતું પેટ ચીરી નાંખજે'. પછી બાવોડા વગરનું એક ત્રણ કમાન ઉપર ચડાવી સુલતાન મહમૂદ જે તરફ હોતો તે દિશામાં ફેંક્યું અને યોગ્યા કે આ તીરે જઈને સુલતાન મહમૂદના છત્રને અથડાઈ તોડી નાંખ્યું. આટલું થયા પછી આહ-મદાઆદ તરફ વહાયે થયા.

સુલતાન કુતુબુદ્દીન આગળ વધ્યો અને મહેન્દ્રી નદીના કિનારા ઉપર આવેલા આંતપોર વાકાનેર આગળ મુકામ નાંખ્યો. આંતપોરનો રાજા ગંગાદાસ, જે ગુજરાતના સુલતાનની આમે થયો હતો, તે સુલતાન મહમૂદને જઈ મળ્યો અને આ સવારીમાં નેતા લઈકરનો આગેવાન તથા ભોમીઆ થયો. તેણે સુલતાન મહમૂદને વિનંતિ કરીકે આંતપોરનો રસ્તો દુશ્મને રોક્યો છે તેથી હુકમ હોયનો વાડાસિનાર પ્રમણામાં આવેલા ઇતારી (ઈનારી !) ગામ ઉપર થઈને કપડવગુજને રસ્તે આપણે આગળ જઈએ. સુલતાને આ વાત પમ'દ કરી તે રસ્તે ફરવા માંડી. આ મુકામે સુલતાનના હોકરાઓએ હાલત જોઈને ને સરચાં પોતાના મિત્ર હતા તેને જાહેર કર્યું કે મારા પ્રાણીથી હું જનરો નહીં વળું; મારો ધણી સુલતાન કુતુબુદ્દીન છે. મારે હું તો નેની પાસે જઈશું અને તમે તમારા ધણીનું જે રીતે કાર્ય થાય તે રસ્તે જાજો; આટલું કહી તે નાગો છૂટો પડી તે સુલતાન કુતુબુદ્દીન પાસે આવ્યો અને તેના ચરણ ચુંબન કરવાને માન્યવંત થયો. તેણે સુલતાન કુતુબુદ્દીનને કહ્યું કે દુશ્મન કપડવગુજને રસ્તે આવે છે અને આમે પણ સવારીનો લગામ તે તરફ ફેરવ્યો, જોઈએ. આ ઉપરથી સુલતાન કુતુબુદ્દીને સુલતાન મહમૂદ આવી પહોંચે ત્યાર પહેલાં આવીને કપડવગુજની નજી. કર્માં તંબૂ સ્થળ ઉભા કર્યા. પેલી તરફથી સુલતાન મહમૂદ પણ આવીને ત્રણ દિવસ ઉપર મુકામ નાંખ્યો.

અરુર માસની પહેલી તારીખે સુલતાન મહમૂદ રાત્રીના હુમલા કરવાના ઈરાદાથી પોતાની ડાવણીમાંથી નીકળ્યો પરંતુ ભોમીઆએ રસ્તાની બૂટ ખાખાથી તેને રોક્યો અને રેતીમાં ફેંટવાર મુઠ્ઠો અથડાવું પડ્યું અને ખરો રસ્તો લાગ સામ્યો નહીં. જ્યારે સૂર્ય રૂપી વાગરો જ્વંતા રાખીતની મધ્યમાં દેખાયા એટલે સુલતાન કુતુબુદ્દીને પોતાની રીત રાજ કરી તેનો વ્યવસ્થા કરી હભી રાખી. રાત્રીની

૦ સુલતાનની યતનાં પ્રમાદદીન લખ્યું છે પણ તે કાગળી નકમ કરનારની બૂટકે જીવે રહિતા. મારવાન પૃષ્ઠ ૩૪ ની કુટનોટ

જમણી બાળુ'બહાદુર સીપાઈઓ અને લોહી વરસાવનારા હાથીઓ આપી દિલાવર ખાતને સોંપી; ડાબી બાળુએ મલિક નિઝામ મખસિ સુલ્તુલ્કને સોંપી; મધ્યમાં ખાન જહાન, મલિક મુનીર વઝીર, મુઝફ્ફર શાહના દીકરા મીડાખાન, ઝીઆ-ઉલ્લુલ્ક, તોધાનશાહ ખત્રી જેનું ઇફ્તિખારખાન ઇલ્લકાબનું નામ હતું તે, સુલ્તાન અહમદશાહના પૌત્ર અને સુલ્તાન મહમદના દીકરા સિકંદરખાન, મલિક હસીમ આજમખાન અને કદરખાનને સાથે રાખી ખુદ પોતે સ્થાપિત થયો; અને મોખરે સંગ્રામના અનુભવી તથા રણક્ષેત્ર દીઠેલા વીર પુરૂષોને મૂક્યા. પેલા તરફથી સુલ્તાન મહમૂદ પાણુ ગુજરાતી લશ્કરની જમણી હુકડી સામે પોતાની ડાબી અને તેની ડાબી આમે પોતાની જમણી હુકડીની અને મોખરા આમે પોતાના મોખરાની રચના કરી અને આગળ વધ્યો. —

(મળી એન માગર સમી આમસામી
મહા ઉગ્ર વ્યા યુધ્ધની બાગિ જામી
મળ્યાં અગ્ર તલવારના ચાર ફોરે.
યદ વૃદ્ધિ શોણીતની પૂરું ભરે.

જેવું કહેવાયછે કે જ્યારે યુધ્ધ ચાલ્યું તે વખતે સુલ્તાન મહમૂદ હાથી કેપર બેઠો હતો અને કાણુ છત્ર ધરાવ્યું હતું જે વીજળીની પેઠે ચમકારા મારી રહ્યું હતું અને 'ગાલિબજગ' હાથીને શાનને મોખરે કુચીની પેઠે ફરવાનો હતો કે જેથી મામા લશ્કર રૂપી તાણું ઉઘડે; પરંતુ

ગાંડજે તુજ તકદિરે વાળી હરો
ગી રિતે તુજ તદબિરે તે છૂટી.

એ વચનોના અનુભવથી અજ્ઞાન હતો. વળી તે હાથીને પોતાની શાનરૂપી રિલવાના દરવાજાના તાજા તરોકે મોખરે રાખ્યો હતો કે કોઇ પણ કુચીથી તે તાણું ઉઘડી શકે નહીં, પરંતુ એ વાતનો પણ તે અજ્ઞાન હતોકે:—

“ કુચી વગરના ગમે તેટલા તાજા હોયછે તથાપિ તેને પણ ઉઘાડી નાંખનાર મળેછે.”

લડાઈ ચાલી તે વખતે સુલતાન કુતુબુદ્દીન બદામી રંગના ઘેઝા ઉપર સાગર
યથા હતો અને માથા ઉપર લાલ રંગનું છત્ર ધારણ કરાવ્યું હતું. જે ઢરીઆનાં
મોઝાની પેઠે ઝળકતું હતું. બન્ને પાદરોહો રણક્ષેત્રના કેન્દ્રમાં ઉભા હતા તથા ચ
પળતાના પગ આગળ ફેલાવી ચીરત્વ દર્શાવતા હતા તથા લશ્કરના સીપાઈઓને
ફનામ અકરામ વહે ચનાનાં વચનો આપી શૌર્યના દરવાજા ઉઘાડતા હતા

એવું કહેવાયછે કે મધ્યમ વારકો સુલતાન મહમૂદ તરફથી અંદરોના હાકેમ
મુન્શીરખાને ફેરસાદ હાથીઓ લઈને સુલતાન કુતુબુદ્દીનની ફાજની ડાબી ટું-
કડી ઉપર હુલ્લા કર્યો અને તેને નમાઝી મૂકી સુલતાને કુતુબુદ્દીનની ડાબણીમાં
જઈ તેને લુંટવાનું ગરૂ કર્યું; પરંતુ તે ખમ્મનો પોતાના હાથીઓ ઉપર લાડતો હ-
તો એટલામાં સુલતાન કુતુબુદ્દીનની ફાજની જમાણી ટુંકડીએ સુલતાન મહમૂદ
ન ડાબી ટુંકડી ઉપર હુલ્લા કરી હરાવી. બન્ને લશ્કરનો મોખરાની ટુંકડીઓ સા-
મ સામે ઘર્ષ ગર્ષ અને આખરે યુદ્ધ બન્ને ફાજની માધની ટુંકડીઓ વચ્ચે ચા-
લ્યું. સુલતાન મહમૂદના ગાલિબખાંગ હાથીની સામે આવતાં સુલતાન કુતુબુ-
દ્દીનના હાથીઓ પાછા નાડા. સુલતાન કુતુબુદ્દીને કલ્પ કે ' શુદ્ધતી ' ને
આગળ કરો; તે ' કસાઈ ' નું પેટ ચીરી નાખશે, કારણ કે તેણે
બાબરખાં (શાહ આલમ) નું વચન છે તે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું.
' શુદ્ધતી ' એ ' કસાઈ ' ની સાથે ટક્કર લાંધો એટલામાં ધોળકાના વતની ફેટ-
લાક બકાદર અને બગવાન પુરો, જેમને દરવાજામાં કહે કે તેમણે ધોડા ઉપરથી
ઉતરીને ' કસાઈ ' ના પગમાં ફાંદો નાંખી દોષો લેધો તે એક ગાયની માફક જો-
ય છે પરંતુ મડ્યો અને ' શુદ્ધતી ' ના દરવાજા કચીની પેઠે ' કસાઈ ' ના પેટમાં પેશી
ગયા અને તેના અંતરમાં તાળાના અંકોડાનાં પેઠે બકાર નીકળી આવ્યાં. વળી
એજ વખતે અંતરમાંથી બક તીરે આવી સુલતાન મહમૂદના છત્રના ઢંડને વાગ્યું
અને આગળ જેમ જાય છે તેમ હઝરતશાહ આનમના વચનનો અનુભવ થયો. આ
પ્રસંગ ઉપર એક નિદાને કવિતા રખીછે તેના અર્થ નીચે પ્રમાણે છે:—

" જુમ્હૂરે ખિલ્લચીના છત્ર ઉપર તીર ફેંકવામાં આવ્યું તે વખતે તેની આગળ
હજારો કળામતના દિવસે થતા નકીરના પાકાર ઉઠ્યા. તેઓ નાશી પુટગમાં બધાણ
અને નાભાએ એમ મમલ નાહી ગયા અને ન વખતે તેમને મોટું નુકસાન થયું "

આ શરૂ સદરદુ તીરે છત્રના ઢંડ લાગી નાખ્યો અને ઉપર આગ રમ્યામાં
પડ્યો. આ બનાવ બેઈને સુલતાન મહમૂદનું લશ્કર વિખેરાઈ ગયું.

‘ દરેક જાણુ પોતાનો જીવ મંભાળી નારી જઈ ખુરી થયા અને કોઈ કોઇને મારનાવું સ્મરણ પાણુ કર્યું નહીં ”

મુઝરંદરખાન, જે લડાઈ કરાવનાર હતો તે કેદ પકડાયો મુનતન કુતુબુ દા તેનું માથું ધડથી જુદું કરાવી કપડવણજના દરવાજા ઉપર લટકાવવાનો હુકમ કર્યો આ લડાઇનો ખનાવ હિ સ ૮૫૫ ના સફર મામની પેઢેનો તારાખ અને શુક્રવારને દિવસે ખન્યો આખરે સુલતાન મહમૂદ, જે લડાઈ કરવાના બળનો અને ઝોટી ફાજ હોવાનો ગર્વ ધરાવતો હતો તે, પરજ્ય પામ્યો અને કુતુબુદ્દીન, જે સાધુ પ્રયોનાં વચન ઉપર આઠ્યા રાખતો હતો તથા કમ નની આમા પ્રમાણે તેમના વચનોને ઇશ્વરી વચન જેટલું માન આપતો નો તેની દૃષ્ટિ રૂપી રંગ જુમી ઉપર છન રૂપી કન્યા પ્રકાશિત થઈ કહ્યુંજ દે છે.—

“ જે ઇશ્વરના દરવાજા આગળ આગા મખી રહેછે તેને આકારા રૂપી ઘોડા પાણુ વશ થાયછે, ”

એવું કહેવામા આવેછે કે જે વખત હઝરત શાહ આલમ ફાજમાયો વિદાય થયા તે વખતે તેમણે કહ્યું હતું કે આ સગામ રૂખીભૂત થાય તેને માગે કઈ માનતા રાખવી નેઈએ સુવતાને કુતુબુદ્દીનને કહ્યું કે જે આપની મજા હોય તે ફરમાવો હું કરીશ હઝરતે કહ્યું કે જે તમારું અંત કમણુ કહે તે કરો સુવતાને કહ્યું કે પ્રત્યેક પેગંમર દીદ અકેક મોનાનો દ કો આપના ૧૨૬ હું મોકલવાની માનતા રાખુ છું, ને હું મોકલુ ત્યારે આપ ગરીબમા પડે ચો ના ખળે હઝરત શાહે કહ્યું કે એ ઘણી મોટી રકમછે અને આવી માનતા સંપ્રણિ કરવી સંસારી માણસોને માથે ઘણી મુશ્કેલછે. સુવતાને પોતાની માનતા વ અને હક પકડી ત્યારે હઝરતે કહ્યું કે સોનાના દંડોને ખન્યે રૂપાના દંડોની માનતા તમિા સુવતાને તે પ્રમાણુ કરવાનું કમલ કર્યું એવું કહેવાયછે કે આ વિજય થતા પત્રી સુલતાને સીતે હઝરત ડાના દંડા હઝરતની ખિદમતમા મોકલ્યા હઝરત શાહે પેગંમરોની સખ્યા મીતે હઝરતથી વધારે છે એમ કી આવેલું ધન ૫૩ મોકલ્યું. સુવતાને આ પાત માટી વાલી નથી હઝરત શાહે પોતાના ખજાનામાયો એક લાખ ચોરીસ હજાર રૂપાના દંડા માધુ મત અને ગરીબમા પડે ચો નાખ્યા

એક દિવસે સુલતાન કુતુબુદ્દીને હઝરત કુતુબુદ્દીન અહલ્લાખના આગળ વિનંતિ કરી કે મેં હઝરત શાહના તરફથી ચીતરે હજાર રૂપાના ટંકા મોકલાવ્યા, પરંતુ તે તેમણે નહીં સ્વીકાર્યાં પાછા મોકલ્યા. પરંતુ જે માનતા પોતે રાખી હતી તે ત્યાં તેમાં તે કેવી રીતે બંધાયે છે તે વિશે કંઈ પણ કહ્યું નહીં. હઝરત કુતુબુદ્દીન અહલ્લાખે શાહ આલમને કહ્યું કે “બાપુ ! વિનંતિના કામની બેઠમાં કંઈ મેહો મથાણું હોતું નથી, આવેલું દ્રવ્ય તમારે પાછું કહાડવું નહોતું જોઈતું.” હઝરત શાહ અતિશય વિનયને લીધે કંઈ જોડ્યા નહીં, પરંતુ આ બતાવથી તેમને સુલતાન કુતુબુદ્દીન ઉપર ખોટું લાગ્યું અને તેમના અંતઃકરણે રૂપી મહા સમુદ્રનો સુલતાન કુતુબુદ્દીન ઉપરના પ્રેમ રૂપી સપાટી ઉપર વંદોળ ઉડ્યો, જેની અસર આગળ વળેલેલી હકીકત ઉપરથી જણાઈ આવશે.

“ એવું કહેવાય છે કે જ્યારે સુલતાન મહમૂદ ખિલજી ગુજરાતની સરહદમાં આવી પહોંચ્યો ત્યારે કેટલાક હિંદુ કામદારો, જેમને સુલતાન મહમૂદે કહાડી મૂક્યા હતા તે લોકો સુલતાન મહમૂદને જઈ ગયા. તેમની પાસે સુલતાન મહમૂદે ગુજરાતના સુલતની ઉપજની યાદી માગી તે ઉપરથી જણાયું કે એ સુલતાન બે લાગ લશ્કર તથા ખાલસા પાંદશાહીના ખરચ ખાતે જાગીર તરીકે રોકવા છે અને એક લાગ ધર્માદાય જેને ‘આઈમા’ કહે છે તે ખાણતમાં રોકાયો છે. આ પ્રમાણે ધર્માદાયનો વિભાગ સુલતાન કુતુબુદ્દીનના સમય સુધી હતો અને ત્યાર પછી દરેક સુલતાને પોતાના સમયનાં વધારા કર્યો હતો. સુલતાન મહમૂદ ઉપરની વાત જાણી જોડ્યો હતો કે ગુજરાતનો સુલત હસ્તગત કરવો એ મુશ્કેલ કામ કે કારણ કે હાલે ત્યાં નોકરી કરનાર એક વરેકર છે અને બીજું એક લશ્કર રાનીએ ઇશ્વર પ્રાર્થનાથી ને કરી કરનારું છે !!

કહ્યું છે કે:—

“ જો તારે પાંદશાહીનું સંસ્કાર કરવું હોય તો અંતઃકરણમાં મરીઆઈ ધારણ કરવી જોઈએ. સત્યામત મધ્ય મ્થળ એમને એમ જોડવાનું નથી કારણ કે તેની કમર રાત્રીના લશ્કર આગળ નજાળી છે જ્યારે તને એવી ઇચ્છા થાય છે તું તે તરફથી પાછો ફરે ત્યારે ગુપ્ત રહુચ તાજો સહિમાં તારો પાપો ઉઘોડે; એવા ઘોરશપાદોનું, લશ્કર શોધે કે જોડે દરેક રાત્રીએ મુખરૂપાનો પંઠે જાય રહે છે;

પરમેશ્વર તારા અંત કસણમાં દયાની પ્રેમગુણ કરી એ શિવાય બીજાને વધારે સારા આશીર્વાદ હું જાણતો નથી. અગરજે તારી આશા સંપૂર્ણ કરવાને તારું એક અંતકરેણુ લેયતો સ્વર્ગની અગાશી ઉપર અસંખ્યની નોખત વગાડ. ”

સુઘતાન કુતુહલદીન વિનયવંત અને કિર્તિવંત થઈ અહમદાબાદ આવ્યો, અને પહોંથી એરા આરામ તથા મોજ મઝામાં મરાગૂઢ થયો. હમેશાં રાજ્ય પૈભવી મદોત્સવો તેજે કયાં અને વળી રાજ્ય મંડળીની બેઠકોમાં રહી કેટલોક વખત મન્દરા તથા સ્ત્રિઓનાં નોખતમા ગાળ્યો વળી મોટી મોટી ઇમારતો બંધાવી, જેનાં નેદો નથી એવું કાકનીઆતુ તળાવ, તે તળાવ અંદર હાલ મોજૂદ છે તે નગીના બાગ અને ઘાટ મંડળના મહેલ જે દોરે સ્વર્ગની વાડી તથા સ્વર્ગનાં મંદિરોનું સમગ્ણ કરાવે છે તે એણે બંધાવ્યા. આ લખનાર ફકીરે યેડીક સાવ પહેલા આ બધી ઇમારતો નબરે જોઈ હતી. મહેલોની તો કંઈ નિશાની રહી નથી, પરંતુ મન્દર તળાવ અને બાગ તો હજી હયાત છે.

હિ સ ૮૫૫ મા સુઘતાન મહમૂદ નાગોરનો મુલક સર કરવા સફર લઈ ચલ્યો. સુવતાન કુતુહલને સંપદ અતા અલ્લા, જેતુ અલકાબતુ નામ કિવામુલુક હતું તેને એક મજબૂત ઘરકર આપી નાગોરના હાકેમની કુમકે મોકલ્યો. તે સાંભળી સ્વરહદમા પડોચોએ એવો ખબર થઈ એટલે સુઘતાન મહમૂદ અગિય વધતો ચલક્યો અને પાછો ફરી પોતાને દેરા જતો રહ્યો. કિવામુલુક પણ પોતાને દેરા પાછો આવ્યો.

ત્યાર પછી એવું બન્યું કે રામસખાન દન્દાનીનો દિકરો ફીરાઝખાન મૃત્યુ પામ્યો અને ફીરાઝખાનના ભાઈ મુજહિદખાને ફીરાઝખાનના દિકરા રામસખાનને કાઢી મૂકી નાગોરનો હકૂમત હસ્તગત કરી લીધી. રામસખાન રાણાની પાસે

* જૂદી જૂદી નકલોમા આ નામ જૂદી જૂદી તરીકે ગખાવતું છે મારી પ્રતમા “ મકરેવર ” લખેતું છે. પરંતુ મિરાતી એકમદીની ખાત્રી લખક અને શુદ્ધ લેખી પ્રત અને વગેરે મતેજના પ્રેક્ષર મિ ફરીદુદ્દીન મુનશી સાહેબ તદ્દયી મળીને તેમા અને મિ. બેલીને મળેલી એકમદીની પ્રતોમા ઘાટ મડળ લખેતું છે તેથી એ નામ સંભવતું છે એમ મહણુ કરી મેં પણ ઘાટ મડળ નામ રાખ્યું છે.

+ ફકીર શબ્દ મેં થ કર્તાએ પોતાની નજાત જતાવવાને વારતે લખ્યું છે.

ગયો અને મદદ માગી. તેને પોતાની મદદ સાથે લઈ નાગોર ઉપર ચઢી આવ્યો. મુળહિંદખાન સામા થવાનો તાપ જીરવી નહીં રાકાયથી નાશી ગયો અને સુલતાન મહમૂદ ખિલજીની પાસે ગયો. આ દરમ્યાનમાં એણે બન્યું કે નાગોરની ઇમારતો તોડવાનો રાણાએ ઇચ્છા બતાવી, પરંતુ તે રામસખાને કેબૂલ નહીં કરવાથી એ બન્ને વચ્ચે તકરાર થઈ અને બન્ને લડી લડ્યા. રાણા કોઈ ભરાઇ પેલાના દશમાં જતો રહ્યો; અને પાછું આ બાબતનું વેર લેવાને લશ્કર ભેગું કરી નાગોર ઉપર ચઢી આવ્યો. રામસખાન નાગોરના કિલ્લાને પૂરતો બંદાબસ્ત કરી મદદને વારતે સુલતાન કુતુબુદ્દીન પાસે આવ્યો અને પોતાની દીકરી સુલતાન સાથે પરણાવી. સુલતાને રાય અમીચંદ માણિક અને મલિક ગદાધને કેટલાક અમીરો તથા લશ્કર આપી નાગોરના કિલ્લાની કુમકે મોકલ્યા અને, રામસખાનને પોતાની હુમરમાં રાખ્યો. આ અમીરોએ જઈને નાગોરની નજદીકમાં રાણા સાથે લડઈ કરી જેમાં ઘણા મુમલમાનો માર્યા ગઈ થરાપુરાની પહીએ જઈ પહોંચ્યા તેમજ ઘણા નામિતક લોકોએ પણ માર્યા જઈ નકુંના રસ્તો પડ્યો. બન્ને બાજુમાંથી એકે તરફ વિજય થયો નહીં. રાણા નાગોર શહેરની નજદીકમાં છુટ, ચપ્પાવી પાછો પોતાને દેશ જતાં રહ્યો.

આ બનાવની ખબર થવાથી નાગોરની અસપાસને ખુલ્લે તારાજ કરાવેના બહોળા લેવાના ઇરાદાથી હિ. સ. ૮૬૦ માં સુલતાન કુતુબુદ્દીને રાણાના દેશ ઉપર લશ્કર લઈ ચઢાઈ કરી. રસ્તામાં સિરોહીના રાજા કંથાદેવ સુલતાનના અણ મુખન કરવા આવ્યો. તેણે ફરીઆદ કરીકે રાણાએ મારો પાસેથી આણુનો કિલ્લો જે મારા બાપદાદાના વખતથી અમે ભોગવતા આવ્યા છીએ તે છીનાવી લીધો. પાદશહે ભગી દાદ લેવી જોઈએ. સુલતાને મલિક રાખાન ઇમાદુલ્લખને આણુનો કિલ્લો રાણાના આગસોના કળાજમાંથી છોડાવી લઈ કંથાદેવને સોંપા દેવાનો હુકમ કરી મોકલ્યો. મલિકને આવક કામ પર કોઈ વખત મોકલવ માં આવ્યો નહોતો તે લશ્કર લઈ કિલ્લાની સાંકડી જગાઓમાં આવ્યો અને દુરમનોના જવા આવવાનો રસ્તો રોક્યો. પરંતુ ચારે બાજુએ દુરમનો હુમર ઉપરથી ઊતરી આવ્યા અને લડાઈ થઈનેમાં મલિક હાર્યો અને તેનાં ઘણાં માણસો માર્યા ગયાં. આ ખબર જ્યારે સુલતાન કોમગમેરમાં હતો ત્યારે તેને મળી. તે દરમ્યાન રાણા કુબો

નોખત વગાડવાનો હુકમ કર્યો અને પોતે પાવખીમા બેસી શહેરની બાહર આવી મૂકામ કર્યો. રાણાના જાતુસોએ તેજ વખતે આ બનાવની હકીકત ગણાને લખી મોકલી તેથી આ ખબર આલખતાજ પાછો ફરી પોતાને દશ જતો રહ્યો.

ત્યાર પછી હિ સ ૮૬૨ મા સુલતાન કુતુબુદ્દીને સિરોહી ત કે જઈ ત્યારી રાણાના મુનકમા આરી લુટ કરી તે મુનક તારાજ ખ્યા પછી પાછો ફર્યો અને હિ સ ૮૬૩ ના રજૂબ મામની વીસમી તારીખે તેનું વય ભરાઈ મૂક્યું અને તેણી પરમેશ્વરના તેડાને 'હુ તારી જતાબમા હાઝરહુ' એ જવા મ કહી આ દુનીઆ માથી જવાનું ભાથુ બાધ્યુ એના રાજનો સમય ૮ વર્ષ, ૬ માસ અને ૧૩ દિવસ છે.

એવું કહેવાયછે કે જ્યારે સુલતાન કુતુબુદ્દીન તખ્ત ઉપર બેઠો ત્યારે તેના એ રમાઈ ભાઈ ફતેહખાનને તેની મા બીબી મુઘનીએ તેને હઝરત શાહઆલમની પાસે રફાણુ વારતે આપ્યો. બીબી મુઘનીની બહેન બીબી મીરઘી જે સિધના પાદશાહ જામખૂખાનની દિકરી હતી તે હઝરતની સાથે પરણી હતી અને જેના થી રાહુ ભિકન ઉત્પન્ન થયા હતા તેની ભલામણથી હઝરત શાહે ફરમાવ્યું કે દૈ ચિત્તથી તમારી બહેનના બેગા રહે, કોઈ જાતની હરકત તમને પહોચશે નહીં ફતેહખાનની માએ (બીબી મુઘનીએ) તેને સૂપૂણું વિશ્વ સંધી શાહના ઘરમા મૂક્યો. પરંતુ સુલતાન કુતુબુદ્દીનના ત્રાસથી તેનો છૂપ જોખીઆમા રહેતો નહીં આ પ્રમાણે થોડોક સમય પિત્યા પછી એક દિવસે સુલતાન કુતુબુદ્દીનને આનંદમા બેઠો હતો તે વખતે ફતેહખાનની સ્મૃતિ આવી એથી તેણી પૂછ્યું કે ફતેહખાન કયા છે ? એને કહેવામા આવ્યું કે હઝરત શાહને ઘર પોતાની માસીની પાસે રહેછે, અને હઝરતની કૂપાને તથા લાડનો ઉપબોગ કરેછે આ આજીને સુવતા નનો ઈયા અને કોધનો અગિન સળગી ઉઠ્યો અને આનંદ તથા મઝા, કોધ અને ગજબ આગળ રદ થયા આ સમયથી ફતેહખાન ઉપર કીનો લેવાની કમર તેણી બાધી પરંતુ તે જાણતો નહોતો કે આનું પરિણામ પોતાનાજ રાજનની પડતી અને પોતાના જીવનની ખરાબી કરનાર થઈ પડશે.

એક દિવસે સુન્તાને શાહ આવમને સદરો મોકલ્યો કે જનાથી, જિના અંતઃ-
કરણનો ઇરાદો જણાઈ આવ્યો. તેણે કહેવાવ્યું કે આપની ઇચ્છા હોય નહો-
તો પાણી ફેંદાખાનને મોકલી દેવો જોઈએ. હજરતે કહ્યું કે પોતાના માણના
ભયથી તો તેણે સાધુઓનો આશ્રય લીધો છે તેથી તેને પકડીને તમને સોંપવો
જો ચોગ્ય નથી તમે હાકેમજો, તમે હરકોઈ ઠેકાણેથી જોળી લેઇ જાઓ. સુલતાને
જામુમોને મોકલ્યા; અને પોતે શહેરની બાહરે આવ્યો અને હજરતના વતનના
ગામ રસુલાબાદની નજદીકમાં આવેલા ગહીદશુરના મહેલમાં બ્રૂકામ રાખ્યો.
જેવા ઇરાદાથી કે વખત મળે તો તેને જાલદીથી ખબર પહોંચી શકે, જેથી ફતે-
હખાનને પકડી શકાય. એક દિવસે સુલતાને રાણી રૂપમંજરી જે પટરાણી અને
માનીતી હતી તથા જે હજરત શાહની શિષ્ય હતી તેને કેટલાક જનાનાના જોળ-
ઓ આપી મોકલી અને તેને કહ્યું કે ફતેહખાનની કોઈ પણ યુક્તિથી તપાસ
કરી અને લઈ આવવો અને જો ફતેહખાન તેના દીકામા આવેતો તેને પકડી
ઉઘડી લાવવો. રાણી શાહની હજૂમાં ગઈતો ફતેહખાનને તેમની પાસે બેઠેલા
દીકા, ફતેહખાનને જોતાં જ તેના હાથ પકડી તેણે જિંચ્યો. હજરતે સ્મિત હાસ્ય
કરી કહ્યું કે આવતો ફતેહખાનના હાથ તું જિંચી છે પરંતુ એક દિવસ ફતેહખાન
તારો હાથ જિંચશે. આ વચન જોવી રીતે ફજીબૂત થયું કે આખરે સુલતાન
કતુબુદ્દીનના મળે પછી રાણી રૂપમંજરી ફતેહખાનની સ્ત્રી થઈ જે ફતેહખાનનું
નામ પાદશાહી મળ્યા પછી સુલતાન મહમૂદ રાખવામાં આવ્યું હતું અને હજરતે
જેવું કહ્યું હતું તેવું જ આખરે બન્યું. હજરતના વચન સાંભળી રાણીએ ફતેહ-
ખાનનો હાથ છોડી દીધો અને હજરતની પાસે કામા માગી પાછી વળી અને સુલ-
તાનને કહ્યું કે જો ધણી મધત્ન કર્યો પણ તે મળી શક્યો નહી.

એવું કહેવાય છે કે એક દિવસે કોઈ જામુમે આવી સુલતાનને ખબર કરી કે ફતે-
હખાન ફલાણા ગ્રામમાં હજરત શાહની પાસે બેઠા છે અને પાંચ વાંચે સુલતાન પવ-
ન વેગી ધોડા ઉપર સવાર થઈ ત્યાં દોડી ગયો અને પરવાનગી શિવાય અંદર
જવા માંડ્યું. તે વખતે મુકમિલ નામના દરવાને તેને ખાજ્યો. સુલતાને કહ્યું કે
ખાજ્યુવની પાસે જતાં તું મને અટકાવ કરે છે? આ જોલ સુલતાને તાણીને કડયા.
હજરતે જ્યારે આ જોલ સાંભળ્યા ત્યારે તે બોલ્યા કે ' મુકમિલ, તેમને અંદર
આવવા દો ' અને ફતેહખાનને કહ્યું કે ' પદ ચોકરે ' (અર્થાત ડોસા , આગળ

ભણું આગુ મેલું કે ક્ષેત્રજ્ઞાનનો દખાવ સાંજી દાઢી વાળો તથા સફેદ ભમી વાળો અને વળી ગંધિયો ખુધવાળો સુવ્રતાનની નજરે પડ્યો. તે વખતે ક્ષેત્રજ્ઞાનની ઉંમર દશ વર્ષની હતી. સુવ્રતાન કુતુહલિન એક બીજાના ઉપર બેઠો અને ચારે તરફ નજર ફેરવી તો હઝરત પોતે ત્યાં પેલા ડોશા શિવાય બીજા કોઈને દીઠો નહોતો. પછી શરમીંદા થઈ ઉઠી ગયો અને જીસુસોને કપકો આપ્યો.

સુવ્રતાન મહમદ કહેતોકે તે વખતમાં મને છોકરીના પોશાક પહેગવતા હતા કારણ કે તેને જોતાં કોઈ ઝાળખી ન શકે. એક વખતે સુવ્રતાન કુતુહલિન તરફનો શોથ ધડીજ ચંચળતાથી ચાલી રહ્યો હતો તે વખતે મને એક ઘરના છાપરા ઉપર સતાડી દવામાં આવ્યો હતો. તે વખતે મારો આપા પણ સાથે હતો. આ ખબર જ્યારે હઝરત શાહને પડેલી ત્યારે તે બોલ્યો કે ભય પામ્યો નહોતો, સુવ્રતાન વાઘને શો રોતે પકડી શકે ! આખરે સુવ્રતાને મારો હાથ પકડ્યો. તે વખતે મારી આવાએ જૂમ પાડી કહ્યું કે એતો ફલાણા ફલાણાનો દિકરી છે. સુવ્રતાને મારા પાપજમાનો બંધ ખોડી નાંખ્યો તો તેણે છોકરીનાં ચિન્હો દોઢાં. સુવ્રતાને પાછા આવી પોતાના ઈશ્વરને આ ખબર કહી. તેમણે કહ્યું કે એને નીચે લાવો. સુવ્રતાન પાછો ઘર ઉપર ચડ્યો અને મારો હાથ પકડ્યો તો મારો પગ તેણે ગાંધના પંજા જેવા દોઢાં તેથી મને ઊંડી દબ તે નારી ગયો આ દિવસ પછી સુવ્રતાને મારા ઉપનયી હાથ ઉઠાવી લીધો અને ફરીથી મને પેંકવના વિચાર કર્યા નહીં.

સંછિત્તું મંરજાણ કરનાર હઝરત શાહઆલમના ઉપર દિન પ્રતિદિન સુવ્રતાનનો ક્રોધ વધતો ગયો. પરંતુ તે ક્રોધને તેણે બાંહેર જણાવો દીધો નહોતો. આ સમયે શાહઆલમની સ્ત્રી બીબી મરીયમ (બીબી મીરજી) આ કાણુબંધુર દુનિયામાંથી અકાચ દયાનમાં તમારી કરી ગઈ. શાહ આલમે બીબી મુઘનીને કહાવ્યું કે જ્યાં સુધી તમારી બહેન જીવતી હતી ત્યાં મુધી લગ્ન થઈ શકે તેમ નહોતું પરંતુ હવે તમને યોગ્ય છે કે તમે તમારું ઘર છોડી બીજું ઘર બાંધો. (અર્થાત મારો સાથે લગ્ન કરો). આ મંદરાથી તેના ચિત્તમાં ગભરામણ થઈ. આખરે તેણે પોતાના કાકા જામ શિરાજને કહ્યું કે પ્રથમ મારા માળાપે મને હઝરત શાહ આલમની સાથે પરણાવવાનું નક્કી કર્યું હતું; પરંતુ સુવ્રતાન મહમદ જોરથી મારું લગ્ન પોતાની સાથે કર્યું.

૩. સુલતાન મહમ્મદ શાહ. (અહમદશાહનો પુત્ર.)

સુલતાન અહમદશાહના પછી તેનો વડો પુત્ર મહમ્મદશાહ ગુજરાતનો હાકેમ થયો. તેણે ગાદીએ બેઠા પછી ઘણાં માગુસોને ઈનામ આપ્યાં પુષ્કળ આપી ધનવંત કર્યા, અને તેજ વર્ષે લશ્કર લઈ ઇંદર ઉપર ચઢાઈ કરી.

રાહતુલ્લુલ્ક ઉપર તે ઘણો મહેરબાન થયો તેથી રાહતુલ્લુલ્ક પોતાની હોકરી તેને પસંદાવી. આ સ્ત્રીની ઓફાવશથી તેના પિતાને ઇંદર દેશના ખંદા-બસ્ત કરવાનું સોંપી સુલતાન મહમ્મદશાહ પોતે ત્યાંથી હુગરપુર તરફ ગયા. ત્યાંના હાકેમે નમ્રના બતાવી પોતાના દેશની ખંડાણી મ્લુ કરી, અને મહમ્મદશાહ અહમદશાહની હુકમનાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાર પછી હિ. સ. ૮૫૩ હુમ્મી કોઈ પણ તરફ મવારી કરી નહીં.

હિ. મ. ૮૫૪માં સ્થાપાનેરના કિલ્લા ઉપર ચઢાઈ કરી. ત્યાંના રાજા ગંગ-દાસ એક લઠાઈ કર્યા પછી હાર આપી કિલ્લામાં લગઈ બેઠો. ઘેરો ઘાલવાને કેટલી-ક મુલત થઈ ત્યારે ગંગદાસે કેટલાક માણસને મહમ્મદ ખિલજી તરફ મોકલ્યા; અને દરેક મળલ હોઠ એક લાખ રૂકા આપવા કબૂલ કરી કમક માગી. મહમ્મદ ખિલજીએ, દ્રવ્યથી લોભાઈને તથા ગુજરાતી લશ્કરે માગવામાં નુકસાન કર્યું હતું તે ધ્યાનમાં રાખી ગંગદાસની વિનંતી સ્વીકારી અને મળદેર વર્ષના આખર ભાગમાં તે ગુજરાત તરફ નિકળ્યો. સુલતાન મહમ્મદશાહે પોતાની છાત્રણીના બોને ઉચ્ચનાર્ગ જતા રો મુસાકરીથી હલાક થઈ ગયાં હતાં અને તે શિયાય બેદિની પણ જાહેર થઈ હતી તેથી સુલતાન મહમ્મદના નજીક આવતાની ખબર મળ્યાંજ પોતાના તંજૂરો તથા વધારાના સરખાયાન બાગી નાખ્યો ઘણાંજ દુખમનની સા-મે હડાઈ કરવાને પ્રેરણા કરી પરંતુ કબૂલ ન કરતાં તાકીદથી અહમદશાહ તરફ રવાના થયો. પછી જ્યારે બીજી વાર માળવાનો સુલતાન એક નાખ્યો પણ વધારે સવાર લઈ ગુજરાત દેશ છતી લેવા ચઢી આવ્યો તે વખતે ગુજરાતના અમીરોએ એકઠા થઈ ચલાહ કરી કહ્યું કે સુલતાન મહમ્મદ દિન પ્રતિ દિન ગમ્મતની ખરાબી કરે તેથી પાલખી એ છે કે તમામ લશ્કર એકઠું કરી તેની સાથે લગાઈ કરવી જઈ-એ, અને તેનો તોગ ઉતારવો જોઈએ. મુલતાન મહમ્મદશાહે કોઈ પણ રીતે કબૂલ કર્યું નહીં અને દીવ તરફ નારી જવાને ઈચ્છા જણાવી અમીરો અને વઝીરો ઘણાં બેદ પામ્યા અને સર્વે એકઠા થઈ મહમ્મદશાહની સામે તે સમયમાં ઘણાં

કાઠી ગણાતી હતી તેની પાસે મયા અને કહ્યું કે 'તું તારા ધણીની ઇચ્છા રાખે છે કે આ કુળની પાદશાહી આ કુળમાં ના જશે એવું આજે છે?' રાણીએ કહ્યું કે 'આ કહેવાની મતલબ શું છે?' સર્વ કહ્યું કે તમારા ધણી સુવતાન મહમૂદ સાથે લગાઈ કરવાને કબુલ કરતા નથી અને તેતુ કાસજ કાઠીએ અને તમારા ઠંડા દીકરા કુતુબખાન, જે આ સમયે વીશ વર્ષનો ઉમરનો છે, તેને પાદશાહી ઉપર અને બેસા: રીએતો તમારે રાજ થવું જોઈએ. સીએ અગત્ય બાણી કબુલ કરું અને અમીરાએ સુવતાનના ધોરણમાઝર બેળવી આપ્યું તેથી હિ. સ દપપના મહોરમ મામની ઉમી તારીએ તેની છાંદગીના પરિવેષ અન્યાયની રાહીથી કાળના પાના ઉપરથી નાખૂદ કરવામાં આવ્યો. તેની પાદશાહીના સમય ૮ વર્ષ ૬ માસ ને ૧૪ રોજ થયો છે એના મૃત્યુ પછી એને 'ખુદાએગાન કરીમ' એ ઉપનામ લગાડવામાં આવ્યું.

૪ કુતુબુદ્દીન (મહમ્મદશાહનો પુત્ર)

એનો જન્મ હિ. સ ૮૩૫ ના જમાદી ઉલ્ આખર માસની તારીખ આઠમી અને રવિવારે નંદરનારમાં થયો હતો. એના પિતાના મરણ પછી તુરતજ અહમદખાહના તજ ઉપર બેઠો એ દરમ્યાનમાં સુવતાન મહમૂદ ખિલ્જીએ મલિક ગુલામ સુદરાખ તુર્ક * પાસેથી સુલતાનપુરનો કિલ્લો હસ્તગત કરી લીધો અને મલિક સુદરાખને પોતાના લશ્કરનો આગેવાન કરી રૂચ ઉપર રૂચ કરી ગુજરાત ની રાજ્યધાનીના શહેર અહમદખાહ તરફ રવાને થયો. સુવતાન કુતુબુદ્દીને માળવાના પાદશાહના દમામ અને લલકાથી અજાણને પોતાની પાસે હંમેશા હાજર રહેનાર એક વાણીઆની સલાહ પછી. તેણે કહ્યું કે સુવતાને પોતે સોરઠ દશ તરફ જતા રહેવું અને પછી જ્યારે સુલતાન મહમૂદ ગુજરાત દશમાં ધાણા અને

* મારી પાસેની લખતોરની નવસજીયોરી આજીતિમાં મનિક ગુલામ સુદરાખ આ ઠેકાણે લખે છે અને પછી પાણુ પોલીકજ લીટીએ પછી અલાઈ સુદરાખ એવું નામ લખે છે હવે મિરાતિ સિકદરીમાં અલાઈદીન મિન સુદરાખ નામ લખ્યું છે મતલબ કે ગુલામ અને આના શરો ઉપરના નુકાની બૂલથી તે તરફના નકજ કરનારાઓની બૂલ છે મારા ધારવા પ્રમાણે સિકદરીમાંનું નામ ખરું છે ગુલામ હો. એ અલાઈ— અલાઈદીન મિન સુદરાખ હો. પરંતુ સુદરાખનો છેજ તેથી સિકદરી અને ફરિશ્તામાં લખેલા નામોના પુરવ જુદા છે એમ સમજવું નહીં વધારે પરિશિષ્ટમાં લખીશું.

લશ્કર સ્થાપિત કરી મંદ પાછો જાય એટલે ગુજરાતમાં આવીને લશ્કર તથા યા-
જ્ઞાને ગુજરાત ખાહર સહેવાઈથી કહાડી મૂકવાં એ વધારે સજાહ ભરેલું છે. સુ-
લતાને એ વાત મનુર રાખી અને તે પ્રમાણે અમલ કરવાની ઇચ્છા કરી, એ-
ટલામાં રાજ્યના અમીરો અને વડાશિક્ષિ આ ઇરાદાની ખમર પડવાથી તેમણે વા-
ણીઆને ટપલાટયો અને ચિકાર્યો અને આવુ થવાથી તેમની લાજના
શે એવું વિચારી મહમૂદ ખિલજીની સામે થઈ કદી લડાઈ કરવાની તયારી
કરી તથા લશ્કરની ગોઠવણ કરી સુલતાન મહમૂદની સામે ગયા.
મલિક અસાઈ મુકરાબ (આગળ લખવા પ્રમાણે ગુલામ મુહરાબ),
લાગ જોઈને માળતી લશ્કરમાંથી નાશી જઈ પોતાના લશ્કરમાં આવ્યો
અને પોતાના મલિકના ચરણુ ચુંબન કરવા ભાગ્યશાળી થયો. એકજ બેડકમાં
તેને સાત વાર પોતાકનાં ઇનામ મળ્યાં તથા અસાઉદ્દુલકને અલકાબ પણ
મળ્યો. ગુજરાતમાં એના આવી પહોંચવાથી નહાના મોટા સર્વમાં આનંદ પ્રવ-
ર્ત્યો અને ખુશાલીની નાખત ગરબ. ન્યારે બન્ને પક્ષો વચ્ચે તણુ કોસણું
અંતર રહ્યું ત્યારે સુલતાન મહમૂદ નીચેનો કવિતા લખી સુલતાન કતુણુદીન
લશ્ક્ર મોકલી:—

મુબુલુ છે કે દહી તું બિલ્લો ઘરમાં વિના ગેડી

કરે જો છતને હાથે રમત મેદાન જો છેડી.

સુલતાન કતુણુદીને સદ્રજહાને આ કવિતાનો જવાબ લખાવતું કહ્યું એણે
જવાબમાં લખ્યું છે કે

અગર ગેડી થઈ હાથે દહી મસ્તક કડે તારું

પરંતુ લાજ હું ધારું ન કેદીને કહી મારું.

આ કવિતામાં સુલતાન હોરાંગને સુલતાન મહમૂદ કખીરે* કેદ કર્યો હતો
અને મેહરબાની કરી માળખાનું રાજ્ય પણ આપ્યું હતું તે બનાવનો ઇશારો
કર્યો છે.

* અહીં મહમૂદ કખીર લખ્યું છે તે મુઝફ્ફરશાહને માટે લખ્યું છે મુઝફ્ફરશાહે
હોશ ગને કેદ કર્યો હતો તે બાબત જુલો (પૃષ્ઠ ૧૦). મુઝફ્ફરને તેના મુલુ પછી ખુદા-
યગાન કખીર કહેતા. અહીં મહમૂદ કખીર લખ્યો છે તે વિશેષ નામ તરીકે નથી પરંતુ
મહમૂદનો અર્થ કીર્તિવંત, સુતિપાત્ર એવો અલગ કરી ગણાયો લખ્યો છે. તેથી સ્પષ્ટ.
કરવા જોવું નથી.

પછી સુનતન મહમ્મદ ખિનચી રાત્રીનો હુમલો કરવામા વિજય છે એમ વિચારી સવાર થયો. પરંતુ રસ્તામા જુનો પડયો તેણે લીધો રસ્તો વાલેવા ખેતરામા થઈને હતો, જેમા અનાજ મોઠી ભીતો જેવા તેની આમપામ હતા રહવાર થઈ ગયો અને તેના ઈશિદા ઝર આવ્યો નહીં તે ઘોડા ઉપર બેસી ગઈ થઈયો સુલતાન કુતુબુદ્દીનને આ વાતની ખબર પડી એને લશ્કરની હાથ ખરામત મોકલવી અને લડાઈ શરૂ થઈ ગુજરાતીઓની ડાબી દુકડીએ હાર ખાધી અને તે ભય પામી અહમદાબાદ તરફ નાગી ગઈ પરંતુ તેમની જમાણી દુકડી માળવીઓની ડાબી દુકડી ઉપર હુલો કરો જોરમા આવી એને માળવીઓ માળવા તરફ નાગી ગયા જાને તરફથી બંને પાદશાહો દરેક પગ રાખીને ડબ્યા નહીં માળવીઓની જમાણી દુકડીએ ગુજરાતીઓની ડાબી દુકડીને નસાડી મૂકી તેથી છત થઈ ગઈ એમ ધારીને ગુજરાતીઓની છાત્રાંખીમા તેના માણસો લુઠ કરવામા રોકાયા સુલતાન કુતુબુદ્દીનના વિશ્વાસૂ ખાણેસો જે ધૂવનો પેઠે દરેક રહો સગ્રામ ક્ષેત્ર ઉપર નિખરાયવા હતા તેમણે લાગ જોઈને સુનતાન મહમ્મદ ના લશ્કરના મધ્ય ભાગ ઉપર હુમલો કર્યો અને તેો વિખેરી નાખ્યો સુનતાન મહમ્મદ જે મોટો વીર હતો તેણે એક તો યુદ્ધ કરું કે આખરે તેનો પાને એક પણ માણસ રહ્યું નહીં અને એની પાસે જે તીર હતા તેમાનું એક પણ રહ્યું નહીં અખરે તે લાચાર થઈને રણજૂમિમાથી નિકળા પોતાની માથે ત્રીશેક માણસો લઈ સુલતાન કુતુબુદ્દીનની છાવણીમા ગયો અને પાદશાહી તખ્તમાથી બે મુકદ્દ, એક જડાવ કમર બદ અને કેટલુક ભારે મીમતનું જવાહીર લઈ ગુજરાતી છાવણીની પાછળના ભાગમા પોતાની છાવણી હતી ત્યાં જતો ગયો અહીં એના નાગી ગયેના માણસો એકલા થઈ આવી મળ્યા સુનતાન મહમ્મદ મોટેથી પોખરી કહ્યું કે આજ રાત્રે ગુજરાતી લશ્કર ઉપર હું હુમલો કરનાર છું ગુજરાતીઓએ આ ખબર સાંભળીને હોશીઆર થઈ ઘોડા ઉપર સાગ થઈ લશ્કરની મુર્બે રચના રચી એક મહુર ગત્રી ગઈ એ ન સુનતાન મહમ્મદ દરેક વિચાર કરી ઘોડેસવાર થયો અને માળવા તરફ પાછો ફર્યો, અને રહવાર થતા નો વામો રસ્તો કાપી નાખ્યો, જેથી ગુજરાતીઓનો પાછળ પડવાનો ભય તેને રહ્યો નહીં સુનતાન કુતુબુદ્દીન આ વિજય પર મેશ્વરની કૃપાથીજ થયો છે એમ માન્યુ અને મામા પક્ષ તરફથી એકાદી હાથી તથા બીજી ઘડી બુટ વગેરે પોતાના આપદાતની સોપેની મિન કતમા ઉમેરે કો વિજયનો ઉલ્લસ થયો અને પછી ઘણું લગ્નર સુનતાનપુર ઉપર મોકલવી ત્યાનો કિના માળવીઓના કમળમાથી સગ કરી લીધો આ

જગાએ ગમ્યતા શુભ ઇચ્છનારાઓના મયત્નથી બન્ને પાદશાહોએ સલાહ
થઈ; તેમાં એવી શરત કરી કે હિંદુઓના મુલકમાંથી જે કંઈ તેમના હાથમાં
આવ્યું હોય તે પોતપોતાનું રહે અને પોતપોતાના તરફના હિંદુ રાજાઓ તથા
બીજા લોકોને બીજાની તરફ લશ્કર હઈ આવવા દેવા નહીં તથા રાજા રાણા,
જે હિંદુ ઘણા શક્તિવાન છે તેના પરબળ કરવાની બન્ને પાદશાહોએ પોત-
પોતાની ફરજ સમજવી.

ત્યાર પછી હિ. સ. ૮૬૦માં ખાજર આવીકે નાગોરના હાકેમ ફરીશઝખાન
દંદાની મૃત્યુ પામ્યા અને તેના ભાઈ મુજહીદખાન ઝમરફતેલીથી ત્યાંના હાકે-
મ થયો, આમ થવાથી ફરીશઝખાનના પુત્ર શમ્સખાન પોતાના કાકાથી નાશી છૂ-
ટી બિતોડના રાજા રાણા કુંભા પાસે ગયો રાણાની અને નાગોરના જમીનદારે
વચ્ચે અસલથી દેર ચાલતું 'આવતું હતું' તેથી રાણાએ લાગ જોઇને તેને મદદ
આપી તેની હકૂમત ઉપર બેઠારવાનું સ્વીકાર્યું, પરંતુ તેમાં શરત એવી કરીકે
નાગોરનો વિનય થયા પછી તેના કિલાના ત્રણ કાંગમ તોડી પાડવા, આનું કાર-
ણ એમ હતું કે રાણાના બાપદાદાઓએ ઘણીવાર વર્ષોનાં ર્ષ સુધી નાગોર છ-
તી લેવાના મયત્ન કર્યા હતા પરંતુ તેમાંના કોઈથી તે સર થઈ શક્યું નહોતું, અ-
ને ગણનાં બાપ શાણા મોકલે ફરીશઝખાન દંદાનીની સાથે યુદ્ધ કર્યું હતું, નેમાં
તેણે હાર ખાધી હતી તથા તેનાં ત્રણ હજાર માણસો રાણાને ઉપર કતલ થયાં હ-
તાં આ શરત શમ્સખાન સ્વીકારી અને પછી તે રાણાને પોતાની મદદ સાથે લે-
ઈ નાગોર તરફ આવ્યો મુજહીદખાન પોતાની શક્તિ નથી એમ બાણીને શુભરા-
તમાં નાશી ગયો, અને શમ્સખાન કિલ્લામાં દાખલ થયો, પછી કરેલી શરત અમ-
લમાં મૂકવાનું ફરમાવ્યું. એટલામાં એક જગુ માએ ઉભો હતો તે બાણી ઉઠ્યો કે,
ફરીશઝખાનને આ દોકરાને બદલે એક દોકરો કાં ના થઈ કે તે પણ આવી અપકી-
ર્તિની યાદગીરી ચૂકી કિલ્લાનો ભાગ તોડાવવાની પરવાનગી આપત નહીં. આ શ-
બ્દો શમ્સખાનના ચિત્તમાં તીવ્ર બેધા વાગ્યા તેથી તુરતજ કિલ્લામાં પોતાની મ-
નબૂતી કરી એક જગુને રાણા પાસે મોકલી કહેવરાવ્યું કે કરેલી મદદને વાપરે ને-
જોઈએ તે કરવા ત્યાર છુ પરંતુ કિલ્લાનો ભાગ તોડવો નહીં જોઈએ. કદાચ
હું રજત આપીશ તોપણ આ કિલ્લાનાં તથા દેગનાં માણસો મારે વાસ્તે ખિચાર
કરશે અને તમારે તમારા દેશમાં પાણું ફૂંચું પડશે; હુકામાં આખરે લડાઈ કર્યા

શિવાય છુટકો ધૂરો નહીં. રાણો પરવાઈને પાછો ફર્યો અને પાછું મોટું સરકર એક-
 કું કરી નાગોર આવ્યો. રામસખાને કિલ્લાનો ભાગ્યો તૂટ્યો ભાગ ફરસ્ત કરાવ્યો
 અને ત્યાં પોતા તા તમામ લશ્કરીઓને મૂકી ઘણીજ વ્વરાધી મદદને વારતે તે
 અહમદાબાદ ગયો. સુલતાન કુતુબુદ્દીને તેને, ઘણી મેહેરખાની બતાવી અને તેની
 ઝોકરી સાથે લગન કર્યું અને લગન પ્રસંગે સંપૂર્ણ થઈ રહ્યા પછી રામસખાનને
 પોતાની હજૂરમાં રાખી રાય રામચંદ્ર અને મલિક ગદા તથા બીજા કેટ-
 લાક અમીરોને નાગોરની કુમકે મોકલ્યા. તેમણે રાણાની સાથે યુધ્ધ કર્યું તેમાં
 ગુજરાતીઓ ઘણા માર્યા ગયા અને તેમણે હાર ખાધી. સુલતાન કુતુબુદ્દીને આ
 ખબર સાંભળી અત્યંત ક્રોધમાં આવ્યો અને પોને નાગોરના મુલક તરફ જવા
 નીકળ્યો. તે આખૂના કિલ્લા આગળ આવી પહોંચ્યા એટલે ત્યાંથી એણે ઈમા-
 દુલ્લુલ્લની સરદારી નીચે એક લશ્કર તે દશ સર કરવા મોકલ્યું. ઈમા-
 દુલ્લુલ્લે કિલ્લા ઉપર અઘાઈ કરી તેમાં કાયદા થયો નહીં અને ઘણા ગુજરાતીઓ
 માર્યા ગયા તેથી તે પાછો ફર્યો સુલતાન પોતે રાણાને પગખચ કરવા નિકળેલા
 હોવાથી આખૂના કિલ્લા તરફ ધ્યાન નહીં આપતાં આગળ વધી મિરોહી આવ્યો.
 આ ઠેકાણે રજપૂતો અને રાણાના સગા વહાલા લોકો સાથે મોટું યુધ્ધ થયું
 તેમાં એવું પરિણામ આવ્યું કે પાઠશાહે સૂમાવાળાઓને હાર ખવરાવી.
 અહીંથી વિનયવત થઈને રાણા કુંભાના તાબાના કોમ્મલમેરના કિલ્લા નીચે
 આવી ચારે તરફ ઘેરા ધાલ્યો. ઘણીકે ઝપાઝપીઓ થઈ તેમાં રાણાએ હાર ખાધી
 અને તેના માણસોમાંનાં ઘણાં મરાયાં. આખરે રાણાએ કિલ્લાથી નીચે ઊંચી
 યુધ્ધ કર્યું, પરંતુ તેમાં તે હાર ખાઈ પાછો કિલ્લામાં ભરાઈ બેઠો અને ત્યાંથી
 સલાહ કરવાની ઇચ્છા જણાવી. કુતુબુદ્દીને કિલ્લાની મળખૂતાઈ જોઈ સલાહ
 સ્વીકારી અને પ્રક્રમ પેશાસ (બેટ) લઈને તે ગુજરાતમાં આવ્યો.

આ વખતે સુલતાન મહમૂદ ખિલ્જીના વઝીર તાજખાને ગુજરાતમાં
 આવીને સુલતાન મહમૂદ તરફથી કહ્યું કે ગદ્ય ગુજરી વાત તે ગદ્ય ગુજરી અને
 હવેથી થયેલી સલાહને આપણે તાલુ કરી આપણે બન્ને એકલા થઈ રાણાને
 કહાડી મૂકીએ, અને તે એવી રીતે કે ગુજરાતની નજીકના રાણાને જ દેશછે તે
 ગુજરાતનું લશ્કર તારાજ કરે અને રાણાને મેવાત અને આમ્હર (આંખ-
 ર) ની આસપાસનો મુલક મદનું લશ્કર તારાજ કરે, અને આપણે બન્નેમાં કોઈ-
 એ પરસ્પર મદદ કરવામાં પાછા હાથ નહીં બન્ને તરફના ડાહ્યા ડાહ્યા પૂર્યો

આંખોનેરમાં બેગા થયા અને ઉપર મમાણે વચનો આપી કોલકશર કર્યા અને અન્ને તરફથી તે મંજૂર રાખવામાં આવ્યા.

પછી હિ. સ. ૮૬૧માં સુલતાન કુતુબુદ્દીન મોઢા લશ્કર સાથે રાણાના મુકામે તરફ રવાના થયા, અને રસ્તામાં દેવનો કિલ્લો સર કર્યો અને ત્યાં આગળ પોતાના એક અમીરને બંદાબસ્ત માટે મૂકી તે આગળ વધ્યો; અને એજ વખતે જ્યારે સુલતાન મહમૂદ ખિલજી પણ ખીલ ખાનુએથી આવી તે દશમાં દાખલ થયા, ત્યારે રાણાએ તેની સાથે થઈ લડાઈ કરવાનો વિચાર કર્યો; પરંતુ જ્યારે સુલતાન કુતુબુદ્દીન સિરાહોયો નીકળી ત્વરાથી કીનારે (!) આવી પહોંચ્યા હો એવું જાણ્યું ત્યારે તે માળવીઓની સાથે જવું બંધ રાખી ગુજરાતીઓને હાથપા સામે આવ્યો, પરંતુ હાર ખાઈને ચીતોડના રસ્તા ઉપર આવેલી એક મજબૂત જગ્યામાં આવી રહ્યો. સુલતાન કુતુબુદ્દીન તે જગ્યાએ જઈ ખીલ વાર મોટી કતકનો અગ્નિ સળગાવ્યો. લડતાં લડતાં રાત પડી એટલે બન્ને તરફનાં માણસો પોતાના મુકામમાં આરામને વાસ્તે ગયાં. પાછો રુદવાર થતાજ લડાઈ શરૂ થઈ. સુલતાન કુતુબુદ્દીન ફસ્તમના જેવી બહાદુરીથી જાતે લડાઈમાં નિયુક્ત થઈ વિન્ય પામ્યો. રાણા હાર ખાઈ, કુંગરમાં સંતાઇ બેઠો અને ત્યાંથી સપ્તાહની જાંજગઠ, ચકાવી અને કાદમચુ સોનું તથા બે હાથી અને ખીલ કેટલીક ચીજો સુલતાન કુતુબુદ્દીનને બેટ મોકલી વચન આપ્યું કે હવેથી કોઈ પણ હસ્ત ના-ગોરના દશમાં તે પહોંચાડશે નહીં. પછી સુલતાન મહમૂદ ખિલજી, જે પહેલાંયો રાણાના દશમાં દાખલ થયા હતા તેને તેના ભાગ આપી પોતે અહમદાબાદ આવ્યા.

પછી હિ. સ. ૮૬૨માં રાણાએ કરાર તોડીને પચાસ હજાર સવાર લઈ નાગોરના કિલ્લા ઉપર ચઢાઈ કરી. તેના હાકેને તમામ બતાવનો અરજ પત્ર લખા મોકલ્યો. કાસદ આ પત્ર લઈ સુલતાન રાત્રિએ જો વખતે મદિરા પીવાના આનંદમાં હતો તે વખતે આવી પહોંચ્યા અને ઇમાદુલ્લખી વઝીરને આપ્યે. રાત્રે રાત્રે વઝીર સુલતાન પાસે ગયો તો તેને મસ્ત થયેલો બેહોશ હોયો. તેને જલદીથી હોરસીઆર બનાવી શકાયો નહીં એવું જ્યારે એણે જાણ્યું ત્યારે તેને મેનામાં બેસાડી શહેર બહાર આણ્યો. બીજે દિવસે એક મજબૂત ઉપર જઈ લશ્કરને એક કું કરવા એક માસ સુધી મુકામ રાખ્યો. સુલતાનના આવવાની ખબર જાણી

સોએ રાણાને મહોંઆઠી એટલે તે સાવધ થઈ નાગોરના મુલકમાંથી પોતાના દેશમાં જતો રહ્યો. આ ખગર સાંભળી મુલતાન કુતુબુદ્દીન શહેરમાં પાછો ફર્યો અને એશઆરામમાં મરાગૂલ થયો.

એજ વર્ષમાં મુલતાન કુતુબુદ્દીને લશ્કર લઈ ત્રિરોહી ઉપર ચઢાઈ કરી. ત્યાંનો રાજા જે રાણાની સાથે સગાઈ ધરાવતો હતો તે નામો જઈ કંપલના કુંગરી પ્રદેશમાં ભગઈ ગયો, અને અહમદાબાદના લશ્કરે છુટ ચલાવી તે દેશ તાગજ કર્યો. વળી એજ અરસામાં મુલતાન મહમૂદ ખિલજીની ફાજોએ આવી ચીનોડના કિલ્લા ઉપર ચઢાઈ કરી. મુલતાન કુતુબુદ્દીન રાણાની પાછળ પડ્યો અને જગા જગાએથી તેને નસાડ્યો. છેવટે કંપલના કિલ્લા આગળ આવી તેને કિલ્લાક દિવસ સુધી ઘેરો ઘાડ્યો, પરંતુ કંઈ ફાયદો તેમાંથી થવાનો નથી એમ ધારી ત્યાંથી ઉઠાવ કરી ચીનોડનો મુલક તથા બીજા પ્રદેશો વેરાન તારાજ કરી પુરણ છુટ લઈ રાજધાનીના નગરમાં તે આવી પહોંચ્યો.

ત્યાર પછી પોરકે દિવસે મુલતાન કુતુબુદ્દીન નાનાંકિત સૈયદ કુતુમે આગ્રમ, જેમની કબર કરમે બાડવામાં છે, તેમનાં દર્શન કરવા ગયો અને અંતરમાં ધરણ ઉત્તમ થઈ કે આ મહાત્માના પ્રતાપથી પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર મને આ પાદશાહીનો બોગવનાર એક પુત્ર આપે તો કેવો આનંદ થાય ! મહાત્મા સૈયદ અંતરની વાત જાણીને મોઢા કે તમારા નહાના લાઈને પુત્ર થવાની પરમેશ્વરની આજ્ઞા છે અને તે મુકદ્દરવંશને જારી રાખશે. મુલતાન દિલગીર થઈને મંડગીમાંથી ઉઠ્યો, અને તે વખતથી બોમાર થઈ હિ સ ૮૬૩ ના ૨૪૪ મ માસની તેવીસમી તારીખે તેના આત્મારૂપી હુમા પત્નીએ વિશ્રામ રૂપી કાફ* પર્વત ઉપરથી ઊડી પોતાનું ઝોળીયું મુક્તિના અલ્લખ મસ્તક ઉપર મૂક્યું. તેને મુલતાન મહમૂદના હુજરામાં ભૂમિગત કરવામાં આવ્યો. એના હુકમો તથા ફરમાનોમાં એને મુલતાન ગાઝીએ ઉપનામ ઉપયુક્ત કરવામાં આવવું હતું. મુલતાનના મૃત્યુ થયા સ બધી ફીરોઝ

* આ નામનો એક પર્વત કલ્પેલો છે, જે આખી સૃષ્ટિની આસપાસ ફરી વળેલો છે તથા જે ક્ષિતિજ રેખાની સાંધા આકે છે. તે સમ્રાટ નામના પથ્થર ઉપર રહેલો છે, જે પથ્થર નરદમ બૂરા રત્ન (ચાકૂત કબજ) નો છે, જેના તેજથી આકાશ બૂરું દેખાય છે કાકેસમ પર્વતને પણ કાફ કહે છે આપણાં હિંદુ પુરાણોમાં મેર પર્વતની કલ્પના કેટલીક આવજ પ્રકારની છે.

ખાનના પુત્ર ગર્ભસ્ખાન જેણે પોતાની દીકરી સુલતાનને પરણાવી હતી તથા જે સુલતાનની પામે રહેલ કરોડો હોતો નેના કપર સુલતાનને વિષ દાખાવું તોહોમત આપ્યું. મહેલનાં માણસોએ એકમેક કરોડ નેને કતલ કર્યો. મુખતાન કુતુબુદ્દીનની માએ જતાનખ તાગાં રાખ્યાનની દીકરીને આ તોહોમતમાં મામેલ લતણી તેને પૂરો બેડી નાંખી ખૂબ માર મારી મહેલની વિષ તૂટી સુન્દીઓને સાંપી દઈ નેના કડકે કડકા કરાવી નાંખ્યા. એવું કહેવાય છે કે સુલતાન કુતુબુદ્દીન એણે પાદશાહ હતો કે તેની છ દહીનો અંત મદિરાની છેલ્લે વખતે આપ્યો તકસીર કરનારને પાણીમાર તલવારસિપાય તથા ઉત્તર પતન કરનારને માણસદારક ખજર શિવય ખીછ સિસાની વાત કરતોજ નહીં. સમા અને મચ્છીનું પક્ષી એની આસપાસ ઉવ-ચિતજ હડનું એના મમયમાં કોઈ કોઈ વખતે દેવા રૂતી કન્યા દુખા દેતી હતી એના રાજ્યનો મમય જ્ઞાત વર અને મત મમતોડે, જે તમામ લડાઈ ટુંટા અને મચ્છીમાં વીતીયો, તથા એના હોડથી કોઈ દિવસ મદિરાનો પ્યાનો દૂર થયો નથી.

૫. દાઉદશાહ (અહમદશાહનો પુત્ર.)

સુલતાન કુતુબુદ્દીનના મરાણ પછી તેનો કાકો દાઉદખાન ઇમાદુલખુલ્લુ વઝીર તથા ખાલ અમાદો અને પ્રતિષ્ઠિત રાજ્યદારી પુરોની મહાયથી તખ્ત ઉપર બિરાજી ગુજરાતનો પાદશાહ થયો, પરંતુ બ દેહમા પડી જઈ તેણે પોતાની પામે રહેનાર એક ફરીંગ (બીજાવત કરનાર) ને ઇમાદુલખુલ્લુનો ખેતાબ મક્શીમ કરી એક મોટો આગીર બતાવે. વળી બીજાં કે નાંકે એવાં કામે હયાં કે તે પાદશાહીને તથા મત પાસનને જાણે તેમાં નહીં હતા ફરીંગ સિવાય એની મદૂનિ બચાવ રહેતી નહોતી. એ ઉપરથી કેલલાક દે મનના તથા રાજ્યખાન પુરુષોએ વ-જાર ઇમાદુલખુલ્લુની માયે મસજીત કરીને દાઉદખાનને તખ્ત ઉપર બેઠે માત્ર આવ દિવસ થયા હતા જતાં પાદશાહીથી દૂર કરી મમદુલખુલ્લુની અનુચારી સત્તાહથી સુલતાન કુતુબુદ્દીનના યૌદ વર્તની વચના નહાના જઈ મહમૂદખાનને પાદશાહી તખ્ત ઉપર બેમાડ્યો. ગજપાનેદુખને દિને નાના મરાણના લોકો ઇનામ આક-રામથી સંતોષાવા. તે નિવાય લાજ, ઇરાદી અને તુર્કી ઘોડા, કીમતી પોશાકો,

જડાવ તથાવારૂ અને સુચારુ જડિત ખજરો અને એક કરોડ દુકા રોકડ પવિત્ર પ્રયોગ તથા વિદ્યન પ્રયોગમાં વહે ચવામાં આપ્યા.

૬. સુલતાન મહમૂદ બેગડા.

અગાઉના પાદશાહોની બેઠ જરેલી વાનોના માહોતગાર પ્રયોગ કરતરી જરેલી કસમથી લખી ગયા છે કે ગાદી ઉપર બેઠા પછી સુલતાન મહમૂદ રાજ્ય-કાર્યભારનો તમામ તંત્ર તથા પ્રજા સુખ અને ન્યાયનો વ્યવહાર ઇમાદુલમુલ્કે વઝીરના કીમતો અભિપ્રાયથી ચલાવ્યો, જેથી પાદશાહીનાં કામકામે દોનકતાર થઈ દીપી ઉડ્યાં અને તમામ અનીરો તેમજ પ્રજા તેની પાદશાહી ઉપર મોહ રાખતા થયા, જેથી કોઈ પ્રકારની ખવેલ કે ફિસાદ તેમના તરફથી થઈ નથી. પરંતુ અમદુલમુલ્ક, સફીડુલમુલ્ક તથા હિસામુલમુલ્ક જેના હુકી હિના પ્રયોગ ને મોઢા મત્તાવાળા થઈ પડ્યા હતા, તેમનો મનસૂબો યુગ્મરાત પડાવી લેવાનો. 'તો તેમણે શૂદ્રા પડી અટખાઈ રી દગ ચૂને ચઢાવી. રાજ્યારાદણ થયાને થોડાક માસ વિત્યા એટલે તેમણે એકઠા થઈ પાદશાહને કહ્યું કે ઇમાદુલમુલ્કની સાથે તથા તેની આગેવાની અને સજ્જાઈથી તેણે ઘણું હેરાન છે. પાદશાહને દૂર કરવો તો ડોક છે, નહીં તો તેઓ તેને પાદશાહીથી ઉઠાડી મૂકી તેના તહાના ભાઈ હસનખાનને ગાદી ઉપર તેઓ બેસાડશે. કહ્યું જ છે કે—

હીપ ને મચવાય તો ઘર આપું તેજરવી કરે .

જો રહે ગાર્જિવ બધુ ઘર બાજિ દેઈ ફના કરે.

વળી નિઝામુદ્દીન હસન મારફતે એવી પણ અરજ પહોંચાડી કે ઇમાદુલમુલ્કનો ઇરાદો પોતાના દીકરા રાહુલુદ્દીન અહમદને યુગ્મરાતની ગાદી ઉપર બેસાડી ગાજ્યની લગમ મલિક મધીસ ખિલજીની પાંચ પોતાના વસમાં આણવાનો છે; તેથી તેના છગ કપટનો અગ્નિ સળગી ઉઠી ભડકે થાય. ત્યાર પહેલાં તેના પગ યુક્તિની સાંકડામાં બાંધી એના ઇંગદાને હાથ એના ઇસ્તિલા કાર્યના પાકવથી દૂર કરવો એ યોગ્ય છે વળી સુલતાન મહમૂદના લખિય ઉપર

હાપણથી કહ્યું કે મંડળીમાં એને બાકાતી કેદ કરવાનો હુકમ તો નહીં કર
માવે તો બેસક એ લે કા તેમને હાડી મૂકશે. પાદશાહે તેમના આગળ મનના
વદનથી કહ્યું કે મને પણ ઇમાદુલમુલ્કની છા કપટની વૃત્તિ દર્શક આવી છે
તથા તેની કિલ્લીક હીલચાલથી તેના અંગે કોઈ કાવવાના ઇરાદાનો પવન મારે
કોને આવે છે. પરિણામે મારી બેમરૂવત તથા બેવફાઈ જણાય એમ ધારી તેને
ઇલાજ હું કરતો નથી, પરંતુ જ્યારે તમારા જેવા રાજાના શુભ ચિન્તકોના
જાણવામાં પણ એ વાત આવી છે ત્યારે હું કે મને દુનિયાનાં નહાનાં મોટાં તમામ
માણસોમાં અજ્ઞાન અને બેકદર હોવાનો અપરાધ મળવાનો નથી માટે રાજ્ય
અને મલ ખન્નેના લાભમાં જો ઇલાજ કરવો હોય તે કરો.

પછી ઇમાદુલમુલ્કને યેડીએ પહેરાતી અમીરોનાં પાંચસે વિધાસૂ માણસોની
બાકીમાં ભદ્રના દરવાજા ઉપર કેદ કરવામાં આવ્યા. સુવતાન મહમૂદ તે દિવસે
આ લોકોની હીલચાલ તથા તેમના કપટ ઉપર નજર રાખી તેમની ગતિ લોક-
વાના તથા ઇમાદુલમુલ્કને જુદો કરવાના મનમુઆમા રહ્યો જ્યારે તેની જાણ
આવ્યું કે સરદારે અને ખાસા કશ્કર આ લોકોના તાણમાં છે ત્યારે તેણે એના
મનની વ્હાત કોઈને જાણ પડતી હોય નહીં અને અંદર તેમજ બહારના બાકીમાં
એણે બાકીમાં જરૂરી મજબુતી કે ઇમાદુલમુલ્ક મારે કટો દુર્ગમ છે; એના જો
માણસને જીવતો રાખવો તે અજલથી દર છે; એને મારે હાથે કતલ કરવાનો
છે અને કદાચ જો મોટા મોટા અમીરો પણ હવે એની ભાજગડમાં પડી મને કો-
ઈ એની ભજામણ કરતો તેનો પણ જીવ લડે આ ખબર જ્યારે આરે અમીરોને
પહોંચી ત્યારે તેઓ ખુશ થયા અને એકએક કહેવા કાઢ્યા કે સુવતાનને વિચાર
ઇમાદુલમુલ્કને કતલ કરવાનો છે તો પછી આપણે જો ભાજગડમાં પડ્યું તો જોડ-
એ. સુવતાન મહમૂદ આ વિચારોમાં આખી રાત ડોંગો નહીં અને રૂડવારમાં નો-
બત ઘઈ તથા રમણીય ચંદ્ર હોયે તે વખતે દિલ્લીની તથા બેદને તિસરે પાડ-
વાના ઇરાદાથી ઝરોખામાં આવી ગેઠા અને આરે તરફ નજર કરી તો ગજસા
(હાથીખાના)ના નોકર મનિક અમદુલને મહેલની નીચે હાથે દોડા. તેણે ક-
હ્યું કે તે કંઈ વિનંતી કરવા ઇચ્છે છે પરંતુ તેની કહેવાની હિંમત આપતી નથી.
સુવતાને જોઈએ હોય તો કહેવાને કહ્યું અબદુલ્લાએ ખોળ કોઈને નજરહીકમાં દોડા

નહીં તેથી વિત્ત લી કરી કે ઇમાદ મુખેના રાજાનો સુનેરો સુનતાન પમે
 ઇમાદ નથી અને અમારો અજ ને મહુ છે તે તાત જુદ છે, આ પેતેર એ
 વો ઇમાદ મુખે છે કે લાગ ને ને હુમનખાનો પદ ૧૦ બનાવના સુવતાને
 તેને સાબાગા આપી અને મહુ કે ત આવી ન ગુલા તે બહુ ગાઉ કર્યું, ન
 હોનો ઇમાદ મુખે ને મહુના થતાન મેકલ કરવાને થાયું હતુ આ વાતલુ કોમી
 કહીશ નહીં અને અમાર અજ તારા દાદીઓને મારા મહુ એકા પ્રી દાખારમા
 હાજર રહેને સૂરનો મકામ ઉપે થતા મનિક મર્દ મનિક હાજર મનિક બાહાકે
 દીન મનિક કે ન અને મનિક આજુદીન, જે લાગે સુવતાનના બધાનુ દુતા તે
 સુવતાનના હુમુમા આવેસ દનાર સુતાન ૧ તરિક રાદેન કેસુ કે ઇમાદ મુખે કે
 પગ થયેલા કામી આજે ઓને જાધે મને આ મો રાત ઉપે આવી નથી, તેને મા
 રી પાસે જાતીથી લાવે કે હુ તનારથી એવુ મહુ કાપો નામુ મલિક મર્દે ઇ
 માદ મુખે ને નર આવવા ગયા તે વખતે આકોદ મર્દ કેસુ ૨ અમાદ મુખેના મન
 શિનાય તરિક તેને આપી રાખા નથી મનિક મર્દે આવીને બાનુ હતુ તે મહુ,
 તે ઉપરથી સુવતાન ૧ ન બુગમના અગ સાં ઉપર આવ્યો અને ધાગે કલાકો કે
 હુ કે ઇમાદ મુખેને એકમ કહાથી માનનાર કે તેને હા લેના પગ તજ નાખ
 વામા આવે આકોદમુખે સુવતાનના અમાર સામુયો કીદન તે મર્દોના થયા
 આજે ઇમાદ મુખેના સુવતાનના ને મોખરી દયા સુવતાનના નજર ઇમાદ મુ
 હા ઉદર પડી આ ન કેસુ ૧ અને નામ પાસે લાગ કે માટે કેટ રીકે વાનો રૂગો
 છે તે પૂક અને ઉપર લઇ ૧૦ આ ન સુવતાનના હુમમને તેના પગમ થા બેડી
 આ કહાવી નાખવા મા આ ૧ અને ૧ તરિકા જે મોકરો આકો કરવામા હતા તે
 લાગ આ બનાવ નેજન ભરમાર થઈ ગયા કેવડ નાએ પડતા મુખે આજે કેટલા
 દાએ શમાના પો તે ઉગ્ગ સુવતાન મ મદે બામર મુખે ૧ દ બારના
 દોનાન ખાન મા આતા સરમ ન સો આ ઇમાદ મુખેના લાયમા અમાર ઉ
 વા આપી તેને રાત નો બાનુ ઉપર બિન ગાખે આ બખર અમારો
 પાથી એટલે હુજ મહુમદ મદખીના નખસા મમિ ને મ રાતર સાર તથા
 લા ઇમા અનુભવા પનાદ ન રે ર તમજે અહમદાગાદ તરફ મોખ કે અન હોન
 નામોગા મદી દ અને ના ૧ ના અવાજ ૧ બૂગ ન ગના આકોમના હુનદ મળતા
 મુખે આ મ પે સુવતાન ૧ ગ રાત ની નકર તમ ર બાહુના માણસે મળી

મારૂં મેં થીર વધારે મેં લુગો નહોતાં, મેં છ દગીથી હાથ લોચા અને ભયભીત થયા.
કેટલાએક કહેના નાચ્યા કે ફાગા મહેસાબા નહીં અને દરવાજા મજબૂત કરી
આપણે લડાઈ કરવી; કેટલાએક એવ કહેવા નાચ્યા કે જવાબીર અને નગદ લેટલું
લેવા ન તેટલું હર્ષ બાદ નોકીનો બહાણે સુનદાન મહમૂદ આ બંને વિચારો-
માધી અને વિચાર આગ પાનિશ્ચ પાજો દાઠો નહીં.

પછી પોતાના દુખમોનાની સાથે ચલાના ઈ ઈધી મુલતાન મહમૂદ શસ્ત્રસહ મહે-
લની બાદ આવીએ. અને રખેને દુખમોનો ભોગ થઈ ગમગી થઈ પડતે ભયથી શહેરની
ગરીબોના નાકા લાધીએ. આડા ઉભા ર ખોળા નાકી દાધા અને પોતે ઘણીજ
આતિથા પીરે થીરે વવાના થયા અને પાટલાહી રૂપી નહેન ઉપર સૂઈ રૂપી નમા-
અ નાના સ્ત્રીતારાએ પવિત્રત ઈ અને કુપાથી ચિનેલુ છે તથા માનવરૂપી રા
ન્યના મુનગરે વિચિત્ર અક્ષરે થી વચ્ચે લખ્યું છે કે "જરૂર અમે તા પછી
અમમ કરનાર નિમીશુ." એ વાચ પ્રમાણે બળગણેશ અને દુરમનોના કરેના
આ હુદાથી બગાળર આખીત થાય છે જ પ્રમાણે પા મહાના મનાર થયાનો
તથા તેની સાથે હમાદુલમુક પાણ સાથે છે તે બમર ભગતી વાતજ ચરદાગ, બી-
જા બહાણે તથા ખાગા હરકદ અમીગેને ઠોડો ચાલતુ થય, કેવાકે મુલતાનની
ખિદમતમા આવી હાજર થયા, અને કેટલક પૂજે જોયરે સતા પેડા. એવુ કે
હેવાય છે કે તે દિનમ "જે દિસો મનુષ્ય પેતવા ભાગી, માયા, બાપથી, તેના
મોળતીઆથી અને તેના પ્રાપી નાગી છાગે" તે વિચારેનો નિત્યો ડુ અહમમ-
બાદના અને ઘટેમા લુટચવી, સુતાનન આપવાથી ઠોડીઓમાં અને બમરમા
અત્યંત હોદરો રઈ ભીડ થઈ અને કંઈક ર ઘડીઓ, કંઈક સગસામાન, ઉંટ, બગદ,

અ નવનિર્મિતો આગલિમ 'મીમદ' નામે એમ લખ્યું કે નવમે ઉપરાત સેકા મ-
ણાતા નગી પરતુ કાતર મજબૂત નાગી મી નિ મિકદરીમા નખમ (સિદ મદ) મા-
ણમની સખ્યા બહાણો કે 'મિદ,' અને 'સી' બી બહાણેમા મદ તરાવન નહીં બહાણા-
થી નકલ કરનાતી જૂન છે આ મમ નકલ લગા મહમૂદ પામે નખમે માણેનો હોય
અમ અનુમાન થાયડ માટે મહી નીમન-નકલ લખ-તખવાને શબ્દે તખ્તેર સખ્યા
જા રીતના નખાંકે

ડુ અર્થાત કયા મળના દિવસ જેવો નામ તથા,

એકઉપર એક જોના અથડાઈ પડ્યાં કે જવા આવવાનો રસ્તો બંધ થઈ ગયે. આ જોવાન ત્યાર અમીરોએ પોતાના લશ્કરરૂપી કાચમાં નિખરાઈ જવાની ફાટ દોડી અને પોતાનાં ચેહેરા ઉપર પરાજય રૂપી ધૂળ છવા' લી જોઈ શહેરની બાહર નાકળી નાઠા છુરહુ નુકસુક નુ ગગીર ઘણું ભારે હુનું તેથી તેને દમ ચઢી જાયથી ડાડો શક્યો નહીં. તે સરખેજ કસબાનો નજીક જારમતી* નીનાં નાળાં તથા ડોતરોમાં ભરાઈ પેઠા તે વખતે પાદશાહી ખાનગી નોકરામાનો એક જશુ શેખ અહમદ ખદૂના દર્શન કરવા જતો હતો તેણે એને ઓળખ્યો તેણે તેને પકડી સુવત્તાન પાસે આણ્યો સુવત્તાને તેને હામીના પગબંધે નંખાવી ધૂન બેગો કરી નખાવ્યો. અજદુઃમુક પોતાના એક નોકરને સાથે રાખી ગરાસીઆઓના મુલકમાં જતો રહ્યો, પરંતુ જ્યારે તે અમન ક્ષેત્ર હતો ત્યારે ગરાસીઆમાના કોટવાકને તેણે મારી નંખાવ્યા હતા તેથી આ વખતે તેમાના એકના વારને ઓળખી તેને મારી નાંખ્યો અને તેનું માથુ કાર્પાને સુવત્તાનની ખિદમતમા મુગરને માટે અહમદાબાદ મોકલ્યું હિસાદમુલક પોતાના ભાઈ રફનુદ્દીન કોટવાળ પાસે પાઠણુ ગયો અને ત્યાંથી બંને ભાઈઓ માળગા તરફ નાસી ગયા મદ્રીદિકમુલક પકડાઈ ગયો પરંતુ એણે પેઢા કોડો જેવા શુન્દા કર્યા નહોતા એથી તેને ગરદન મારવામાં ન આવતા હીવના કિંવામાં કેદ રાખવામા આવ્યો ફેણુ જઈ કે—“ જે પુરૂષ પોતાના દેશની બાહર પગ મૂકે છે તે મુખિનુ નમોઝ ઉત્તૂ વળે છે, જે પક્ષી પોતાની ઉંચાઈ વિચારતુ નથી તેને પૂછવથી મોતનો અમય આવે છે, વાઘને તમાચ માગનાર પોતેજ મરે છે, જે લશ્કરનો સેનાપતિ પોતાના કામના પ્રમાણનુ અનુમાન કરે છે તે વિજય પામે છે અને જો ભાઈ, અજર વેચનારને પોતાના અજર વેચાય તેથી વધારે લાભગુ જોઈએ ! પોતાના ગળ પ્રમાણુ પગ મૂક, આકાશમા પગ મૂકીશ નહીં”.

આ વિજય થયા પછી રાજ્યના તથા દેશના કામકાજો ઉપરથી ઇમાદુલમુલકે કાળની કટિલતા જોઈ નજર પાછી ખેંચી અને ગજરાત છોડવાનું પત્ર દ કરી એ કાત વાસ અને ઈશગ ભજન કરી મુકિતના માર્ગ તરફ પગ ફેંચી સતોન રૂપી ખુલાખા બેઠો મુવત્તાન મહમદ પાણુ તેને લાયક તેના રબો કાયમ રહે તેવા નોકર

ચાકર વગેરેના બંદાબસ્ત કરી તેને રજા આપી અને તેના મોટા દીકરા સાહાબુ-
દીન મહમદને મલિક અસરફૂને ખિતાબ આપી સર્વ અમીરોમાં મોટો બનાવ્યો
અને પોતે ગભ્ય કાર્યમાં ઇન્સાફ અને હાદ પ્રાપ્ત્યાં.

હિ. સ. ૮૧૬ માં બેદર ખાતમાં આવેલા મહમ્મદખાનના હાકેમ નિઝામ
ખાનખાન સુલતાન મહમ્મદ ખિલજીના બુલ્લમ તથા વૈઝુ વલ્લુન કુની તથા તે
હકિમના મુન્ક ઉપર ચઢી આવ્યો છે તે જાણી સુલતાન મહમ્મદ ગુજરાતી ઉપર
પત્ર લખી મોકલ્યો અને સહાય માગી. સુલતાન મહમ્મદ ગુજરાતીએ આ ખબર
જાણતાંજ લાલ તંબુ તથા બીજાં ડેરા શહેરની બાહરે તાલુકા અને હકિમોની
મદદ કરવી એ પોતાની ફરજ છે એમ સમજ્યો. અમીરોએ તથા સ્નેહીઓએ વિ-
નંતિ કરી કે હાડખાનને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મૂક્યે માત્ર સાતજ દિવસ થ-
યા છે અને એટલી યોડી મુદતમાં દરાનો ચારે તરફના બંદાબસ્ત જેવા જોઈએ તે-
વો થયો નથી; આપ સમયમાં સુલતાને રાજ્યધાનીનું નગર ખાલી રાખવું
અને બીજાઓના સુખને માટે સ્વસી કરવી તે લાંબો વિચાર કરવા જેવું છે.
સુલતાન મહમ્મદ જવાનીના દોગમાં હતો તેણે વલ્લુનની ઇચ્છા ઉપાડીને કહ્યું કે કહા-
પિ આકાશ અને ચાર તરફે એકમેક ચર્ચાળય અને તેમની મેળાણી પણ જણા-
ઈ ના આવે, આખી કુનીમાં એક તરફ ધર્મ આમીઆવે, અને મનુષ્ય માત્ર ખાયાના
ત્યાગ કરે અને જન મંડળના નિયમો ફૂની જઈ તે વિખરાઈ જાય તો પણ પરમેશ્વ-
રની કૃપાથી હું હકિમના મુસલમાનેને સહાય કરીશ, મને વિશ્વાસ છે કે સર્વ શક્તિ-
વાન પરમેશ્વરના હુકમથી મને આ કામમાં જરૂર પણ મુકેલાન થશે નહીં. રાજ્ય-
ના ઉમરાવોએ વિનંતિ કરી કે જ્યારે નિઝામશાહને સહાય કરવાનો સુલતાનનો
નિશ્ચય છે તો માળગ તરફ મેટું લરકર મોકલવું અને તે દરામાં હાખલ ધર્મ ના-
ના પ્રકારની ખરાબી તે મુલકમાં કરતી એ યોગ્ય છે જેથી સુલતાન મહમ્મદ તે ખબ-
ર સાંભળી હકિમમાંથી પાછો ફરશે. આ વિનંતિ પણ મુલતાનને રચી નહીં તેથી
કંઈ પણ લાંબો વિચાર કે ટોલ ન કરતાં અગણિત લરકર તથા પહાડ જેવા પાંચ-
સે હાથીઓ લઈ હડાઇને વાગ્યે હડાવ્યો, અને એ મજલની એક મજલ કરી
જ્યારે તે નંદરખાર આવી પહોંચ્યો ત્યારે ખાજેજહાં નામે હકિમનો એક મતિ-
મિત માણુસ હતો ને ધણી ઝડપથી દૂર કરી તેને આવી ગયો. તેની પામેથી

જોઈતી મદદ લઇને સુવતાન મહમૂદ ખિલજીની આથે લડાઈ કરવા આગળ પધ્ધો. સુવતાન દાંડતાબાદને રસ્તે થઈ પેતાના દરબાર દામલ થઈ જવાના ઇરાદાથી દુધ કળી નિકળ્યો. પરંતુ જ્યારે તને માલમ પડ્યું કે રસ્તો ગુજરાતના લખરથી બધ છે ત્યારે તેણે પોતાની લગામ ખિસાર (વરૂડ) ખાન તરફ ફેરવી અને ઇલીચ-પુરને રસ્તે થઈ જોડનાડમા આવ્યો અને જંગલોને રસ્તે થઈ તે માળામાં આવી પહોચ્યો ત્યાર પછી નિઝામશાહના પ્રધાને ગુજરાતી છાવણીમાં આવ્યાને સુવતાન નિઝામશાહનો તરફથી નિનંતિ કરીકે સુવતાન પોતાના ચરાગુ તેના દરબાર મૂકી તેને ખાવન કાશે પરંતુ સુવતાન મહમૂદને ગુજરાત તરફનો બંદેશ કરવાનો હતો તેથી તે ગુજરાત તરફ પાછો ફર્યો.

હિ સ. ૮૧૭માં સુવતાન મહમૂદ ખિલજીએ ફરી પાછી દક્ષિણ ઉપર લશ્કર લઈ ચઢી કરી સુવતાન મહમૂદ ગુજરાતી પાછો જતનથી સુવતાનના નિનંતિ ઉપરથી તેની મહાયને માટે દક્ષિણ તરફ રવાના થયો. સુવતાન મહમૂદ ખિલજીએ આ ખબર સાંભળી જોઈકે દાંડતાબાદ ઉપર ચઢાઈ કરી અને પ્રબળ લુટ લઈ પોતાના દરબાર પાછો ફર્યો. ગુજરાતનો પાટશાહ પણ નિઝામશાહના તરફથી આજાર પત્ર તથા ભેટો આપી ને લઈ પોતાના મુનકમા પાછો ફર્યો. અલી થી તેણે સુવતાન-મહમૂદ ખિલજીને લખી મોકલ્યું કે મુમતમાનેના દરબાર ઉપર મુમતમાનેએ ચઢાઈ કરી ને ઇમાન કમેત! આજાયો વિરુદ્ધ છે અને તેમા મમાગિ કપાઈ તથા આબર નથી તેથી લડઈના કામથી દૂર રહેવું એ એક જાનને વિનયન છે; હવે થો દક્ષિણના જોડોને હરકત થશે તો તમને નમ્મી જરૂર કે સુવતાન મહમૂદ માગવા દગ છી લેવા તે તરફ મગી કાશે સુવતાન મહમૂદ ખિલજીને જરામમા લખી મોકલ્યું કે સુવતાનનો ઇરાદો દક્ષિણના નેકોને સહાય કરવાનો છે તો હવેથી તેના તરફથી તેને કને કઈ હરકત પહોચશે નહીં.

હિ સ. ૮૧૯ માં સુવતાન મહમૂદ મોહા વરક લઈ બારના કિલ્લા ઉપર તથા ગુજરાત અને કોટણની વચ્ચે આવેલા બદર હવન (વમણ) ઉપર ચઢી કરી. તે દરબાર રાજા કેટલીએક ચડાઈ કરી આ દરેકમાર હાજ ખાગને લાચાર થઈ મવાહતી ઈચ્છા કરી સુવતાનને રાખે આવ્યો અને નિદેનો તથા તે દરબાર હાજમના વીર પ્રયોના કબજમા સોપ્યો. બાવગનો નિદેનો ઘણો અનયબ ઉત્તર જોઈ છે અને ઉચાઈમા તેનું માથું આકાશ લગી પહોચે છે તથા મજાતી-

ઈમાં સિકદરે બાંધાવેલી ભાંડની બરાબરી કરે તેવો છે. તે અત્યાર સુધી મુસલમાનોના હાથમાં આવ્યો નહોતો. દવનના રાજના તાબામાં એક હજાર ગામ હતું અને તે આ કિલ્લાની મદદથી મગજમાં મગજરીનો પવન રાખી દમામ તથા દાર પુષ્કળ રાખતો હતો અને ખિસ્મત મકૂતિના સોદા એકઠા કરી રસ્તાના નાકાંએ કોડી મુસાફરો તથા વ્યાપારીઓની હાંટ નિરંતર કરતો હતો. કહ્યું છે કે:—

દારતને રખડીયો થું રાહ આપે;
કે તહાર થયું વચ્ચે વચ્ચે નાક કાપે.

સુલતાને કિલ્લાના ખાતના હસ્તકમાં લઈ લીધા અને થોડાક દિવસ પછી ત્યાંના રાજને ધોધાક, કમખંધ અને મુનોરી તલવાર બક્ષીય કરી અને તે કિલ્લા તથા તે દેશ મોંપી અનહુલ હાંટ લેઈ અહમદાબાદ ગયો ત્યાં જઈ દેશની અવસ્થા તથા પોતાના નોકરીની તપાસ કરવામાં ગુમાયો.

હિ. સ. ૮૭૦ માં સુલતાન શિકારને વાસ્તે અહમદનગર તરફ ગયો ત્યાં રસ્તામાં એક દિવસે અજરખાતના દીકરા બહુ ઉંમરે કાઈ ખુલ્લા કામણ શિવાય સુલતાનના એક હથિયાળ રાખનારને મારી નાંખ્યો અને પોતાને તેખોળ પાછી સજા થશે એમ ભાણી ઈસર તરફ નાસી ગયો. સુલતાને આ વાતની ખબર થતાં મશિક્ર હાજી તથા અજરહુમુલક, જે દેવકો પાદશાહી કામદારોમાં ગણા હતા, તેમને બહાઉલમુલકને પકડી લાવાને તેનો પાછળ ચીકડ્યા. તેમને થોડેક રસ્તે ગયા પછી બહાઉલમુલકને મળે લાગણી થઈ અને આ આગત હેઠલી દેવાનું નક્કી કર્યું. તે ઉપરથી બહાઉલમુલકના બે નોકરોને પુષ્કળ ધન આપી ફરેબ દીધો ને તેમની પાસે કબૂલ કરાવ્યું કે આ કામની તપાસ થાય ને વખતે તેઓ આ ખૂન કર્યાનું કબૂલ કરે. પાદશાહ દયાલાનદે તેથી તેમને શાખ આપમે; વળી તેમને જુદા શિવાય ગુન્હેગારોને સજા કરશે નહીં. કાળના પાશમાં પડેલા આ બન્ને જુદા પોતાના દવામીના ભાગ તરફ નમર કરી જેવું સીખવું હતું તેવું પાદશાહની હજૂરમાં કબૂલ કર્યું. સુલતાન મહમદ પંડિતોનો અભિમાય લઈ બન્ને ગુન્હેગારોને મારી નાંખાયા. પરંતુ આ મુસાફરીથી પાછા ફર્યા પછી માલુમ પડ્યું કે ઈમાદુલમુલક અને અજરહુમુલકે એવું કામ કર્યું છે કે નિરપરાધી માણસો અપરાધી કરી

માર્ગે ગયાછે સુલતાન મહમૂદે આ ખજાર થતી તેના કોષ્ટાગિત સગમી ઉડ્યો અને એક માપતમા આ બંને જણ, જેમનાથી રાજ્યમા કોઈ ચઢીઆ-તો હતો નહીં, તેમને જલા કરી અને તેમની ચામડી ઉત્તરી નાખાવી કુનીયામા દાખલા બેસાડવાને અટકાવવાના ચોકમા લટકાવી.

૧૬ તુલકાતિ મહમૂદશાહીમા લખેલું છે કે હિ મ. ૮૭૨ મા સુલતાન મહમૂદે સ્વપ્નમા લગવાન સૂર્યને દીકા અને તે વખતે તોગતા મીઠાઈવાળાએ ગેહરબાની કરીને જે રકાબીઆ મીઠાઈની સુલતાનને આપી એ સ્વપ્નતુ ફળ એ થયું કે સુલતાને એ વર્ષમાં બે મોટા કાર્યો કર્યા અને મોટી સમૃદ્ધિ મેળવી એક તો દવન તથા બાવર દશનો નિગમ અને બીજો ગિરનાર (ગિરનાર) નો નિગમ. ગિરનાલનો કિલ્લો આકાશ લગી જેતુ મસ્જિદ પોહોચેલું તેના એક ઉંચા પહાડ ઉપર છે એ કિલ્લો સર કરવાને વારતે દિલ્હી તથા ગુજરાતના ધણા સુલતાનોએ પ્રયત્ન કર્યા હતા, પરંતુ સુલતાન મહમૂદ મેગડોજ આ મસજિદ મેળવી ચકર્યો કહ્યું છે કે —

ઇસ્વરી સમૃદ્ધિ આવી પહોચશે;
જયા નજર તારીજ સૈનિક પર ધરશે

એ પહાડની આમપામ બીજા અનેક કુર્મો કોટની માફક આવેલા છે તથા કોતરો ને બીજા દેકરીઓ પણ ઘણા છે તમા ગુદરીનો કુંગર નામીયો છે, જેના આગળ એક મજબૂત કિલ્લો બાંધેલો છે, જે હાલ જૂનાગઢ નામથી પ્રસિદ્ધ છે બોને એક કુર્મો છે જે મહાગના નામથી પ્રસિદ્ધ છે * ગિરનાર અને તેનો મંદિર રાયમડગિક તથા તેના બાવલોનોના કબજામા હતો એના ઉપર સુલતાન મહમૂદે તુલકા તથા સુલતાન અહમદશાહ ગુજરાતી શિયાય બોને કોષ્ટાગે ચઢાઈ કરી નહેતી. સુલતાન મહમૂદશાહે પરમેશ્વરની કૃપા ઉપર નિશ્વાસ રાખીને તથા જગતના સ્વામાએ સ્વપ્નમા જે રહ્યતા કરી હતી તે ઉપર આધાર રાખીને તે તરફ ચઢાઈ કરી જયારે ગિરનાલથી તે ચાળીસ કોસ ઉપર આવી પહોચ્યા ત્યારે તુલકાખાન, જે સુલતાનનો મારો થતો હતા તથા જે મોટા અમીર પૈકાનો હતો તેને પો-

* આ દેકાણુ મહાગવાને વારતે “કરીબ ૫૩ હજાર વનેદસહ” તા. ૧૮૦૦ પરંતુ સમજાવુ તરીકે શાને વારતે લખ્યું છે વાક્ય અણુ ૧૩૫ દોષ એમ જણાય છે.

તાના લશ્કરમાંથી ૧૭૦૦ યાદગર હડપૈયા સોપનમાં આળા અને ૨૭૦૦ ઇંગ્રાજી, તુરકી તથા અરબી યોદ્ધા, તથા ૧૭૦૦ સોના રૂપાથી મહેલો ખર્ચે તેમને બહી-
સ કરી રવાના કર્યા. તેઓ યોગિંતા મહાબલના કિલ્લા આગળ આવી પહોંચ્યા,
કેટલાક રજપૂતો, જેમને બાપ કહેછે, તેમને દરવાજાઓના ખંડાગસ્ત માટે મૂક્યા
હતા તેઓ આ ખબર વાંચ્યાં લગાઇને બાદે આળા અને ઘણા મયલ કર્યા પરંતુ
તેઓ ગાર્દી હતા તથા તેમણે હથિયાર સજેલાં નહોતા તેથી અઘણા કપાઈ
મૂક્યા, અને સુવર્ણના મહમૂદ તકવીર * પોકારનારુ લશ્કર લઈ મહાબલના
ના કિલ્લામાં દાખલ થયો. ગિરનારનો રાજા આ હકીકતથી બાણીતો થઈ
મોટું લશ્કર લઈ પોતાના કિલ્લાથી નીચે ઉતરી શિકારને બહાને મહાબલના
કિલ્લા તરફ ગયો અને જ્યારે ગુજગર્તાઓના લશ્કરનું પોકું માણુમ હીકું ત્યારે
રજપૂતોએ ઘણા શેર્યથી હડાઈ કરી, પરંતુ તેજ વખતે પાછળથી લશ્કરની
કમક આવી પહેંચી નેથી તુલસીમાનોએ હિંદુઓના ઘણાં માર્ગો કાપી નાખ્યા-
રાય મંડળિક પોતાનાં યાદી રહેલાં માણુસો સાથે મન ભર્ગ થઈ તથા હાર પામી
ગિરનારના કિલ્લામાં નાસી જઈ બચાવો. ઈસ્લામ લશ્કર મહાબલના કિલ્લાનાં
બેરાં છોકરાને કેલી કરી લઈ ગિરનારની સરહદનાં શ્રુતિ મંદિરો તરફ ચઢી ગયું.
અહીં પૂજારી તથા બરાહ લોકો જે મંદિરમાં હતા તે લોકો લડાઈ કરવા ક્રિયા
થા. ઇસ્લામ ધર્મના લોકોએ મયાનમાયા તત્કાલે બહાર કાઢી કઈ પણ કમર
શિવાય તેમની કલહ ચલાવી અને પુષ્કળ લુટ લેવાના હાથમાં આવી. સુવર્ણના
મહમૂદ તે જિલ્લે પોતાને હાથે જે ત્રણ શ્રુતિ પુષ્કળ હિંદુઓને કનક કર્યા અને
પછી ઈશ્વર કરી કે તે દરબારી બાદે તરફ લશ્કર મોકલનું મંડળિક પોતાની નજી-
કના કેટલાંક માણુસોને બાહર મોકલો કાપા માગી સુવર્ણના મહમૂદ લશ્કરના
હાથમાં પુષ્કળ માન, જવાહિર, ગુલામો અને બીજી કેટલીક લુટ અત્યંત આવી
હતી તે જોઇને તથા તે સમયની હવા પણ ગરમ હતી જોયો તે ફગારી ખરશમાં
રહી રાકાય એમ નથી એમ વિચારીને ખંડણી લઈ સંતોષ માન્યો અને અકુમ-
દામાદ પાછો ફર્યો.

* મરતી વખતે મરનારના કાનમાં “ અલ્લાહ અકબર ” એ મત્ર ચાર વખત બોલી
જવાને તબીબ કહેછે અને આનંદશિક્ષક.

પૂનોએ ઘેરો લંબાવાથી કાયર થઈ તથા દરરોજ લડાઈઓથી હેરાન થઈ સલાહની ઈચ્છા કરી અને કિલ્લાને ઘોડો દઈ ગિરનારના કિલ્લામાં જતા રથમાં અને ચોરી તથા છુંટકાટ કરવા માંડી સુલતાને ક્રોધે બરાઈ એક જોટી ફોજ જૂનાગઢમાં મૂકી પા- તે ગિરનાર તરફ ચઢાઈ કરી. અહીં પાછુ ઘેરો ઘાડી રાય મંડળિકને ઘણાજ કા- પર તથા હેરાન કર્યો અને ગિરનારનો કિલ્લો જે મંડળિક વ શામા ઓગળીસે* વર્ષન થી હતો તે તેની પાસેથી લઈ લીધો અને મુલતાન મહમૂદ ગઝનવાની પેઠે કેટ- લીક મૂર્તિઓ તથા કેટલાક મૂર્તિ મંદિરો પોતાને હાથે તોડ્યાં અને મૂર્તિ પૂજકો- ને કતલ કરી પોતે ધર્મેશ્વર થયો. રાય મંડળિક એ દર ના રાજ્યથી પોતાનું ચિત્ત ઊડાવી દઈ પોતાનો તથા પોતાના માણસોની મલામતને માટે નોકરીના વિચાર કરી મુલતાનની ખિદમતમાં આવી હાજર થયો. મુલતાનની ઉચ્ચ રીતભાવ તથા મુલતાનનો ઉદાર સ્વભાવ જોઈને તેણે એક દિવસ વિનંતી કરીકે શાહ શમસુદ્દીન દરવેશ, જે પંજાબમાં રહે છે તેમના સમાગમની સંપત્તિથી મારા ચિત્તમાં ઇ- સ્નામ તથા મુસલમાની ધર્મ ઉપર દઢ આસ્થા બધાઈ છે અને હું ન મુલતાનના પાસે આવવાથી એ ધર્મનું સત્ જ્ઞાન થવાથી મારો પ્રેમ વધેનો ગયો છે તેથી ઇચ્છા રાખું છું કે હું ઈસ્લામ ધર્મમાં દાખલ થઈ આપની તા- યદારી કરૂં મુલતાન મહમૂદ ઘણાજ ભાવથી તેને ખતનાનો * મંત્રકાર કે- રી ઉપદેશ આપ્યો. વળી ખાનજહાનનો ખેતાબ તેને આપી એક જોટી અ- મીર બનાવ્યો તેની પેઠી દર પેઠી એ રાજ્યની નોકરીમાં ગુજરાતના મુલતાનો- ના રાજ્યની આખર આવી ત્યાં સુધી કાયમ રહી. તેમના કબજામાં ઘણી જમીનો હતી પરંતુ ગુજરાતના પાદશાહેના ઇતિહાસનો કર્તારોખ સિદ્ધ દર લખે છે કે "બીજાઓના કહેવા મમાણે રાય મંડળિકનો ઇસ્લામ ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા બેડી તેનું કારણ એ હતું કે જ્યારે મુલતાન રાય મંડળિકને પોતાની સાથે લઈને અહમદાબાદ આવ્યો ત્યાર પછી એક દિવસે તે પવિત્ર કબરના શાહ આલમના રસૂલાબાદ ગામે ગયો હતો તે વખતે તેણે શાહઆલમના દરબાર આમળ ઘોડા, હાથી, અને માણસો ઘણા ભેગાં થયેલાં દોડાં અને ટોળે ટોળા આવ જન કરે છે એવું દીકું તેથી એણે પૂછ્યું કે તે કયા અમીરનું ઘર છે ? જોકે એ કહ્યું કે એતો હઝરત શાહ આલમનું

* મુસલમાનોમાં પુરોહિતવર્ગનો અગત્યો ભાગ કાપી નાખવાનો જે સરકાર કરવામાં આવે છે તે

ઘરછે, ફરી તેણે પૂછ્યું કે તે કોનો નોકરછે તથા કોના ઉપર આધાર રાખે છે ? લોકોએ કહ્યું કે પરમેશ્વર શિવાય બીજા કોઈની નોકરી કે પરવા તે કરતા નથી. આ બધી સમૃદ્ધિ એમને પરમેશ્વર પહોંચાડે છે. તેણે કહ્યું કે એમનાં મુલાકાત કરવા હું આહું છું. પત્રી નીચે ઉતરી અંદર ગયા નો. તેની દૃષ્ટિ હજરતના મુખ ઉપર પ્રકાશ તે બોલી ઉઠ્યો. કે ને ને મુસલમાની ધર્મની ક્રિયા હોય તે મને બતાવો. હજરતે આખરે તે ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો અને રાય મંડળિક તરતજ ઇસ્લામ ધર્મમાં દાખલ થયો અને શાહઆલમનો શિષ્ય થઈ રહ્યો. ” પછી મુનતાન મહમુદ સોરઠની સરહદમાં ધરગામ ધર્મનો પ્રકાશ બરાબર થાય તે ઇરાદાથી મુન્તાકાબાદ ગામનો પાયો નાખી ત્યાં એક મોટી મસજીદ બાંધાવી અને બહાર વિગેરે વસાવ્યાં. વળી અમીરોને હુકમ કર્યો કે દરેક જાણે પોતાને રહેવાનું મકાન ત્યાં બાંધવું. આથી થોડીક મુદતમાં મુન્તાકાબાદ એક મોટું શહેર થઈ રહ્યું અને બધા અમીરો ત્યાં વસવાટ કરી રહેવા લાગ્યા.

આ સમયે અહમદાબાદની આસપાસ ઘોરી રસ્તાઓ ઉપર ચારે તરફ છુટકાટ બરી થઈ હતી અને લોકોના જામ આવવાના રસ્તા બધે થઈ ગયા હતા. આ ખગર મુનતાન મહમુદને પહોંચી એટલે તેણે શેખ મનિમના ટ્રિક-શ મશીન બનાવવી, ને લશ્કરનો કોટવાલ તથા આયુધાગારની સંભાળ ગાખનાર હતો, તેને મુહમ્મિઅખાનનો ખેતાબ આપીને વાગ્યો તથા કરણાટની * બક્ષીમ કરી શહનગી † તથા અહમદાબાદની કોટવાળો ઉપર નિમ્નો. પછી મુહમ્મિઅખાને તે તરફ જઈ શહેર તથા આમપાસના દરમાં ઇચ્છા મનાવે બંદાખસ્ત કર્યો અને લુટારાઓના પાંચસે આગેવાનોને શખોએ ચઢાવ્યા આ સભાની બૃમ ચારે તરફ પહોંચી અને એ નોકરી મુસલમાની દરબારે ઇચ્છી પસંદ પડી વળી એણે દરમાં કેટલાક બીજા દરજ્જા વધારે પાણ કર્યો અને ધીરે ધીરે એવું કામ એટલું બધું વધી પડ્યું કે એના તગેલામાં ૧૭૦૦ ઘોડા રહેતા હતા તથા ને આરામ સાથે સીપાઈ બધા બધાં હતા તે એની નોકરીમાં આવીને રહ્યો. વળી આખરે એવું બળ અને દબામ એટલું બધું વધ્યું કે એના દિકરા મલિકખિઝી પારકર, ઈકર, અને સિરોહીના રાજાઓ પાસેથી ખંડલુ લેવી શરૂ કરી.

* એવ બાવતુ સંત્રામ વાદીન

† પેલીસતુ ઉપરીપણ

પ્રાંતી જગત બંદરમાં આવતી મૂર્તિ પૂજા તથા ત્યાં આવતા હિંદુ ધર્મ વિષે તથા પ્રાંતજીના ધર્મ સબધી જીવંત વિષે ખબરો આવ્યા કરતી હતી અને સુવત્તાન ત્યાં જવાના ઇરાદામાં હતો એટલામાં એણે બન્યું કે તે વખતમાં મોઢાના મહમદ મમરકદી, જે તે સમયમાં મહા વિદ્વાન ગુરૂ ગણાતો હતો તથા પોતાની જાદગી જેણે દક્ષિણના પ્રાંતજીવરાના પાદશાહોની હજુરમાં ગુજારી હતી, તે વૃદ્ધવસ્થા થવાથી નોકરીથી રજા લઈ પોતાને વતન પાછો ફરવાનો ઇરાદા કરી પોતાના માણસો, સરસામાન તથા ઘણા વર્ષની એકઠી ફરેલી પુણ્ય લઈને દરિયાને રસ્તે હરમૂઝ તરફ રવાના થયો. જ્યારે તેણે વહાણ જગત બંદરની નજીક આવી પહોંચ્યું એટલે તે સરહદના ધર્મહિન પ્રાંતજીના પડિતોની શીખવણીથી ત્યાંના લોકોએ તેના રસ્તો રોકી વહાણ વિગેરેની તમામ માલમતા તથા તમામ માણસોને કબજે કરી લીધા. મુસ્લિમ મહમદ પોતાના બે નાની ડિમરના હીકરાને લઈ હેરાન થઈ ઉઠાડે માથે અને પગે મુસ્લિમોના આવી પહોંચ્યો. અહીં આવી પાદશાહને ખબર પડી કે સમરકદ જવાના ઇરાદાથી મારી તમામ પુણ્ય સાથે કેટલાક ધર્મિય મુસલમાનોને સુધે લઈ જઈને બંદર તરફ જતા જગત બંદરની નજીકમાં હું આવી પહોંચ્યો. એટલે ભીમ નામના ત્યાંના રાણાએ જુલજીની ઉશ્કેરણીથી મુસલમાનોના સામે અદાવતની કમર બાંધી હથિયાર બંધ ઢોઢીઓએ બેસી ચઢી આવ્યા અને તમામ માલમતા લુટી લઈ મુસલમાનોના બેરા ઊકરા જે પસંદ પડ્યા તે તમામને કેદ કરી ગયા. હજુ મારા બીજા બે હીકરા તે લોકોની કેદમાં હતા તેવા ધર્મશક્તિ પદશાહ નગરીકમાં હોવા છતાં મુસલમાનો ઉપર આવે જીવંત ગુજારે જે અસોમજે સુવત્તાને મોલાની વિનતી ઉપરથી તેને મહેરબાની બનાવી અહમદાબાદ મોકલી દીધા, અને તેને માટે વજારા મુકરર કર્યો અને કહ્યું કે તમારું જે જે કંઈ ગયું છે તે તે પાછું મળશે એવા ચિત્તામાં દૃઢ નિશ્ચય રાખજો.

જમીરા તથા વજારોની મહળી એકઠી કરી કહ્યું કે ઇસ્લામના સુવત્તાના સત્યમાં પરચો જેવા અત કરજીના ધર્મહિન ગુરૂઓ મુસલમાનો ઉપર જીલમ કરે એવું કેમ અને, અને એણે બંને તે વખતે તમે મને સવાલ પૂછ્યો કે તમારી નગરીક મુસલમાનો ઉપર ધર્મહિન માણસો તરફથી આવે જીવંત થવા છતાં તમે કેમ જીવ બાંધી ત્યાં મારે તમને શો જવાબ દેવો. સર્વે જોડે વર્ષો વર્ષ થયેલી સવા-

રીઓથી યાદેલા તથા કંઠાએલા હતા છતાં કંઈ ઈલાજ નહોતો તેથી નેમણે કહ્યું કે અમારે આપના હુકમ ઉઠાવવો તે શિવાય બીજો ઈલાજ નથી; અને એ લોકોના વિનાશ કરવો તે આપણી ફરજ છે એમ સમજી રવાના થયાં નેમણે. સુલતાન સવારીની તયારી કરી જગત તરફ ગયો. કેટલીક મજલો અને ગુફા ફરી પુછળ કંઈ વેડી જગતના કિલ્લો જ્યાં પિશાચ મહતિના પ્રાણજી ભરાઈ બેઠા હતા ત્યાં આગળ આવી પહોંચ્યો અને પ્રાણજી તથા ધર્મહિન મનુષ્યોને માટે તકબીરના પોકાર ઉઠાવ્યો. સામાવાળા લોકો ગભરાઈને જે કંઈ હતું તે સાથે લઈ બેઠા જતા રહ્યા. સુલતાને જગતના કિલ્લાની અંદર જઈ તંબુ ઉભા કર્યા અને ધર્મહિન પ્રયોના વિનાશના વિચારમાં ગુંધાયો. દિવસેકેકમાં વાઘ, હીપડા, વગેરે અને સાપ બે શુમાર હતા અને માણસોને ખજૂર નાસ પહોંચાડતા હતા તેમને પણ સ્હવારથી ઝાળી ઝાળીને મારી નાંખ્યા, તે એટલે સુધી કે ને જળ્યાએ પાદશાહી તંબુ ઠાકવામાં આવ્યો હતો તે જગા આગળજ એક મહુરના અરસામાં ૭૦૦ સાપ મારી નાંખવામાં આવ્યા હતા. આ ઉપરથી ઘાડીનો હીસાજ સમજી લેવો. સુલતાને જગતનું મૂર્તિ મંદિર તોડી નાંખ્યું અને તે જગ્યાએ એક મસજિદ બાંધાવી. ત્યાં આગળ ચાર માસ ગુરૂમ ક્યો. પછી પુછળ હોડીઓ તયાર, ઘઈ એટલે તે સમયના વીર પ્રયોને કિતેલન આપી બેઠા તરફ રવાના થયા. તેમની અને મુસલમાનોની વચ્ચે લડાઈ થઈ. આખરે મુલના ઉત્સાહી વીરો પોતાનાં વહાણ હંકારી દિવસેકેક ઉપર દાખલ થયા. અને બેઠાને કિલ્લો ઉઘાડી નાંખી પુછળ રજૂતોને કતલ કર્યા. રાજ ભીમ લાગ નેમણે હોડીમાં બેસી આજુબાજુ નાસી ગયો. સુલતાન મહમુદ કેટલાં એક માણસોને હોડીઓમાં બેસાડી તેની પાછળ બેઠાને માટે મોકલ્યાં અને પોતે બેઠા નગરમાં દાખલ થઈ ને મુસલમાનો હિંદુઓની કેદમાં હતા તેમને મુક્ત કર્યા. અને પુછળ છૂંટ તથા માલમતા મેળવી રહ્મુદમુલક નામના એક મતિહિત અમીરને ત્યાંના હાકિમ બનાવ્યો.

ત્યાર પછી થોડેક દિવસે રાય ભીમની પાછળ પડેલી એક ટુકડીએ તેને કેદ કરી છાવણીમાં આણ્યો અને પાદશાહી તંબુ આગળ ઉભો કર્યો. સુલતાને પરમેશ્વરને આભાર માની મત્લાગમનની છાપ ગુરતદ્વાબાદ ઉપર પાડી. અહીંથી હુકમ કર્યો કે મુલ્કાં મહમુદને જત લખી અહમદાબાદથી બોલાવવો.

હુકમને અનુસરી મુલ્યાં મહમ્મદ આપ્યો એટલે સુલતાને તેની મા તથા ઓકરાને સોપી દીધા અને ગય બામને લોહાની બેડીઓમાં નાખી સોપી દીધા અને કહ્યું કે તેની મજા મા આવે તેનો ઘાટ ઘડે. મૌલાનાને તેના તરફથી ઘણીજ પીઠા થઈ હતી નેથી વિનંતિ કરી કે તને મોહાદિગ્રામમાં મારી મોકલી દેવા મે તે અહમદાબાદના ચોક વચ્ચે નેને ઘતકી રીતે મારી નાખે સુલતાને તેને ઘાતકી શિક્ષા ને લાખક ગણી મૌનાતાની વિનંતિ પ્રમાણે મોહાદિગ્રામ તરફ મોકલી દીધો કે બીજાઓને ત્રાસ પડે માટે તેને કતલ કરે.

એવું નોંધાયું છે કે જે સમયમાં સુલતાન મુસ્તફાઆદ અબાદ કરવામાં રોકાયેલો હતો તે વખતમાં ગુજરાતની રૈયત દરેક વર્ષે યત્ની ગરીબાડી પીઠાવા લાગી અને અહમદાબાદની રાજ્યધાની ઓડી મુસ્તફાઆદના કુમરી મદરામાં રહેઠાણો થવાથી નહાતા તથા મોહોટા તેમ ગરીબ અને તવગર તારૂં દૂગીઆદ ઉઠી સુલતાન મહમ્મદ એ ખમર જાણીને અહમદાબાદ આવ્યો અને પોતાના રાજ્યના મુવકનો બદલત અમરાથી કર્યા. પછી પાછો ગિરન વના મુવકનો બદલત કરવા જવાને વિચાર કર્યો ઇમાદુલમુલકના દિકરા બહાઉદ્દીનને સેનાગઢનો હાકેમ બનાવી ફરુકુલને બેઠા તથા જમતને હાકેમ બનાવ્યો અને નિઝામુલમુલકને માનેરનો હાકેમ બનાવ્યો. પછી ખુદાવંદખાન મુલ્કી, વઝીરને શાહજહાં મુસ્તફાઆદ શિક્ષક તરીકે અહમદાબાદમાં રાખી પોતે ચોડાક અમીરો તથા મિત્ર મડલને બધું મુસ્તફાઆદ ગયો અને વાડીઓ તથા ખાગોની રચના કરવામાં ગુથાયો ચોડાક વખત ગયો એટલે ખુદાવંદખાન, રાયરાયા અને બીજા સરદારોએ એકઠો કરી શાહજહાં અહમદને અહમદાબાદના તખ્ત ઉપર મેસારવા અને સુલતાન મહમ્મદને તખ્ત ઉપરથી ઉઠાડી મૂકવો એવો નિશ્ચય કર્યો. રમઝાન માસની ઈદને બહાને તેમણે ઇમાદુલમુલક અને બીજા અમીરોને અહમદાબાદ ખાલાવ્યા. ખાનગીમાં ઇમાદુલમુલકને આ વાત જાહેર ન પડે તેને માટે કુરાનના સોગત ખવરાવ્યા અને પોતાના ઇરાદાથી તેને ગંદકી કર્યો. આ વખતે ઇમાદુલમુલકનું લરકર યાણામાં હતું તેથી તેણે કનૂન કર્યું અને ઈદને દિવસે રાજ્યારોહણ કરાવવું એવા ઈરાવ કર્યો દરમ્યાન ઘણીજ તાકીદથી પોતાના માણસોને બેલ પી સીધા ઈદના દિવસ પહેલાં તમામ હાજર થયા ઈદને દિવસે ઇમાદુલમુલક પોતાની રાજ તયાર કરી શાહજહાંને દરબારના ગયો, અને તેને હમેશના સિર-

સ્તા મુજબ નિમાજને વાસ્તેખકાર લાવ્યો અને તમામ ભવકાચા શહેરમાં પાછો આણ્યો. ખુર્વાંદખાન તથા તેના મસજીદીઆઓ જે લોકો તે દિવસના બનાવને માટે તૈયાર થઈ રહ્યા હતા તે ઇમાદતમુલકનો વિચાર પસંદ કરી ગારેબ રહ્યા અને તે બાબત એક હરફ પણ કહ્યો નહીં. કેવરખાન નામે મુલતાનની પાસે ખેસનાગ અનીશામાં એક હતો તેણે આ ખમર સાંભળીને મુલતાનને મુખ્ય ની-
તે કહી. મુલતાને મિત્ર તેમજ વૈરોની પરિક્ષા કરવાના હેતુથી પોતાના માણસોમાં કહે ॥ માહયુ' કે મારો ઇગદા મકકાની યાત્રા કરવાનો છે. આવું કહેવાથી જાણી-
આવે છે કે જે કોઈ કુરમન હશે તે આ યાત્રાએ જવાની સલાહ આપશે પણ કેટ-
લાંક વહાણો તૈયાર કર્યા અને કેટલાક લાખ ટંકા કામદારોને સે પી પોને મુસ્તફા-
આદથી ઘાસે અને ત્યાંથી વાડાણમાં એસી ખખાત બદરે ઉતર્યા. આ ખમર અ-
હમદામાદ પહોંચી એટલે તમામ અમીરો શાહજાદાને સાથેલ હજુરમા આવ્યા.
મુલતાન મહમૂદ એક દિવસે અમીરોના ઘણા ભાગ હાજર હતા તે વખતે કહ્યું કે
શાહજાદા હવે ઉમર લાયક થયા છે અને અમીરો તેની મરજી ઉઠાવે તેના છે તે-
થી માગ મનમાં આવ્યું છે કે મુલક અને સમૃદ્ધિના કામકાજ તેમને સોંપી યાત્રા
કરી કુતાર્થ થાકે. ઇમાદતમુલકે કહ્યું કે એક વખતનો મુલતાને અહમદામાદ આવ
વાની કૃપા કરવી જોઈએ અને ત્યાં ગયાબાદ જે યોગ્ય હશે તે પ્રમાણે કરગમાં
આ રીતે મુલતાન મહમૂદ જાણ્યું કે એક પાત્ર નીચે હજુ અહમદ પાત્ર છે તેથી અહમ-
દામાદ આવ્યો. અહીં આવી એક દિવસે અમીરોને હાજર કરી કહ્યું કે જ્યાં સુ-
ધી તમે યાત્રાએ જવાની ગત નહીં આપો ત્યાં સુધી હું ખાણું ખાવાનો નથી.
અમીરો જાણી ગયા કે આ કહેવું તેમની પગિસાને વાર છે તેથી તેમણે ખામો-
શીની મુદ્રા મુખ ઉપર કરી. ઇમાદતમુલકે કહ્યું કે મારો પુત્ર પણ ઉમર લાયક થ-
યો છે તેથી મારા જગી પણ તેને આપી અને હવે નોકરીથી દુર કરવો જોઈએ સુ-
લતાને કહ્યું એમ બનવા જેવું હોયતો તો ઘણું જ ઉત્તમ છે. પરંતુ રાજ્યના કામ-
કાજે તમારા શિવલ્ય બજા રાકવાના નથી. એમ કરતાં મધ્યાનહના સૂર્ય થયા તે સુ-
લતાન પણ સુધાતુર થયા ત્યારે આખરે નિઝામુલમુલકે જે અમીરોમાં વૃદ્ધ પ્રતિ-
ષ્ઠિત હતો તેણે ઇમાદતમુલકના રીખતવા પ્રમાણે કહ્યું કે મુલતાને ખબરે તથા
જનાનો સુરસિત રાખવા માટે પ્રયત્ન ત્યાં તનેર કિલ્લો છતવો જોઈએ અને પ-
છી મિત્ર ની ઇચ્છા પ્રમાણે બાબત દેશ તરફ જાય મુલતાને પરમેશ્વરની કૃપાથી એ
કિલ્લો સર કરીશું એમ કહીને ખાણું ખાણું મુલતાન આ બાબત કેટલાક દિવસ

સુધી ઇમાદુલમુલ્ક સાથે બોલ્યો નહો. ઇમાદુલમુલ્કે ખાનગીમાં કહ્યું કે નિરપરાધીને હું મારા માટે અપરાધી કરતો નથી. મારા હિર કમ મહેરબાની જણાવવાનું કારણ શું છે ? સુલતાને કહ્યું જ્યાં સુધી આ જનાવની તમામ હકિકત તું મને કહીશ નહીં ત્યાં સુધી હું તારી સાથે જોલતાનો નથી. ઇમાદુલમુલ્કે મેં કુરાનના સોગત ખાધાં છે તથાપિ જ્યારે હું બે ઇલાજ થયો છું ત્યારે કહ્યા વગર છૂટકો નથી એમ કહી ને હકિકત બની હતી તે કહી સુલતાને કાના રાખી આ બાબત ખુદાવદખાનને એટનીજ સજા કરી કે પોતાના પાળેલા કબૂતરોમાંથી એકનું નામ ખુદાવદખાન પાડ્યું.

ત્યાર પછી થોડોક મુદતે સુલતાન પાટણ ગયો અને ત્યાંથી ઇમાદુલમુલ્ક તથા કેસરખાનને જાણે તથા સાજેર ઉપર ચઢાઈ કરવા મોકલ્યા. તેઓ રવાના થઈ શેખ હાજરજખની દરગાહ આગળ આવી પહોંચ્યા અને ત્યાં આગળ મુકામ કર્યો. ખુદાવદખાનની પડતીનો સમય આવી પહોંચ્યો હતો તેથી તેના દિકરા મુલહિદખાન પોતાના પિતાઈ ભાઈ સાહેબખાન સાથે એકઠો કરી કેસરખાન કરેલી મુગશીનો બદલો લેવા રાત્રે તેના તબ્રમાં પેશીજઈ તેને મારી નાંખ્યો. સુલતાને કેસરખાન સાથે અઝદરખાનને આગળથી પૈર ચાલતું આવેલું હતું તે ઉપરથી વહેમાઈને અઝદરખાનને પકડી બેઠીઓ પહેગતી દૈવથાગે મુલહિદખાન તથા સાહેબખાન પોતેજ પોતાના અપરાધથી વહેમાઈ નહીં નારી ગયા અને અઝદરખાનનો નિરપરાધ સુલતાનના આગળ ખુદા થયો. સુલતાને તેના પગમાંથી બેઠીઓ કઢાવી નાંખી અને ખુદાવદખાનના પગમાં નાંખી તેને મોહાદિખાનના તાબામાં સોંપ્યો અને પછી અહમદાબાદ આવ્યો. આ સમયે ઇમાદુલમુલ્ક મારો પડી ગુજરી ગયો અને તેના દિકરા એનબારુદ્દમુલ્કને તેની જગ્યા મજાથી પાદશાહને વજીર થયો તેણે એવી સારી રીતે કામની ચઢતી કરી કે રાજાનો તથા મજાનો બાનનેનો અશ્વસ્થાન થયો આ બનાવો બન્યા પછી સુલતાન મહમૂદ પાછો મુસ્તફાબાદ ગયો અને થોડોક સમય ત્યાં ગાળ્યો.

ત્યાર પછી હિ. ૮૮૭ ના રજ્જુખ માસના અંદર એવો વિચાર કર્યો કે મુસ્તફાબાદમાં માણસો રાખી આગનેર ઉપર ચઢાઈ કરવી. એટલામાં બબર આવી કે મલખારી લોકોએ ઘણી હોડીઓ બેગી કરી છે અને ફરિયાના મુસાફરોને ઘણી

હરકતે પહોંચાડે છે. મુલતાને મજૂર ચઢાઈને સુલતાની રાખી પહાણ ઉપર બઢે. અને ફેટલાંકે પહાણી તૈયાર કરી તથા તેમાં બહાર માણસોના ખરાબર ખંદા-ખંદેત કરી તોડ, તુફંગ, તીર તથા કમાનો પ્રકેશ લઈ તે ટોળીને વિખેરી નાંખવા રવાના થયો. તે મલખારીઓના પહાણીની નજદીક આવી પહોંચ્યા એટલે તે લોકો સામે યત્નો તાપ જીરવી શકાયો નહી તેથી વિખરાઈ જઈ નાશી ગયા. ગુજરાતીઓ તેમની પાછળ પડ્યા અને તેની ફેટલાંકે છોડી આ હસ્તગત કરી લઈ ખંભાત પાછા ફર્યા. ત્યાંથી મુલતાને અહમદાબાદ આવી પહોંચ્યા.

આ વર્ષેથી ગુજરાતના ફેટલાંકે ભાગમાં વરસાદની તંગીથી મોટો ફકાળ પડ્યો અને લોકો અત્યંત શિવાય ઘણા મરી ગયા અને ધૈયતતઃ ઘણા ખરાબ હાલ થયા.

મજૂર વર્ગના ઝીકાડ માસે બેસતાંજ મુલતાને મહમૂદ આંખાનેરના કિલ્લા ઉપર ચઢાઈ કરવાના ઇરાદાથી વિજયી રક્ષાભાં પગ મૂક્યા. આંખાનેરના કિલ્લા એક પહાડ ઉપર આવેલો છે અને ઉચાઈથી આકાશ લગી મસ્તક લઈ ગયા છે, એ બધા પહાડોમાં એક ઘણા ઉચો ડુંગર છે અને તેની અંદર ચૂના તથા પથ્થરથી ચણેલી ભીંતોના ફાટ છે તથા તેના ઉપર સુંદર અને મજબૂત પુરને બાંધેલા છે. તે સમયમાં આ સ્વર્ગ જેવા સ્થળનો માલિક રાય પતાઈ રજપૂત હતો. ઘણાજ ભૂતા વખતથી આ રાજાના બાપદાદા આ પ્રદેશનું રાજ્ય કરતા હતા. આ રાજાઓની સાથે હજાર રજપૂતો પ્યાદલ તથા ઘોડેસવાર લડાઈથી નોકરી બળવેતા હતા, એ પેઢીમાંના કોઈએ માંયું નમાવ્યું નહોતું અને મગરૂરી મુગટ તેઓ ધારણ કરતા હતા. જ્યારે પતાઈ રાજાના હાથમાં રાજ્ય આવ્યું ત્યારે તેણે ગુજરાત તાબાના રસૂલાબાદને ઘણી પીડા પહોંચાડવા માંડી. અને ઘણા મુસલમાનોને જીર જીવમથી કતલ કર્યા. જ્યારે મુલતાને કેરવે વડોદરામાં આવી પહોંચ્યા ત્યારે પતાઈને પોતાની કરણી માટે ઘણા પરતાવેા થયા અને તેણે સલાહ કરવાને માટે નમ્રતાથી વિનવતી કરવા માણસો મોકલ્યા. વળી ખંડણી પાણી આવવાની કવલ કરી તથાપિ પાદશાહે તે મંજૂર રાખી નહીં. પછી અજકુલમુલ્ક, તાજખાન અને બદેરામખાન એ ત્રણ સરદારે મુલતાનેથી આગળ ગયા અને હિ. સ. ૮૮૮ ના સફર માસની સાતમી તારીખે આંખાનેરના ડુંગરની તળેટી આગળ આવી તેમણે છાવણી નાંખી. દરરોજ રજપૂતો લડાઈ કરવા બહાર નીકળી આવવા લાગ્યા અને રણચરને

ગરમ રાખ્યુ. એ દરમ્યાન સુવતાને પોને પાણુ કચ્છે વડોદરાથી મુકામ ઉઠાવી કૂચ ઉપર કૂચ કરી ચાંપાનેર ઉપર થઇ માળવાના રસ્તા ઉપર આવેલા કરનારી ગામ આગળ આવ્યો અને ત્યાં મુકામ રાખ્યો. પતાઇએ ફરીથી પાછા પોતાના કારભારી-ઓને મોકલ્યા અને એ હાથી, રીતુ તથા બીજી કેટલીક બેટા કબજ કરી અને તેણે કૌચ ગુન્હ ની સામા માગવા તેમની પાસે વિનતી કરાવી જ્યારે આ વિનતી સુવ-તાને કબજ નાખી નહીં ત્યારે પતાઇએ પોતાનું લશ્કર તૈયાર કર્યું અને આરાધાસના બીજા ગળાઓની પાણુ તેણે મદદ લીધી પછી કિલ્લાથી નીચે ઉતરી આવ્યો. ન્તરથી મોરચાઓ તોડા નાખી સાઠ હજાર સવાર તથા પચાદશ હજાર હાથી મુકામનાની સાથે મુકામ કર્યુ. આખરે હારખાઇ બેઠ પામી દસ બાર હજાર રજપૂતો રણા હ-તા તેમને લઇ કિલ્લાની અંદર પાછો ભગઇ ગયો. સુવતાન મહમૂદ કિલ્લાની તરફ આવી બિચા અને આસપાસની જગાઓથી વાંકે થઇ દરક સુદારને પોત પોતાને સાયક જગાએ મુકરર કરી પછી પોતાના કરેલા મુકામ કરનારી ગમે ગયો અને સૈયદ બદરને રસ્તાની રખડખ રાખવા તથા રમદ પહોચાડવાને મુકરર થયો એક દિવસે સૈયદ બદર રસદ લાવતો હતો તે વખતે રજપૂતો તૂટી પડ્યા અને તેના રણા માણસો મારી નાખી રસદ લઇ ગયા. સુવતાને પ્રવલ ઉપર પ્રવલ કરીને મોરચા બરાબર મજબૂત થયા એટલે ઘેરો ધાલવાનો હુકમ દરમાલગ પછી પોતે કિલ્લાની નીચે આવી હુકમ કર્યો કે ચારે તરફથી સુર ગી ખાતાવરી પતાઇએ ગભરાઇ જઇને પોતાના એક સુર નામના દોશિયાર વકાલન સુવતાન ગયામુદીન ખીલચિની પાસે મદદ માટે મોકલ્યો. અને દરેક મજલે એક લાખ રૂકા ખગચ તરાકે આપવાન કબૂન કરા. સુવતાન ગયામુદીને તેની મદદને મટે વગર તયાર કરી કચ્છે નાવયા આગળ આવી પહોચ્યા આ બખર સુવતાન મહમૂદને પહોચી એટલે અમીરાને જો જોએ ઘેરાને માટે માયમ કરી પોને સદરહુ મદદ અટક વાના હેતુથી કચ્છે રોહદ સુધી આવી પહોચ્યા અહી આગળ એને ખબર મળી કે સુવતાન ગયામુદને એક દિવસે પોતાના પદિતોને બાલાવીને મથ પુર્યો કે ગુસલમાનેનો પાદરાહ ફાઇ પાણુ કાફરાના કિલ્લ ને ઘેરા ધારે તો તે કાફરાને મદદ કરવી એ આપણા ધર્માતુ સાર છે કે નહીં પાડેતો-એ જગજ આપણ કે ઘેરા નહી તે ઉપરથી તજ સહુ ગયામુદાન પાછો ફરી મદુ જતો રહ્યો સુવતાન મધુ ગાયન જેવી આ બખર સાબળાને આપાનેર પા-છો આવ્યો હજી સુધી આપાનેરનો કિલ્લો સુર થયો નહોતો તેથી આપાનેરના